

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Akademik İncelemeler Dergisi

Cilt/Volume: 20 | Sayı/Issue: 1 |
Yıl/Year: 2025 (Nisan/April)

Journal of Academic Inquiries

E-ISSN: 2602-3016

VOLUME/CİLT: 20 ISSUE/SAYI: 1
E-ISSN: 2602-3016

NİSAN/APRIL 2025
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler>

AKADEMİK İNCELEMELER
DERGİSİ
JOURNAL OF
ACADEMIC INQUIRIES

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

The Owner on Behalf of Sakarya University

Sakarya Üniversitesi Adına İmtiyaz Sahibi

Prof. Dr. Hamza Al
Sakarya University, Sakarya-Türkiye

Editor in Chief / Baş Editör

Halil İbrahim Balkul
Department of Translation Studies
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
hbalkul@sakarya.edu.tr

Editorial Board / Editör Kurulu

Abu Bakarr Bah
Department of Sociology
Northern Illinois University
Northeast Illinois-USA

Luminita Munteanu
Department of Turkish Language and Literature
University of Bucharest
Bucharest-Romania

Djamel Goui
Department of Translation Studies
Language Teaching, Linguistics
University of Ouargla
Ouargla-Algeria

Liudmyla Shulhina
Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute
National Technical University of Ukraine
Kyiv-Ukraine

Yusuf Acioglu
Department of Archeology and Art History
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale-Türkiye

Rıdvan Kalaycı
Department of International Affairs
Sakarya University
Sakarya, Türkiye

Verda Karaçil Cerit
Department of Music, Interpretation in Western
Classical Music
Nişantaşı University
İstanbul-Türkiye

Havva Shaban
Department of Counselling Psychology
International Vision University
Macedonia

Mücahit Aydın
Department of Econometric and Statistical Methods
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Brisejda Ramaj
Accounting Department
University of Tirana
Albania

Area Editors / Alan Editörleri

History Editors / Tarih Editörü

Kerim İlker Bulunur
Department of Modern History
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Linguistics-Translation Editors Dilbilim-Çeviribilim Editörü

Fatima Gimatdinova
Department of Foreign Languages
Sakarya University of Applied Sciences
Sakarya-Türkiye

Business Editors / İşletme Editörü

Ayla Avcı
Department of International
Trade and Business
Antalya Belek University
Antalya-Türkiye

Communication Studies Editors İletişim Çalışmaları Editörü

Nihal Acar
Department of New Media and
Communications
Sivas Cumhuriyet University
Sivas-Türkiye

Mehmet Emin Baynazoğlu
Department of Management
Information Systems
Trakya University
Edirne-Türkiye

Gender Studies Editors Cinsiyet Araştırmaları Editörü

Muzaffer Derya Subaşı
Department of Translation and
Interpreting
Dumlupınar University
Kütahya-Türkiye

Theology Editors / İlahiyat Editörü

Ziya Erdiñ
Department of Basic Islamic Sciences
Marmara University
İstanbul-Türkiye

Sociology Editors / Sosyoloji Editörü

Nurullah Selçuk
Department of Urban Sociology and
Community Studies
Adıyaman University
Adıyaman-Türkiye

Philosophy Editors / Felsefe Editörü

Ferdi Selim
Department of Philosophy of Informatics
Sivas Cumhuriyet University
Sivas-Türkiye

Language Editor (English)/ Dil Editörü (İngilizce)

Gökhan Ural
Hakime Erciyas School of Foreign Languages Foreign Languages
Düzce University
Düzce-Türkiye

Language Editor (Turkish)/ Dil Editörü (Türkçe)

Yakup Alan
Turkish Language Teaching Application and Research Center
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Layout Editor / Mizanpaj Editörü

Mehmet Emin Çolak
Scientific Journals Coordinatorship
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
mehmetcolak@sakarya.edu.tr

Yakup Beriş
Scientific Journals Coordinatorship
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
yakupberis@sakarya.edu.tr

Indexing

The Belt and
Road Initiative
Reference Source

Contents

Araştırma Makalesi/Research Article

- 1 A Comparative Analysis of the Piece “Op. 6 No: 2 Nocturne” by Clara Wieck Schumann, one of the Female Composers of the Romantic Period, with the Nocturnes of Frederic François Chopin
M. Nevra Küpana 1-22
- 2 Powerful Women, Men in Power: An Analysis of Kösem Sultan and Lady Macbeth
Kadriye Bozkurt 23-36
- 3 Rusya’nın Moldova Siyaseti ve Ukrayna Savaşı’nın Yansımaları
Russia’s Moldova Politics and Reflections of the Ukraine War
Figen Aydın 37-50
- 4 Siyasette Bireysel Algı ve Seçmen Tutumları Üzerindeki Belirleyici Etmenler
A Bibliometric Analysis of Political Science Research on a Global Scale
Emre Aydılek 51-67
- 5 Dinî Bir Sembol Olarak Bamyân Buda heykelleri: Dünü ve Bugünü
Bamyân Budha Statues As A Religios Symbol: Past and Present
Muhammed Naim Naimi, Mustafa Göregen 68-84
- 6 Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde Bulunan Hamailler (Muskalar)
Hamaillers (Amulets) in Diyarbakir Archaeological Museum
Sahure Yariş 85-107
- 7 Digital Postcolonialism in Africa and Class Debates: Protoproletariat or Pooriat?
Özgür Yılmaz 108-124
- 8 A New Concept in Public Relations: A Systematic Review on ”Corporate Social Advocacy”
Beris Artan Özoran, Aycan Ulsan 125-142
- 9 Exploring Reflections of the 2023 Kahramanmaraş Earthquake on X: A Computational Study on Türkiye and Syria
Sadettin Demirel, Zindan Çakıcı, Neslihan Bulur 143-171
- 10 Social Media Addiction: Yeşilay’s Awareness Campaigns Against Social Media Addiction
Meryem Altıntaş 172-185
- 11 Dijital Çağda Veri Gazeteciliği: Manipülasyon Riskleri, Güvenilirlik ve Uygulamalı Bir Veri Okuryazarlığı Analizi
Data Journalism in the Digital Age: Manipulation Risks, Credibility and A Practical Data Literacy Analysis
Ayşen Yalman 186-216
- 12 Engelli Bireye Sahip Ailelerde Bakım Verenlerin Sosyal İşlevselliği Üzerine Nitel Bir Araştırma
A Qualitative Study on the Social Functioning of Caregivers in Families with Disabled Persons
Ethem Ali Dölek, Mehmet Zafer Danış, Gülbaşak Diktaş Yerli, Merve Kolay İnaç, Sarenur Beyenal 217-237

Düzeltilme Makalesi/Erratum Article

- 13 Başlık ve Noktalama: Akademik Makale Başlıkları Üzerine Art Zamanlı Bir Dil Bilim İncelemesi
Title and Punctuation: A Diachronic Linguistic Analysis on Academic Article Titles
Şahru Pilten Ufuk 238-239

A Comparative Analysis of the Piece “Op. 6 No: 2 Nocturne” by Clara Wieck Schumann, one of the Female Composers of the Romantic Period, with the Nocturnes of Frederic François Chopin

İlayda Çetin¹

M. Nevra Küpana^{1*}

¹ Sakarya University Institute of Social Sciences, Sakarya, Türkiye, cecinilayda@gmail.com, nkupana@sakarya.edu.tr, <https://ror.org/04ttnw109>

* Corresponding Author

Received: 05.06.2024
Accepted: 29.07.2024
Available Online: 09.03.2025

Abstract: This study includes a comparative analysis of the composition titled "Op.6 No.2 Nocturne" by Clara Wieck Schumann, a female composer from the Romantic era, with the nocturnes of Frederic François Chopin. The purpose of this research is to determine the similarities and differences between Clara Wieck Schumann's aforementioned work and the works of Frederic François Chopin, who is an important male composer of the same period, in the same form. In this study, firstly a literature review was conducted. Then, in line with the purpose of the research, a comparison of Clara Wieck Schumann's composition titled "Op.6 No:2 Nocturne" with Frederic François Chopin's compositions titled "Op.27 No:2 Nocturne" and "Op.9 No:2 Nocturne" was carried out using harmonic, form and style analysis methods. When examining the harmonic analysis of the compositions, including accompaniment and chord styles, ornaments, rhythmic structures, and stylistic features, it is observed that they exhibit a similar emotion and style. Accordingly, it can be inferred that Clara Wieck Schumann was influenced by Frederic François Chopin in her composition. The conducted analysis is of importance not only in determining the similarities and the differences between the works of both composers, but also in terms of increasing the visibility of female composers in the music world.

Keywords: Clara Wieck Schumann, Clara Schumann, Frederic François Chopin, Frederic Chopin, Nocturne, Female Composers

1. Introduction

The biological differences males and females have led to inequality as they have been carried to different dimensions by society, and the male-dominated society has turned into an ideology that has maintained its existence for centuries. The responsibilities such as housework and childcare, which the patriarchal system assigns to them primarily, have caused women's creativity to be limited to fertility. Therefore, women have not been able to exist in many other fields in addition to education throughout history (Tunçdemir, 2004, pp. 2-4).

Toward the twentieth century, the role of the fair gender representatives in the world of art strengthened significantly. Women artists -painters, poets, composers, authors- destroyed established stereotypes and they were also powerful source of inspiration. Women helped men reach the greatest heights by combining the roles of the creator and muse (Mykhailova, 2019). The last two decades of the 19th century marked a milestone in women's involvement in composition, and the efforts and achievements of women composers in the field of music were widely acclaimed. The main reason for the development that enabled this change was the extension of women's rights to music education, and another reason was the influence of the "First Feminist Movement". During the Romantic period, conservatories were opened in Europe, particularly in the field of music, and women had the chance to study at these schools. They were influenced by important male composers, from whom they drew inspiration, as well as many people who were competent in other fields of art and science. Consequently, it has been observed that women, who have taken a serious step to exist in the field of composition, have sometimes produced superior works compared to men in line with their talents and productive work (Özkişi, 2012, p. 79; Sarıkaya, Özer 2016, p. 6).

The most distinctive characteristic of the composers of the Romantic period is the elimination of rules in composition, and the composers' freedom by returning to their own inner world in this context. The word to summarise the period is "I". Unlike the Classical period, musical expression in the Romantic period evolved into a surreal understanding. The composers focused on emotions and new forms emerged with this approach. Genres such as nocturne, mazurka, polonaise, fantasy, waltz and romance gained importance as they were the best expression of the period and the national movements of the period. The popular instrument of the Romantic period was the piano. The composers of the period worked on piano technique and applied their own techniques in piano music. Women who were able to access music education when they began to study at the Leipzig Conservatory, founded in 1843, chose famous composers such as F. Mendelssohn-Bartholdy, R. Schumann, M. Hauptmann, I. Moscheles and F. David as their inspiration. It is known that a shorter curriculum was applied for women while men received a more serious education in this institution. With their access to institutionalised education, women composed concerti, symphonies, symphonic poems, extended solos, sonatas and many other forms. Prominent women composers of the Romantic period can be cited as Clara Wieck Schumann (1819-1896), and Fanny Mendelssohn Hensel (1805-1847). C. W. Schumann was the wife of Robert Schumann; F. Mendelssohn Hensel was the sibling of Felix Mendelssohn-Bartholdy (Tunçdemir, 2004, pp. 66-179). Clara Schumann was a supporter of Robert Schumann's creativity. She performed his compositions even when he was not yet known. She taught his compositions to her students after he lost his ability to play because of the illness of his hands. She herself performed his works, and contributed making Robert Schumann famous across Europe. And also, the main source of finance of their family was income from Clara Schumann's concerts (Mykhailova, 2019).

Clara Wieck Schumann is known as the spouse of Robert Schumann and friend of Johannes Brahms. The closeness between Johannes Brahms and Clara Wieck Schumann can be understood from the expressions in which Johannes Brahms shared his excitement and happiness about concerts and rehearsals in the letters he wrote to her from Leipzig in 1895 (Schumann, 2007). Also Clara Wieck Schumann is well known for her significant contributions to music and her successful lieds (Tunçdemir, 2004, p. 6). Clara Wieck Schumann was born on 13 September 1819 in Leipzig, Germany, to parents who focused on their musical careers. She was given the name "Clara" by her father to enlighten her life. She started her first piano lessons under the tutorship of her father Friedrich Wieck, one of the famous music educators of the period.

Friedrich Wieck, who applied the mechanical method he had developed with the claim that he had an significant influence on his daughter, did not limit Clara's musical education to the piano and expanded it with theory lessons. Friedrich Wieck made his dreams about Clara into a plan from the time they started to live together, and in the diary he wrote in her own words, he noted the developments and the works he studied from the date she first started playing the piano. According to the diary, Clara's extraordinary development was criticised by other parents. However, Friedrich Wieck, according to one of the diary entries, was against the fact that her studies were taking her away from her life, and that the success accomplished was the result of planned practice, supported by Clara's talent and strong memory (Büke, 2012, p. 32).

Clara gave her first important concert with "Friedrich Kalkbrenner Op. 94 Variations" when she was nine, after Friedrich Wieck had seized an opportunity. She gave her first concerts abroad in France and Germany in 1831 and was deemed to be gifted. In 1840, despite her father's disapproval, she married Robert Schumann, a student of her father. Robert Schumann was dismissed from his job in Dusseldorf due to the progression of his mental illness, was hospitalised in a mental hospital due to his suicide attempt, and his life ended in 1856. Until 1892, he worked as a piano instructor at the Frankfurt Hoch Conservatory. He had many students from different cities in England, Vienna and Germany (Eyüpoğlu, 2020, p. 52).

Lists of Clara Wieck Schumann's works with opus number, and without opus number are presented below (https://imslp.org/wiki/List_of_works_by_Clara_Schumann):

Clara Wieck Schumann's works with opus number

- Op.1 - 4 Polonaises for piano (1828-30)
- Op.2 - Caprices en forme de valse for piano (1831-33)
- Op.3 - Romance variée for piano (1831-33)
- Op.4 - Valses Romantiques for piano (1833-35)
- Op.5 - 4 Pièces caractéristiques for piano (1835-36)
 1. Impromptu: Le Sabbat
 2. Caprice a la Boleros
 3. Romance
 4. Scene Fantastique: Le Ballet des Revenants
- Op.6 - Soirees Musicales for piano (1835-36)
 1. Toccata
 2. Notturmo (Nocturne)
 3. Mazurka in G minor
 4. Ballade
 5. Mazurka in G major
 6. Polonaise
- Op.7 - Piano Concerto in A minor (1835-36)
- Op.8 - Variations de Concert for piano (1834-37)
- Op.9 - Souvenir de Vienne for piano (1837-38)
- Op.10 - Scherzo No.1 in D minor for piano
- Op.11 - 3 Romances for piano (1839)
- Op.12 - Lieder (1841) (from 12 Gedichte aus 'Liebesfrühling' [nos. 2,4,11 by Clara Schumann; the rest by Robert Schumann])
 2. Er ist gekommen in Sturm und Regen
 4. Liebste du um Schönheit
 11. Warum willst du and're fragen
- Op.13 - 6 Lieder (1842-44)
 1. Ich stand in dunklen Träumen
 2. Sie liebten sich beide
 3. Die Liebe sass als Nachtigall
 4. Der Mond kommt still gegangen
 5. Ich hab' in Deinem Auge
 6. Die stille Lotosblume
- Op.14 - Scherzo No.2 in C minor for piano (1845)
- Op.15 - 4 Pièces fugitives (1845)
 1. Larghetto (F major)
 2. Un poco agitato (A minor)
 3. Andante espressivo (D major)
 4. Scherzo (G major)
- Op.16 - 3 Preludes and Fugues for piano (1845)
- Op.17 - Piano Trio in G minor in G minor (1846)
- Op.18 -
- Op.19 -
- Op.20 - Variationen über ein Thema von Robert Schumann for piano (1853)
- Op.21 - 3 Romances for piano (1853)
- Op.22 - 3 Romances for violin & piano (1853)
- Op.23 - 6 Lieder aus "Jucunde" von Hermann Rollett (1853)
 1. Was weinst du, Blümlein
 2. An einem lichten Morgen
 3. Geheimes Flüstern hier und dort
 4. Auf einem grünen Hügel
 5. Das ist ein Tag, der klingen mag
 6. Lust, o Lust

Clara Wieck Schumann's works without opus number

- Lieder

Alte Heimat (Kerner) (1831, lost)

"Der Traum" von Tiedge (1831, lost)

Der Wanderer (Kerner) (1831, DH: Authenticity not fully proven)

Der Wanderer in der Sägemühle (Kerner) (DH: 1832?, Authenticity not fully proven)

An Alexis (NR: for piano, 1832, lost; DS: for voice, 1833, extant)

Walzer (Lyser) (NR: 1834?)

Der Abendstern (DH: 1834?)

Am Strande (1840) (Burns, translated by Gerhard)

Ihr Bildnis (Heine) (DH: 1840 1st version of Ich stand in dunklen...; DH: 1844 2nd version of Ihr Bildnis; NR: 1843)

Volkslied (Heine) (1840)

Die gute Nacht, die ich dir sage (Rückert) (NR: June 8**, 1841)

Sie liebten sich beide (Heine) (DH: 1st version; NR: June 8, 1842) - 2nd, published version - Op.13 No.2

Liebeszauber (Geibel) (NR: June 8, 1842) — is this different from the version published as Op.13 No.3?

Lorelei (1843)

O weh des Scheidens, das er tat (Rückert) (NR: June, 1843)

Sie liebten sich beide (Heine) (DH: 1844 2nd, published version - Op.13 No.2)

Mein Stern! (Serre, translated by Wray) (NR: June, 1846)

Beim Abschied (Serre) (NR: June, 1846)

Das Veilchen (Goethe) (NR: July 7, 1853)

- Partsongs

Schwäne kommen gezogen (PS: 1830)

3 gemischte Chöre (Geibel) (1848)

Abendfeier in Venedig

Vorwärts

Gondoliera

- Canons

Wenn ich ein Vöglein wär

- Chamber & Orchestra Works

Scherzo for Orchestra (NR: 1830-31, lost)

Konzertsatz in F minor (1847)

- Piano Works

Variationen über ein Tyroler Lied (1830, PS: extant; NR: lost)

Variationen über ein Original-Thema (1830, PS: extant; NR: lost)

Etude in A-flat major (NR: 1830s, unpub.)

Phantasie-Variationen über ein Wieck Romanze (NR: 1831, lost)

Rondo in B Minor (1833, PS: extant; NR: lost)

Andante con sentimento (1838, posth.)

Piano Sonata in G minor (1841-42)

Impromptu in E major (NR: about 1844)

Cadenzas for Beethoven's Piano Concerto No.4, Mvts 1 and 3 (1846)

Romanze in A minor (NR: July, 1853, WoO 28)

Romanze in B minor (1856, posth.)

Cadenza for Beethoven's Piano Concerto No.3, Mvt 1 (1868)

Geburstagsmarsch in Eb major (1879, unpub.) - for piano 4 hands?

Cadenzas for Mozart's Piano Concerto No.20 in D minor, Mvts 1 and 3 (by 1891)

Vorspiele (Improvisations) (NR: probably 1895, unpub.)

Praeludien and Einfache Praeludien für Schüler (Improvisations) (NR: probably 1895, unpub.)

Prelude and Fugue in F sharp minor

The problem of this study is to analyse the "Op. 6 No: 2 Nocturne" by Clara Wieck Schumann, one of the female composers of the Romantic period, in comparison with the nocturnes of Frederic François Chopin. No research has been found about the piece in question by Clara Wieck Schumann, one of the important female figures of the Romantic period. This study is also important for contributing to the literature by presenting the similarities and the differences between the "Op. 6 No: 2 Nocturne" by Clara Wieck Schumann and the more well-known works of Frederic François Chopin, one of the important composers of the same period, in the same form.

2. Methodology

In this research, the literature review method was initially utilised. Subsequently, the comparison of Clara Wieck Schumann's "Op. 6 No: 2 Nocturne" and Frédéric François Chopin's "Op. 27 No: 2 Nocturne" and "Op. 9 No: 2 Nocturne" was made by using harmonic, form and style analysis methods in line with the purpose of the study. The study is limited to female composer, Clara Wieck Schumann's "Op. 6 No: 2 Nocturne", and male composer, Frederic François Chopin's better-known pieces titled "Op. 27 No: 2 Nocturne" and "Op. 9 No: 2 Nocturne".

3. Results

This section first includes general information about Frédéric François Chopin and the Nocturne form. Thereafter, comparative analyses are presented.

Frédéric François Chopin was born on 22 February 1810 in the town of Żelazowa Wola. His mother Justyna Krzyżanowska was known for playing the piano and singing, while his father Nikolay Chopin played the flute and violin. Growing up in a warm family environment where the house was filled with music all day long, Chopin did not take long to discover his interest in music. His mother, who saw Chopin sitting at the piano when he was only 3 years old and discovering the Mazurka tunes, was amazed by the situation, and thus saw the light in him and started to give his first piano lessons (Araboğlu, 2009, p. 11).

Chopin's pieces are a product of moods and moments. The aim is to reflect the moods in the piece with all their intensity. Nocturnes, Variations, Op. 28, 24 Prelude series, Op. 49 F minor Fantasy, and especially Op. 57 Berceuse, which is known to be the product of a moment, can be given as samples of the pieces of Chopin, who is the culmination of the poetic and emotional expression of the Romantic period (Pamir, 2000, p. 83).

Nocturnes are lyrical pieces composed for solo piano in the 19th century, known as character pieces, and they are usually in the form of a free song although they do not follow a specific form. John Field was a pianist and composer who gained fame in Europe and is recognised as the creator of Nocturnes for solo piano. He is also among the important composers who paved the way for the Romantic period. These pieces are mostly created to express a mood. One of the most exquisite examples is the Nocturne form. The English and French word "Nocturne", the Italian "Notturmo", the German "Nachtstück", and the Latin "Notturnus" mean night piece or night music. It has a sentimental, lyrical form with melody and harmonies and is often accompanied by a Barcarolle. After previous searches for names such as Romance and Serenades, Nocturne is a form invented in the mind of John Field, who favoured the use of the piano as a lyrical musical instrument. In his Nocturnes he created a mood or atmosphere rather than a programme or theme. This form reached its peak with the genius of Frédéric François Chopin, and composers such as Fauré and Barber, influenced by him, composed Nocturnes for solo piano, Debussy for orchestra, and Britten for tenor and orchestra (Araboğlu, 2009, p. 27; Pamir, 2000, p. 83; Feridunoğlu, 2004, p. 120; Cangal, 2011, p. 92; Aktüze, 2003, p. 421).

The Nocturnes of Frédéric François Chopin are 21 Nocturnes Op. 9 no:1- no:2- no:3, Op. 15 no:1- no:2- no:3, Op. 27 no:1- no:2, Op. 32 no:1- no:2, Op. 37 no:1- no:2, Op. 48 no:1- no:2, Op. 55 no:1- no:2, Op. 62 no:1- no:2 respectively. In addition to these, Op. 72 no:1 and no:2 Op. Posthume were added afterwards. Chopin's Nocturnes were composed in three-part or folded song form at a slow tempo. The middle section is fast in contrast to the whole work. (Araboğlu, 2009, p. 26) (Cangal, 2011, p. 92).

Clara Wieck Schumann's piece titled "Op. 6 No: 2 Nocturne", is a part of the Soirées Musicales Op. 6 album of 1836. This piece written for piano consists of "Toccata, Notturmo, Mazurka in G minor, Ballade, Mazurka in G major, Polonaise" respectively. The tonal information of the sections is given below: No:1 Toccata tone: A minor, No:2. Notturmo tone: F major, No:3 Mazurka tone: G minor, No:4 Ballade tone: D minor, No:5 Mazurka tone: G major, No:6 Polonaise tone: C major.

Figure 1

The Piece "Op. 6 No: 2 Nocturne" by Clara Wieck Schumann

Notturmo
From "Soirées Musicales" Clara Schumann (1819–1896)

The musical score for "Notturmo" by Clara Schumann is presented in two systems. The first system, labeled "Piano", shows the initial measures with a treble clef and a key signature of one flat. The second system, labeled "Pno.", continues the piece with a treble clef and a key signature of one flat. The score includes various harmonic analysis labels such as (F), I, I#5, vi6, (Gm), V7, ii, (V7), ii dim7, vi, V6/5, Isus4, V4/3 b3/b5 V4/3, III dim7, (İNİCİ KROMATİK GAM), N6, i6/4, V2, i dim7 #1, and V4/3 b5. The score also includes a section labeled "(Yönelme başlangıcı)" and a section labeled "(İNİCİ KROMATİK GAM)".

Pno.

23 (Gm) II V4/3 b5 I I I #5 tr

Pno.

29 (Yönelme başlangıcı dereceler La minöre göre) vi ii dim7 V2 V7 =>

Pno.

33 (Am) iii6 vii dim7 I6/4

Pno.

38 IV7 V6/5 V V 7/6/5 vi VI V7 I sus4

Pno.

44 V4/3 iii dim7 (b5 #5) V/V4/3 ii6 I6/4 V7=>

49 Dm

Pno.

vi _____ III _____ VI _____ I _____

53

Pno.

ii _____ ii6 _____ vi6/4 _____ III -5 = V7 -5 _____ i _____

(Re minöre modülasyon)

58

Pno.

i _____ iv6/4 _____ vi6/4vii2/10 i _____ VI _____ vi6=>v _____ V _____ => v _____ V _____ iv2/10 _____ (#7)

(add6)(half d.) (add6)

64

Pno.

V _____ iv2/10 _____ V _____ iii6/5 #1_(n1) _____ IV add9 _____ V9 _____

(#7)

68

Pno.

i _____ V9 _____ i _____ i6 _____ iv6/4 _____ vii2/10 _____ i _____ VI6 _____ vii dim2 _____ VI6/4 _____ vii dim2 _____

(half d.)

75 Pno. $\text{VI}6/4 \text{ } \underline{\text{VI}} \text{ } \underline{\text{i}6/4} \text{ } \underline{\text{V}2} \text{ } \underline{\text{vii dim}7} \text{ } \Rightarrow \text{iv} \text{ } \underline{\text{V/V}7} \text{ } \underline{\text{III}} \text{ } \underline{\text{vi ii h.d}7} \Rightarrow \underline{\text{III}} \text{ } \underline{\text{V}7 6-5} \Rightarrow$
(VII) (dim)

81 Pno. $\underline{\text{III}6/4} \text{ } \underline{\text{III}} \text{ } \underline{\text{i}6} \text{ } \underline{\text{III}6/4} \text{ } \underline{\text{III}} \text{ } \underline{\text{i}6} \text{ } \underline{\text{III}6/4} \text{ } \underline{\text{III}} \text{ } \underline{\text{III}6/4} \text{ } \underline{\text{iv}6/4} \text{ } \underline{\text{V}2} \Rightarrow \underline{\text{III}} \text{ } \underline{\text{i}6} \text{ } \underline{\text{III}6/4} \text{ } \underline{\text{i}6} \text{ } \underline{\text{III}6/4} \text{ } \underline{\text{III}}$

88 Pno. $\text{V} = \underline{\text{III}} \text{ } \underline{\text{I} \#5} \text{ } \underline{\text{iv}6}$

94 Pno. $\underline{\text{V}6/5} \text{ } \Rightarrow \underline{\text{ii}}$

98 Pno. $\text{V} \text{ } \underline{\text{I}6} \text{ } \underline{\text{ii}6} \text{ } \underline{\text{I}6/4} \text{ } \underline{\text{V}} \text{ } \underline{\text{V b}5 \text{ add}6} \text{ } \underline{\text{Vb add}6}$
İNİCİ KROMATİK GAM

104 Pno. $\underline{\text{vii } 6/4 \text{ b}3} \text{ } \underline{\text{VI}} \text{ } \underline{\text{vii}6/4} \text{ } \underline{\text{I} \#5 \text{ add}11} \text{ } \underline{\text{V}6 \text{ add } b7} \Rightarrow \underline{\text{iii}7 \text{ b}5} \text{ } \underline{(\text{vii dim}6/5)} \text{ } \underline{\text{V}6/5}$
Gm yönelme başlangıcı

109 Pno. $\underline{\text{V}6/5} \Rightarrow \underline{\text{vii dim}4/3 \text{ ii}6} \text{ } \underline{\text{I}} \text{ } \underline{\text{I}6/4} \text{ } \underline{\text{V}17} \text{ } \underline{\text{V}2} \text{ } \underline{\text{V}7} \Rightarrow \underline{\text{iii}6} \text{ } \underline{\text{I}}$

113 Pno. $\text{V} \text{ } \Rightarrow \underline{\text{IIb (N)}} \text{ } \underline{\text{V}6/5} \text{ } \underline{\text{I}} \text{ } \underline{\text{iii}} \text{ } :$
Gb yönelme

Figure 2

The Piece "Op. 27 No: 2 Nocturne" by Frédéric François Chopin

Nocturne in D-Flat Major

Op. 27, No. 2

Frédéric Chopin

This musical score for "Nocturne in D-Flat Major, Op. 27, No. 2" by Frédéric Chopin is presented in piano (Piano) and guitar (Gtr.) parts. The score is divided into five systems, each with a piano (Pno.) part and a guitar (Gtr.) part. The piano part is written in a grand staff (treble and bass clefs), and the guitar part is written in a single staff. The key signature is D-flat major (three flats). The time signature is 3/4. The score includes various musical notations such as notes, rests, and ornaments. Harmonic analysis labels are provided for the guitar part, including: Db major: I, vii⁷/vi, ii⁴/2, V⁶/5, ii⁴/2, vii⁰4/3 / Fb, V⁷, V⁴/2 / V, Bb minor: i, V, i, V⁷/iv / V⁷(eb minor), eb minor: i, V, IV.

Pno.

18

i N Ab majör: I

19

Pno.

21

Pno.

24

Pno.

27

Pno.

The image displays a piano score for a piece by İlayda Çetin and M. Nevra Küpana. The score is written for piano (Pno.) and consists of five systems of music. The first system (measures 18-19) includes a vocal line with the lyrics 'i N Ab majör: I'. The subsequent systems (measures 20-21, 22-23, 24-25, and 26-27) are purely instrumental. The music is in a key with three flats (B-flat major or D-flat minor) and a 4/4 time signature. The notation includes various musical symbols such as treble and bass clefs, key signatures, time signatures, and various note values (quarter, eighth, sixteenth notes) and rests. There are also dynamic markings like 'f' (forte) and 'p' (piano) throughout the score.

Pno.

30

33

Pno.

I A majör: I6 V4/2 I6 V6/5

36

Pno.

I V7 I viiØ7/V

38

Pno.

C# majör: i4/3 V7 i4/3

40

Pno.

V7 viiØ2/4 / C

Pno.

V of Db majör

Pno.

V7/IV

Pno.

V6/5 / IV

Pno.

i V7 I V7

Pno.

57

i i6 Db majör: I6/4 vi I6 ii6/5

60

63

vii07/Bb vii07/Eb Vii07/F vii07/Fb V4/3

66

I vii07/Ab vii07/Bb vii07/Bb vii07/F vii07/Fb

69

V4/3 I V

72

I V I

75

V I

Figure 3

The Piece "Op. 9 No: 2 Nocturne" by Frédéric François Chopin

Nocturne Op.9 No.2

Chopin

Andante
espress. dolce
Piano
Ped. simile
Pno.
p
cresc.

Harmonic Analysis:
Eb maj: I VII 4+ 3b I I2 [V7 / II] II
V7 [V6/5] => VI [VII7] => V7 sus 4--3 I

9 *p* *pp* *simile* *f* *tempo*

11 *poco rallent.* *fp* *a tempo*

14 *cresc.* *p*

16

18 *f*

Chord symbols: V, [V6/5], IV, IVMD, I, Bb Maj. 5, V/5, [V7], II, V7, Eb maj., V2=>E/G#[V4/3] [V7] V7 => I

Pno.

20 *poco rallent.* *fp* *a tempo* *tr*

Pno.

22

Pno.

24 *p*

Pno.

26 *pp* *poco rubato* *dolciss.*

Pno.

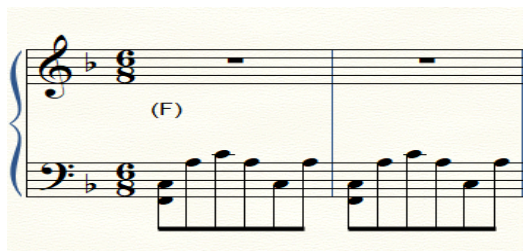
28 *p*

V7 SUS-----3 I IV MD I [V6/5]

Figure 4

The Comparative Analysis of Clara Wieck Schumann's "Op. 6 No: 2 Nocturne" and Frédéric François Chopin's "Op. 27 No: 2 Nocturne" and "Op. 9 No: 2 Nocturne"

Measures 1 and 2 of Clara Wieck Schumann's Nocturne Op. 6 No: 2

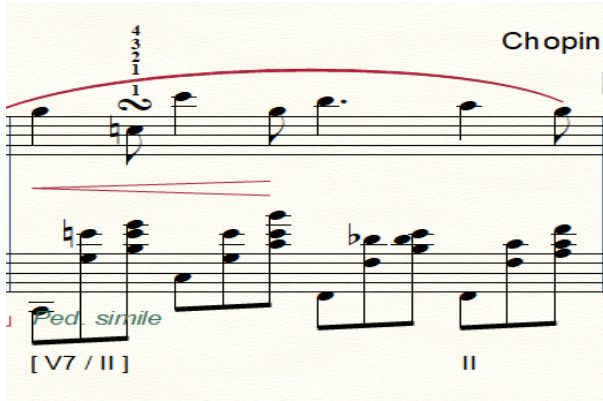

Measure 1 of Frédéric François Chopin's Nocturne Op. 27 No: 2

Alberti bass technique is used in the accompaniment of both pieces and the arpeggio style in both pieces consists of root chord tones (tone F in Figure 1, tone Db in Figure 2). These features can be given as the most basic similarity between the two pieces. The use of eighth note style accompaniment in Figure 1 and sixteenth note style accompaniment in Figure 2 is one of the differences between the two pieces.

Measure 17 of Clara Wieck Schumann's Nocturne Op. 6 No: 2

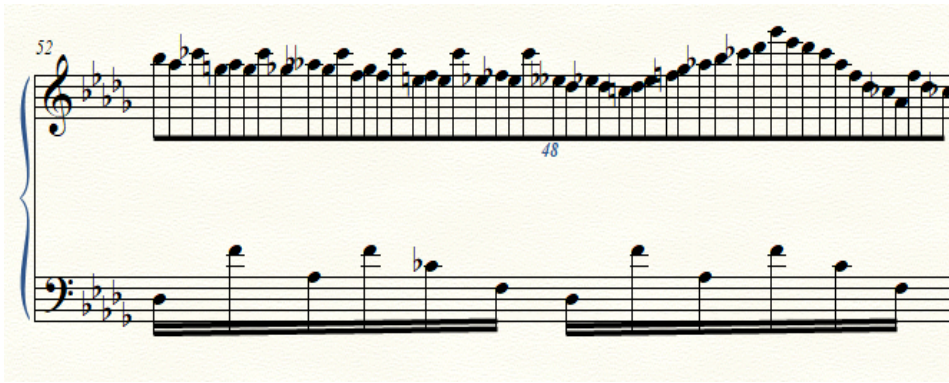

Measure 3 of Frédéric François Chopin's Nocturne Op. 9 No: 2

The use of gruppetto, which belongs to the ornamentation family, is noticeable in both pieces. This ornamentation is one of the stylistic and characteristic features of the nocturne form and is similar in both pieces.

Measure 20 of Clara Wieck Schumann's Nocturne Op. 6 No: 2

Measure 12 of Frédéric François Chopin's Nocturne Op. 27 No: 2

The irregular note groups in the right hand (eleven and forty-eight) express the technical virtuosity of the pieces. Also it aims to emphasise freer playing and expression. This feature used in both pieces is an element that reveals their similarities.

Measure 95 of Clara Wieck Schumann's Nocturne Op. 6 No: 2

Measure 15 of Frédéric François Chopin's Nocturne Op. 27 No: 2

Using chromatic scale is frequently seen in both pieces. This is a structure frequently seen in the pieces of Frédéric François Chopin as well as it reflects the style of the period and the form.

Measure 7 and 8 of Clara Wieck Schumann's Nocturne Op. 6 No: 2

Measure 4 of Frederic François Chopin's Nocturne Op. 27 No: 2

This stylistic and characteristic figure structure frequently used by Chopin as seen in Figure 13 is also present in this piece by Clara Wieck Schumann as seen in Figure 12.

V4/3 b3/b5 V4/3 _____ III dim7 _____

Measure 8 of Clara Wieck Schumann's Nocturne Op. 6 No: 2

vji04/3 / Fb > V7

Measure 3 of Frédéric François Chopin's Nocturne Op. 27 No: 2

Altered chords are frequently seen in both of the pieces. This is a reflection of the Romantic period harmony.

4. Conclusion

Due to reasons such as insufficient attention to their works and the male dominance in the world of music, women composers have struggled to exist as in other fields. Clara Wieck Schumann is accepted one of the important women composers of the Romantic period. This study includes a comparative analysis of Clara Wieck Schumann's " Nocturne Op. 6 No: 2 " and Frédéric François Chopin's "Nocturne Op. 27 No: 2" and "Nocturne Op. 9 No: 2". When the accompaniment and chord styles, ornamentation, scale structures and stylistic features of the harmonically analysed works are examined, it is seen that they have a similar feeling and style. So, it can be said that Clara Wieck Schumann was influenced by Frederic François Chopin in the piece mentioned. In addition to determining the similarities and the differences of the works of both composers, the analysis is important in terms of making women composers more visible in the world of music. In accordance with the aim of the study, women composers can be made more visible through analyses of their works.

References

- Aktüze, İ. (2003). *Müziği anlamak ansiklopedik müzik sözlüğü* (1. basım). Pan Yayıncılık.
- Araboğlu, A. (2009). *Frederic Chopin'in Nocturne'lerinin form, teknik ve icra yönünden incelenmesi* [Sanatta Yeterlik Tezi, Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Bolat, M. (2008). *20. Yüzyılda Avrupa ve Türkiye' De kadın besteciler* [Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Büke, A. (2012). *Romantizmin Işığında Clara* (1. basım). Can Sanat Yayınları.
- Cangal, N. (2011). *Müzik Formları* (6. basım). Arkadaş Yayınevi.
- Eyüpoğlu, E. B. (2020, Ekim). Clara Schumann ve Op. 21 3 Romans'ın form, teknik ve müzikal analizi. *Balkan Müzik ve Sanat Dergisi* 2(2), (47-66). <https://doi.org/10.47956/bmsd.773432>
- Feridunoğlu, L. (2004). *Müziğe giden yol: Genç müzisyenin el kitabı* (4. basım). İnkılap Kitapevi.
- Makal, A. (2020, Ocak 1). Toplumsal cinsiyet açısından müzik ve kadın: Dünyada ve Türkiye'de kadın müzisyenler ve cinsiyete dayalı ayrımcılık. *Çalışma ve Toplum*, 65(2), 739-790.
- Mykhailova, O. V. (2019). Woman in art: A breath of beauty in the men's world. Aspects of Historical Musicology. Kharkiv I.P. Kotlyarevsky National University of Arts. <https://doi.org/10.34064/khnum2-17.11>
- Nergiz, E. (2022). *Kadın Bestecilerin solo piyano eserlerinin ters yüz öğrenme modeli ile piyano eğitiminde kullanılabilirliği* [Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Müzik Eğitimi Bilim Dalı].
- Pamir, L. (2000). *Müzikte geniş soluklar* (3. basım). Boyut Kitapları.
- Özkişi, Z. G. (2012). Toplumsal cinsiyet bağlamında Türkiye'de kadınların bestecilik eğitimine erişimi ve bestecilik kariyeri. *Turkish Studies*, 7(3), 2105-2114.
- Sarıkaya, E. & Özer, M. C. (2015). Kadının sanat, yaratıcılık ve romantik dönem bestecileri üzerinden bir okuması. *EÜ Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi*, 7, 97-109.
- Sarıkaya, E. (2016). *Kadının sanatta yetersizlik mitinin Fanny Mendelssohn Hensel Das Jahr (The Year) eseri üzerinden incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı].
- Schumann, F. (2007). Brahms and Clara Schumann. The musical quarterly. *Oxford University Press (OUP)*. <https://doi.org/10.1093/mq/ii.4.507>
- Tunçdemir, İ. (2004). Ünlü erkek müzisyenlerin eşliğinde yetenekli kadın müzisyenlerin yaratıcılığı. <https://www.muzikegitimcileri.net/> 7 Haziran 2023 tarihinde edinilmiştir.
- https://imslp.org/wiki/List_of_works_by_Clara_Schumann 7 Haziran 2023 tarihinde edinilmiştir.

Article Information Form

Authors Notes: This paper has been presented orally at the International Symposium on World Women Conference-V (2023) in Ankara/Türkiye, and it is an extended version. Authors also would like to express their sincere thanks to the editor and the anonymous reviewers for their helpful comments and suggestions.

Authors Contributions: All authors contributed equally to the writing of this paper. All authors read and approved the final manuscript.

Conflict of Interest Disclosure: No potential conflict of interest was declared by authors.

Plagiarism Statement: This article has been checked for plagiarism.

Powerful Women, Men in Power: An Analysis of Kösem Sultan and Lady Macbeth

Kadriye Bozkurt

Bolu Abant İzzet Baysal University,
Faculty of Science and Letters,
Department of English Language and
Literature, Bolu, Türkiye,
kbozkurt78@hotmail.com,
<https://ror.org/01x1kqx83>

Received: 06.06.2024
Accepted: 21.10.2024
Available Online: 09.03.2025

Abstract: There has been an intricate relationship and interconnectedness between gender and power/authority throughout human culture and history. From the male rulers of kingdoms to the male leaders of nations, the power dynamic has been structured around male participation, with various forms of power in the hands of men. Two powerful fictional female characters created in Turkish and English literature, A. Turan Oflazoğlu's Kösem Sultan and William Shakespeare's Lady Macbeth, will be analysed in this study to reflect the distribution of power by gender. These two strong female characters at the centre of this study, are remarkable for their intelligence, ambition and lust for power. Since the qualities associated with incompleteness and fragility are ascribed to women, they have only indirectly come to power because they are not men. By considering the practices that are effective in social and political life such as the sultanate system and the great chain of being in the fictional periods in which the plays are set, the link between the concept of power and gender will be revealed. The relationship between power and gender will also be evaluated in the context of Simone de Beauvoir's ideas on male domination and Michel Foucault's ideas on power, as they have a significant impact on the perception of power and gender in today's societies. Therefore, this study will highlight the relationship of power dynamics with gender issues through the analysis of the plays *Kösem Sultan* and *Macbeth* by referring to the ideas of Foucault and Beauvoir.

Keywords: Kösem Sultan, Lady Macbeth, Power-Gender Relation, A. Turan Oflazoğlu, William Shakespeare

1. Introduction

The word 'power' refers to a profound concept that is difficult to define and delimit and can be interpreted differently in different contexts. Power encompasses the relationships and connections between individuals, groups, societies, or institutions, their sanctions on or influence over each other, and their mutual responsibilities. It is possible to find different definitions of power, as its dictionary meaning indicates, the breadth of this word is noteworthy. "a) ability to control people and events, b) the amount of political control a person or group has in a country, c) strength, d) an official or legal right to do something e) a person, organization, or country that has control over others, etc." (Cambridge Dictionary). Moreover, how power is used, against whom it is used, under what circumstances it is used, and the diversity of social, economic, political, historical, or cultural reasons that influence the use of power make this concept much more complex. The historical balance of power reveals not only the complexity of the phenomenon of power but also its intimate relationship with gender roles, which are shaped within the framework of a discourse dominated by men. Discourses have been produced on the basis that men are stronger, more logical, and superior compared to women, and the chance for women to make such a claim has been minimized by creating the perception that being a man is a necessity to have power/authority. The plays selected for this study, *Kösem Sultan* (1980) by A. Turan Oflazoğlu and *Macbeth* (1606) by William Shakespeare, are very meaningful as they exemplify the male-centred structure of the distribution of power within the male-dominated discourse. These two plays depict the processes of women's access to power and their struggle for power in a male-dominated order. For this reason, the characters of Kösem Sultan and Lady Macbeth are specifically chosen to reflect the place of strong women in power dynamics.

When discussing the phenomenon of power, Michel Foucault examines this phenomenon from a very broad perspective and refers to a process that continues in the interaction of people with each other.

Cite as (APA 7): Bozkurt, K. (2025). Powerful women, men in power: An analysis of Kösem Sultan and Lady Macbeth, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 20(1), 23-36. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1496729>

Power is not only about rules or laws in society and the state structure; it involves a more comprehensive and complex sovereignty and domination (Foucault, 1980). As Amy Allen points out, "It is important to note that Foucault's work on power contains both action-theoretical and constitutive strands" (Allen, 2022, p. 6). In this regard, he examines power both in the context of individuals and their actions and in the context of the systematic actions of groups, societies, or institutions within the social order. Foucault asserts the existence of classifications in social norms and control systems. These classifications deliberately generate phenomena that are always in opposition to each other and form a hierarchy. He says, "In so far as power relations are an unequal and relatively stable relation of forces, it's clear that this implies an above and a below, a difference of potentials" (Foucault, 1980, p. 201). These statements underline the different power potentials in the power relationship. It is emphasised that power refers to the domination of two unequal potentials over each other, and these potentials should not be considered as fixed but as dynamic structures. Therefore, with Foucault's perspective on power, it can be argued that in the modern period, where gender roles and potentials are redefined in the context of changing conditions and roles, the traditional power balances established between men and women do not remain constant. The fluidity of power is an issue in power relations.

Foucault states that the concept of power is quite purposeful and interactive, this is why it is possible to see different types of the concept of power from the smallest network of relationships in society to state systems. Although power is an abstract concept, it is also measurable. The use of power affects both the holder of power and those who are subjected to it. The degree of this interaction process is closely related to the measurability of power. Foucault utters that "the characteristic feature of power is that some men can more or less entirely determine other men's conduct - but never exhaustively or coercively" (Foucault, 1999, p. 151). Power carries with it the ability to intervene in others' actions, and this involves a reciprocal relationship-forced or voluntary. So, to Foucault, power exists everywhere and wherever power is present there is the possibility of resistance. This network of relations, which develops in the context of power, takes on a more complex structure in modern times, when meaning is blurred, and relations become more sophisticated. That creates a slippery slope for the concept of power, and this concept has taken on a more shifting structure. Similarly, as feminist and socialist theorist Simone de Beauvoir, who criticizes and problematizes the secondary position of women in society, emphasizes the importance of women's visibility in society, it is possible to say that there have been changes in favour of women in the context of the concept of power within feminist discourse.

2. Power and Gender Relations, and Historical References

Feminist readings of Foucauldian power relations have been interested in the idea that the power relationship is changeable. Also, the power that naturally brings resistance is another important basis for showing women's power. In the power system, women have been placed in subordinate positions within the state system by laws, rules imposed by the cultural system, or invisible but strongly felt pressures. As stated by Academic Gamze Şentürk Tatar, "From the traditional male perspective, women have been posited as submissive, delicate, and graceful creatures/figures. They are reduced to the body and condemned to the secondary status. The gender roles assigned to men and women by the patriarchal order have been transferred from generation to generation through language" (2022, pp. 151-152). The concept of power, developed in the duality of the sovereign and the dominated, has also developed a discourse in the context of the opposition between men and women, and in the patriarchal order, the sovereign is seen as male. Foucault's concept of disciplinary power is another reference for feminist reading. Analogies are made between the methods of surveillance and adaptation used in the processes of normalization and punishment in prisons, factories, mental hospitals, or schools, and the female identity repressed by the patriarchal system. Foucault underlines that "-by a whole range of degrees of normality indicating membership of a homogeneous social body but also playing a part in classification, hierarchization imposes homogeneity; but it individualizes by making it possible to measure gaps, to determine levels, to fix specialists and to render the differences useful by fitting them to another" (1977,

p. 184). Women are relegated to subservient positions within the state system by law, by cultural rules, and by invisible but strongly felt constraints. For this reason, Foucault's ideas of the changeability of power relations and resistance to power are fundamental premises for the demonstration of women's power. That gives an important way out for women's stance against power. Simone de Beauvoir, one of the pioneers of feminism, who opposed the marginalization and humiliation deemed worthy for women, underlined the difference between biological sex and gender, and strongly emphasized in her book *The Second Sex* (1949) the changeability of social roles that are man-made.

This world has always belonged to males, and none of the reasons given for this has ever seemed sufficient. By reviewing prehistoric and ethnographic data in the light of existentialist philosophy, we can understand how the hierarchy of the sexes came to be. We have already posited that when two human categories find themselves face-to-face, each one wants to impose its sovereignty on the other; if both hold to this claim equally, a reciprocal relationship is created, either hostile or friendly, but always tense. If one of the two has an advantage over the other, that one prevails and works to maintain the relationship by oppression. It is thus understandable that man might have had the will to dominate woman: but what advantage enabled him to accomplish this will? (Beauvoir, 2011, p. 71).

Beauvoir attributes the emergence of the distinction between men and women to the desire to preserve the privileged position of the men who invented this distinction. Giving the example of Amazonian women, she states that women also took part in bloody battles, when necessary, fought against wild animals, and fought all kinds of struggles to survive (p. 71). Then, somehow, they were pushed into subordinate and inferior positions by men. In a sense, as Foucault's words "an above and a below" (1980, p. 201) for the creation of power dynamics have been constructed. She says, "Humanity is male, and man defines woman, not in herself, but in relation to himself; she is not considered an autonomous being" (Beauvoir, 2011, p. 5). As Beauvoir states, Aristotle's idea that being a woman is a natural imperfection, or St. Thomas' idea that women are the incomplete form of men. It can be seen as an explanation of why women have come to be seen in a subordinate position and subjected to humiliation. "They wanted to create a feminine domain-a rule of life, of immanence--only to lock woman in it" (p. 74). Women are literally trapped within the male discourse developed through networks of gender roles.

Gender serves as a prime example of how ideology operates within society. Behaviours categorized as feminine or masculine often seem 'natural' and innate, appearing to be an inherent and unchangeable extension of an individual's biological sex. However, this perception overlooks the fact that these gendered behaviours are heavily influenced by societal norms, expectations, and cultural constructs rather than being solely determined by biology. (Tatar, 2024, p. 122)

As a result of policies developed based on the privilege of being a man, masculinity and having power become complementary elements. Especially when it comes to addressing people, having a say over them, and having the power to manage them, it is clear that women, who are already humiliated by being claimed to be flawed, will not be given the opportunity. Those who have been included in the system have been able to do so through male identity. Foucault, giving examples, especially from the Western feudal structure, mentions the existence of a law-oriented power in Western societies, and this power is maintained through "the linear genealogical successions" (1980, p. 201). The first people who deserve power within the system are "the male legitimate heirs", but upon their death, female heirs can indirectly access power because "an heiress obliged to procure a husband capable of taking charge of the inheritance and the functions of head of a family" (p. 202). The implementation of a similar idea in the British royal structure can be observed. Given that about eight women came to power, the way these women achieved the power was either through the continuation of their queenship after the death of

their husbands, or through the mandatory transfer of power to a daughter since the king had no male children. For instance, Queen Elizabeth, one of the most important rulers of England, was able to ascend to the throne because the king had no sons. Queen Mary II, as an exception, asked for the same rights as her husband in the government and requested to be a partner in the government. However, within the general system, the priority of ruling has always been given to the male:

Traditional histories have customarily privileged the position of the male ruler while discounting the role of the female ruler. Dynastic studies emphasize the male line while often ignoring the mothers, wives, sisters, and daughters that allow the continuation of the dynasty. Queens, when they are mentioned in dynastic lines, tend to be portrayed as temporary and even unfortunate blips in the long line of male rulers. They are most often seen as little more than conduits maintaining custody of the throne only in order to pass it as quickly as possible to the next male ruler (Holderby, 2004, p. 599).

The idea/rule that the man should be in power was also very influential in the Ottoman Empire. In the Ottoman Empire, the structure was based on the laws of Sharia and Turkish morality, and the Ottoman dynastic family did not have a structure that was separate from the rest of society. "There were two main institutions that dominated the Ottoman Empire, the first was the state and the second was the institution of religion. (...) These two institutions were united and represented at the top, in the person of the sultan"¹ (Cihan & Doğan, 2022, p. 44). In the sultanate system, sovereignty in this form of government is passed from father to son. Accordingly, the owner of the throne is the Sultan and his family. The person who occupies the throne maintains his existence as the sole ruler of the country. According to Fuad Köprülü "the first Ottoman rulers were men of great administrative and military ability and as individuals, they played a major role in the establishment of the state" (1991, p. XIV). The hegemony of men could be seen at every level of society. Although it is known that women had some rights, it did not mean that women could be sovereign. There were very influential female figures in the Ottoman Empire who were effective and had a word in state administration. That is why 'Women's sultanate' is called to the period when the mother, wife or daughter of the sultan was in power. The names Mihrimah Sultan, Hürrem Sultan, Kösem Sultan, Turhan Sultan and Safiye Sultan were the powerful ladies of the Ottoman Empire. Such powerful female figures were highly prominent in the Ottoman Empire, but they were never in a position to make a claim for themselves as the sole rightful heir to the throne.

3. Analysis of Two Influential Characters: Kösem Sultan and Lady Macbeth

Kösem Sultan and Lady Macbeth, as two of the fictional characters that best reflect the representation of women trying to be strong in a male-dominated system in their period, are presented in the works *Kösem Sultan* by A. Turan Oflazoğlu and *Macbeth* by William Shakespeare. In 1980, the play *Kösem Sultan* was written as the 3rd play of the power trilogy. The first play of this trilogy, *Murat IV*, was written in 1970, and the second play, *Deli İbrahim*, in 1967. As Oflazoğlu states in the preface of the play, the character of Kösem Sultan is created as a character who intensifies the fires of sedition, increases the turmoil, and is the epitome of destruction (Oflazoğlu, 2002, p. 6). Considering her place and importance in the Ottoman dynasty, Kösem Sultan stands out as an intelligent and successful woman. In the play alongside her success, her over-ambitious nature can be easily seen since she had her son İbrahim drowned and wanted to poison her grandson Mehmet for power.

Considering the real history, Özlem Kumrular presents important information about the period in which Kösem Sultan lived, using sources written in different languages in Türkiye and abroad. At the beginning of her work, she describes Kösem Sultan as follows:

¹ The Turkish references and the extracts from the Turkish play 'Kösem Sultan' used in the article are translated by the author.

A powerful woman who lived in the Ottoman Empire for half a century and engraved her name in glittering letters in one era: Serious and persistent, a power broker, clever, patient, finding all the ways to power at any cost, knowing very well when to wait and when to act, knowing that all doors can be opened by acting wisely rather than capriciously. Although it is not often emphasized that she was the epitome of beauty, she was a woman whose beauty has gone down in history as much as her intelligence and cunning (Kumrular, 2015, p. 13).

Kösem Sultan, who did not interfere in the political affairs of the state during the reign of her husband Sultan Ahmet I, played an active role in the administration of the state as the sultan's mother by acting as 'regent' for her son Murad IV, who ascended the throne at the age of 11 after the death of her husband, for the first time in Ottoman history. She continued to be active in the state administration as a regent during the reign of her son İbrahim, who suffered from a mental disorder. "Kösem, disliked by male historians, took the final decision and responsibility amid political issues as a widowed courtier in the empire's most complicated, dark and murderous 40 years" (Sakaoğlu, 2015, p. 1). Kösem Sultan tried to maintain order by selecting statesmen who would serve the state and herself in this period when the country was going through difficult times and at the same time some complexities were created due to the fact that she was a female regent. As Kumrular states:

The Ottoman Empire managed to survive in a period when bloody games were played, when the palace resembled a Mexican soap opera of intrigues, well-digging, and wars for power, minimizing the problems of the state, which seemed very distant in a complicated period, but the possibility of the collapse was rumoured, and ensuring that various difficulties were overcome (2015, p. 14).

Kösem Sultan's regency desire, which was effective during the period when the state was experiencing many difficult issues such as internal conflicts, military irregularities, and failures in foreign relations, was not limited to her own sons. Furthermore, after her grandson ascends the throne, she wants to continue her influence in the government as the Great Mother.

The fictional character of Kösem Sultan, written by Oflazoğlu, is depicted in the play as "monstrous for the sake of power" (Oflazoğlu, 2002, p. 6). The playwright Oflazoğlu uses the following words when talking about Kösem Sultan. "She is my Kösem Sultan. The Kösem Sultan of the Ottoman Empire is just a starting point for me. Kösem you see here is a character, Kösem, that reflects the inner world of Oflazoğlu from top to bottom; a drama person, a tragedy person, a play person" (Kösem Sultan, min: 8.00). When he is asked how much he adheres to the story, he answers "as much as the art of drama requires" (min: 11.30). Shakespeare takes a similar approach in his work *Macbeth*. Shakespeare arranges the characteristics of the characters as he wishes and also refers to important events of his time in his play *Macbeth*. He gives his own dramatic character to stories taken from various sources, "Shakespeare's main source was Holinshed. (...) There is nothing in Holinshed to suggest Lady Macbeth's invocation of the murdering ministers, her sleep-walking, or her death; but, as we have seen, the first of these was probably suggested by Seneca's *Medea*, (...)" (Muir, 2005, p. 215). However, to Kenneth Muir, Shakespeare's *Lady Macbeth* can be found in George Buchanan's *Return Scoticarum Historia* in which he depicts that Macbeth's mind "was daily excited by the importunities of his wife" (p. 210). As the theatre allowed, he created a story for Macbeth and Lady Macbeth that continues to resonate today.

The two female characters are described by the playwrights as strong, intelligent, and ambitious about what they want at the beginning of these plays. In the play *Kösem Sultan*, the first act begins in the 'arz odası' of the Topkapı Palace, the meeting place of the Sultans, members of the Divan-ı Hümayun and foreign statesmen. In the very first scene, Kösem Sultan's power and dominance over the statesmen is evident. When she comes in, "the Aghas welcome her almost doubled over" (Oflazoğlu, 2002, p. 11). The fact that the respect shown to Kösem Sultan in the palace is much higher than the respect shown to Turhan Sultan, the mother of Sultan Mehmet, the owner of the throne. This is proof of the power of the

sovereignty of Kösem Sultan, who has been struggling and serving for her country for years. Showing her power and authority, Kösem Sultan intervenes in the choice of 'lala', the tutor of the young prince, and convinces Sultan Mehmet to give the seal to Murat Agha. Although Kösem Sultan seems to be pleased that her grandson is on the throne, she is not able to accept this situation. In the presence of the palace officials, by hiding her true feelings, she expresses the following statements which support her grandson's reign: "As the first lady of the late Sultan Ahmet and the mother of the late Sultan Murat and Sultan Ibrahim, after serving the state, the way to the old palace is open to us, thank God. Thank God, we were blessed to see my grandson in his long state" (p. 12). There is a deep-rooted Ottoman sultanate and state tradition. According to this tradition, as now Turhan Sultan is the regent in the palace, Kösem Sultan should leave from the palace and move to the old palace. Kösem Sultan knows that she must act within the traditions of the Ottoman state structure. In this way, the two-headedness that might exist in the palace could be prevented.

The elders of the state know how important it is to be the ruler and the head of the state, so Bektas Agha says, "If the ship of the sultanate is left without a captain, it will soon be on the rocks, won't it, Aghas?" (p. 13). Sultan Mehmet is still a child, and his mother Turhan Sultan is young and inexperienced in state affairs. Although Aghas find this situation risky for the future of the state, Kösem Sultan says that "both of them will learn in time. Every job is important, Agha, no one is born a master. Every job can only be learned by doing it" (p. 14) and supports Turhan Sultan. Mustafa and Bektaş Aghas suggest that Kösem Sultan should stay in Topkapı Palace so that she can teach the young sultan and his young mother the lessons of the sultanate, saying that "burying years of state experience in the old palace would be a betrayal of the state" (p. 15). This proposal, which is accepted by everyone without objection, facilitates Kösem Sultan's ability to be effective in the reign. Kösem Sultan's stay in the palace and her desire to intervene in state affairs leads to a power struggle between her and Turhan Sultan. In this struggle, Turhan Sultan will fight against Kösem Sultan by using her own tactics. Turhan Sultan says, "It is not possible to defeat evil without learning its language and habits (...) I wear you against you" (p. 6). While Turhan Sultan's statements reveal Kösem Sultan's evil side, they also reveal her ambition and her hard-to-defeat fighting nature.

Kösem Sultan makes strategic decisions and takes firm steps forward. She personally appoints the officials at important levels of the state and takes them under her control. For example, she gives the Grand Vizier's seal to Murat Agha, not to Bektaş Agha, one of the people she trusts the most because she thinks that it would be risky for the state, which she sees is in an inevitable collapse. Strategically, it is more important for Bektaş Agha to remain at the head of the Janissary Corps and to rule over the soldiers. Turhan Sultan laments the bloodshed and lives lost for the sake of power and does not think that Kösem Sultan is useful for the state. She says, "The place is full of scraps of men/ but no full man. State/in the hands of a woman for years" (p. 20). To her, there are no real brave men in the palace, and most of them are under the command of Sultan Kösem who actually has the authority. By planning strategic marriages, Kösem Sultan tries to increase the number of statesmen under her control in the palace. She also knows what the public wants and how to manipulate them. To gain more followers among the people, she wants to be known for her charitable works, so she orders the people to be served with wedding associations for those who want to get married, schools, healing dormitories, soup kitchens, fountains, and baths.

Lady Macbeth, a Shakespearean character characterised by ambition and passion for power, is another important female figure in the power struggle. She is one of Shakespeare's most prominent female characters, inverting the female roles of her time. She is a character who will do anything to achieve her ambitions and desires, and she does not hesitate to resort to violence, stripped of feminine delicacy and sensuality. Lady Macbeth's ambition for power in the play is literally initiated by the letter her husband wrote to her. When Macbeth writes to her about the witches' prophecy, she realizes what he hopes for and immediately makes plans to take action for power. Lady Macbeth, who is even more

active and ruthless than her husband in the struggle for power in the beginning, has never been able to assert herself as the real power within the system. Lady Macbeth knows the nature of her husband “Yet do I fear thy nature;/ It is too full o’ th’ milk of human kindness/ To catch the nearest way” (Shakespeare, 2005, p. 29). In this case, she must step in to achieve the goal and help her husband achieve the status mentioned in the prophecy. The bravery of Macbeth in the war against the traitors makes this man be called the “Bellona’s bridegroom” (p. 9), and he is hesitant to kill King Duncan. So, she says, “That I may pour my spirits in thine ear/ And chastise with the valour of my tongue/ All that impedes thee from the golden round, /Which fate and metaphysical aid doth seem /To have thee crowned withal” (p. 29). Lady Macbeth will find ways to persuade her husband with her words. And the most powerful weapon is to question his masculinity and ask him to behave in a manly manner and be strong. Even though Lady Macbeth seems to be braver than her husband and fearless for this task. Macbeth, as a man, must do what is necessary since being a man is associated with strength and courage.

Lady Macbeth knows that as a woman the only thing she can do within the system is to support her husband and do whatever it takes to get him to the position he wants. This approach is also in line with the role of women at the time; women were expected to be submissive to their husbands, to quietly do as they were told. In this play, we see a Lady Macbeth who supports her husband at all costs. She is also aware of the fact that having power in power struggles requires violence. For that reason, she appears before the audience as a female character who does not hesitate to use violence and get blood on her hands. She will be involved in this system created and managed by men by adopting men’s methods. For that reason, Lady Macbeth asks the holy spirits to take away her femininity. “Come, you spirits/ That tend on mortal thoughts, unsex me here/ And fill me from the crown to the toe top-full/ Of direst cruelty” (p. 30). The female body is considered fragile. Killing the king is not only an extremely bloody act, but it is also not an action that can be considered for a woman in power struggles. Even in the Great Chain of Being, which was influential in the Western world until around the 17th century, the status given to women always came after that given to men: the queen after the king, the duchess after the duke. Therefore, this status that should be achieved for Lady Macbeth will be achieved for her husband. Therefore, Lady Macbeth cannot tolerate her husband’s indecision. “When you durst do it, then you were a man;/ And to be more than what you were, you would/ Be so much more the man” (p. 42). She irreversibly manipulates her husband by questioning where his masculinity is. She even tries to persuade Macbeth by referring to the status of motherhood, which was considered the most sacred for a woman at that time. A mother image is depicted who would crush the head of a suckling child instead of breaking her promise to undertake such an important task. While Macbeth hesitates about what would happen if they failed, Lady Macbeth shares her insidious ideas with her husband, planning even after Duncan’s death. She will blame this murder on his two chamberlains.

Lady Macbeth: (...) his two chamberlains

Will I with wine and wassail so convince

That memory, the warder of the brain,

Shall be a fume and the receipt of reason

A limbeck only: when in swinish sleep

Their drenchèd natures lie as in a death,

What cannot you and I perform upon

The unguarded Duncan? What not put upon

His spongy officers, who shall bear the guilt

Of our great quell? (Shakespeare, 2005, p. 45)

While Shakespeare portrays Lady Macbeth in a way that is far from the traditional female motif, in Lady Macbeth's rhetoric, she uses violent words to manipulate, to encourage her husband for the crown. Lady Macbeth does not present a portrait of a silent, submissive woman who does not go beyond the rules of her husband and society. On the contrary, there is a strong and ambitious character who wants to get rid of the fragile and restrictive characteristics attributed to women.

The feeling of being trapped within the concept of womanhood can also be seen in the play *Kösem Sultan* in the way İstanbullular's (the people of Istanbul) speeches. They evaluate Kösem Sultan's every action depending on the presence or absence of men. All women's behaviour is associated with male patronage, their individuality is not taken into account at all. Their conversations and comments about Kösem Sultan and her actions are associated with the death of her husband and Kösem Sultan's being a woman without a man.

I. İstanbullu: A woman without a man is like a snake in winter, the affection she would give to a man she gives to property and gold jewellery.

II. İstanbullu: And like Kösem, she was widowed at a young age, but you have burned her fire, and the conversation turns into reign ambition and power madness.

II. İstanbullu: Even to the point of drowning her own son (Ofazoğlu, 2002, p. 20).

Her passion for power, showiness and gold is not seen in the context of her own character or aspirations, but as a reflection of the early loss of her husband, in this way, they can find excuses to justify a woman's desire for power. These men even state that this ambition carries her to such an extreme point that she kills her own son. While the people of Istanbul talk about the assassination of Sultan İbrahim and the blood spilt for power, the criticism of Kösem Sultan's motherhood and lust for power is repeated here. Even Turhan Sultan attributes Kösem Sultan's power to the lack of men. She says, "the state has been dying in the hands of a woman for years" (p. 20), to her, there are no real men in the palace, and most of them are under the command of Sultan Kösem who has the authority. As Turhan Sultan's statements suggest, the expectation is always for a male motif to exist as an authority figure or saviour. Although Kösem Sultan has a strong vision and skills in state administration, she remains at the centre of criticism because she is a woman. Despite her undeniable authority, there is some talk of the soldiers being reluctant to take orders from Kösem Sultan just because she is a woman. Among the janissary soldiers, they say, "Are we the servants of our Sultan or Kösem Sultan?" or "Should we take orders from a woman?" (p. 35). At a time when the country is chaotic and trying to reorganize, the words of the soldiers show how different it can be whether men or women are in authority. In addition to the content of decisions, whether they are made by men or women becomes important for their implementation.

Both Kösem Sultan and Lady Macbeth are highly skilful in taking firm steps towards their goal by hiding their true intentions. While Kösem Sultan plots to eliminate her daughter-in-law and grandson, Lady Macbeth plots to kill King Duncan with her husband. To avoid being noticed, they wear a metaphorical mask that conceals their intentions. While publicly Kösem Sultan says, "Thank God, we were blessed to see my grandson in his long state" (p. 12), here the reader and audience can hear her real inner voice:

Kösem: What do these fake/corrupt sultans know about command/ruling!

If I were born the daughter of a Greek priest

or a Turkmen dervish;

or a Serbian shepherd,

A Bedouin in the Arabian deserts

or among Georgians or Circassians,

or Spaniards or Italians. (...) I would certainly be a sultan,
 certainly, because God prepared me to be a sultan
 a long, long time ago (Ofazoğlu, 2002, p. 19).

Kösem Sultan's hidden and unrevealed thoughts are expressed in these statements. These expressions show Kösem Sultan's self-confidence, her feeling that those in power are inadequate, and her belief that she has a right to the throne. Although there are various claims about her origins, Kösem Sultan says that no matter what race or social group she comes from, she has been commissioned by God to be effective in the administration of the state. To her, "To command/rule is to establish a throne over mortals, to leave one's mark on the world!" (p. 19) and she believes that she has the competence to command. With these thoughts in her head, she plans to change the order in her favour; she praises her grandson's reign and shows the people her false satisfaction. Kösem Sultan and Turhan Sultan play mother and daughter roles to each other, but Kösem Sultan also notices the "cunning gleam in her eyes" (p. 32) while she is strategically submissive and calm. Similarly, Lady Macbeth wants to achieve her goal by being secretive. Lady Macbeth, as one of Shakespeare's characters representing his motto that appearances are deceiving, warns her husband to adopt a demeanour and facial expression that will not reveal their real plans. "Your face, my thane, is as a book where men/May read strange matters. To beguile the time, /Look like the time. Bear welcome in your eye, /Your hand, your tongue. Look like th' innocent flower, /But be the serpent under 't." (Shakespeare, 2005, p. 32). They play the role of good hosts when they welcome the king in their own place, but at night they show their bloody faces hiding behind this courtesy. And finally, they get power after the murder of the king. After the murder of the king, the bloody killings initiated with the encouragement of Lady Macbeth increase with Macbeth's ambition for power.

Obtaining power through murder is also a method used in the play *Kösem Sultan*. After the reign of Sultan Ibrahim, the cunning ideas of Kösem Sultan also appear in her plans to kill the current sultan, her own grandson. On the one hand, she says to Sultan Mehmet, "I have no one in this world but you, / but the son of my son"; on the other hand, her inner voice explains her ruthless plan, "I have Şehzade Süleyman, Süleyman, / and see how I make him sit in your place!" (Ofazoğlu, 2002, p. 82). It is possible to find out that Kösem Sultan develops a process that includes many acts of violence, betrayal and death to gain and retain power even in Meleki's conversations with her lover Mehmet. When he tells Meleki that he wants to take revenge on Kösem Sultan for what she has done to her. This is because Kösem Sultan has thought of a strategic marriage for Meleki. But she punishes Meleki severely for defying her after Meleki confesses her love to Mehmet. Enduring her own pain, Meleki reminds him of strangled concubines, axemen, hundreds of murdered janissaries, thousands of spahis and people exploited in various ways, and her murdered son Ibrahim- the violent acts of Kösem Sultan.

Meleki: If you get the opportunity
 avenge her (Kösem Sultan) on others,
 Avenge the strangled concubines, zülüflü the axe-men;
 avenge his own son, Sultan Ibrahim,
 with hundreds of janissaries who perished in the last battle
 who avenged thousands of spahis (soldiers),
 avenge the people who have been exploited in various ways.
 I will avenge myself (Ofazoğlu, 2002, p. 104).

Despite all these bloody events, Kösem Sultan justifies her fight by saying that first her son and then her grandson want to destroy her; because the rule is clear, if you want power “you will either die or be killed!” (p. 105). Kösem Sultan is aware of her ambition for power and knows that people watch her from afar with hatred or fear, but on the other hand, she thinks that the reason for this criticism is that people do not know themselves. Similar to Lady Macbeth, Kösem Sultan has nightmares, hallucinations, and self-talk. But this does not stop her from her power plans.

It is noteworthy that Sultan Kösem does not regret her mistakes or bloody acts throughout the play but justifies her behaviour. Unlike the character of Lady Macbeth, who is implied to have been driven to madness due to attempting acts that the sensitive and fragile female psychology cannot bear, there is a character of Kösem Sultan who equates herself with power and does not hesitate to fight for her ambition and power until the moment she is killed. With an accustomed action, washing her hands for hours, Lady Macbeth bears the burden of conscience as evidenced by these statements, “The thane of Fife had a wife. Where is she now?/What, will these hands ne'er be clean?” (Shakespeare, 2005, p. 143). While Lady Macbeth's actions lead her to destruction, Kösem Sultan tries to come up with various arguments to justify her actions. Kösem Sultan excuses her actions against her son Ibrahim, whom she confesses that she had murdered in her nightmares, and in a sense tries to ease her conscience.

Kösem Sultan: There can be only one ruler in a country

(...) Either you were going to disappear, or I was.

Yes, you forced me to kill you.

Of course, of course, it's his turn, your son! (Oflazoglu, 2002, p. 121).

Lady Macbeth has nightmares that drive her to madness, while Kösem Sultan is not weakened by her nightmares, but becomes even more eager to become the sole power in the country. In the last scene, Kösem Sultan prepares poison to be added to her grandson Sultan Mehmet's iftar sherbet, but the person she assigns throws the bottle and escapes from the palace. Turhan Sultan and Sultan Mehmet are informed about the poison. Upon this situation, Sultan Mehmet dictates the following edict:

Sultan Mehmet: Grand Valide, Mahpeyker Kösem Sultan

with some mischief-makers is threatening the existence of the state and the nation.

Her existence and that of her accomplices will be abolished immediately (Oflazoglu, 2002, p. 128).

Kösem Sultan realizes that the poison plan is not working and prepares another plan to kill the sultan and his mother. She is very confident in herself and her Aghas who support her. With the pride and self-confidence of not having been defeated by anyone, she reveals both her desire to remain in power and what she has done to achieve it with the following words:

Kösem Sultan: You have trapped many people until today, Kösem,

but no one has ever been able to capture you.

What does it mean to covet my rule?

Even when he and his sons were born

I'm not in favour of sharing power.

Everything, even the Sultan's tomb, is to be killed.

I thought: I will bury him at the feet of his father,

Ibrahim (Oflazoglu, 2002, p. 129).

While she is rejoicing to herself, the supporters of Turhan Sultan enter, and Kösem Sultan is startled when she sees them in front of her. She starts to run away and throws her jewels and handfuls of gold at those who come after her. After a chase and struggle, Kösem Sultan is strangled by Meleki's lover Mehmet. By saying "the biggest head of the dragon of chaos has been crushed" (p. 130), Turhan Sultan heralds the new order that will be established in the palace. The establishment of a new order for society after the death of the tragic hero as a part of the tragedy tradition applies to both *Macbeth* and *Kösem Sultan*. In *Macbeth*, the murdered King's son will provide the new order, while in *Kösem Sultan*, the owner of the throne will continue to carry her rightful crown after being cleansed of his betrayers.

When the deaths of the two strong female characters in these two plays are considered, it can be an attitude in Kösem Sultan that is very contrary to the expectations of the society, while Lady Macbeth's death can be evaluated concerning traditional female roles. Kösem Sultan does not give up her desire for power until her last breath and she is always in a struggle for this cause. She is not associated with the traditional submissive female role; it is her strong will that makes her portrayed as so influential and determined character in the Ottoman Empire. As Kumrular says, "Kösem not only existed in such a world for half a century, but also made her voice heard in the Ottoman palace as a wise stateswoman who made sure that she was treated with respect when she held power as a regent, that her word was listened to, and that she avoided adding fuel to the fire by showing humility when necessary" (2015, p. 13). However, Lady Macbeth's tragic end can be seen as an end written following the roles expected of women at the time. She does everything to bring her husband to power and make him king, but the delicate female feeling, drawn within the framework of traditional stereotypes attributed to women, cannot endure these bloody events. By imposing Lady Macbeth's nightmares and hallucinations that drive her to madness as a reflection of the vulnerability and fragility of female nature, the concepts of woman and authority are indirectly distanced from each other.

At the beginning of the play, the character of Lady Macbeth, who is strong, ambitious, and confident, shows signs of weakness and hallucinations that we can associate with her being a woman, parallel to traditional perceptions. Sharn L. Jansen says, "Women were incapable of effective rule, for nature... doth paint them forth to be weak, frail, impatient, feeble, and foolish, and experience hath declared them to be inconstant, variable, cruel, and lacking the spirit of counsel and regiment" (2002, p. 1). Jansen looks back to history and reveals the shock effect of Mary Tudor's accession to the throne that is seen as the seat of God and now in the hands of "a monster in nature" (p. 1). The fact that femininity, which was associated with adjectives such as weakness and deficiency, was seen in some circles at the time as frightening and unnatural when associated with power. For this reason, even the character of Lady Macbeth, written some 50 years after Mary Tudor and shortly after the judgment of an important queen, Elizabeth I, portrayed female fragility. These famous pathetic quotes of her, "Here's the smell of the blood still: all the perfumes of Arabia will not sweeten this little hand. Oh, oh, oh!" (Shakespeare, 2005, p. 143) shows her delusional state about the blood of the king on her hands. This disempowerment of a strong character like Lady Macbeth justifies the disregard of women in power within the male-dominated discourse. Or the fact that a woman like Kösem Sultan, who is strong, intelligent and has a desire to rule, cannot be the sole authority because of her gender and always has to prove her power around the male gender clearly shows the relationship between power and gender. With the representations of women presented in this way, an invisible border is drawn between power and women, and men, not women, are shown as rivals in the power struggle.

4. Conclusion

This study presents an analysis of two important plays from Turkish and English literature in order to explore how the male and female genders will go through different processes in accessing power and whether it is possible for women to gain power. One of these plays is *Kösem Sultan* which is set in the 17th century and written by Oflazoğlu in the 20th century, the other one is *Macbeth* which is set in 11th

century Scotland and written by Shakespeare in the 17th century. These plays, written in different eras, share features that allow for common readings in many contexts, such as the presence of strong female characters and the struggle for authority from the perspective of women and power relations. In the analysis of the plays with a focus on the themes of power and women, especially considering the times in which the plays are set, it can be seen that men's and women's opportunities to dominate and have power are not comparable. Characteristics of the time in which the plays take place show that power is closely linked to manliness. In both plays, gender roles have an undeniable impact on the distribution of power dynamics. Both female characters Kösem Sultan and Lady Macbeth have many sufficient features to obtain power and dominance, except that they are not men. Since having power and authority is associated with being male, these two female characters can access power indirectly through men. Lady Macbeth has access to power through her husband and Kösem Sultan indirectly through her husband, children, and grandchildren.

In the considerations of gender power relations in the modern and postmodern periods, the pioneering ideas of gender equality and power, and regulations in social rules have been very crucial. As indicated in the theoretical part of this study; by using different interpretations of the phenomenon of power with certain phrases like 'changeability' or 'resistance', Foucault opens up new perspectives on power and authority. Beauvoir criticises the secondary position attributed to women and reveals the patriarchal order in power relations. Accompanied by these ideas, the visibility of such powerful characters as Kösem Sultan and Lady Macbeth is essential to question the man-made gender roles and power structures that are shaped around adjectives such as strong-weak, dominant-submissive, primary-secondary. About power, Steven Lukes emphasises that "how we think about power may serve to reproduce and reinforce power structures and relations, or alternatively it may challenge and subvert them. It may contribute to their continued functioning, or it may unmask their principles of operation, whose effectiveness is increased by their being hidden from view" (2005, p. 63). The man-made nature of power can be reshaped by human hands. Although there are narratives that prioritize male dominance in traditional discourse and old literary texts on the relationship between women and power, as in the two play examples, the potential to reproduce the relationship between power and gender in favour of women in contemporary societies is quite evident. Women who are strong, intelligent, and competent, but hidden in the shadows of patriarchal discourse or misogynistic thoughts, will become visible and empowered.

References

- Allen, A. (2022). *Feminist perspectives on power*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (E. N. Zalta & U. Nodelman, Eds.). <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/feminist-power/>
- Cambridge Dictionary. Retrieved 02.01.2024. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/power>.
- Cihan, A., & Doğan, İ. (2022). *Osmanlı Toplumsal Yapısı: Kurulustan Dağılışa bir Çözümleme Denemesi*, Ankara: Astana Yayınları.
- Beauvoir, S. de. (2011). *The second sex* (C. Borde & S. Malovany-Chevallier, Trans.). Knopf Doubleday Publishing Group.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Vintage Books.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977* (C. Gordon, Trans., & Ed.). The Harvester Press.
- Foucault, M. (1999). *Religion and culture* (J. R. Carrette, Ed.). Manchester University Press.
- Holderby, S. (2004). Review of *The monstrous regiment of women: Female rulers in early modern Europe*, by S. L. Jansen, *The Sixteenth Century Journal*, 35(2), 598–600. <https://doi.org/10.2307/20477009>
- Jansen, S. L. (2002). *The monstrous regiment of women: Female rulers in early modern Europe*, 2nd expanded edition, Palgrave Macmillan, England.
- Köprülü, F. (1991). *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kösem Sultan - TRT Türk, (1 October 2015). <https://www.youtube.com/watch?v=GbRRVf09Z8Q> (2.3.2024)
- Kumrular, Ö. (2015). *Kösem Sultan: İktidar, hırs, entrika*, Doğan Kitap.
- Lukes, S. (2005). *Power: A radical view*, London: Macmillan.
- Muir, K. (2005). *The sources of Shakespeare's plays*, Oxon: Routledge.
- Oflazoğlu, A. T. (2002). *Kösem Sultan*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Sakaoğlu, N. (December 2015), "Kadınlar Saltanatında Zirve: Kösem Sultan", Tarih. Retrieved January 10, 2024. <https://tarihdergi.com/kadinlar-saltanatinda-zirve-kosem-sultan/>
- Shakespeare, W. (1871). *Macbeth*. UK: J. Dicks.
- Shakespeare, W. (2005). *Macbeth* (B. Raffel, Ed.). In *The annotated Shakespeare* (Vol. 1). Yale University Press.
- Şentürk Tatar, G. (2024), "Cross-dressing in contemporary British feminist theatre", *Kafkas University Journal of the Institute of Social Sciences*, 33, 119-144. <https://doi.org/10.56597/kausbed.1425136>
- Şentürk Tatar, G. (2022). The language of silence in Timberlake Wertenbaker's *The love of the nightingale*. In T. Baykara & E. Kaçmaz (Eds.), *Bridging cultures: Representation of minorities in English and American literature* (pp. 149–173). İstanbul: Çizgi.

Article Information Form

Author Note: This article is an extended version of the oral presentation entitled as “The Representation of Power in Kösem Sultan and Lady Macbeth: Does It Have to Be a Man in Power?” presented at International Conference on the philosophy of Language, Literature and Linguistics in Manisa/Türkiye on 9-11 May 2024.

Conflict of Interest Disclosure: No potential conflict of interest was declared by the author.

Plagiarism Statement: This article has been scanned by iThenticate.

Rusya'nın Moldova Siyaseti ve Ukrayna Savaşı'nın Yansımaları

Russia's Moldova Politics and Reflections of the Ukraine War

Figen Aydın

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Bölümü, İstanbul, Türkiye,
aydinfigen@windowslive.com,
<https://ror.org/04z33a802>

Öz: Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla bağımsız olan Moldova Cumhuriyeti, batı sınırlarında Avrupa Birliği üyesi olan Romanya; kuzey, güney ve doğu sınırlarında Ukrayna ile çevrelenmiştir. Ukrayna'ya bağlı Kırım'ın 2014 yılında Rusya tarafından ilhak edilmesinden sonra Doğu Avrupa'da yeni bir güvensizlik iklimi hâkim olmuştur. 2022 yılında ise Rusya'nın bu sefer çok yönlü bir saldırıyla Ukrayna'ya savaş açması, sınırında bulunan Moldova'nın ekonomik, siyasi ve askeri pek çok güvenlik kriziyle karşılaşmasına neden olmuştur. Moldova sınırlarına düşen füzelerin yarattığı güvenlik endişesine, ülkeye kabul edilen Ukraynalı mültecilerin Rusya tarafından hoş karşılanmayacağı düşüncesi eklenmiştir. Rusya'nın Batı ülkelerine sağladığı enerji arzını azaltması, Moldova'nın enerji krizi yaşamasına, bu durum enflasyonla birlikte ülke ekonomisinin zarar görmesine neden olmuştur. Moldova hükümetinin Ukrayna savaşının başlamasından sonra Avrupa Birliği'ne üye olmak için başvuruda bulunması ve Rusya taraftarı partilerin bu durumu protesto etmeleri ise ülkenin siyasi gidişatını ve devlet bütünlüğünü etkileyecek güce haiz görünmüştür. Çalışma, Rusya'nın Moldova siyasetini ve Ukrayna'ya açtığı savaşın Moldova üzerindeki siyasi, ekonomik ve askeri etkilerini açıklamayı amaç edinmektedir. Rusya'nın, Moldova'ya karşı sürdürdüğü baskın politikaların Ukrayna savaşıyla arttığı iddia etmektedir. Ukrayna'nın yanı sıra Moldova'ya karşı yürüttüğü hibrit saldırıda Rusya'nın jeopolitik hedeflerinin olduğu, Moldova hükümetinin batılı bir dış politika benimsemesinin engellenmeye çalışıldığı vurgulanmaktadır. Rusya'nın Moldova baskını artırmasıyla, Moldova'nın devlet bütünlüğüne ve ülkenin demokratikleşmesine engel olmaya çalıştığı çalışmanın ulaştığı neticeler arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Moldova, Ukrayna Savaşı, Doğu Avrupa, Jeopolitik

Geliş Tarihi/Received: 16.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 26.11.2024
Yayınlanma Tarihi/ AvailableOnline:
09.03.2025

Abstract: Moldova, which became independent after the collapse of the Soviet Union in 1991, is surrounded by Romania, a member of the European Union, on its western borders and Ukraine on its northern, southern and eastern borders. After Crimea was annexed by Russia in 2014, a new climate of insecurity has prevailed in Eastern Europe. In 2022, Russia's war on Ukraine has caused Moldova, which is on its border, to face many economic, political and military security crises. The security concerns created by the missiles falling on Moldova's borders have been added to the idea that the Ukrainian refugees accepted into the country will not be welcomed by Russia. Russia's reduction of the energy supply it provides to Western countries has caused Moldova to experience an energy crisis, which has caused inflation and damage to the economy. The fact that the Moldovan government applied to become a member of the European Union after the start of the Ukraine war and that pro-Russian parties protested this situation seemed to have the power to affect the country's political course. The study aims to explain Russia's Moldovan politics and the political, economic and military effects of the war on Ukraine on Moldova. It claims that Russia's dominant policies against Moldova have increased with the Ukraine war. It emphasizes that Russia has geopolitical goals in its hybrid attack against Moldova as well as Ukraine, and that it is trying to prevent the Moldovan government from adopting a Western foreign policy. The study concludes that Russia is trying to prevent Moldova's state integrity and the country's democratization by increasing its pressure on Moldova.

Keywords: Russia, Moldova, Ukraine War, Eastern Europe, Geopolitics

Extended Abstract

Moldova has had to constantly defend its independence, which it gained with the collapse of the Soviet Union, against Russia on the basis of political, economic, military and social issues. Its geography, located in Eastern Europe, has made it easier for Russia to interpret Moldova's geopolitics as a region experiencing security crises. Russia, which supported separatist forces after gaining independence, ensured that the Transnistria region acted independently of the Moldovan state and came under its own influence.

The country, which borders Ukraine and Romania, has autonomous regions. In 1992, the region located east of the Dniester River declared its independence unilaterally with the support of Russia and became a de facto republic. The region, which took the name Transnistria, is still not recognized by members of the United Nations (UN) today. However, it receives political and military/security support from Russia. It is known that Russia has military ammunition stocks in Transnistria and that Russian soldiers, who are said to be on peacekeeping duty, are deployed. Transnistria, which managed to establish an autonomous structure within the country with the support of Russia, continues to be important during the Ukrainian war because it is located on the Ukrainian border and hosts Russian armed forces.

Moldova, which started the European Union (EU) integration process in 2022, is experiencing different difficulties due to the ongoing war that Russia has waged against Ukraine. The missiles falling from the country's borders, as well as Russia's dominance in the Transnistria region, show that the Ukrainian war also poses risks for Moldova in the Eastern European geography. The Moldovan people's election of pro-EU leaders causes the country to receive more veiled threats from Russia. It is seen that Russia's political and geopolitical goals are more evident in Moldova's EU membership process. Russia's causing conflicts in the Transnistria Region and equipping the region with Russian military forces have been the biggest indicators that Russia is trying to be effective in the country.

Russia, which supports separatist movements within the country, has been the biggest obstacle to ensuring state integrity. However, Moldova has taken steps to democratize and make EU membership possible in response to all of Russia's pressure. However, Russia, which does not want Moldova to become an EU member, continues to try various methods to disrupt the country's stability. Its involvement in domestic politics, its influence on elections, and its use of oligarchs pose a danger to Moldovan politics and the continuation of democratization. The fact that Transnistria causes a constant security vulnerability, hosts Russian military forces, and has energy distribution points in the autonomous region threatens Moldova's political, economic structure, and security.

Russia, which wants to be an effective actor in the foreign policy of the Eastern European countries Moldova and Ukraine, which it sees as a security shield against the US and the EU, has criticized whichever of the two countries wants to pursue a Western policy. If possible, it has used force to distance them from a Western foreign policy. The fact that Russia bases its neo-imperial goals on the reestablishment of the Soviet Union puts the security of Moldova and Ukraine at risk. For this reason, Moldova's political-geopolitical advantages and disadvantages have not developed independently of Ukrainian security.

Today, Ukraine wants to integrate its foreign policy with Western economic cooperation and security mechanisms. Its involvement in cooperation with NATO after its independence and the development of EU relations in the 2000s have been clear indicators of this situation. The fact that NATO's possible expansion to the east threatens Russia's security has become the Moscow government's justification for using force. The fact that it stated that the Ukrainian government was a puppet in the war it launched against Ukraine in 2022 shows that Russia keeps its historical memory alive against the West.

Russia has begun to conduct disinformation campaigns to force Moldova to withdraw its EU membership request. Its propaganda includes providing financial support to anti-government protests,

seeking ways to interfere in the country's local elections, and trying to persuade the government to abandon its EU membership. Russia is involved in Moldovan politics through oligarchs and election protests. The economic downturn caused by the energy crisis is another indication that Russia is forcing Moldova's conditions. The study has shown that Russia's Moldovan politics has developed within the framework of suppression, influence, and increasing its political-geopolitical influence. The fact that Moldova threatens its state integrity and prevents it from continuing its democratization makes it clear that Russia has increased its suppression in recent years. In addition, the Ukrainian war has consequences for Moldova as a neighbor.

The fact that Russia is affected by the Ukrainian war in many security, economic, and social issues indicates that if Russia completely occupies Ukraine, Moldova may be sought to be made a second Ukraine. In contrast, Moldova uses its foreign policy preferences in favor of Western cooperation and develops different domestic policies and measures to eliminate Russian pressure. The Moldovan government's ability to ensure state integrity against Russia and its insistence on foreign policy preferences may alleviate Russian pressure. As a result, its geography in Eastern Europe provides Moldova with an advantage in terms of being close to Europe. However, for Russia, being among the buffer countries against Europe is always a disadvantage. This is seen as the biggest reason why it is thought that Moldova will be Russia's next target in the war it has declared against Ukraine. Moldova is in a geopolitical impasse between Russia and the EU. A faster completion of EU membership, the country finding a place for itself in the West, and the resolution of Transnistria will ensure the country's future.

1. Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını elde eden Moldova, bugün Doğu Avrupa'nın nüfus ve ekonomi bakımından en küçük ülkesidir. Ülkenin güneyinde bulunan Gagauz Yeri Özerk Bölgesi ve doğuda Ukrayna ile sınırını teşkil eden Transdinyester bölgesi hariç, çoğunluğu Moldovanlardan oluşmaktadır. Demokratik ve bağımsız bir ülke olan Moldova, halk oylamasına dayanan yarı başkanlık sistemine sahiptir. Ancak Moldova'nın, Rusya'nın siyasi-jeopolitik hedeflerinin gündeminde yer aldığı düşünülmektedir.

Ukrayna ve Romanya ile sınır komşusu olan ülke, özerk bölgelere sahiptir. 1992 yılında Dinyester nehrinin doğusunda bulunan bölge, Rusya'nın desteğini alarak tek taraflı bağımsızlığını ilan etmiş, de facto bir cumhuriyet olmuştur. Transdinyester ismini alan bölge bugün hâlâ Birleşmiş Milletler (BM) üyeleri tarafından tanınmamaktadır. Ancak Rusya'dan siyasi ve askeri/güvenlik destekleri almaktadır. Rusya'nın Transdinyester'de askeri mühimmat stoklarının olduğu ve barışı koruma göreviyle bulunduğu belirtilen Rus askerlerinin konuşlandırıldığı bilinmektedir. Rusya'nın desteğiyle ülke içinde bir özerk yapı kurmayı başarmış olan Transdinyester, Ukrayna sınırında bulunması ve Rusya'nın silahlı kuvvetlerini barındırması bakımından Ukrayna savaşı sürecinde önem arz etmeyi sürdürmektedir.

Avrupa Birliği (AB) entegrasyon sürecini 2022 yılında başlatan Moldova, Rusya'nın Ukrayna'ya açtığı savaşın sürmesiyle farklı zorluklar yaşamaktadır. Ülkenin sınırlarından düşen füzeler başta olmak üzere, Transdinyester bölgesinde Rusya'nın hâkim olması, Ukrayna savaşının Doğu Avrupa coğrafyasında Moldova için de riskler barındırdığını göstermektedir. Moldova halkının AB yanlısı liderleri seçmesi, ülkenin Rusya'dan daha fazla örtülü tehditler almasına neden olmaktadır. Moldova'nın yaşadığı AB üyeliği sürecinde, Rusya'nın siyasi ve jeopolitik hedeflerinin daha belirgin olduğu görülmektedir.

Rusya'nın Moldova siyaseti, sürdürdüğü hibrit saldırılarla komplike bir hal almaktadır. Rusya'nın Moldova demokrasisi için oluşturduğu tehlike, siyasi olmanın yanı sıra ekonomik ve toplumsal olarak dönüştürücü unsurlar barındırmaktadır. Rusya Batı ile arasında tampon bölge olarak gördüğü Moldova'nın AB üyesi olmasını engellemeyi hedeflemektedir. Moldova ise Rusya'nın siyasi ve jeopolitik

hedefi olmaktan AB üyesi olduğunda çıkacağını değerlendirmektedir. Bu durum iki ülke arasındaki siyasi ve jeopolitik yarışın sürdüğünü işaret etmektedir.

Rusya, Moldova'nın AB üyelik talebini geri çekmesi için dezenformasyon kampanyaları yürütmeye başlamıştır. Yaptığı propagandalar içerisinde, hükümet karşıtı protestolara finansal destek vermek, ülkenin yerel seçimlerine müdahale yolları aramak ve hükümeti AB üyeliğinden vazgeçirmeye çalışmak bulunmaktadır. Rusya, Moldova siyasetine oligarklar ve seçimleri protesto kanalıyla dâhil olmaktadır. Enerji krizinin ortaya çıkardığı ekonomik gerileme ise Rusya'nın Moldova'nın şartlarını zorladığının bir diğer göstergesidir.

Çalışma, Rusya'nın, Moldova siyasetini ve Ukrayna'ya açtığı savaşın Moldova'ya yansıyan belirgin izlerini açıklamayı amaç edinmektedir. Moldova'nın Ukrayna savaşından jeopolitik, siyasi, ekonomik, askeri, toplumsal, rejim, dış politika tercihleri gibi pek çok konu dâhilinde etkilendiğinin altı çizilmektedir. Coğrafyanın getirdiği zorlukların yanı sıra Rusya'nın tarihsel hafızasında Sovyetler Birliği üyesi olan Moldova'nın, Rusya'ya rağmen sürdürmeye çalıştığı iç işlerinde bağımsızlık anlayışı detaylandırılmaktadır.

Rusya'nın Moldova siyasetine müdahil olarak ülkeyi demokratikleşmeden uzaklaştırmaya; dolayısıyla AB üyeliğinin mümkün olmasını engellemeye çalıştığı savunulmaktadır. Çalışma amaçları arasında, Moldova halkının Rusya mı yoksa AB yanlısı partilerden yana mı oy kullandığının anlaşılması; böylece Moldova halkının siyasi görüşünün resmedilmesi bulunmaktadır. Rusya'nın Moldova'nın demokratikleşmesine engel olmak üzere Moldova partilerine müdahale etmesinin etkili olup olmadığı belirtmek çalışmanın diğer amacıdır. Ukrayna savaşının Moldova üzerindeki Rusya baskısını kesin olarak artırdığını ortaya koymak ise çalışmanın nihai hedefini oluşturmaktadır.

Amaçlar çerçevesinde ilk olarak Moldova'nın karmaşık iç siyaseti, tarihî ve güncel süreçler etrafında aktarılmaktadır. İkinci olarak Rusya'nın Ukrayna savaşı izah edilmekte ve Doğu Avrupa'da sürdürdüğü/sürdürmek istediği siyasi-jeopolitik-bölgesel liderliği dış politika esaslarıyla bağdaştırılmaktadır. Son başlıkta ise Rusya'nın Moldova'nın bağımsızlığından bu yana devam ettirdiği Moldova siyaseti ve Ukrayna savaşının yansımaları belirlenmektedir.

Çalışmanın Ukrayna savaşıyla birlikte Doğu Avrupa'da meskûn olan eski Sovyetler Birliği ülkelerinden Moldova'nın siyasi ve ekonomik güç kullanılarak Rus nüfuzuna çekilmeye çalışıldığını ortaya koyması, literatüre sunulan en büyük katkıdır. Ukrayna savaşıyla Rusya'nın Moldova üzerindeki siyasi ve ekonomik nüfuzunu artırdığı ve Moldova'nın jeopolitik hedeflerden biri olarak belirlendiğinin açıklanması önem arz etmektedir.

2. Bağımsızlık Sonrası Moldova'nın Siyasi Yapısı ve AB İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Moldova, doğusunda Ukrayna, batısında Romanya ile komşu bir Doğu Avrupa ülkesidir. Anayasasının 11. Maddesine binaen "daimi tarafsızlık" statüsüne haiz olan ülke, bugün parlamenter demokrasiyle yönetilmektedir (TCDB, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (a)). Etnik kökenlerinin ¾'ü Moldovanlardan oluşan Moldova Cumhuriyeti, Romanlar, Ukraynalılar ve Gagauzlar dâhil yaklaşık 2,5 milyon nüfusa sahiptir. Toplam nüfusunun bir şehir büyüklüğünde olması ve ekonomik iş birliklerinin nispeten kısıtlı olması ülkenin "Avrupa'nın en fakir bölgesi" olmasına neden olmuştur (Holsapple, 2023, s. 280).

1994 yılında özerk yapıya geçen Gagauz Yeri Özerk Bölgesi, Moldova içerisinde yaklaşık 150 bin nüfuslu, bölgesel konfigürasyon niteliği taşımaktadır (Holsapple, 2023, ss. 280-281). İlan edilen 1994 Yasası, özerkliğin yasama ve yürütme organları, merkezi temsil ve karar verme hakları, idari alanı, yetkilerinin kapsamı gibi süreçleri düzenlemekte ve Avrupa'da başarılı bir özerkliği temsil etmektedir. 1994 Yasası ile kimliğin korunması, dilin ve kültürün sürdürülmesi ve özerk yapının sosyo-ekonomik bağımsızlığı kesinleştirilmektedir (Bozatay, 2018, ss. 6-7).

Jeopolitik konumu Rusya, Moldova ve sınır komşuları için önem arz eden Gagauzlar, dilsel olarak Türk'tür. Ortodoks Hristiyan olan halk, bağlı bulundukları Moldova'nın dış siyasi tercihinin Rusya'dan yana olmasına yatkındırlar (Holsapple, 2023, s. 285). Ekonomik bir bileşen söz konusu olduğunda Gagauzların yine Rusya odaklı bir politika seyrettiği görülmektedir. 2014 yılında yapılan referandumda AB yerine Rusya liderliğindeki Avrasya Ekonomik Birliği ile entegrasyon tercih edilmiştir. Bölge genel olarak da AB üyeliğini kabul etmemektedir (Deen & Zweers, 2022, s. 32).

Moldova'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle Dinyester Nehri'nin doğusunda bulunan ve Transdinyester ismi verilen bölge, iç savaş sonucunda de facto bağımsızlık ilan etmiştir. Bölge, uluslararası hukuk açısından Moldova topraklarında kabul edilmektedir (Smith, 2005, ss. 4-5). Özerk yönetim altında devletle bağlarını sürdürmekte ancak Moldova Hükümetinin dâhilinde bulunmamaktadır. Sınırları bulunan bölgenin kendine ait Merkez Bankası ve para birimi bulunmaktadır. Bölgenin tek taraflı bağımsızlık ilan etmesine Rusya fiilen yardım etmiştir. Rusça dilinin hâkim olduğu Transdinyester Bölgesi, Moldova nüfusunun %15'ini teşkil etmekte ve sanayisi bulunmaktadır (Beyer & Wolff, 2016, ss. 399-344). Çatışmaların yaşandığı bölgenin çözüme kavuşturulması için uluslararası alanda diplomasi sürdürülmektedir. Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) çatısı altında kurulan "5+2" (Moldova, Transdinyester Bölgesi, Ukrayna, Rusya Federasyonu, AGİT + AB ve ABD) formatında görüşmeler devam etmektedir (TCDB, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (a)).

Moldova hükümeti, siyasi çözüm sağlamak için Transdinyester Bölgesi'ne özel bir idari statü verilmesini öngörmüştür. Fakat Transdinyester Bölgesi kendi kendini yönetme yetkilerini azaltacağı düşüncesiyle kabul etmemiştir. Kabul edilmemesinde Rusya etkili bir aktör olmuştur. Zira Rusya, Transdinyester Bölgesi'nin özerk statü aldığı anda Moldova üzerindeki nüfuzunun azalacağını değerlendirmiştir (Beyer & Wolff, 2016, ss. 399-344).

Birleşmiş Milletler (BM) üyesi ülkeler tarafından tanınmayan Transdinyester Bölgesi, Ukrayna sınırında konumlanması bakımından da Rusya için önem arz etmektedir. Rusya'nın bölgede 1.500'e yakın barışı koruma güçleri ve mühimmat depoları bulunmaktadır (McGrath & Obreja, 2024). Rusya'nın Ukrayna'ya savaşında, Ukraynalıların ağırlıklı olarak Transdinyester'e kaçması ise bölge için yeni zorluklar ortaya çıkarmıştır. Devam eden süreçte Moldova, ayrılıkçı faaliyetleri suç kabul etmiştir. Ayrıca Transdinyester menşeli mallar için gümrük vergilerini resmileştirerek devlete vergi verilmesini zorunlu hale getirmiştir (Garding, 2024, s. 1).

Moldova iç siyaseti, Komünist Parti liderliğinin sona ermesi ve Avrupa taraflı parti olan Avrupa Entegrasyon İttifakı'nın hükümeti devraldığı 2009 seçimleri itibarıyla çekişmeli sürmeye başlamıştır (Garding, 2024, s. 1). Moldova'da 2016 yılında Cumhurbaşkanının doğrudan seçilmesi usulüne geçilmiştir. 2020'de yapılan son seçimlerde, Başbakan Maia Sandu Cumhurbaşkanı seçilmiştir (TCDB, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (a)). Maia Sandu'nun reform yanlısı Eylem ve Dayanışma Partisi (PAS), erken parlamento seçimlerini kazanarak tek başına 20 yıl sonra parlamento seçimlerinde çoğunluğu kazanan ilk siyasi parti olmuştur.

PAS, AB reform politikalarını takip etmekte, Moldova'nın dış politikasının Batılı olması gerektiğini düşünmektedir. Buna mukabil Rus yanlısı bir dış politika takip edilmesini doğru bulmamaktadır. PAS ülke içi siyasetin güçlenmesine katkı sunmuştur. Hakkında yolsuzluk iddiaları bulunan istikrarsız koalisyon hükümetleri, PAS'ın tek parti hükümetini kurmasıyla sona ermiştir. Rusya yanlısı politika takip eden Şor Partisi ise 2023 yılında yasaklanmıştır. Bunların yanı sıra 2024 yılı sonunda Moldova'da Cumhurbaşkanlığı seçimi ve AB üyeliği konusunda bir referandum; 2025 yılı ortasında ise parlamento seçimleri yapılması planlanmıştır. Cumhurbaşkanı Maia Sandu, 2024 seçimlerinde ikinci dönem için aday olacağını belirtmiştir. Maia Sandu'nun ikinci dönem için Cumhurbaşkanı seçilmesi, Moldova halkının AB politikalarından yana olduğunu bir kez daha göstereceğinden dolayı önem arz etmektedir (Garding, 2024, s. 1). Nitekim 3 Kasım 2024 tarihinde yapılan ikinci tur seçimlerinin ardından Maia

Sandu oyların %55.03'ünü alarak ikinci kez cumhurbaşkanı görevine seçilmiştir (Euronews & AP, 2024).

Moldova 2000'li yılların başında AB ile ilişkiler geliştirmeye başlamıştır (Smith, 2005, ss. 10-11). Ancak ilişkilere 2010'lu yıllarda ancak işlerlik kazandırılmıştır. 2010'da Avrupa Enerji Topluluğu'na katılan Moldova, zamanla AB Doğu Ortaklığı programının en başarılı ülkelerinden biri kabul edilmiştir. 2014 yılında Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması'nı içeren "AB ile Ortaklık Anlaşması" imzalanmıştır (German, 2024, s. 266). Anlaşma 2016'da resmen yürürlüğe girmiştir (TCDB, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (a)). Moldova hükümeti, kamuoyunun çoğunluklu desteğiyle dış politikasına Avrupa taraflı bir yön tayin etmiştir. Ülkedeki kimi siyasi seçkinler ve partiler Rusya odaklı bir dış politikayı öncelik görmüş olsalar dâhi, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı 2022 yılında açtığı savaşta tercihlerin değiştiği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra AB, ülkenin en büyük yatırımcısı ve en büyük ticaret ortağı konumundadır (TCTB (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı), 2023, ss. 6-9). NATO'ya katılmayı hedeflemediği belirtilen ülke, yine de NATO üyeleriyle güvenlik çatısı altında iş birlikleri geliştirmiştir. Moldova, AB, NATO ve AB üyesi olan sınır komşusu Romanya ile diplomatik ilişkilerini geliştirmektedir. Dış politikasında Avrupa ve ABD ilişkilerini derinleştiren Moldova, toprak bütünlüğünü destekleyen ABD ile 2022 yılında İkili Stratejik Diyalogu'nu yeniden başlatmıştır (Garding, 2024, s. 2).

AB üyeliğine katılım başvurusunu 2022 yılında yapan Moldova, yaklaşık üç ay sonra Ukrayna ile birlikte AB aday ülke statüsünü almıştır. AB'nin yürütme organı olan Avrupa Komisyonu tarafından Moldova'nın üyeliğinin gerçekleştirilmesi için dokuz şart belirlenmiş ve 2023 yılı aralık ayında katılım müzakerelerinin başlatılması onaylanmıştır (Garding, 2024, s. 2). 25 Haziran 2024 tarihinde AB, Moldova ile ilk resmi müzakeresini gerçekleştirmiştir. Başbakan Dorin Recean başkanlığında AB yetkilileri ile görüşen Moldova hükümeti için ilk aşama, AB üyeliği için ilerlemenin nasıl sağlanacağına dair bir planın yapılması olmuştur.

AB üyeliğinde müzakerenin devam eden ikinci aşamasında ise demokrasi, özgürlük, eşitlik, hukukun üstünlüğü, insan hak ve onuruna saygı konularında düzenlemelerin yerine getirildiği değerlendirilecektir. Söz konusu düzenlemelerin tamamlanması sonrası ekonomi, tarım, imar, sosyal yaşantı gibi konuların AB'ye uygun hale getirilmesi sağlanacaktır. 25 Haziran 2024 tarihinde tam müzakere süreci Ukrayna için de başlatılmış ve tam üyeliğin sağlanması için plan yapılmıştır (Özkan, 2024). 2024 yılının ilk yarısında henüz başlatılmış olan müzakerelerin ötesinde AB, Moldova ve Ukrayna'nın uzun yıllar sürebilecek olan reformları hayata geçirmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu doğrultuda üyeliğin kesin olmadığı AB'ye katılımın uzun vadeye yayılacağı değerlendirilmektedir (Garding, 2024, s. 2).

Moldova'nın siyasi yapısındaki değişimler ve dış politikasında AB tercihlili bir sürecin devam ettirilmesi Rusya ile ilişkileri belirleyen başlıca dinamikler olmuştur. Moldova'nın Rusya ile ilişkilerini belirleyen diğer dinamikler ise coğrafya ve enerji ithalatıdır. Moldova, coğrafyası itibarıyla Avrupa ve Rusya arasında bir geçiş rotası üzerinde bulunmaktadır. Bu nedenle ülke, uyuşturucu, silah, insan kaçakçılığı gibi güvenlik konularında kritik önem arz eden bir sınır ülkesidir.

Avrupa'dan gelebilecek herhangi bir güvenlik tehlikesinde Rusya için tampon bölge işlevi gören Moldova coğrafyası, Rusya'nın güvenlik ve askeri konulardaki kalkını olarak görülmektedir. Moldova'ya Sovyetler Birliği coğrafyasının bir parçası olarak güvenlik sağlayıcı bir tampon bölge nazarıyla bakılması Rusya'nın dış politikasında tarihsel hafızasını canlı tuttuğunu işaret etmektedir. Bununla birlikte Moldova, doğalgaz ithalatının neredeyse tamamını Rusya'dan sağlanmaktadır. Bu durum Moldova'da Rusya'ya bir bağımlılık geliştirebilir olarak yorumlanmaktadır. Elektriğin ise yüksek miktarda Ukrayna'dan ithal edilmesi planlanmıştır. Ancak Rusya'nın, Ukrayna savaşında enerji altyapısına saldırıları Ukrayna'dan ikmalin önünü kesmiş ve Moldova'yı daha fazla AB desteğini talep etmeye sevk etmiştir (German, 2024, ss. 264-265).

Netice itibariyle Moldova, bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından bugüne, Rusya'nın bölgesel etkisini kırmaya çalışmaktadır. Rusya'nın Transdinyester Bölgesini askeri olarak kuşatması ve bağımsızlığı için kışkırtması; ülkenin iç siyasetine partiler aracılığıyla müdahil olması; AB politikaları nedeniyle ülkeyi eleştirmesi ve enerji-ekonomi konularında Moldova'yı zora düşürmesi ülkenin aşması gereken problemler olarak görülmektedir.

3. Ukrayna Savaşı ve Doğu Avrupa Jeopolitiği

Ukrayna, Sovyetler Birliği içerisindeki cumhuriyetlerin en büyük ekonomilerinden biri olmasının yanı sıra en kalabalık nüfusa sahip ülkelerinden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 1991 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak yıllar içerisinde Rusya'dan gelen baskıları, 2014'te Kırım'ın ilhak edilmesi ve 2022 yılında başlatılan işgal takip etmiştir. Rusya, Ukrayna halkını Rus olarak tanımakta, dilini Rusça kabul etmekte ve ortak tarihe ve kültüre sahip olmanın neticesinde, Ukrayna'nın Moskova ile bütünleşmesi/Moskova nüfuzuna girmesi gerektiğini değerlendirmektedir.

Ukrayna'nın jeopolitik konumu Rusya için önem arz etmektedir. Çünkü Rusya, Doğu Avrupa coğrafyasını Batıya karşı bir güvenlik tamponu olarak görmektedir. Rusya, jeopolitik olarak güvenliğini sağlamak için Ukrayna'nın tarafsız bir dış politika belirlemesini, nükleer güçlerinin olmamasını ve ekonomik olarak kendisiyle iş birliği içerisinde olmasını istemektedir. Bu nedenle Ukrayna'nın Batılı güvenlik ve ekonomi mekanizmalarıyla bütünleşmesine stratejik hedefleri doğrultusunda engel olmaya çalışmaktadır (Republic of Estonia, 2023, s. 18).

Rusya, bölgesel-küresel ilişkilerini öncelikle sınırlarında güvenliğin sağlanması üzerine kurguladığı için NATO'nun doğuya genişlemesine daima karşı çıkmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla gerçek bir güvenlik endişesi olarak gördüğü NATO'nun doğuya genişlemesi, Rusya için bir güvenlik krizi olarak yorumlanmaktadır. Rusya'nın sınır komşusu ve Batı ile arasındaki güvenlik tamponu olarak gördüğü Ukrayna ise bağımsız bir ülke olarak 1994'te NATO'nun üye olmayan ülkeler için geliştirdiği "Barış İçin Ortaklık" programına üye olmuştur. 1997'de ise "Belirgin Ortaklık Şartı"nı imzalayarak iş birliğini yoğunlaştırmıştır. (NATO Public Diplomacy, 2005, s. 25).

Ukrayna, 2000'li yıllarda Rusya nazarında bir jeopolitik güvenlik krizinin temel nedeni olarak yorumlanmıştır. AB ve NATO ile derinleştirilen ilişkileri Rusya tehdit olarak yorumlamayı sürdürmüştür. 2008 yılında Ukrayna için AB ile ortaklık anlaşması üzerine görüşmeler başlatılmıştır. Söz konusu anlaşma Ukrayna'nın bir gün AB'nin parçası olabileceği bağlamında yorumlanmıştır. Geleceğinin Batıda olduğunu değerlendiren Ukrayna'ya dair Rusya, dış politikasında Kiev'in Moskova'dan kopuşunun kesinleştiğini gözlemlemiştir (Kuzio, 2016, ss. 110-111). Yine 2008 yılında Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya kentlerini Rusya'nın işgal etmesine karşılık Ukrayna'nın Gürcistan tarafında yer alması, Kiev-Moskova ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur (Kuzio & D'anieri, 2018, ss. 92-95).

2014 yılı ise Ukrayna-Rusya ilişkilerinin koptuğu ve uzun yıllar sürecektir olan çatışmaların yaşanmaya başladığı yıl olmuştur. Ukraynalı lider Victor Yanukoviç'in AB'yle "Ortaklık Anlaşması"nı imzalamaktan vazgeçmesi ve Rusya'nın kurucu lideri olduğu Avrasya Ekonomik Birliği ile diyalogu sürdüreceğini bildirmesi üzerine gösteriler başlamıştır (Walker, 2023, ss. 6-8). Tarihinin en ciddi krizlerini yaşamaya başlayan Ukrayna'da yönetim değişikliği yaşanmıştır. Rusya, Ukrayna'dan şiddet tehdidi geldiğini belirterek Kırım'ı yasadışı olarak ilhak etmiştir. Etnik Rusları korumanın bir yolu olarak gerekçelendirilen ilhak sonrası yaşanan istikrarsızlıklar ile Donetsk ve Luhansk bölgelerinin bir bölümü ayrılıkçıların denetimine geçmiştir. Aktif bir çıkmaza dönüşen çatışmaları sonlandırmak için imzalanan Minsk Protokolü yeterli gelmemiştir. Yıllar içerisinde gelişen farklı dinamikler ise Rusya'nın Ukrayna üzerindeki çatışma ve baskı gerekçesini artırmıştır (TCDB, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (b)).

2016 yılında NATO'nun Doğu Avrupa güvenliğini artırması, Rusya'nın jeopolitik güvenlik krizlerini de artırmıştır. NATO, Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya üzerinden geçirdiği dört taburunu Doğu

Avrupa'ya konuşlandırılacağını duyurmuştur. Baltık ülkeleri vasıtasıyla gelebilecek Rus tehdidine karşılık önleyici bir güvenlik kalkanı olduğu bildirilen taburlara ABD ise iki tank tugayını Polonya'ya konuşlandırarak katkı vermiştir. (Center for Preventive Action, 2024) NATO'nun sınırlarında güvenliğini güçlendirmesi, Rusya'nın Doğu Avrupa jeopolitiğinde daha fazla baskın olmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra ABD'de Barack Obama yönetimi Ukrayna'ya öldürücü olmayan askeri yardım ve yüz milyonlarca dolarlık finansman sağlamıştır. Donald Trump yönetimi ise Ukrayna'ya öldürücü silah satışını onaylamıştır. Tüm bunlar Rusya'nın Doğu Avrupa'daki tüm jeopolitik güvenlik kaygılarının odağına Ukrayna'yı almasına neden olmuştur (Leonard, 2024, ss. 269-271).

Ukrayna'da savaşı sona erdirmeye sözü veren Volodimir Zelenski'nin 2019'da seçilmesi ve NATO-Ukrayna ilişkilerini geliştirmesinin yanı sıra Ukrayna iç siyasetinde etkili bir aktör olması, Rusya'dan sert eleştiri almasına neden olmuştur. Zelenski başkanlığındaki Ukrayna ilk olarak, NATO'nun Gelişmiş Fırsatlar Ortağı seçilmiştir. Böylece Ukrayna, Gürcistan, İsveç, Finlandiya, Ürdün ve Avustralya'nın yer aldığı NATO liderliğindeki tatbikatlarda yer almasını sağlayan daha derin bir iş birliğine katılmıştır. NATO kapsamında Ukrayna'ya mahsus bir ortaklığın sağlanabilmesi için Ulusal Güvenlik Stratejisi onaylanmıştır (McFaul & Person, 2024, ss. 42-51).

İkinci olarak oligark Viktor Medvedchuk başta olmak üzere Rusya taraftarı Ukraynalı oligarklara karşı iç siyasette önlemler alınmıştır. Medvedchuk'un sahibi olduğu Rusya propagandası yapan üç TV kanalı kapatılmış ve Ruslara Kırım'daki petrol ve gaz üretim lisanslarını devretmesi iddiasıyla ihanet suçlamasında bulunulmuştur. Doğu Avrupa jeopolitiğinde Rusya'yı engelleyici hamlelerin yapılması ve Rusya'nın, Ukrayna iç siyasetinde etkili bir aktör olmasının engellenmesi, Moskova tarafından olumsuz karşılanmıştır (Skorkin, 2023).

2021 yılında Rusya, Ukrayna sınırına askeri yığınak yapmaya ve on binlerce askerini Kırım'da konuşlandırmaya başlamıştır. Roketatarlar, tanklar dâhil pek çok mühimmatın bulunduğu yığınaklar için 2014 yılında yaşanan Kırım'ın ilhakından bu yana Rusya'nın yaptığı en büyük birlik yığınağı olduğu söylenmiştir. Rusya lideri Vladimir Putin yığınakların yapılmaya başlandığı dönemde "Rusların ve Ukraynalıların Tarihsel Birliği" üzerine bir makale yayınlamıştır. İki ülke vatandaşlarının tek halk olduğunu beyan eden Putin, jeopolitik güvensizliği sorgulamış ve iki ülke ilişkilerinin çöküşünün müsebbibi olarak Rusya karşıtı ülkeleri suçlamıştır (Rusya Fedarasyonu İstanbul, 2021).

Moskova hükümeti, NATO'nun doğuya genişlemesinin durdurulmayacağını düşünmüştür. Ukrayna'nın NATO'ya alınmayacağı yönünde bir teminatın verilmemesi üzerine, Doğu Avrupa jeopolitiğinin Rusya için bir güvensizlik iklimi yaşadığını değerlendirmiştir. Tüm bunların meşru bir gerekçelendirme olduğunu iddia ederek 2022 yılı şubat ayında Ukrayna'ya çok yönlü bir saldırı başlatmıştır (Welt vd., 2024, s. 1). Rusya lideri, saldırı için yaptığı açıklamalarda Ukrayna'nın Rusya'nın bir parçası olduğunu tekrar belirterek, Ukrayna hükümetini bir kukla rejime benzetmiştir. Yabancı güçler tarafından yönetildiğini iddia ettiği saldırıları Ukrayna'yı militarizmden ve nazizmden arındırmak ve Rusça konuşan halkı soykırımdan koruma misyonu olarak izah etmiştir (Troianovski, 2022).

Ukrayna, Rusya'nın işgalinden 6 gün sonra AB'ye tam üyelik başvurusu yapmıştır. AB Konseyi kendi tarihi için hızlı sayılacak bir şekilde yaklaşık 4 ay sonra Ukrayna'nın üyelik başvuru talebini kabul ederek aday üye ülke statüsü vermiştir. 2023 yılı aralık ayında ise Ukrayna'nın katılım müzakerelerinin başlatılması için kabul verilmiştir. Katılım müzakerelerinin başlatılması için sürecin birkaç yıl sürmesi beklenirken AB bloguna Ukrayna'nın dâhil edilmesi için önemli bir aşama kaydedilmiştir. Son olarak 25 Haziran 2024 tarihinde tam üyelik müzakereleri başlatılmıştır. Üyeliğin kademeli olması uzun yıllara yayılabileceğini göstermektedir. Çünkü Ukrayna'nın, AB Komisyonu'nun, üyelik için belirlediği reformları gerçekleştirmesi bir zorunluluktur. Hukuk, yargı, güvenlik, ekonomi, tarım, imar gibi idari ve sosyal tüm konularda reformlar yapılması ve her konuda müzakere edilmesi gerekmektedir. Tam üyelik müzakereleri başlatılmış olsa dâhi, Ukrayna'nın hâlâ devam eden bir savaşta olması ve Rusya baskısının

Doğu Avrupa jeopolitiği üzerinde süren güvenlik baskısının sürmesi nedeniyle AB mevzuatına uygun reformların gerçekleştirilmesi yakın zamanda mümkün görünmemektedir (Özkan, 2024).

Rusya'nın Ukrayna'ya açtığı savaş, Doğu Avrupa güvenliğini tehdit etmeyi sürdürmektedir. Ukrayna'nın bağımsız bir ülke olarak NATO ve AB ile gelişen ilişkileri Rusya tarafından eleştirilmiş ve zaman içinde Rusya'nın baskın politikaları savaşa dönmüştür. Bölgenin güvensizliği Ukrayna sınırında konumlanan Moldova'nın güvenliğini de tehdit etmiştir. Ukrayna savaşının çıkmasıyla Moldova'nın da AB üyeliği için başvurması, Rusya'nın Doğu Avrupa jeopolitiğini kendi lehine çevirmeye çalışma sürecini hızlandırmıştır.

4. Ukrayna Savaşı Sonrası Rusya'nın Moldova Baskısı

Moldova'nın bağımsızlığını kazanması sonrası Rusya, siyasi, ekonomik ve askeri dinamikleri kapsayan hibrit bir metodoloji ile Moldova'nın Avrupa odaklı bir dış politika belirlemesine karşı çıkmıştır. Neo-emperyal olarak isimlendirilebilecek hedefler doğrultusunda Sovyetler Birliği toprakları dâhilinde bulunan Moldova'ya hükmetmeye çalışmıştır. İstihbarat servisleri, Rus müttefiki oligarklar ve ordu sayesinde Transdinyester Bölgesini kontrol etmeyi sürdürmüştür. Enerji ve tarım ürünleri ihracatını azaltarak ülkede enflasyonun yükselmesine neden olmuştur (Rupert, 2024). Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Doğu Avrupa'da AB ve ABD etkisinin artmaması için politikalar üreten Rusya, Moldova baskısını son dönemlerde artırmış ve Ukrayna savaşıyla nüfuz hedeflerini görünür kılmıştır. Moldova'da AB yanlısı başkanın seçilmesi, Rus baskısının artmasının en geçerli nedeni olarak sunulmuştur.

Rusya'nın Doğu Avrupa'da siyasi-jeopolitik nüfuz hedefinin okunabildiği en büyük gösterge Ukrayna'ya açtığı savaş olmuştur. Savaş, Ukrayna sınırında bulunan Moldova için de farklı endişeler ve zorluklar yaratmıştır. Ukrayna'da tam ölçekli bir işgalin başlamasıyla çok sayıda insan Moldova'ya sığınmıştır. İnsan akışının idare edilmesi, beslenme, giyim, güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması ve diğer ülkelere göçmeleri için ulaşım, altyapı çalışmalarının yapılması, Moldova gibi küçük bir ekonomi için zorlayıcı olmuştur (International Organization for Migration, 2023, s. 16). Rusya'nın etki alanını genişletmek hedefi doğrultusunda hareket ederek, Transdinyester'deki askeri güçleri sayesinde Moldova'yı da işgal edeceği ihtimaller arasında yer almıştır. Bu nedenle Moldova'nın, sınır ülkesi Ukrayna sayesinde güvende olduğunu değerlendirilmektedir. Moldova Başkanı Sandu'nun tezine göre Rusya, Ukrayna'yı tamamen ele geçirme ihtimalinde sınırdaki durmayacaktır (Ostiller, 2023). Moldova hükümetinin en büyük endişe kaynağı, sınırı aşarak Moldova'ya düşen hatalı füzeler olmuştur. Füzelerin hatalı düşmediği, Rusya'nın Ukrayna savaşıyla Moldova'ya da işgal/savaş gözdağı vermeye çalıştığı düşünülmüştür (McGrath & Obreja, 2024).

Moldova'ya düşen hatalı füzelerin yanı sıra Rusya, Moldova'daki Moskova taraftarı siyasi partileri Batı taraftarı hükümete karşı protesto etmesi için harekete geçirmiştir. Moldova hükümetinin Batı taraftarı partilere kaymasına engel olmak için Moldova seçimlerinde etken faktör olmaya çalışmaktadır (McGrath & Obreja, 2024). Moldova'yı istikrarsızlaştırmaya çalışan Rusya, Moldova'nın Rus nüfuzuna girmesini sağlamak için çeşitli yöntemlere başvurmaktadır. İlk olarak ülkenin istikrarlı bir siyaseti takip ederek demokratikleşmesine engel olmaya ve bu yolla AB'ye girmesine engel olmaya çalışmaktadır. AB yanlısı hükümetin devrilmesi için protestoların çıkmasına öncülük etmekte ve finansman sağlamaktadır (Rupert, 2022).

Rusya'nın Moldova siyasetini istikrarsızlaştırmak için belirlediği yöntemlerin başında seçimleri etkilemek gelmektedir. 2024 yılı Moldova'da başkanlık seçimlerinin ve AB referandumunun yapılacağı yıl olarak belirlenmiştir. Moldova Ulusal İstihbarat ve Güvenlik Hizmetleri, "sürekli saldırıyla" karşı karşıya olduklarını belirterek, yılsonundaki seçimler için Rusya'nın "benzeri görülmemiş" istikrarsızlaştırma kampanyalarına başladıklarını belirtmiştir. Moldova'da Batı yanlısı bir liderin olmasını ve AB entegrasyonunun tamamlanmasını istemeyen Rusya'nın, daha önceki seçimlerde yaptığı dezenformasyon kampanyalarını tekrar edeceği öngörülmektedir. Moldova hükümeti, seçimlere

müdahil olmak, hükümeti devirmeye çalışmak, hükümet karşıtı protesto düzenlemek, AB entegrasyonuna engel olmak için dezenformasyon kampanyaları yapmak gibi nedenlerden dolayı Rusya'nın Moldova'ya karşı "melez bir savaş" sürdürdüğünü beyan etmiştir (McGrath & Obreja, 2024).

Moldova, Rusya'nın artan baskısına engel olmak için yeterli olmamasına rağmen iç siyasette bazı önlemler almıştır. Rus nüfuzunu daraltmak için siyasi elitler ve partiler incelenmiştir. Rusya taraftarı Ilan Shor ve diğer elitlerin, Moldova'daki zorlu ekonomik koşullar vasıtasıyla ülkede hükümeti devirmeye yönelik protestolar düzenlediği tespit edilmiştir. Böylece 2023 yılı haziran ayında Moldova Anayasasına uymadığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi, Rusya nüfuzunda bulunan Şor Partisi'ni kapatmıştır. Şor Partisi'nin bir uzantısı olduğu değerlendirilen Chance Partisi'nin aday çıkarabilmesi ise yasaklanmıştır. Rusya'yı dezenformasyon ve oy satın alma girişimleri, Rus nüfuzundaki partileri yasa dışı finans etmek gibi geçerli nedenlerle suçlayan Moldova hükümeti, Rus medyasına ait internet sitelerini engellemiştir (Garding, 2024, s. 1).

Rusya'nın Moldova üzerinde baskısını artırmasının bir diğer yöntemi ise özerk bölgeler üzerinden Moldova'nın bütünlüğünü riskli hale getirmek olmuştur. Rusya, tüm siber saldırıların ve seçimlere müdahalenin yanında Moldova'yı Moskova kontrolündeki Transdinyester Bölgesinde ve özerk bir bölge olan Gagauzya'da çatışmaların yaşanabileceğine dair tehdit etmektedir (Ostiller, 2023).

Rusya'nın artan baskısının asıl hedefi, Moldova'nın Moskova nüfuzuna/idaresine girmesini sağlamaktır. Rusya bunun için Moldova'nın demokratikleşme adımlarını baltalamanın yanı sıra ülkede var olan özerk bölgeleri ekonomik ve coğrafi olarak ayırıştırılmaktadır. Bu hedefle özerk bölgeleri kendi nüfuzuna çekerek Moldova'nın sağlamaya çalıştığı devlet bütünlüğünü egale etmeye ve AB entegrasyonunu engellemeye çalışmaktadır.

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi, bugün geleneksel olarak AB entegrasyonu yerine Rusya'nın ekonomi politikalarını içeren Avrasya Ekonomik Birliği'ni tercih etmektedir. Bu durumun tarihsel olarak siyasi ve ekonomik bir geri besleme olduğu düşünülmekte ve Rus nüfuzunu Moldova içerisinde genişlettiği düşünülmektedir. Gagauz siyasetinde Rusya'nın etkin bir ülke olduğu, Rus desteğini alan adayın başkan olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle konvansiyonel ve hibrit savaşta Rusya'nın, Gagauzya'yı Moldova hükümetine karşı kullanabileceği öngörülmektedir (Deen & Zweers, 2022, ss. 34-36).

Transdinyester Bölgesi ise siyasi ve ekonomik olarak Moldova'ya karşı Rus nüfuzunun canlı tutulabildiği ender bir bölgedir. Rusya, Moldova'ya sağladığı enerjiyi Transdinyester üzerinden dağıtarak, Moldova üzerindeki enerji hâkimiyetini artırmaktadır. Rusya'dan sağladığı enerjiye bağımlı olan Moldova, Transdinyester'e karşı çıkarlarını savunmakta güçsüzlük yaşamaktadır (Rupert, 2022). Moldova hükümetinin yaşadığı güçsüzlüğe karşılık Rusya, Transdinyester Bölgesindeki çözülmemiş sorunlar, enerji ithalatı ve askeri iş birliği konularında Moldova'ya baskı politikalarını sürdürmektedir (German, 2024, ss. 266-267). Ukrayna savaşında sınırda bulunan Transdinyester'de bir cephe açılması ihtimali ve Rusya'nın askeri varlığı ise Moldova'nın güvenliğini daha çok riskli duruma getirmektedir.

Doğu Avrupa'da siyasi-jeopolitik etkinliğini güçlendirmek için hibrit bir yöntem belirleyen Rusya (Mizarari, 2022), Moldova üzerinde baskısını artırabilmesinde bir diğer araç olarak ekonomiyi seçmiştir. Moldova'ya verdiği enerjide azaltmaya giderek ülkede enerji krizi çıkmasını sağlamaya çalışmış, böylece ekonominin temelini sarsmıştır. Ülkenin enerji krizi yaşaması için gaz arzını azaltan Rusya, yaşanan ekonomik zorluklar nedeniyle Moldova'da enflasyonun artmasına neden olmuştur. Moldova'nın tarım ürünlerinin kendisine ve Belarus'a ulaşmasında kesinti yaratmış; Moskova merkezli oligarkların yolsuzluk yapmasına aracılık etmiş ve kamuoyunun Moldova hükümetine karşı bir duruş sergilemesini sağlamaya çalışmıştır. (German, 2024, s. 263).

Nitekim Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Moldova üzerinde daima baskıcı politikalarla sahip olmuştur. Söz konusu politikalar Moldova'nın idari olarak Rusya'ya bağlanmasını hedeflemektedir. Ukrayna savaşının başlaması ve Moldova'nın AB üyelik başvurusunu yapması üzerine

güncellenen Rus baskısı, Moldova'nın bütünlüğünü tehdit etmektedir. Rusya'nın artan baskısı ülkenin istikrarsızlaştırılmasına, hükümetin Rus nüfuzuna çekilmesine, ekonominin zayıflamasına ve nihayet Moldova'nın AB'ye üye olmasına engel olmaya aracılık etmektedir.

Rusya, Moldova'nın özerk bölgelerini Rus nüfuzuna çekmekte, özerk bölgelerde askeri yapılanmaya sahip olmayı sürdürmekte, ekonominin zayıflaması ve enflasyonun artması için enerji arzını azaltmakta ve AB üyeliğine engel olmak için ülkenin iç işlerine müdahale etmektedir. Ukrayna'ya açtığı savaşta, Moldova'nın da güvenlik zafiyeti yaşamasını sağlaması ve ülkeyi enerji kriziyle birlikte ekonomik bir çıkmaza sürüklemeye çalışması Rusya'nın Moldova üzerinde artan baskı politikalarının en görünür tarafı olarak anlaşılmaktadır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Moldova, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla kazandığı bağımsızlığını siyasi, ekonomik, askeri, toplumsal konular temelinde Rusya'ya karşı devamlı olarak savunmak zorunda kalmıştır. Doğu Avrupa'da konumlanan coğrafyası, Rusya'nın Moldova jeopolitiğini güvenlik krizleri yaşadığı bir bölge olarak yorumlamasını kolaylaştırmıştır. Bağımsızlığını kazanmasıyla ayrılıkçı güçleri destekleyen Rusya, Transdinyester bölgesinin Moldova devletinden bağımsız hareket etmesini ve kendi nüfuzuna girmesini sağlamıştır.

Rusya'nın Transdinyester Bölgesinde çatışmalar yaşanmasına neden olması ve bölgeyi Rus askeri güçleriyle donatmış olması, Rusya'nın ülkede etkin olmaya çalıştığının en büyük göstergesi olmuştur. Ülke içerisinde ayrılıkçı hareketleri destekleyen Rusya, devlet bütünlüğünün sağlanmasının önündeki en büyük engel olmuştur. Ancak Moldova, Rusya'nın tüm baskılamalarına karşılık demokratikleşmek ve AB üyeliğini mümkün kılmak için adımlar atmıştır.

Bununla birlikte Moldova'nın AB üyesi olmasını istemeyen Rusya, ülkenin istikrarını bozmak için türlü yöntemler denemeyi sürdürmektedir. İç siyasete müdahil olması, seçimleri etkilemesi, oligarkları kullanması Moldova siyaseti ve demokratikleşmeyi sürdürmesi için tehlike arz etmektedir. Transdinyester'in devamlı bir güvenlik zafiyetine neden olması, Rusya'nın askeri güçlerini barındırması, enerji dağıtım yerlerinin özerk bölge üzerinde bulunması, Moldova'nın siyasi, ekonomik yapısını ve güvenliğini tehdit etmektedir.

ABD ve AB'ye karşı güvenlik kalkanı olarak gördüğü Doğu Avrupa ülkeleri Moldova ve Ukrayna'nın dış politikasında etkili bir aktör olmak isteyen Rusya, iki ülkeden hangisi Batılı bir siyaset yürütmek istese eleştirmiştir. Batılı bir dış politikadan uzaklaştırmak için mümkünse, güç kullanmıştır. Rusya'nın neo-emperyal hedeflerinin temelini Sovyetler Birliği'nin yeniden teşkil edilmesini alması, Moldova'nın ve Ukrayna'nın güvenliğini riskli hale getirmektedir. Bu nedenle Moldova'nın siyasi-jeopolitik avantajları ve dezavantajları Ukrayna güvenliğinden bağımsız gelişmemiştir.

Ukrayna, bugün dış politikasını Batılı ekonomik iş birlikleri ve güvenlik mekanizmalarıyla bütünleştirmek istemektedir. Bağımsızlığı sonrası NATO ile iş birliğine dâhil olması ve 2000'li yıllarda AB ilişkilerini geliştirmesi bu durumun açık bir göstergesi olmuştur. NATO'nun doğuya genişleme ihtimalinin Rusya'nın güvenliğini tehdit ettiğini beyan etmesi, Moskova hükümetinin güç kullanma yetkisini meşrulaştırma gerekçesi olmuştur. 2022 yılında Ukrayna'ya açtığı savaşta Ukrayna hükümetinin bir kukla olduğunu belirtmesi, Rusya'nın Batıya karşı tarihsel hafızasını canlı tuttuğunu göstermektedir.

Çalışma Rusya'nın Moldova siyasetinin baskılama, nüfuz altına alma, siyasi-jeopolitik etkisini artırma çerçevesinde geliştiğini ortaya koymuştur. Moldova'nın gerek devlet bütünlüğünü tehdit etmesi gerek demokratikleşmeyi sürdürmesine engel olması Rusya'nın son yıllarda baskılamasını artırdığını netleştirmektedir. Bununla birlikte Ukrayna savaşının sınır komşusu olarak Moldova için sonuçları olmaktadır. Güvenlik, ekonomi, toplumsal pek çok konuda Rusya'nın Ukrayna savaşından etkilenmesi, Rusya'nın Ukrayna'yı tamamen işgal etmesi durumunda Moldova'nın ikinci Ukrayna yapılmak

istenebileceğini göstermektedir. Buna karşılık Moldova, dış politika tercihlerini Batılı iş birliklerinden yana kullanmakta ve Rusya'nın baskılamasını bertaraf etmek için farklı iç politikalar ve tedbirler geliştirmektedir. Moldova hükümetinin Rusya karşısında devlet bütünlüğünü sağlaması ve dış politika tercihlerinde ısrarcı olması Rusya baskısını hafifletebilir niteliktedir.

Sonuç olarak Doğu Avrupa'da konumlanan coğrafyası Moldova'ya Avrupa'ya yakın olması bakımından avantaj sağlamaktadır. Ancak Rusya için Avrupa'ya karşı tampon ülkeler içerisinde yer alması ise daima dezavantaj olarak ülke dış politikasına etki edecektir. Bu nedenle Rusya'nın Ukrayna'ya açtığı savaşta bir sonraki hedefinin Moldova olacağının düşünülmesinin en büyük gerekçesi jeopolitik ve coğrafi dinamikler olarak görülmektedir. Nitekim Moldova, Rusya ve AB arasında jeopolitik bir çıkmazda bulunmaktadır. AB üyeliğinin daha hızlı sonuçlanması, ülkenin Batıda/Batılı ülkeler arasında kendisine bir yer bulması ve Transdinyester bölgesinin çözüme kavuşturulması ülkenin geleceğini olumlu yönde tayin edecektir.

Kaynakça

- Beyer, J., & Wolff, S. (2016). Linkage and leverage effects on Moldova's Transnistria problem. *East European Politics*, 32(3), 335-354. <https://doi.org/10.1080/21599165.2015.1124092>
- Bozatay, Ş, A. (2018). Gagauz kimliği ve siyasal özerkliği çerçevesinde Moldova kamu yönetimi reformlarının Gagauz Yeri (Gagauz Özerk Bölgesi) açısından değerlendirilmesi. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(14), 1-19.
- Center for Preventive Action. (2024). *War in Ukraine*. <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/conflict-ukraine>
- Deen, B., & Zweers, W. (2022). Walking the tightrope towards the EU: Moldova's vulnerabilities amid war in Ukraine. *Clingendael Netherlands Institute of International Relations*. 1(1), 1-55.
- Euronews & AP. (2024). *Pro-EU incumbent Maia Sandu re-elected to second term as president of Moldova*. <https://www.euronews.com/my-europe/2024/11/04/pro-eu-incumbent-maia-sandu-re-elected-to-second-term-as-president-of-moldova>
- Garding, S, E. (2024). Moldova: An overview. *Congressional Research Service (CRS)*. <https://crsreports.congress.gov>
- German, T. (2024). Russia's war on Ukraine, the EU, and its Eastern neighborhood: Layers of liminality. *Problems of Post-Communism*, 71(3), 259-270. <https://doi.org/10.1080/10758216.2024.2318346>
- Holsapple, C. (2023). Ethnopolitical entrepreneurs as nation builders? Heritage and innovation in Gagauzia. *Nationalities Papers*, 51(2), 280-298. <https://doi.org/10.1017/nps.2021.76>
- International Organization for Migration. (2023). *Ukraine Crisis 2022-2023: 1 Year of Response*.
- Kuzio, T. (2016). The origins of peace, non-violence, and conflict in Ukraine. Pikulicka-Wilczewska, A., Sakwa, R. (Eds.). *Ukraine and Russia People, politics, propaganda and perspectives*. (pp. 103-116). E-International Relations. <https://www.e-ir.info/pdf/54968>
- Kuzio, T., & D'anieri, P. (2018). *The sources of Russia's great power politics: Ukraine and the challenge to the European order*. E-International Relations Publishing. <https://www.e-ir.info/publication/the-sources-of-russias-great-power-politics-ukraine-and-the-challenge-to-the-european-order/>
- Leonard, M. (2024). The European Union as a war project: Five pathways toward a geopolitical Europe. In H. Brands (Ed.), *War in Ukraine: Conflict, strategy, and the return of a fractured world* (pp. 258-272). Johns Hopkins University Press.
- McFaul, M., & Person, R. (2024). Why Putin invaded Ukraine. Brands Hal, (Ed.). *War in Ukraine: Conflict, strategy, and the return of a fractured world*. Johns Hopkins University Press, Project MUSE.
- McGrath, S., & Obreja, S. (2024). Moldova faces multiple threats from Russia as it turns toward EU membership, foreign minister says. *AP News*, <https://apnews.com/article/moldova-russia-war-ukraine-transnistria-eu-6c14d96e8cdc0bc699f0315eecaab4f6>
- Minzarari, D. (2022). The next war: How Russian hybrid aggression could threaten Moldova. *The European Council on Foreign Relations*, 460(1). 1-20
- NATO Public Diplomacy Division. (2005). *Ortaklık yoluyla güvenlik*. <https://www.nato.int/docu/sec-partnership/sec-partner-turkish.pdf>
- Ostiller, N. (2023, October 6). Moldovan president says Prigozhin attempted coup in Moldova. *The Kyiv Independent*. <https://kyivindependent.com/sandu-prigozhin-attempted-coup-in-moldova/>

- Özkan, Y. (2024, 25 Haziran). Avrupa Birliği, Ukrayna ve Moldova ile tam üyelik müzakerelerine resmen başladı: Süreç nasıl işleyecek?. *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cv22g6yx7vpo>
- Republic of Estonia Ministry of Defence. (2023). Russia's war in Ukraine: Myths and lessons. discussion paper.
- Rupert, J. (2022, November 3). In Moldova, Russia wages another hybrid war. *The United States Institute of Peace (USIP)*.
- Rupert, J. (2024, January 30). Russia's war on Moldova will be political in 2024. And then?. *The United States Institute of Peace (USIP)*.
- Rusya Federasyonu İstanbul Başkonsolosluğu. (2021, 12 Temmuz). *Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in "Ruslarla Ukraynalıların tarihî birliği hakkında" adlı makalesi*. https://istanbul.mid.ru/tr/press-centre/haberler/rusya_devlet_ba_kan_vladimir_putin_in_ruslarla_ukraynal_lar_n_tarih_birli_i_hakk_nda_adl_makalesi/
- Skorkin, K. (2023, June 20). What the return of Kremlin ally Medvedchuk means for the war in Ukraine. *Carnegie Politika*. <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2023/01/what-the-return-of-kremlin-ally-medvedchuk-means-for-the-war-in-ukraine?lang=en>
- Smith, P. H. (2005). Moldova matters: Why progress is still possible on Ukraine's southwestern flank. *Atlantic Council*. <https://www.jstor.org/stable/resrep03524>
- TCDB (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (a). *Moldova'nın siyasi görünümü*. <https://www.mfa.gov.tr/moldova-siyasi-gorunumu.tr.mfa>
- TCDB (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (b). *Ukrayna'da son durum ve ikili ilişkiler*. https://www.mfa.gov.tr/ukrayna_da-son-durum-ve-ikili-iliskiler.tr.mfa
- TCTB (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı), Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. *Moldova ülke profili 2023*.
- Troianovski, A. (2022, March 7). Why Vladimir Putin invokes Nazis to justify his invasion of Ukraine. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2022/03/17/world/europe/ukraine-putin-nazis.html>
- Walker, N. (2023). Conflict in Ukraine: A timeline (2014 - eve of 2022 invasion). *The House of Commons Library Research Briefing*. 9476(1), 1-39.
- Welt, C., Belkin, P., Bowen, A. S., & Nelson, R. M. (2024, July 10). Russia's war on Ukraine: U.S. policy and the role of congress. *Congressional Research Service (CRS)*, 12277(9), 1-3.

Makale Bilgi Formu

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

İntihal Beyanı: Bu makale Turnitin tarafından taranmıştır.

A Bibliometric Analysis of Political Science Research on a Global Scale

Emre Aydilek

Antalya Belek University, Department
of International Trade and Business,
Antalya, Türkiye,
emre.aydilek@belek.edu.tr,
<https://ror.org/02260en58>

Received: 01.11.2024
Accepted: 10.12.2024
Available Online: 09.03.2025

Abstract: This research aims to contribute to a macro-level understanding of the intellectual foundations of the field of political science by examining it in depth through bibliometric analysis and discovering the epistemological insights hidden in it, as well as the basic dimensions of studies in the discipline. Thus, it is objectives to provide basic data and guidance to academics working on the methodology of the discipline of political science. Accordingly, the trends, topics, and general themes of academic studies published in universally respected journals with high-impact factors in the field of political science will be identified. The article's original value is the first thorough bibliometric study of the discipline in Turkish national literature and one of the first few thorough bibliometric studies in international literature. This study conducted a brief literature review to examine key scientific texts on political science methodology that reflect general trends. Subsequently, data retrieved from two selected databases (Scopus and WoS) were analyzed and interpreted using text-mining tools (WOSviewer and R Studio). As a result of this analysis, 17 datasets and meaningful patterns emerged. Word clouds, bibliometric maps, heat maps, and word maps were obtained, which include the analysis of studies according to years, fields, types, impact values, factors, themes, trends, and countries with the most studies. The findings are interpreted in the conclusion, and a general trend in the discipline is presented.

Keywords: Political Science, Political Science Methodology, Bibliometric Analysis

1. Introduction

In recent years, there has been a noticeable increase in interest in bibliometric analysis of various disciplines and concept sets. Political science studies, like other disciplines in the social sciences, have existed in a methodologically limited framework until recently. Recently, however, the field has undergone a transformation in which different methodological approaches have been used with increasing diversity. This is evident in current publications in reputable journals in the discipline.

The main contribution of this paper to the literature is that it takes a step towards addressing the need for comprehensive academic research on bibliometric analysis in political science, especially in the local literature in Türkiye. The number of studies on this topic is quite limited. There is only one paper and one thesis on bibliometric analysis in Turkish political science, and neither can offer a sufficient degree of analysis or review in terms of the subject, scope, and methodology. When the literature is examined from a first impression, noteworthy 16 books and 10 articles on political science methodology were identified. With a more in-depth review, studies on methodology in social sciences are abundant in the literature. Nevertheless, more studies are needed to reveal the trends of the studies in political science from a historical and current perspective.

This study focuses on a bibliometric review of political science research produced worldwide and published in reputable academic journals. The study's goal is to get a broad view of the field by evaluating popular subjects, conceptual frameworks, developments in the field, and other comparable scientific indicators. By shedding light on the historical and evolving context of political science research, the analysis presented in the paper can provide essential insights and awareness for academics, researchers, and policymakers.

The study's methodology is to create, analyze, analyze, and interpret a dataset based on the keyword political science through bibliometric analysis. The dataset's sources are Web of Science and Scopus

databases indexing the highest impact publications in the field. The datasets were analyzed and transformed into meaningful patterns through the text-mining applications WOSviewer and R Studio software. This article provides essential and up-to-date data on the main research areas in the discipline, the most studied concepts, popular topics, and publication statistics (by years, document types, countries, etc.). The data and findings are interpreted, and the trends of the studies in the discipline are revealed through their relation.

This study proceeds as follows. The literature review section, which analyses the primary sources (books and articles) on methodology in political science, will provide a general picture of research methods and trends in the discipline. This is followed by the findings section, in which the bibliometric analysis of the data on scientific publications is carried out. In the conclusion, a general evaluation of the study will be made.

2. Literature Review

Traditionally, political science is defined and studied as the study of the state and its organs and institutions. However, the contemporary discipline of political science goes beyond this definition to include the study of all social, cultural, and psychological factors that mutually influence the functioning of government and the political structure (Roskin, 2024).

Political science covers various topics and is divided into various subfields. These subfields include political theory, comparative politics, political methodology, political behavior, public policy, public administration, political psychology, history of political thought, and similar topics.

Some of the basic concepts that the discipline of political science deals with are as follows: State, politics, social classes, power, authority, sovereignty, hegemony, civil society, public sphere, citizenship, democracy, public administration, secularism, culture, identity, constitution, political participation, political parties, pressure groups, globalization and political ideologies (Atılgan & Aytekin, 2014).

Various challenges and limitations are inherent in conducting scientific research in social sciences in general and political sciences in particular. Methodological problems are at the top of the list. Political science has also been shaped by studies conducted within a narrow methodological framework until recently.

In order to identify the main trends and orientations of the discipline, it is of great importance to examine the studies on methodology in the relevant field. A thorough overview of the discipline's content and methodology is provided by prominent 16 books and 10 papers that were discovered in the literature review carried out under this framework.

Most of the books featured in the literature review provide students and researchers with directions as well as a broad, introductory overview of the research methodology. The studies examined here offer a summary of research procedures, including how to carry out research and apply research methods (for further details, see Jones & Olson, 1996; Johnson & Reynolds, 2005; Barakso et al., 2014; Evera, 2016; Becker, 2017; Shively, 2017; Franco, 2020; Johnson et al., 2020; McNabb, 2020). A different category of literature concentrates on specific areas or research techniques. For instance, Roy (2013) attempted to provide a quantitative introduction to political science research using a software tool. Kapiszewski et al. (2015) investigated the methods and technics of field research in political science. Research techniques were presented by Bruter and Lodge (2013), along with a few case studies. Specific works (e.g., Freeman 1977) provided a broad and thorough review of the area by reviewing the historical evolution of political science research, its scope, methods, and future prospects. Books on political theory differ in that they emphasize normative issues and briefly discuss procedures by referring to the philosophical roots of the discipline (e.g., Theodoulou & O'Brien, 1999; Leopold, 2010; Lowndes et al., 2018).

The articles detected in the literature review offer a wide-based analysis of the methodologies used in political science research, from questions about the essential nature and limits of the discipline to detailed examinations of research methods and their implications. Wrangling over the theoretical grounding and methodological approaches of the discipline is commonplace across the articles. Mukerji (1954) attempted to define political science as a discipline by discussing its fundamental nature, scope, and methodological framework. Mackenzie (1971), on the other hand, drew attention to the need to rethink the boundaries of the discipline by arguing that the scope of political science should be expanded to include non-state political relations. Similarly, Macpherson (1954) assessed the international dimensions of the discipline by examining global trends in political science research. In terms of methodological approaches, Aleaz (2012) analyzed the trends of methods used in political science over the last 20 years, popular methodologies and their impact on the discipline. Schwartz-Shea and Yanow (2002) discuss how methodological texts have influenced the discipline, while Shapiro (2002) criticizes that method-oriented approaches do not adequately address important problems in political science. Schubert (1988) emphasized the inadequate use of observational methods, while Leech (2002) drew attention to the importance of interview methods in political research. Addressing the balance between theoretical and empirical approaches, Leiserson (1953) argued that scientific research should combine these two approaches, while Schick (1976) criticized the lack of practitioners and non-academic actors in political science research and the disconnect between academic studies and applied politics. The reviewed articles provide a comprehensive overview of methodological approaches in political science. They examine numerous dimensions, including the nature and limits of the discipline, the distinction between normative, empirical, etc. theories, the role of observational methods and interviews, the increased use of mixed methodologies, and the challenges of using qualitative and quantitative approaches. The articles also discuss the importance of practitioners' contributions to methodological innovation, the emphasis on empirical studies, and the need for a general theory.

3. Method

Bibliometric analysis is a quantitative and novel methodology that examines scientific publications to show research activity patterns, trends, and interrelationships. By analyzing different components such as publication frequency, citation counts, authors, journals, and institutions, this methodology provides quantitative data and perspectives on the structure of the discipline under study and its evolution over time.

Nowadays, bibliometric analysis in the social sciences has become a great tool to facilitate the identification of research trends, the most influential contributors and journals, collaboration networks, and interdisciplinary linkages. In addition to these descriptive functions, it has become a strategic resource for exploring under-studied topics in the discipline and identifying research priorities and opportunities for collaboration. Furthermore, bibliometric analyses help to increase scientific knowledge by providing a comprehensive overview of the conceptual, intellectual, and social dynamics of a research field (Aria & Cuccurullo, 2017; Zupic & Cater, 2015; Donthu et al., 2021).

Whether it deals with theoretical or practical questions and problems, science is built on a methodology-based structure (Lauer, 2021). In this framework, the existence of criticisms that political science is a 'forced and methodless field' can be seen as a handicap that needs to be answered.

Political science studies in Türkiye seem stuck within a narrow methodological framework. Most studies focus on traditional topics, such as conceptual and theoretical explanations, theorists' views, similarities/differences with other disciplines, periodic or thematic comparisons, surveys, etc., and the lack of methodological diversity draws attention. It is observed that the number of academic studies

focusing on methodology and methodological issues is quite limited¹. More specifically, in the field of political science, comprehensive and general scientific research using qualified, unique, and modern methodologies originating from Türkiye has not been found. This shows that we need more resources to understand the methodological problems of the discipline. However, compared with international literature, this deficiency becomes even more apparent. Methodological diversity and innovation are prominent in global political science studies published in reputable journals with high-impact values. Such studies strengthen not only the theoretical/methodological richness of the field but also the relationship between empirical methods and theory.

Bibliometric analysis reveals the current state of the discipline more objectively by evaluating different dimensions of publications such as content, methodology and impact level with a quantitative approach. Thus, this study has the potential not only to make a due diligence, but also to create a methodological awareness in the political science literature in Türkiye and to open the door to more comprehensive, method-oriented research.

The fundamental method of this study is bibliometric analysis. Bibliometric analyses were performed using text-mining applications. The analysis of the studies on the keyword "political science," which is the focused concept, was carried out by searching databases selected according to certain criteria². For the analysis of global studies, the full text, abstract and keywords information of all academic publications in the specified date ranges and with the specified keyword in the 'Web of Science' and 'Scopus' databases, which scans the most prestigious academic publications, were extracted in 'CSV' and 'BibTex' formats and analyzed with text mining applications 'R Studio' and 'VOSviewer Bibliometric Mapping Program'.³ The data obtained from these analyses were evaluated systematically and comparatively, and word clouds, heat maps, and bibliometric maps were created. The findings⁴ were interpreted and discussed in the conclusion section.

A literature search using the Web of Science database with the keyword "political science" identified 48,974 relevant documents in all languages and in various genres, including journal articles, conference papers, books, and book chapters published between the period 1975-2024, with no language, year, or field restrictions. To obtain a more specific result, the review was restricted to the Political Science category and in English language through domain narrowing, and 5,479 documents were identified for the period 1977-2024. The identified academic studies were downloaded from the Web of Science database at the "full record" level in BibTex format as six different files on November 24, 2024. Bibliometric data analyzed using 'R Studio' software.

In the literature search using the Scopus database with the keyword political science, 84,602 relevant documents were identified in all languages, including journal articles, review articles, conference

¹ As a result of the analysis conducted using the Scopus database, 412 publications originating from Türkiye were published. The analysis of the keywords of these publications shows that the terms 'democracy', 'education', 'media', 'political philosophy', 'Islam', 'nationalism', 'religion', 'globalization', 'populism' and 'identity' are prominent. In the analyses conducted on the Web of Science (WoS) database, 432 publications originating from Türkiye were reached it was determined that the terms 'science', 'democracy', 'impact', 'attitude', 'management', 'model' and 'technology' were among the frequently recurring keywords.

² In the paper "Comparison of PubMed, Scopus, Web of Science, and Google Scholar: Strengths and Weaknesses," a review is done of the contents' scope and the pros in practice of the PubMed, Scopus, Web of Science, and Google Scholar databases. This review shows that the Scopus and Web of Science databases prove more valuable in social sciences (Falagas et al., 2008).

³ There are some technical reasons for this decision regarding the choice of the two programs. To begin with, the program to be used has capabilities that permit the carrying out of analysis in line with the data format downloaded from Scopus and Web of Science databases. This characteristic minimizes errors on the data processing front and ensures proper data processing. Second, having two software programs allows one to compare the data obtained, thus ensuring the analytical results are reliable. The fact that different software produces similar results on the same data set increases the analysis method's robustness and the findings' consistency. In addition to supporting the methodological strength of the research, such an approach also reinforces confidence in the results.

⁴ The findings show that the raw data from the databases cover publications for a certain period. Due to the dynamic and interactive nature of the databases, data retrievals made at different times may differ in content.

articles, books, and book chapters published in the period 1877-2024⁵, without language, year, and field restrictions. Scopus only analyzed publications with political science in the title, keywords, and abstract. In order to obtain a more specific result, 50,319 documents identified for the period 1891-2024 were analyzed by limiting them to the category of English language and social sciences. The identified academic studies were downloaded from the Scopus database at the "full record⁶" level and in CSV format as three different files on November 20, 2024. Bibliometric data were analyzed using the 'VOSviewer Bibliometric Mapping Program.

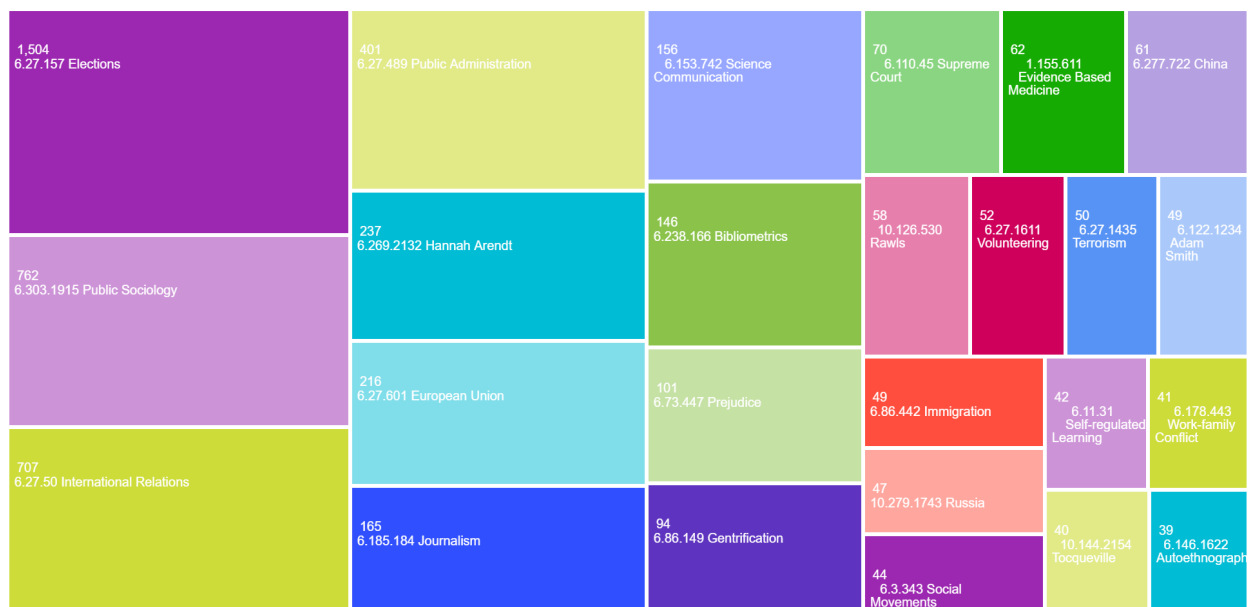
4. Findings

4.1. Web of Science (WoS) database

In the selected documents, the titles, keywords, abstracts and full texts of 5,479 publications from the Web of Science database for the period 1977-2024 were analyzed with the R Studio program. According to this analysis, the classification of the studies according to fields, disciplines, research topics, themes, popular concepts, indicators for years/countries, and the word maps obtained are shown below in 11 different figures.

Figure 1

WoS Database Citation Topics Micro Treemap (Search: Political Science)

The WoS database has a hierarchy of 10 broad macro topics, 326 meso topics and 2,444 micro topics. This allows researchers to analyze at all levels, from broad macrotopics to narrow microtopics; from the most relevant themes to interdisciplinary relationships, from the most dominant topics within the discipline to the least studied topics (Potter, 2020). Figure-1 shows a micro-level classification of the term political science in the WoS database, according to citation topics. This classification, showing the top 25 of 384 subcategories, allows for multilayered thematic analysis.

⁵ The differences in the historical starting points of the periods analyzed are also based on technical reasons. In both databases (Scopus and WoS), the available data obtained from searching the relevant keywords contain different start dates. Such determination could be due to how the contents are structurally organized and the nature of their archiving methods. This allows the year of the oldest published material in the two databases as criteria for the analysis, based on which the study area had been delineated. In addition, this was chosen so that the research method would follow good methodological quality and make the information output richer. Thus, the data included in the analysis was systematically limited to reflect the historical depth of both databases.

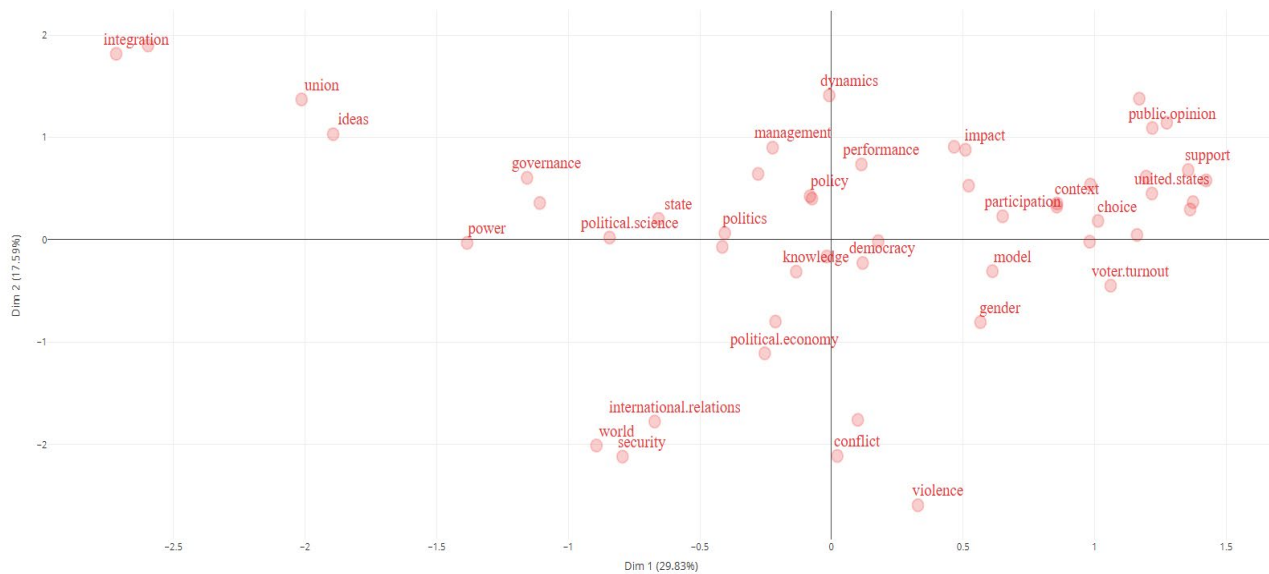
⁶ Including citations, bibliographical information, abstracts and keywords, funding details, and other publication information.

Figure 2*R Studio TreeMap*

Treemap is a type of chart used to visualise data in a hierarchical way. Hierarchical data is represented visually by a treemap, which is a configuration of interlocking rectangles. Every group is symbolized by a rectangle whose size corresponds to the value it stands for (R Graph Gallery, n.d.). Figure-2 shows the treemap of political science. The figure includes terms in discipline represented in percentages from 7% to 1% percent.

Figure 3*Main Information of R Studio Analyses*

Figure-3 contains the primary statistical information about analyzing the keyword political science conducted with the R Studio program. The date range analyzed, number of documents, average annual increase in the number of studies, number of authors, keywords, average number of citations per publication, and average age of publications are some of the data.

Figure 4*R Studio Factorial Analysis (Political Science)*

A statistical technique called factor analysis (FA) examines the underlying structure of a set of variables. It is a data reduction technique that aims to describe the relationships between many variables in terms of a smaller number of factors - unobservable, latent variables (GeeksforGeeks, 2023). Figure-4 shows the factor analysis of the topic political science performed in the R Studio program.

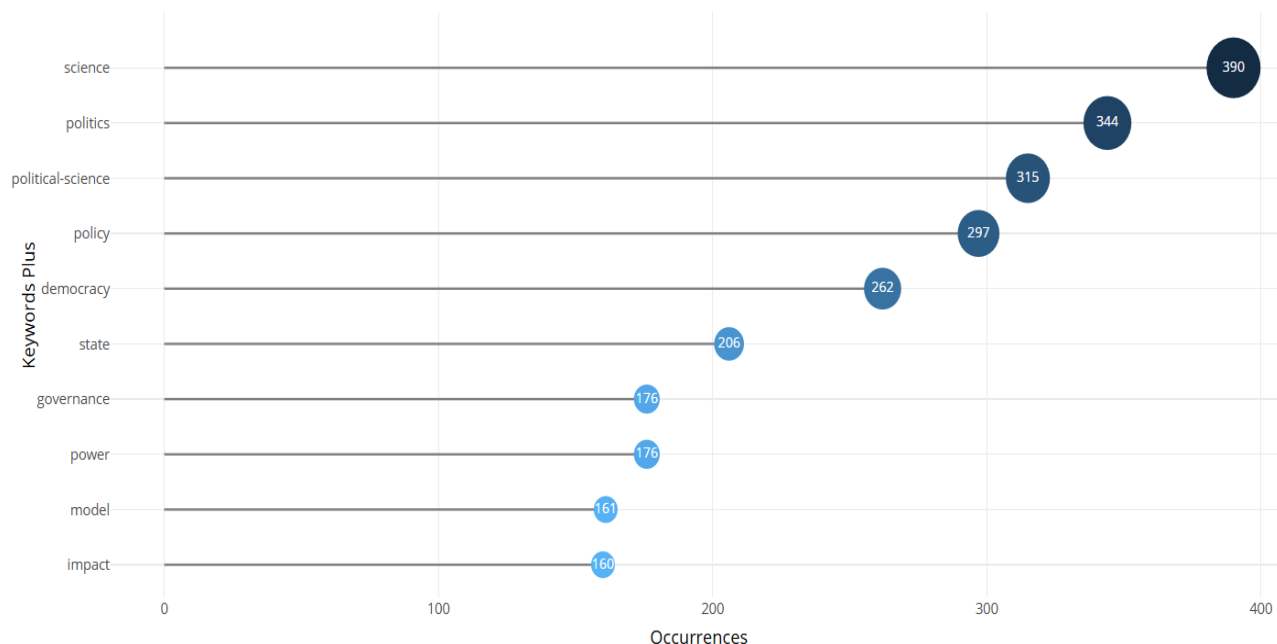
Figure 5*R Studio Most Frequent Words*

Figure-5 shows the most frequent words in the analysis of the term political science conducted with the R Studio program. Accordingly, terms such as science, politics, democracy, state, governance, power, model, impact are the key concepts that attract the most attention in the field.

Figure 6*R Studio Word Cloud*

Word cloud is a text visual in which frequently repeated words are displayed in different colors, sizes and styles. Figure-6 shows the word cloud that emerged as a result of the analysis of the political science term conducted with the R Studio program.

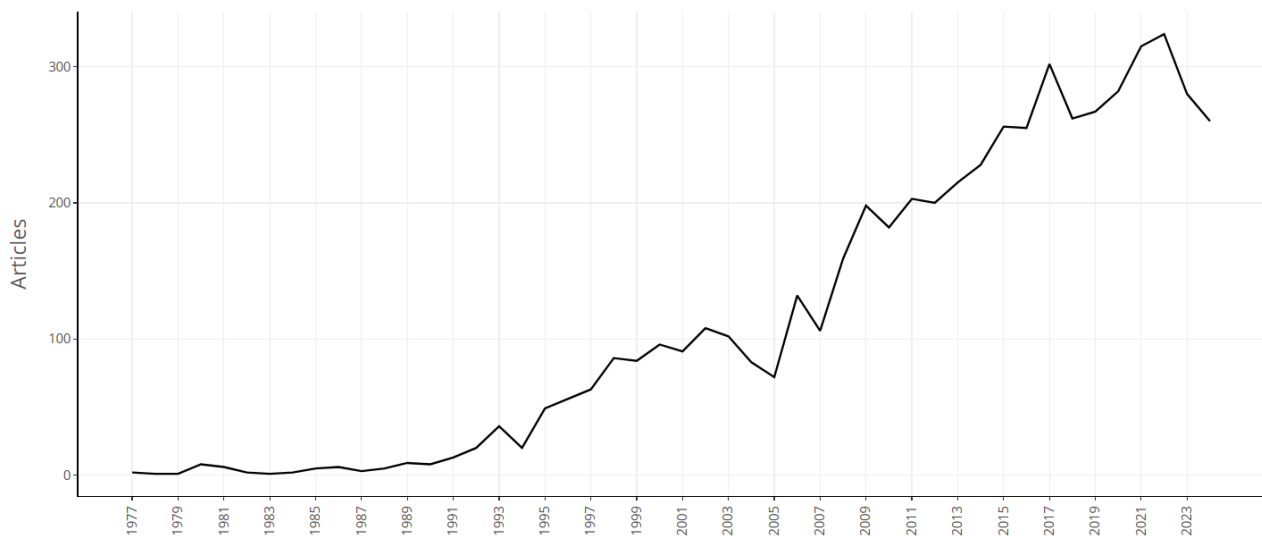
Figure 7*R. Studio Annual Scientific Production*

Figure-7 shows an annual rising trend in the number of studies. The stability in the number of publications has evolved into an increasing trend since the 1990s.

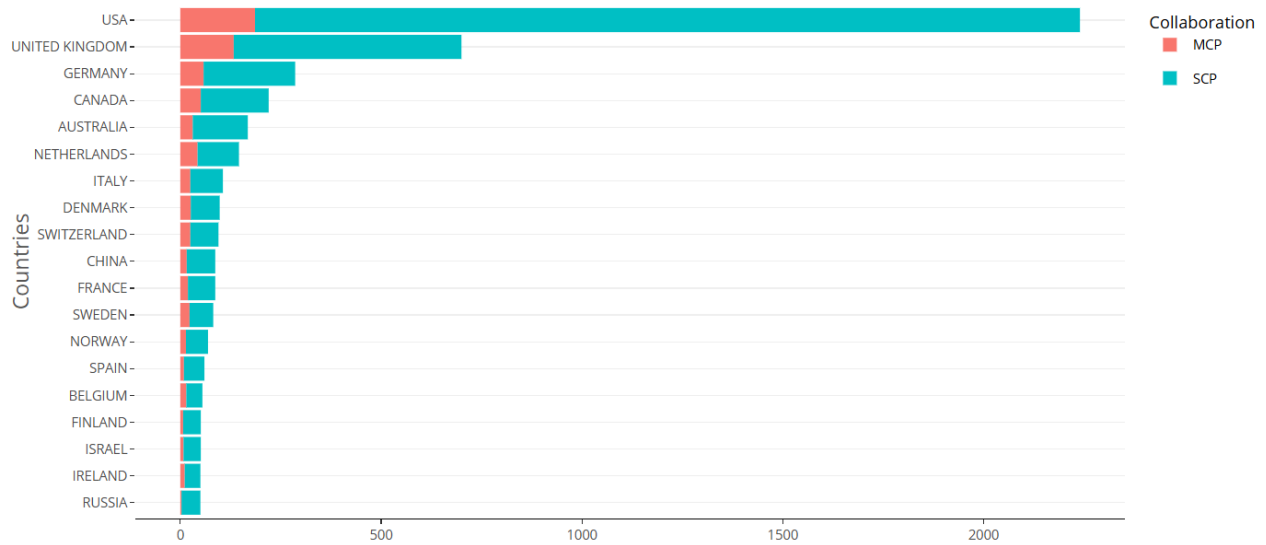
Figure 8*R Studio Most Relevant Countries*

Figure-8 shows the countries with the highest number of studies. According to the graph, studies with high-impact values are primarily conducted in developed Western countries, led by the United States.

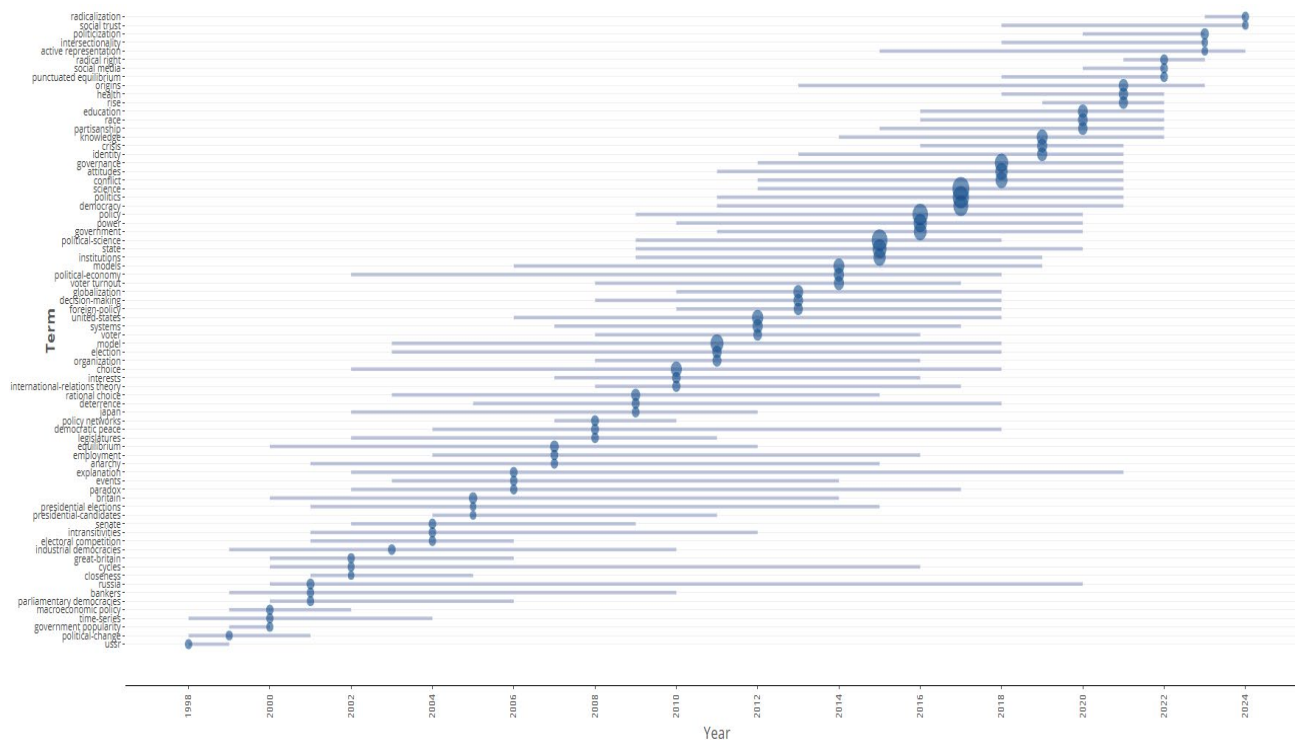
Figure 9*R Studio Trend Topics*

Figure-9 shows the trending topics in the discipline by years. According to this graph, it can be said that the topics of interest change according to the conjuncture and current practices.

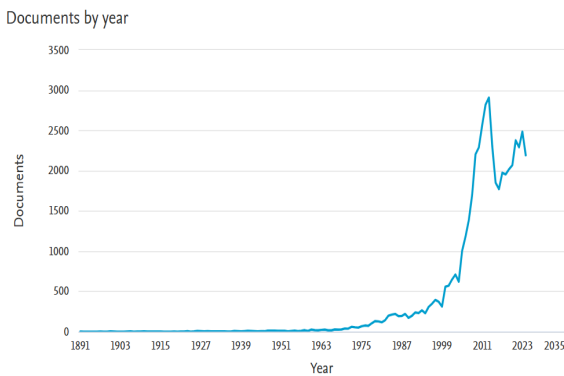
Figure 12*Scopus Documents by Year*

Figure-12 shows the upward trend of publications over the years. The results are similar to those in Figure-7. There has been a remarkable increase in the number of publications on the chart since the 1990s.

Figure-13 shows their distribution by country. The results are similar to those in Figure-8. All of the countries on the chart are Western countries.

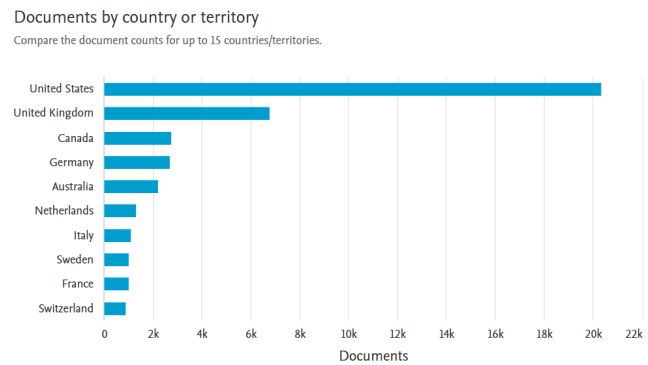
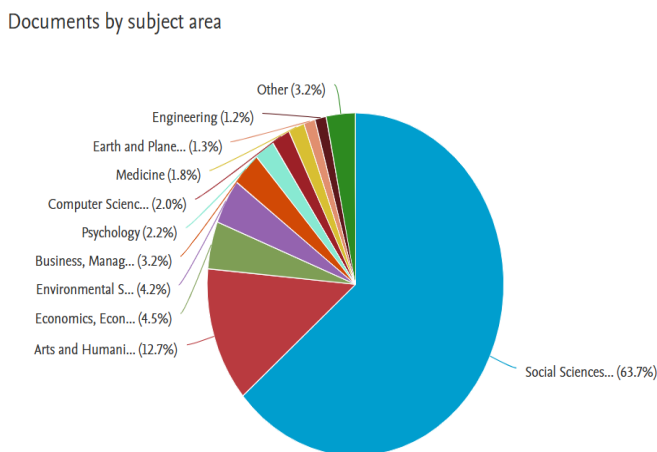
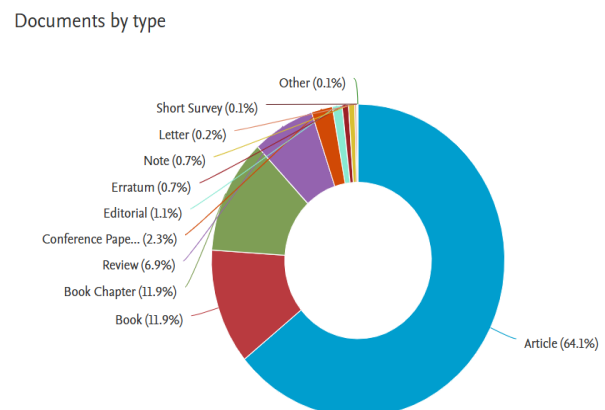
Figure 13*Scopus Documents by Country or Territory***Figure 14***Scopus Documents by Subject Area***Figure 15***Scopus Documents by Type*

Figure-14 shows the distribution of documents by subject area. The graph reveals the relationship of political science with other disciplines at a more macro level (in a way that supports the micro levels in Figure-1 and Figure-2). According to this, the term political science is studied most intensively in Social Sciences with 63.7%. He is followed by fields such as Art and Humanities, Economics, Environmental Studies, Business, and Psychology.

Figure-15 shows the distribution of documents by type. According to the graph, the most popular publication types are (by a wide margin) articles, followed by books, book chapters, book reviews, and conference papers.

the results are distributed in 6 different clusters. These can be categorized into methodology, geographic area, historical background, basic concepts, relationship to other disciplines, and current issues.

5. Conclusion and Discussion

Web of Science and Scopus databases' bibliometric analyses have provided essential new information and findings about the discipline. The findings obtained in this research and the evaluation related to them can be listed as follows:

The analyses in Scopus and WoS databases yielded broadly consistent results. The data in both databases analyzed using two different software programs. Similar graphs obtained as a result of this analysis. This confirms that the analysis method is consistent.

Publications focusing on the discipline of political science have grown substantially in the last few years. Related topics such as administrative law, international relations, and public administration continue to dominate academic discourse in this field. This proves the vital role these fields played in the discipline's emergence. As shown in Figure-1, Figure-2, Figure-3, Figure-14, and Figure-15 political science is a significant/valuable social science field with broad relationality and interdisciplinarity between various disciplines. Political science is theoretically rich and diverse in its practical applications. The discipline's content is distributed in various categories, ranging from broad topics to specific terms, from regional studies to studies examining the ideas of theorists and methodological research.

Figure-4 demonstrates the factorial structure of this study. Dimensions Dim 1 (29.83%) and Dim 2 (17.59%) represent varieties such as ideologies, theories, or methodologies (Dim 1) and their relations (concepts) to practical, specific contexts (Dim 2). A high number of correlations between terms such as "governance," "state," and "political science" reflect their theoretical interrelations. The distribution of terms reflects the theoretical (top left) and practical (bottom right) dimensions of political science in separate groups, indicating different fields of study and perspectives.

The most frequently recurring words in the field in Figures-5, Figures-6, and Figures-16 are science, politics, policy, democracy, state, governance, power, mode, impact, political economy, social science, gender, ethics, education, globalolization and climate change. These show that fundamental concepts of political science, interdisciplinary connections, global and contemporary issues, and social dynamics are topics of interest in the discipline.

Trend analysis (Figure-9) reflects a significant shift in focus towards research priorities. According to graph while in the 2000s, traditional topics such as elections, parliamentary democracy, globalization, and decision-making processes were dominant, in the post-2010 period, modern issues like political polarization, social media, identity politics, and radicalization have come to the fore. Although traditional concepts such as democracy, the state, and governance are still the foundations of the discipline, the increasing presence of contemporary terms shows that there is a sensitivity to current events. On the other hand, the decreasing attention to subjects like globalization and decision-making processes through time demonstrates the ability of the discipline to adapt to changing dynamics.

As shown in Figure-7 and Figure-12, the steady increase in publication volume is evidence of the growing interest in political science worldwide. The graph rise in the volume of publications, which began in the 1990s and picked up pace post-2000, takes as its cue essential developments, both political and technological, and greater access to research materials. Those advances call for more exploration concerning how external factors of academic infrastructure, institutional independence, and meritocratic arrangements play into the academic productivity of the researchers.

Network analysis (Figure-11) shows the thematic clustering of research within the discipline in more detail. For example, one cluster is dominated by national policies and individual political behavior, while another is defined by global governance and international relations. The integration of the theoretical

and practical dimensions can be observed with concepts such as "governance," "institutions," "science," and "democracy" forming central nodes.

The distribution of publications by country highlights the significant contribution of developed Western nations in producing high-impact research. According to the United Nations Human Development Index (2023-2024), the countries that generate the highest volume and quality of academic publications tend to rank within the top 30 regarding human development. However, China, ranked 75th, is an exception to this pattern. Similar patterns are observed in the International Monetary Fund's (IMF) World Economic Outlook Projections. The data, as shown in Figure-8 and Figure-13, calls for further research on the determinants of academic productivity such as academic resources available, quality of academic infrastructure, degree of academic freedom, level of university autonomy, foreign language proficiency, and the meritocratic environment within research institutions.

As with any field, causality in political science research is inherently linked to economic, social, political, and technological factors. These conclusions can help guide future studies. Multidisciplinary collaborations can be facilitated through trends and theme shifts observed. Moreover, the bibliometric mapping of the discipline will offer a valuable tool for academics, researchers, and decision-makers who are trying to navigate through the vast and dynamic field of political science research. Researchers in Türkiye can also benefit from this paper. The study's limitations, such as its emphasis on particular databases and keyword searches, point to potential directions for further research. Subsequent investigations may broaden the range of sources analyzed and utilize more sophisticated search techniques. Continued use of bibliometric analysis in political science should help to clarify the field's changing boundaries and further its development.

References

- Aleaz, B. (2012). Popular research methodology literature in political science: An overview. *Economic and Political Weekly*, 47(15), 71-78.
- Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrics: Evolution of a discipline. *Metric & More*, 4(2), 42-59.
- Atılgan, G., & Aytekin, E. A. (Haz.). (2014). *Siyaset bilimi: Kavramlar, ideolojiler, disiplinlerarası ilişkiler*. Ankara: Yordam Kitap.
- Barakso, M., Sabet, D. M., & Schaffner, B. (Ed.). (2014). *Understanding political science research methods: The challenge of inference*. NY: Routledge.
- Becker, H. S. (2017). *Thinking like a political scientist: A practical guide to research methods*. The University of Chicago Press.
- Bruter, M., & Lodge, M. (Eds.). (2013). *Political science research methods in action*. UK: Palgrave Macmillan
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285–296.
- Falagas, M. E., Pitsouni, E. I., Malietzis, G. A., & Pappas, G. (2008). Comparison of PubMed, Scopus, Web of Science, and Google Scholar: Strengths and weaknesses. *FASEB Journal*, 22(2), 338–342.
- Franco, J., Lee, S., Vue, R., Bozonelos, D., Omae, A., & Cauchon, D. (Eds.). (2020). *Introduction to political science research methods: An open education resource* (1st ed.). Retrieved from <https://ipsrm.com>
- Freeman, D. M. (Ed.). (1977). *Foundation of political science: Research, methods, and scope*. NY: The Free Press A Division of Macmillan Publishing.
- GeeksforGeeks. (2023, June 12). *Factor analysis in R programming*. Retrieved from <https://www.geeksforgeeks.org/factor-analysis-in-r-programming/>
- International Monetary Fund - IMF. (2024). *World economic outlook 2024*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>
- Johnson, J. B., & Reynolds, H. T (2005). *Working with political science research methods: Problems and exercises*. Washington: CQ Press.
- Johnson, J. B., Reynolds, H. T., & Mycoff, J. D. (Eds.). (2020). *Political science research methods*. Washington: CQ Press (SAGE).
- Jones, L. F., & Olson, E. C. (1996). *Political science research: A handbook of scope and methods*. NY: HarperCollins College Publishers.
- Kapiszewski, D., Maclean, L. M., & Read, B. L. (2015). *Field research in political science: Practices and principles*. UK: Cambridge University Press.
- Lauer, J. (2021). Methodology and political science: The discipline needs three fundamentally different methodological traditions. *SN Social Sciences*, 1(43), 1-29
- Leech, B. L. (2002). Interview methods in political science. *PS: Political Science and Politics*, 35(4), 663-664.
- Leiserson, A. (1953). Problems of methodology in political research. *Political Science Quarterly*, 68(4), 558-584.
- Leopold, D. (Ed.). (2010). *Political theory: Methods and approaches* (Repr.). UK: Oxford University Press.

- Lowndes, V., Marsh, D., & Stoker, G. (Eds.). (2018). *Theory and methods in political science* (4th ed.). Red Globe Press.
- Mackenzie, W. J. M. (1971). The political science of political science. *Government and Opposition*, 6(3), 277-302.
- Macpherson, C. B. (1954). World trends in political science research. *The American Political Science Review*, 48(2), 427-449.
- McNabb, D. E. (2020). *Research methods for political science: Quantitative, qualitative, and mixed method approaches* (3rd ed.). NY: Routledge.
- Mukerji, K. P. (1954). Nature, scope and methods of political science. *The Indian Journal of Political Science*, 15(4), 273-282.
- Potter, I. (2020, December 3). Introducing citation topics. *Academia & Government*. Clarivate. <https://clarivate.com/academia-government/blog/introducing-citation-topics/>
- R Graph Gallery. (n.d.). *Treemap*. Retrieved November 22, 2024, from <https://r-graph-gallery.com/treemap.html>
- R Studio. (Statistical calculation, data analysis, data visualisation program/software). Version 4.2.3.
- Roskin, M.G. (2024, 27 June). *Political science*. Encyclopedia Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/political-science>
- Roy, M.K.L. (2013). *Research methods in political science: An introduction using Microcase*. USA: Wadsworth
- Schick, A. (1976). Political science isn't as political science does. *PS*, 9(3), 276-278.
- Schubert, J. N. (1988). Politics under the microscope: Observational methods in political research. *International Political Science Review*, 9(4), 305-325.
- Schwartz-Shea, P., & Yanow, D. (2002). "Reading" "methods" "texts": How research methods texts construct political science. *Political Research Quarterly*, 55(2), 457-486
- Scopus. (Search documents: Political science), <https://www.scopus.com/search/form.uri?zone=TopNavBar&origin=&display=basic#basic>.
- Shapiro, I. (2002). Problems, methods, and theories in the study of politics, or what's wrong with political science and what to do about it. *Political Theory*, 30(4), 596-619.
- Shively, W. P. (2017). *The craft of political research*. NY: Routledge.
- Theodoulou, S. Z., & O'Brien, R. (Ed.). (1999). *Methods for political inquiry: The discipline, philosophy, and analysis of politics*. NJ: Prentice Hall.
- United Nations Development Programme. (2024). *Human development report 2023/2024*. Retrieved from <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/human-development-report-2023>
- Evera, V. S. (2016). *Guide to methods for students of political science*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- VOSviewer Visualizing Scientific Landscapes. (Bibliometric Analysis Software). Version 1.6.19.
- WoS. (Search for topic: Political science), Retrieved from <https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/172019b7-67cd-47c4-88be-b0ecf3a1f5e9-0101a6bf9d/relevance/1>
- Zupic, I., & Cater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472.

Article Information Form

Author Note: The online softwares 'DeepL Translator' and 'Grammarly' were used during the English language editing and revision of the article.

Conflict of Interest Disclosure: No potential conflict of interest was declared by the author.

Plagiarism Statement: This article has been scanned by iThenticate.

Dinî Bir Sembol Olarak Bamyân Buda heykelleri: Dünü ve Bugünü

Bamyân Budha Statues as a Religios Symbol: Past and Present

Muhammed Naim Naimi^{1*}
Mustafa Göregen¹

¹ Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri, Din Psikolojisi,
Karabük, Türkiye,
naimnaimi@karabuk.edu.tr,
mustafagoregen@karabuk.edu.tr,
<https://ror.org/04wy7gp54>

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Öz: Budizm, MÖ. 6. asırlarda Hindistan'da ortaya çıkmıştır. Bu dinî ve ahlakî öğretiyi benimseyip çevresine öğretmeye çalışan Gautama Sakiamuni'nin ölümünden sonra kendisine "aydınlanan" anlamında Buddha denilmeye başlanmıştır. Buddha'nın izlediği yol ve öğretilerinin din olarak Hindistan'ın muhtelif bölgelerine ve Hint hudutlarının dışına çıkması ise Maurya İmparatoru Aşoka döneminde olmuştur. Çalışmamızın ana konusunu oluşturan Buda Heykellerinin yapımı ise MS. Kuşan İmparatorluğu döneminde tıraş edilmiştir. Biri 53 bir diğeri ise 35 metre yükseklikte olan Buda Heykelleri, bugün Afganistan sınırlarında kalan Bamyân şehrinde yapılmıştır. Afganistan'da Budizm'in yayılması, Bamyân şehrinin Budizm'in merkezlerinden biri olarak kabul görmesi, dinî bir sembol ve kültürel miras olarak kabul edilen heykellerin yapılışı ve tahrip edilişi, çalışmamızın tali konuları arasında değerlendirilmiştir. Buna bağlı olarak çalışmamızda, Afganistan'ın Bamyân şehrinde bulunan iki adet Buda Heykeli'nin, Budizm'in en önemli objektif unsuru ve dinî sembolü olarak tıraş edilmesi, dinî bir unsur olarak kullanılması, kültürel ve tarihi miras olarak muhafaza edilmesi ile tahrip girişimleri ve tahrip edilmesi sürecinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmamızda cevap aranan sorular ise dinî bir sembol olarak Afganistan'ın Bamyân şehri Hindukuş dağının eteğinde dağdan oyularak yapılan iki adet Buda Heykeli'nin ne zaman, kimler tarafından yapılmış? Dinî, tarihi ve kültürel değeri nedir? Bu önemli dinî sembol, günümüzde ne durumdadır, neden tahrip edilmiştir ve ne kadar tahrip edilmiştir? Çalışma, Budizm'in Afganistan'ın Bamyân şehrindeki geçmişi, dinî bir sembol olarak Bamyân'daki Buda Heykellerinin yapılışı, muhafaza edilmesi, tahrip girişimleri ve 2001'deki tahrip edilmesi serüveni ile sınırlandırılmıştır. Yöntem olarak nitel araştırma desenlerinden literatüre dayalı tarama yöntemi tercih edilmiştir. Toplanan ikincil verilerin betimsel analiz tekniği değerlendirilip yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Din Psikolojisi, Afganistan, Bamyân, Budizm

Geliş Tarihi/Received: 26.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 26.12.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
09.03.2025

Abstract: Buddhism emerged in India in the 6th century BC. After the death of Gautama Sakyamuni, who developed and taught this religious and ethical philosophy, he came to be known as the Buddha, meaning "the enlightened one." It was during the reign of the Mauryan Emperor Ashoka that the Buddha's teachings spread as a religion throughout India and beyond its borders. The construction of the Buddha statues, which are the main subject of this study, took place during the period of the Kushan Empire. These statues, one standing 53 meters and the other 35 meters high, were carved in the city of Bamyân, which is now part of Afghanistan. The spread of Buddhism in Afghanistan, the establishment of Bamyân as one of its key centers, and the construction and destruction of the statues—which are regarded as religious symbols and cultural heritage—are among the secondary topics of this study. Accordingly, the study aims to investigate the creation of the two Buddha statues in Bamyân as the most important objective and religious symbol of Buddhism, their role as religious elements, their preservation as cultural and historical heritage, and the attempts to destroy them, culminating in their destruction process. The questions this study seeks to answer are: When and by whom were the two Buddha statues carved out of the mountain at the foot of the Hindu Kush in Bamyân as religious symbols? What is their religious, historical, and cultural value? What is the current state of these important religious symbols, why were they vandalized, and how much of them has been destroyed? This study is limited to the history of Buddhism in Bamyân, the construction of the Buddha statues as religious symbols, their preservation, the attempts to destroy them, and the story of their destruction in 2001. For methodology, the literature-based survey method, a qualitative research design, was used. The collected secondary data were evaluated and interpreted using descriptive analysis techniques.

Keywords: History of Religions, Psychology of Religion, Afghanistan, Bamyân, Buddhism

Extended Abstract

Buddhism emerged in the 6th century BC. This is an important date for Buddhism. Buddhism is a religious and ethical teaching, which became known as Buddha after the death of its founder Gautama Sakiamuni. The meaning of Buddha is "enlightened." As a religious and moral teaching, it is called Buddhism, and its followers are called Buddhists. The spread of Buddha's way of life and teachings to India, and from there to other regions, as a religion coincided with the Maurya Empire. When Ashoka, the 3rd Emperor of the Maurya Empire, allowed the preaching of Buddhism and other religious and moral teachings, and even encouraged and supported Buddhist clerics to go to other regions to preach their religion, Buddhism had the opportunity to spread. As a result of this process, Buddhism spread throughout the region, including the city of Bamyán, which today borders Afghanistan. Buddhist clerics chose the city as their center because of its strategic location and its status as a social, cultural, economic, and political center. Over time, Bamyán became one of the most important centers where Buddhist clerics performed their rituals, spread their teachings, and taught their students. One of the biggest pieces of evidence for this is the existence of two large Buddha statues, one 53 meters and the other 35 meters in size, carved during the Kushan Empire in AD.

The main subject of our study is the two Buddha statues in Bamyán, standing 53 meters and 35 meters tall, which are both an objective element and a religious symbol of Buddhism. From the perspectives of the History of Religions and Psychology of Religion, this study focuses on the historical significance of these statues, their value as religious symbols, and their past and present status. Specifically, it examines the spread of Buddhism in Afghanistan, the acceptance of Bamyán as one of its centers, the construction and destruction of the statues, and their role as religious symbols and cultural heritage.

Additionally, this study emphasizes the preservation of these statues as cultural assets in the context of Islam's tolerance over centuries, as well as their destruction in 2001. The aim is to explain the construction, preservation, and eventual destruction of the two statues, considering them as important religious symbols and objective elements of Buddhism. In other words, the study investigates the significance of the statues in Bamyán as key religious symbols, their preservation as cultural and historical heritage, and the processes of their attempted destruction and eventual demolition.

Furthermore, the study explores the spread of Buddhism to Afghanistan, the role of Bamyán in this context, and traces Buddhism's presence in the city up to the 10th century as secondary objectives of our research.

The study seeks to answer the questions of when, by whom, and for what motives the two Buddha statues—one 53 meters high and the other 35 meters high—were carved into the mountain at the foot of the Hindu Kush in Bamyán, Afghanistan. Additionally, it aims to explore how these statues survived until today and the motives behind their destruction in the early 2000s. The study also addresses questions regarding the current condition of the statues and how much of them have been destroyed.

National and international literature on the Buddha statues in Bamyán, Afghanistan, as religious symbols, cultural heritage, and historical values has been reviewed. In particular, Persian works used in the region have been consulted. It has been noted that Ahmad Ali Kūhzād has conducted valuable research on Afghanistan, Bamyán, and the past and present of Buddhism in the region. His works, such as *History of Afghanistan*, *Bamyán Guide*, and *Afghanistan in Historical Adventure*, are particularly notable. Afghan author Muhammad Ishaq Ibrahimi's book *Important Centers of Buddhism in Afghanistan* is also an important source on the subject. These and similar works address the topic from a historical perspective. In our study, the Buddha statues in Bamyán are discussed as religious symbols and cultural values from the perspectives of the History of Religions and Psychology of Religion.

Since the subject of our study is historical, a qualitative research design was preferred. The literature-based survey method, one of the qualitative research designs, was employed. Given this approach,

articles, visual materials, and audio-visual content that had been previously collected and created for other purposes were utilized. After the main theme of the study was defined, secondary data were used to evaluate the findings. In our study, the descriptive analysis technique was applied to analyze and interpret the available data. Descriptive analysis is the process of identifying the key themes within the collected data and organizing and interpreting the data under appropriate headings.

Buddhism began to spread during the Maurya Empire. From the 300s BC, Buddhism spread from India to other countries, and it was accepted in certain regions of present-day Afghanistan. In this context, Bamyān became one of the important centers of Buddhism. Bamyān grew particularly significant during the reign of the Kushan ruler Kanishka. During this period, the region became a major center for training Buddhist missionaries, who were sent to neighboring areas like India, and for carving some of the most beautiful, aesthetic, and rare Buddhist statues.

Hundreds of caves carved into the mountains were opened behind, around, and near the Buddha statues, where Buddhist religious officials were housed, trained, and conducted their rituals. While these artifacts were religious symbols in the past, today they are displayed in museums around the world and in Afghanistan as cultural, historical, and aesthetic treasures of modern Afghanistan.

One such artifact, the Buddha statue, was preserved until 2001, despite the absence of Buddhist followers in the region, thanks to Islam's historical tolerance of other religions and religious artifacts, as well as the value placed on aesthetics. However, during that time, the Buddha statues were vandalized, looted, and destroyed by a group of extremist individuals.

1. Giriş

Gautama Sakiamuni Buddha, bilinen adıyla Buda'nın MÖ. 6. yüzyılda Hindistan'da ortaya çıkmıştır. Buda, tahminen MÖ. 624-566 yıllarında Hindistan'ın Benares şehrinin kuzeyindeki Kapilavastu şehrinde dünyaya gelmiştir (Cevâdi, 2007). Sakya Kralı Suddhadana ile Kraliçe Mahamaya'nın ilk erkek çocuğudur. Asıl adı Siddharta, soyadı Gautoma/Gautama'dır. (Karataş, 2013). "Aydınlanan" anlamındaki Buda ismi ise sonraki dönemlerde ona verilmeye başlanmıştır. Budizm'in ortaya çıktığı Hindistan'da sosyal yapı, Brehmenler (din adamları), savaşçılar, çiftçiler ve alt tabaka halktan oluşmaktaydı (Cevâdi, 2007). Bu din, üç asır boyunca sadece Hindistan hudutlarında varlığını sürdürmüştür (Kühzâd, 1967, s. 108). Budizm, Maurya İmparatorluğu döneminde Hindistan'ın geneline ve Hindistan'a yakın topraklara yayılma imkânı bulmuştur (Cevâdi, 2007).

Maurya İmparatorluğu, Chendra Gupta Maurya öncülüğünde Hindistan'da kurulmuştur. Chendra Gupta'nın ardından sırasıyla Pandu Sara ve Aşoka tahta geçmiştir. Aşoka, tahta geçmesinin üzerinden 10 sene geçtikten sonra Buda'nın dinine yönelmiştir. Aşoka'nın, Budizm'i kabul ettikten ve Budist yaşam şeklini benimsedikten sonra bu alandaki en önemli adımı, Budist tebliğcilerini hükümlerinin batı taraflarına göndermesi olmuştur. Yani bugünkü Afganistan coğrafyasının büyük bir bölümünü (güney ve doğu bölgeleri) kapsayan bölgelere Budist tebliğciler göndermiştir (Kühzâd, 1967, ss. 108-109).

Budizm'in en önemli objektif unsurlarından olan Buda heykelleri, özelde Afganistan'ın Bamyān şehrinde bulunan dağdan oyularak yapılmış iki adet Buda Heykelinin araştırılması, çalışmamızın ana konusunu oluşturmuştur. Bu bağlamda öncelikle dinî sembol konusu ele alınmıştır. Ardından tarihi seyirde Budizm'in Afganistan'a yayılışı ve gelişimi üzerinde durulmuştur. Budizm'de dinî bir sembol olarak Bamyān'daki Buda Heykellerinin yapılışından yakın tarihteki tahrip edilmesine kadarki serüveni çalışmamızda önemle üzerinde durulan konular olmuştur. Bu çerçevede çalışmamızda, mezkûr heykellerin, Budizm'in en önemli objektif unsuru ve dinî sembolü olarak tıraş edilmesi, dinî bir unsur olarak kullanılması, kültürel ve tarihi miras olarak muhafaza edilmesi ile tahrip girişimleri ve tahrip edilmesi sürecinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Budizm'in Afganistan'a yayılması, Buda Heykellerinin bulunduğu Bamyān şehri ve 10. asra kadar Budizm'in bu şehirdeki varlık izinin sürülmesi, araştırmamızın amaçları arasındadır.

Budizm'in objektif unsuru olarak telakki edilebilen Buda Heykellerinin, özelde Afganistan'ın Bamyân şehrindeki iki adet Buda Heykeli'nin Din Psikolojisi ve Dinler Tarihi bakış açısıyla araştırılması konuyu değerli kılan en önemli yanlarından. Yapıldığı günden tahrip edildiği 2001 yılına kadarki dönemde, dünyanın en büyük iki Buda Heykeli olarak kabul edilen bu heykellerin yapılışı, dinî bir sembol olarak görülüp tapınılışı ve tahrip girişimlerinden nihayetinde tahrip edilişi konularının her biri başlı başına çalışmamızı değerli kılan yönlerdir.

Bu çalışmada cevap aranan soru ise dinî bir sembol olarak Afganistan'ın Bamyân şehri Hindukuş dağının eteğinde dağdan oyularak yapılan iki adet Buda Heykeli'nin ne zaman, kimler tarafından yapılmış ve dinî bir sembol olarak kullanılışı nasıl olmuştur? Dinî, tarihi ve kültürel değeri nedir? Buna bağlı olarak Budizm'in Afganistan ve bölgeye yayılış serüveni nasıl olmuştur? Bu önemli dinî sembol, günümüzde ne durumdadır, neden tahrip edilmiştir ve ne kadarı tahrip edilmiştir? Çalışmamızda nitel araştırma desenlerinden dokümana/literatüre dayalı tarama yöntemi kullanılarak mezkûr sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu yöntemde daha önce başka amaçlarla kaynak toplanıp yazılan yazılar, görsel ve işitsel bilgilerden yararlanılması esastır. Çalışmamızda da daha önce bölge dillerinde Budizm ile ilgili yazılan kaynaklardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ana teması belirlendikten sonra ikincil veriler kullanılarak veriler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yani betimsel analiz tekniği kullanılarak elde edilen veriler analiz edilip yorumlanmıştır. Betimsel analiz, toplanan veriler çerçevesinde araştırmanın başlıklarının belirlenip verilerin uygun başlıklar altında işlenmesi ve yorumlanması tekniğidir (Altunışık vd., 2007, s. 268).

Çalışmamız, Budizm'in önemli sembollerinden biri olan Afganistan'daki Buda Heykellerinin yapılışı, muhafazası, tahrip girişimleri ve tahrip edilmesi serüveninin izahı ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda konunun izahına katkı vereceği amacıyla sembol ve dinî sembol konusuyla Budizm'in dinî bir sembol olarak görülmesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca Budizm'in Afganistan'a yayılış serüveni, Afganistan'ın Bamyân şehrinin konumu ve Budizm'in merkezi olarak işlev görmesi, bu heykellerin dinî bir sembol yapılması, yaşatılması ve kültürel bir değer olarak korunması ve 2001'de tahrip edilme süreci, çalışmamızın sınırlılıkları arasındadır.

2. Dinî Bir Sembol Olarak Buda Heykelleri

Sembol, *"başka bir şeyi, özellikle de soyut şeyleri göstermek veya temsil etmek amacıyla kullanılan şeydir."* Başka bir ifadeyle duyu organları vasıtasıyla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne, işaret, remiz, timsal ve simgedir (Tokat, 2009, s. 85). Kurt (2023) sembolü, *"somut nesne ile tinsel olan arasında bir merdiven, bir bağ, bir ilişki kurabilmeye aracı vazifesi"* gören şey şeklinde tanımlamıştır. Sembol, bir fikri ve düşüncüyü temsil eden nesne, görsel şey, inanç, eylem veya maddi bir görünümdür. Semboller, sesler, jestler, görsel imgeler, fikir ve inançlardır. Fikir ve inançları aktarmak için kullanılır (Elhady, 2018, s. 2).

Sembol, insanoğlunun en etkili iletişim araçlarından biridir. Bireysel ve toplumsal açıdan geniş bir işlevselliğe sahip olan semboller, insanın dünyayı algılama, anlamlandırma ve anlam atfetmesinin yanı sıra dünyaya uyum gösterme çabasının bir ürünüdür (Kızıl, 2018a, s. 31). Bu sebeple sembol, birey, toplum ve kurumlar için son derece önemlidir. Çünkü belli bir kitle tarafından saygıyla yaklaşılacak, o kitlenin onur ve şerefine ifade eden unsurlardır. Ona göre yaklaşılması ve ehemmiyetinin gözetilmesi gerekir (Elhady, 2018, ss. 2-3). Başka bir ifadeyle semboller, bireylerin din, inanç, düşünce ve fikre aidiyetlerine göre farklı şekillerde algılanabilir (Kızıl, 2018b). Biri grup için önemli olarak görülen bir sembol bir diğer grup için pek bir anlam ifade etmiyor olabilir.

Semboller, birçok alanda kullanılmaktadır; Din, sembolün çokça kullanıldığı bir kurumdur. Dinî sembol, kutsal ifade etmek için kullanılan ve kutsal ile ilgili olan semboldür. Dinî sembolün varlığını sürdürebilmesi, canlı kalmasına bağlıdır. Bir dinî sembol, canlı kaldığı müddetçe de ait olduğu inancın devam etmesini sağlamaktadır. Dinî bir sembolün canlı kalmasının yanında manevi dünyaya hitap eden

duygu boyutunu da ifade etme gücüne sahip olması gerekmektedir. Hem manevi açıdan hem tarihi açıdan anlam yüklü olması icap etmektedir. Bu niteliklere sahip olmayan semboller, anlamsız ve boş şekil ve işaretin ötesine geçemez (Kızıl, 2018a, ss. 31-32). Tarihte Budizm'in önemli merkezlerinden biri olarak kabul edilen Afganistan'ın Bamyân şehri, Budizm'in en önemli sembolü olarak görülen iki büyük heykele ev sahipliği yapmaktadır. Bu semboller, yapıldığı dönemden 10. asra kadar manevi bir anlam ifade ettiği için dinî bir sembol olarak görülmüştür. Fakat 10. asırdan itibaren ise şehrin, bölgenin en önemli değerlerinden biri, kültürel değerlerinden biri olarak muhafaza edilegelmiştir. Aşağıda genişçe bilgi vereceğimiz Bamyân Buda Heykelleri, yüklendiği manevi, tarihi ve kültürel değer yanında, etrafında barındırdığı Budist Sanghaiların kaldıkları mağaraları, mağaraların içinde bulunan muhtelif dinî semboller, Budizm'in izlerini taşıyan ibadethaneler ve yapılar ile artık şehrin ve ülkenin kültürel mirası ve tarihi değeridir. Günümüzün Bamyân ve etraf şehirlerinde, yapılışında yüklendiği manevi anlamını gözetken müntesiplerinin olmadığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla bölge halkı açısından manevi duyguya hitap eden yönü ikinci planda kalmış, tarihi ve kültürel sembol olarak kabul edilmektedir.

3. Afganistan'da Budizm'in Geçmişi

Bugünkü adıyla bildiğimiz Afganistan coğrafyası, binlerce yıldır ilim, kültür, din ve medeniyetlerin beşiği olarak görülmüştür. Her ne kadar birçok tarihi yapısı, eseri ve medeniyet izleri tahrip edilse, talan edilse de çok daha fazlası yer altında bulunmakta ve şartların uygun olduğu durumlarda çıkarılmaya çalışılmıştır (İbrahimi, 1984). Çünkü Afganistan coğrafyası, medeniyetlerin kesiştiği bir coğrafya olarak tarihin her döneminde merkezi konumunu muhafaza etmiştir. Milat öncesi tarihlerde en eski medeniyetlerden Çin ve Hint medeniyetinin kesiştiği, birbirinin tanınmasına, transferine açılan koridor görevi görmüştür (Gubar, 2007, ss. 35-36). Bu coğrafya tarih boyunca medeniyetlerin merkezi, dinlerin bulunduğu yer, İpekyolu güzergahının kesiştiği nokta, cihan fatihlerinin güzergahı, Hindistan'ın kapısı ve Asya'nın kalbi olarak bilinmiştir (Hayfi, 2010). Beş bin yıllık tarihe sahip olan Afganistan, Aryayilerin inşa ettiği Vidi Medeniyeti, Zerdüş'tün yazılarıyla inkişaf bulan Avesta medeniyeti, Grek Baktriya medeniyeti, Greko-Budizm ve İslam medeniyetine beşiklik etmiştir (Hakcû, 2005; Naimi, 2023).

Afganistan coğrafyası, tarihte ilk yerleşim yerlerinden biri olarak bilinmektedir. Bu coğrafyada yapılan kazılar bölgenin, milattan çok öncelerinde bile önemli bir yerleşim yeri olduğunu, İndus Vadisi Uygarlığı gibi önemli bir medeniyetin önemli sahalarından biri olduğunu göstermektedir. Milat öncesi tarihlerden itibaren İran ve Hindistan tarafından gelen Aryan kabilelerce işgal edilmiştir. Hint-Avrupa dil ailesine mensup bu kabileler, kendileriyle birlikte Hinduzm ve Brahmanizm gibi dinleri de bölgeye getirmişlerdir (Kara, 2023). Hindistan'da kurulup milattan önce 300'lü yılların hemen başında günümüz Afganistan'ını da ele geçiren Maurya İmparatorluğu, Budizm'in bu coğrafyada yayılmasını sağlamıştır (İbrahimi, 1984, s. 1).

Milattan önce üçüncü yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru Maurya İmparatoru Aşoka, saltanatının 10. yılında zulümden el çekmiş ve Buda'nın getirdiği dine yönelmiştir (İbrahimi, 1984, s. 35). Maurya İmparatoru Aşoka, Milattan Önce 259 yılı bir savaşta (Kalanga? Savaşı) 150000'in üzerinde insanın ölmesi üzerine gördüğü ölüm, kan ve paralanmış cesetler karşısında bir anda halet-i ruhiyesi değişmiş, nefesine hakim ve hırstan uzak bir hayat yaşamaya başlamıştır. Ardından hakim olduğu topraklara da Budist rahipleri göndermiştir. Ezcümle bugünkü Afganistan toprakları da bu dönemde Budizm ile tanışmıştır (Kühzâd, 1967, ss. 98-104). Buda'nın getirdiği dine yönelen Aşoka, kontrolü altında bulunan şehirlerde Budizm'in yayılmasını istemiştir. Budist din adamları Maurya İmparatorluğu'nun idaresi altındaki yerlerde dinlerini tebliğ etmişlerdir. Ardından gelen Kuşan İmparatorluğu'nun desteği ile Budizm'in bölgeye yayılması sürmüştür. En önemlisi ise Aşoka'nın yoğun desteği ve isteğiyle bu dinin, bölgeye yayılması sağlanmıştır. Aynı şekilde Budizm'e ait ibadethane ve ibadet sembolleri inşa edilmiştir (İbrahimi, 1984, ss. 35-36). Budizm'in, genel olarak bugünkü Afganistan'da ve özellikle Bamyân'da kabul görmesi ve yayılması, Kuşan İmparatorluğu döneminde olmuştur. Özellikle Kanişka

dönemi, Budizm'in bölgeye yayılması bakımından zikre değer bir dönemdir (Kühzâd, 1967, ss. 222-223).

Budizm'in bugünkü Afganistan topraklarındaki varlığı, İslamiyet'in bölgeye geldiği dönemlere kadar devam etmiştir. Özellikle bugünkü Afganistan batı ve merkezi bölgelerinde, İslamiyet'in o bölgelere yayıldığı döneme kadar Budizm'e inanılmaya devam edilmiştir. Bunun yanı sıra Afganistan'ın batı kısımlarında Zerdüş'tün dini yaygın bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Günümüzde Budizm ile ilgili yazıtların, ülkenin çeşitli bölgelerinden çıktığı görülmüştür. Çünkü Aşoka, inandığı Buda dinine ait dinî-ahlaki sözleri ve öğretileri taşlara yazdırarak şehrin girişlerine ve halkın sıklıkla geçtiği yerlere diktirmiştir. İşte bu taşlardan biri Lağman ile Celalâbâd arasında bulunan Drunte kentinden elde edilmiş ve Kabil Müzesi'ndedir. Bir diğeri ise Kandahar'ın Çehl-zine eteklerinde bulunmuş ve bölge halkının birinin elinde muhafaza edilmektedir. Bu yazıtlar, Aramice ve Yunanca dillerinde yazılıdır (İbrahimi, 1984, ss. 36-37). Afganistan'da Budizm'in yayılması ise Kuşan Devleti'nin padişahı Kanişka döneminde olmuştur. Çünkü Kanişka, bütün dinlere saygı göstermiş ve zaman içinde ise Budizm'e olan rağbeti artmıştır. Bundan sonra Budizm'in en büyük hamisi ve yayılmasında en büyük destekçisi olmuştur. Ondan sonra gelen bütün Kuşan İmparatorları, Budizm'i benimsemiş, yaşamış ve yaşatmaya çalışmışlardır (İrfâni, 1989, ss. 14-15; Kühzâd, 1946, ss. 276-277). Büyük Kanişka olarak da bilinen bu hükümdar, Kuşan Devleti'nin hem siyasi bakımdan hem askeri bakımdan hem idari ve dinî bakımdan genişletmiştir. Yazlık başkenti bugünkü Peşaver ve kışlık başkenti ise bugünkü Begram (Kabil'in ilçelerinden biri) şehridir. Buralarda yaptırdığı dinî mabetler ve ateşkedelerin yanında Bamyân'da da Budizm'e ait mabetlerin yapılmasına ilk adımları atmıştır. Kuvvetle muhtemeldir ki sözünü ettiğimiz Buda Heykellerinin yapımına da Büyük Kanişka'nın döneminde başlanmıştır (Kühzâd, 1955, s. 8).

Bir yandan Yunan-Bahter etkisi diğer yandan Hindistan gelen Budizm'in etkisiyle bölgedeki heykelticilik ve el işçiliği önemli gelişme göstermiştir. Greko-Budizm sanatlarının bölgede kabul görmüş, bölgenin sanatında büyük etkiler bırakmış ve bu eserlerin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Buda ile ilgili heykeller, ilkin insan figüründe yapılmamıştır; Başta Hindistan olmak üzere Budizm'in yaygın olduğu yerlerde henüz başlarda yapılan heykeller, ayak izi resmi ile boş bir taht şeklinde tersim ediliyordu. Fakat Greko-Budizm ekolünün gelişmesiyle birlikte zaman içinde her tarafta insan figüründe Buda heykelleri yapılmaya başlamıştır (İbrahimi, 1984, ss. 38-48).

Bamyân'daki Budizm'e ait mabetlerin yapımı, miladi ikinci yüzyılın ikinci yarısından miladi dokuzuncu asra kadar sürmüştür. İlk 35 metre uzunluğunda olan Buda Heykeli ile etrafındaki mağaraların yapımına başlanmıştır. 53 metre yüksekliğe sahip Buda Heykeli'nin yapımına ise 5. asra gelindiğinde başlanmıştır. Çinli Seyyah Hüang Tsang'ın şehri ziyaret ettiği 632'de Buda Heykellerinin haşmetinden bahsetmesi ve güzelliğinden söz etmesi, bu heykellerin bitmiş olduğunu göstermektedir (Kühzâd, 1955, ss. 8-9).

Budizm'in Afganistan topraklarına varlığı Maurya İmparatoru Aşoka dönemindeki (Milattan Önce 274-232) Budist din adamlarının bölgeye gelip bu dini tebliğ etmeleriyle başlamıştır. Milattan önce üçüncü asrın ilk yarısında meydana gelen bu gelişme ile Budizm Afganistan'da yayılmış ve bölgenin dinlerinden biri olmuştur. Budizm, Afganistan'ın bugünkü coğrafyasında 1000 seneden fazla bir zaman varlığını sürdürme imkânı bulmuştur (Kühzâd, 1966, s. 98).

Afganistan coğrafyası, Kuşan İmparatoru Kanişka ile hem devletin başkenti hem de Budizm'in en önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Hindistan gibi burada da sadece Budist rahipler yetişip komşu ülkelere bu dini tebliğ etmek üzere gönderilmemiştir. Bunun yanı sıra Buda'nın huzur, güzellik, şefkat timsali olarak en güzel, en estetik ve en nadide heykelleri bu diyarda tıraş edilmiştir. Bu eserler, dün bir dinin sembolü iken bugün ise bugünkü Afganistan coğrafyasının kültürel, tarihi ve estetik değerleri olarak dünyada ve Afganistan'ın müzelerinde sergilenmektedir. Zaman ve şartların getirdiği zorluklardan kurtarılabilirse tarih boyunca bu toprakların kültürel, tarihi ve estetik değerleri olarak sergilenmeye devam edilecektir.

4. Dünden Bugüne Afganistan'ın Bamyân Şehrindeki Buda Heykelleri

Kuşan İmparatorluğu döneminde, bugünkü Afganistan'ın Bamyân şehrinde tıraş edilen Buda Heykellerinin dünü ve bugünü ele alınmıştır. Bu çerçevede yapıldığı dönemden tahrip edildiği döneme kadarki serüven ve 2001'deki tahrip edilmiş hikayesi ayrı başlıklar halinde işlenmiştir.

4.1. Kuruluşundan 2001 yılına kadarki dönemde Bamyân'da Buda Heykelleri

Bamyân, başkent Kabil'in 245 kilometre mesafeyle batısında bulunan, Hindukuş dağının güney etekleriyle Baba dağının uç kısımları arasında kalan vadide bulunan Afganistan'ın en güzel şehirlerinden biridir. Şehir, tarih boyunca birçok medeniyetin merkezi şehirlerinden biri olmuş, tabiat güzelliğiyle herkesi kendine hayran bırakan bir yer olmuş ve kervanların güzergahı olarak kullanılmıştır. Özellikle yaklaşık sekiz asır gibi uzunca bir dönem Budizm'in bölgedeki en parlak ve merkezi şehirlerinin başında gelmiştir. Bugün dünyanın en büyük iki Buda Heykelini bağrında barındıran bir şehirdir (İrfâni, 1989, ss. 17-18; Kühzâd, 1955, ss. 1-2). Buda Heykellerinin yanı sıra Hindukuş dağının eteklerinde barındırdığı yüzlerce Budist mağara ibadethaneleri, akar suları, Emir Barajı gibi onlarca güzelliğiyle tarihi bir kenttir.

Afganistan'ın merkez bölgesinde bulunan şehirlerden biri olan Bamyân, ipek yolu üzerinde bulunan önemli merkezlerden biriydi. Bu sebeple ticaret kervanlarının uğrak yeri, ticaret kervanları eliyle farklı kültürlerin aktarım merkezi misyonunu üstlenmişti. Diğer taraftan ise iki dağın arasında konumlanmış olan şehir, tabiat güzelliği ile huzur, sükûnet ve güzelliğin bir arada bulunduğu nadide şehirlerden biriydi (Azadiradio, 2021). Bu özelliklerinden dolayı olsa gerektir ki Budizm'in önemli merkezlerinden biri olarak tercih edilmişti. Bamyân şehri, birçok Budist mabet ve buralarda dinî ayinleri icra eden rahiplere ev sahipliği yapmıştır. Buradaki mabetler, Hindukuş ve Baba Dağları'ndaki mağaralar başta olmak üzere kendisi bir vadi konumunda olan şehrin muhtelif bölgelerinde bulunuyordu. Çünkü Budist rahipler, genellikle vadilerde ve nehir kenarlarında tapınmaya duruyorlardı (İbrahimi, 1984; Kerim, 1960). Bamyân ve civar bölgelerde Hinayana kolu kabul görmüş ve yayılmıştır (Kühzâd, 1965, s. 9). Rowland (1967) isabetle belirttiği üzere Buda Heykelleri, şehrin kuzey-doğusunda bulunan dağın kenarında dikey biçimde dağın parçasından tıraş edilmiştir. Şehrin hemen doğu tarafında ise yine dağdan oyularak yapılan bir heykel daha vardır. Bu heykelin boyu bir önceki heykele nispetle biraz daha küçüktür. Dağdan oyularak yapılan heykeller, altın ve kıymetli taşlarla tezyin edilmiştir. Bu yönüyle göz kamaştırıcı bir sanat eseri olarak ziyaretçilerin dikkatini çekmiştir. Afghanpaper'de (2023) yayımlanan bir makaleye göre büyük heykel, 53 metre ile dünyanın en büyük Buda Heykelidir. Nispeten küçük Buda Heykeli ise 35 metre yüksekliktedir. Büyük Buda Heykeli'nin adı Salsal ve küçük Buda Heykeli'nin adı ise Şehmâme'dir. Literatürde ise renklerine nispetle büyük heykele Kırmızı heykel ve nispeten küçük olanına Beyaz heykel denilmiştir (Hâveri, 2024). İbrahimi'nin (1984) belirttiğine göre Bamyân ve buradaki Budist mabetler, miladi 8. asra kadar ihtişamını korumuştur. Fakat Cengiz Han'ın bölgeyi teshirine kadar şehirden pek söz edilmemiştir. Cengiz ordusu, şehri ele geçirdikten sonra ok ve yaylarla Buda Heykellerine saldırmışsa da oklarını, hedef aldıkları heykellerin kafa ve yüzüne ulaştırmayı başaramamıştır (1222). Kühzâd (1955), bu heykeller arasındaki mesafeyi 400 metre olduğunu belirtmiştir. Bu büyük heykellerin yanında üç tane de oturmuş vaziyette Buda Heykelleri vardır. Bunlardan ikisi yakın döneme kadar tahrip olmadan duruyordu. Nispeten küçük olan oturmuş vaziyetteki heykel, 35 metrelik Buda Heykeli'nin yanında ve büyük olan oturmuş vaziyetteki heykel ise 53 metrelik büyük Buda Heykeli'nin yanında konumlandırılmıştır.

Resim 1

Bamyan Şehri ve İki Buda Heykeli'nin Uzaktan Görünümü

Kaynak: Tarikhema (2019)

Büyük Buda Heykeli, üçgen biçimindeki revakın altında, vadinin batı kısmında bulunmaktadır. Gupta dönemi heykellerinden çok daha büyüktür. Boyu 53 metredir. Üstündeki elbise deseni, çivi yazısı gibi sivri çizgilerle 5. yüzyılda yapılan Budaları (Matura) anımsatıyor. Revakın tavanı ve iki yan duvarında işlenen renkli minyatürler, Hint duvar resimleri Ajanta taklit edilerek yapılmış gibidir. Heykelin arka tarafından dağa doğru birkaç mağara oyulmuştur. Bu mağaralardan 11 numaralı mağaranın içinde bir kümbet biçiminde oyulduğu görülmektedir. Kümbetin iç kısmına işlenen süslemeler, Baalbek'teki Bacchus Mabedi'ni anımsatmaktadır. 5 numaralı mağaranın tavanı ise tahta sütunlar gibi taştan tıraş edilen sütunlarla adeta desteklenmiş gibidir. Bu sütunlar, Hamsa ya da Kutsal Kaz resimleri ve sarmaşık çiçeklerle süslenmiş durumdadır. Bu süslemeler, miladi 6. yüzyıla ait süslemelerdir. Yunan, Bahter ve Hint süsleme sanatının izlerini taşır (Rowland, 1967, s. 98). Bu süslemeler, duvar ve mağaralardaki süslemelerin Sasaniler döneminde yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu da bize heykellerin ve mağaralardaki süslemelerin 6 veya 7. yüzyıllarda bitmiş olabileceğini anımsatıyor. Çünkü Rowland'ın (1967) aktardığına göre miladi 7. yüzyılda şehre gelen Çinli seyyah Hüang Tsang'ın, şehrin ihtişamından söz etmesi, o sırada şehirdeki heykellerin, etrafındaki ve mağaralardaki minyatürlerin bitmiş olduğunu göstermektedir.

Resim 2

Salsal Olarak Bilinen Büyük Buda Heykeli

Kaynak: Azadi Radio (2021)

Buda Heykellerinin bulunduğu oyulmuş alanın içleri de çeşitli minyatürlerle süslenmiş durumdadır. Bunlar, zaman içinde tamamen yıpranmış ve rengini yitirmiştir. 19. yüzyıllarda Hindistanlı, Fransız gibi arkeologlar tarafından restorasyon yapılmıştır. Heykellerin bulunduğu dağda yüzlerce Budist ibadethanesi olarak kullanılan mağara vardır. Rowland (1967) bu mabetlerin çokluğuna işaret etmek üzere arı kovanı benzetmesi yapmıştır. Aynı şekilde dağda oyulmuş birbirine bağlı olan çok sayıda mağara yollar olduğunu belirtmiştir. Bu mağaraların içinde kullanılan süsleme sanatı, Sasani sanatının etkilerini taşımaktadır.

Bamyan şehrinde bulunan Buda Heykelleri, bugünkü Afganistan coğrafyasının tarihteki sanat ve estetiğe gösterdiği teveccühü, verdiği değeri ve katkısı göstermesi açısından önemlidir (İrfânî, 1989). Bu minvalde İbrahimi (1984), Buda Heykellerinden 35 metre yükseklikte olan heykelin belirli bölgelerinin altın kaplamalı olduğundan söz etmiştir. Kühzâd'ın aktardığına göre bölge heykel-tıraşları tarafından yapılan ilk büyük heykel olan 35 metrelik Buda Heykeli, vücut yapısı itibarıyla orantılı değildir; Kafası, gövdesine göre büyük, göğüs kısmı nispeten büyük, omuzları geniş ve ayakları sütun gibi dümdüzdür. Heykelin bulunduğu revak da düzenli ve dengeli değildir. Saçları da Yunan saçları gibi kıvrıktır. Bu da Yunan-Bahter sanatının izlerini taşıdığını göstermektedir.

Resim 3

Şehmâme Olarak Bilinen Küçük Buda Heykeli

Kaynak: Azadi Radio (2021)

35 metrelik Buda Heykeli'nin sağ ve sol kısmında dağ oyularak yapılmış dört adet mağara vardır. Bu mağaralar, duvarlarındaki ve tavanındaki minyatürlerle gerek estetik açıdan gerekse din adamların kalacağı şekilde içinde bulundurduğu bir bazılarında iki hücre ve ortasında hangaha benzer yapısıyla görülmeye değer yerlerdir. 1940'li yıllarda Fransız arkeologlar bir dizi kazılar yapmıştır. Bu mağaralara da A, B, C ve D isimleri vermişlerdir. A ve B mağarası heykelin solunda ve onlara karşılık gelecek şekilde C ve D mabetleri ise heykelin solunda konumlandırılmıştır. Bu mağaralar A ve B birbiri üstüne gelecek şekilde ve karşısında bulunan C ve D mağaraları da yine birbiri üstüne gelecek şekilde yapılmıştır (Kühzâd, 1955, ss. 23-24).

Büyük Buda Heykeli'nin bulunduğu revakın içinde Sasani Süsleme sanatının etkilerini taşıyan tasvir ve renkler kullanılmıştır. Buda Heykeli'nin başının üstünde ise Güneş Tanrısı ve küçük mancınının resmi vardır. Bu da Buda'nın Güneş Tanrısı yönünün olduğuna işaret etmektedir. Mağaralarda bulunan ve Buda Heykellerinin etrafını süsleyen minyatürler, miladi 241 yıllarından sonra veya Ak Hunlar dönemine ait olabilir (Rowland, 1967, ss. 95-96). 53 metrelik Buda Heykeli'nin etrafında girişleri birbirinden farklı olan on tane mağara bulunmaktadır. Bu mağaraların bazıları yakın tarihe kadar depo olarak kullanıldığı için temiz tutulmaya çalışılmıştır. Bu on mağaraların girişi, 53 metrelik Büyük Buda'nın ayak tarafına denk gelmekte ve her birine Fransız arkeologlar tarafından 1-10 arasında bir numara verilmiştir. Buda Heykeli'nin doğusunda sekiz genli 11 numaralı mağara ve batısında ise dörtgen 12 numaralı mağara vardır (Kühzâd, 1955, ss. 27-28).

İslamiyet'in bölgeyi tenvir etmesinden sonra da bu heykeller, ülkenin sanat ve estetik değeri olarak korunmuştur. Kühzâd (1955), Çinli Seyyah Hüang Tsang'ın Bamyân'a (miladi 632) geldiği yıllardan bölgeye İslamiyet'in gelişine kadarki dönemde şehri yöneten hanedanın, Bamyân Şîrleri olarak bilinen hükümdarlar olduğunu ve bunların da Ak Hunlar ile aynı ırktan olduklarını belirtmiştir. Bamyân'daki Kakrak Vadisi'nde bu hükümdarlara ait bir minyatür bulunmuştur. Bu minyatürde, tahtına oturan hükümdarın giydiği tacı kendine özgü bir taç olup üç hilal ve üç daire sembollerini taşıyordu (Kühzâd, 1955, s. 12).

Afganistan coğrafyasının İslamiyet'le müşerref olması Hz. Osman dönemine denk gelmektedir. İslam orduları, Abdurrahman b. Semure önderliğinde bölgeye ilk akınlarını yapmışlardır (Mohammadi, 2017, s. 514). Hicri 33 yılında Herat üzerinden Kabil'e doğru gelen İslam orduları, Kabil'de bölgedeki Kabil Şahlar tarafından durdurulmuşlardır. Çünkü o dönemde Afganistan coğrafyası birbirinden ayrı derebeyleri tarafından yönetilmekteydi. Bununla birlikte Zerdüş dini, Buda dini gibi muhtelif dinler, bu dinlerin mabetleri ve din adamları vardı. 642'de İslam ordularının bölgeye geldiği sırada bölgede, derebeyleri, din adamları ve çiftçilerden oluşan bir sosyal yapı hakimdi. İslamiyet "Eşitlik ve Kardeşlik" müjdesiyle bölgeye girmiştir (Gubar, 2007, s. 69). Bugünkü Afganistan coğrafyasında hâkim olan din, Budizm'di. Bunun bir eseri olarak halen de varlığını sürdüren Bamyân'daki iki adet Buda Heykeli vardır (Aryen, 2023). Fakat İslamiyet'in bölgede kabul görmeye başlaması ise bundan iki yüz yıl sonrasına tekabül etmiştir (miladi 871); Yakub-ı Leys- Seffar liderliğindeki İran menşeli Seffari devleti, İslamiyet'i yaymak üzere Afganistan topraklarına yönelmiştir. Yakub-ı Leys-i Seffar, bu seferi sırasında Bamyân şehrinde de geçmiştir. Fakat bundan yirmi yıl sonra yani miladi 889'de, Abbasi Halifesi Mansur döneminde Müzahim b. Büstam oğlunu Bamyân'ın melikinin kızıyla evlendirmiştir. Bamyân hükümdarının İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte bölge İslamiyet'le tanışmıştır. Bununla birlikte Samani hükümdarı Nuh b. Mansur tarafından bölgeye gönderilen (miladi 978) Alptekin ve Sebuktekin'in bölgeden geçerken Bamyân meliklerinin eski dinleri üzere olduklarını görmüşlerdir. Sebüktekin, Bamyân melikinin ordusuyla mukabele etmiş ve onu mağlup ederek İslamiyet'i kabul ettirip tekrar görevinde bırakmıştır. O güne kadar bugünkü Afganistan'ın büyük bir kısmı gayri-müslim hükümdarlarca yönetilmeye devam etmiştir. Gazneliler devletiyle İslamiyet bölgeye yayılmıştır (Kühzâd, 1955, ss. 12-14).

Bamyan, Gazneli Devleti'nin hakimiyet sahasına dahil olduktan sonra İslamiyet'i kabul etmeye başlamıştır. Ardından Gurluların hakimiyeti altına giren şehir, günümüze dek Selçuklular, Harezmşahlar, Moğollar, Timurlular gibi birçok Türk-İslam devleti tarafından yönetilmiştir. Bütün bu dönemlerde Bamyan'daki iki heykel ve mağaralar, tahrip edilmemiştir. Bunun yerine şehrin kültür, sanat ve estetiği olarak görülüp tahrip edilmesine girişilmemiştir. Hatta Hindistan'da put-kırıcı olarak bilinen Gazneli Mahmud döneminde bile bu tarihi eserlere dokunulmamıştır.

Bamyan Heykellerinin ilk tahrip etme girişimi Seffâriler döneminde olmuştur. Seffâriler, şehri ele geçirdikten sonra heykellerin yıkılması için uğraşmışlardır. Hatta heykelin yüz kısmında bulunan altın, değerli taş gibi kıymetli şeyleri tıraş etme işi o dönemde yapılmıştır. Yine özellikle büyük heykel, Baburlular döneminde Evrengzib'in emriyle topa tutulmuştur (1689). Bu girişimin sonucunda büyük heykelin tek bir ayağı tahrip edilmiştir. 18. asırda Muhammed Nadir Afşar'ın ve 19. asırda Emir Abdurrahman'ın (1892) Buda Heykellerini tahrip girişimleri sonuçsuz kalmıştır (Buda, 2021). Onun haricinde bölgeye İslamiyet'in yayılmasından sonra eskinin dinî sembolü, bölgenin kültürel, sanatsal ve estetik bir değeri olarak kabul edilmiş, belirli dönemlerde korunmasına yönelik tedbirler alınmıştır. Alınan tedbirler, genellikle Hindistanlı bilim insanları ve sanatçılar ile uluslararası camianın girişimleriyle olmuştur. Bütün bunlarla birlikte Buda Heykellerinin, özellikle bölgede yağan yoğun kardan müteessir olduğu belirtilmiştir (İbrahimi, 1984, ss. 81-82).

Afganistan'daki Budizm mabetleriyle ilgili kaleme aldığı eserinde İbrahimi (1984), gerek bölgenin yoğun kar almasından kaynaklı heykellerin gördüğü hasarlar, gerekse Evrengzib döneminde topa tutulan büyük heykelin almış olduğu hasar ve buna bağlı açılan çatlaklar ve özellikle heykellerin üzerindeki elbise izlerinin bakımsızlıktan yıpranmalar olmuş olabileceğini belirtmiştir. Bunların, aslına uygun şekilde ciddi restorasyon gerektirdiği de ortadadır. Ülkenin ve bölgenin tarihi, kültürel, sanat ve estetik değeri olarak geniş kapsamlı bir heyet tarafından aslına uygun şekilde restorasyonun yapılması hem bölge kültürüne hem de dünya kültürüne büyük bir hizmet olacaktır.

4.2. 2001 sonrası dönemde Bamyan'daki Buda Heykelleri

Bamyan'daki Buda heykellerini tahrip edilmesi fikri, bu fikrin eyleme dönüştürülmesinden çok öncelere dayandığı belirtilmiştir. Taliban'ın lideri Molla Muhammed Ömer'in sözcüsü Mutmain (2017) yazdığı *Molla Muhammed Ömer, Taliban av Afganistan* adlı kitabında Taliban'ın Bamyan bölgesi komutanı Molla Abdulvahid'in Nisan 1997'de şu demeci verdiğini açıklamıştır; "Bamyan'ı ele geçirdikleri takdirde bu şehirde bulunan Buda Heykellerini tahrip edeceğiz." Taliban komutanının bu sözleri sarf ettiği sırada Bamyan Taliban tarafından henüz teshir edilmemişti. Bamyan'ın teshiri sırasında Buda Heykellerinden biri top mermilerinden birinin hedefi olmuştu. Şehir ele geçirildikten sonra bir grup Taliban militanı, bir araba lastiğini heykellerden birisinin başına geçirip ateşe vermiş ve heykelin başı kısmının siyahlaşmasını sağlamıştır (Moujde, 2023, ss. 104-105). Çok geçmeden Molla Muhammed Ömer, Buda Heykellerinin tahribi ile ilgili fermanını yayımlamıştır. 2001 yılın başlarında Buda Heykellerinin tahrip edilmesi fermanını vermesinden kısa bir süre sonra yurtdışından yetkili ve din alimlerinin gelip kendisine; "Bu heykelleri ondan önce de ülkede Gazneliler gibi İslamiyet'i yaşayan ve yaşatan hakimlerin böyle bir girişimde bulunmadıkları" hatırlatılıp bu işten vazgeçmesi istenmiştir. Fakat Molla Muhammed Ömer, "ülkeyi şeriat ile yönetiyoruz, şeriat bu heykellerin kırılmasını emrediyor" diyerek kararından vazgeçmemiştir (Şifayi, 2021). Kerimi, Ali Buda'ya (2021) verdiği röportajda bu iddiaları doğrular nitelikte açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre Taliban, Buda Heykellerini Mart 2001'den çok önce yani 1999'ın yazından itibaren küçük heykeli tahrip etmeye başlamışlardı. Yani Buda Heykellerinin tahribi bir anda ortaya çıkan veya bir fermanla gündeme gelen bir durum değildi; aksine planlı, programlı ve önceden düşünülp harekete geçilmiş bir eylemdi.

Bamyan Buda Heykellerinin tahrip edilmesi için bölgeye yüklü miktarda patlayıcı madde gönderilmişti. Buda Heykellerinin tahribine başladıktan sonra 11 Mart 2001'de UNESCO'nun talebi ve Katar'ın arabuluculuk misyonunu üstlenmesi üzerine Müslüman alimler Kandahar'a sefer düzenlemiş ve

Taliban'ı bu girişiminden vazgeçirmek için çabalamıştır. Müslüman alimlerin Kandahar'a vardığı sırada Buda Heykellerinin içine barut yerleştirilerek parça parça tahrip edilmeye devam ediliyordu. Müslüman heyetinin ve uluslararası camianın bu heykellerin tahrip edilmemesine yönelik bütün çabaları boşunaydı (Şifayi, 2021).

Resim 4

Salsal Olarak Bilinen Büyük Buda Heykeli'nin Tahrip Edildikten Sonraki Hali

Kaynak: Azadi Radio (2011)

Olayın görgü tanıklarından ve fiilen bu eylemi yapmaya zorlananlardan birinin belirttiğine göre Taliban, Arap ve Pakistanlı mühendislerin direktifi ile heykellerin çeşitli bölgelerini matkaplarla açtırıp içine barut doldurtmuş ve patla patlata tahrip etmişlerdir. Görgü tanığı, Taliban tarafından esir alınıp bu işe zorla sürüklendiklerini ve sayılarının 100 civarında olduğunu belirtmiştir. Onun dediğine göre Buda Heykelleri, günlerce bomba ve barut yerleştirilerek yok edilmeye çalışılmıştır. Büyük heykelin tahrip etme işi 25 gün sürmüştür. 35 metrelik küçük heykel ise bir defa barut, bomba yerleştirilip patlatılınca tamamen tahrip edilmiştir. Tarihler 11 Mart 2001'i gösterdiğinde bu iki heykelin sadece yeri, izleri ve dağılan parçaları kalmıştı. Şimdi ise bu iki heykelin konulduğu yer ve onun parçalanmış taş yığınları dışında bir şey kalmamıştır. UNESCO, uluslararası camia, Müslüman alimler, Japonya, Sri Lanka gibi ülkelerin girişimleri sonuçsuz kalmıştır. UNESCO bu eylemi "Kültürel Vahşet", "Kültür Katliamı" olarak nitelemiştir (Azadiradio, 2021; Hâveri, 2024; Moujde, 2023, s. 111). Kerimi (2021), Taliban'ın Buda Heykellerini tahrip girişimlerini iki nedene bağlamıştır: Birincisi Peştun ırkçılığı, ikincisi ise kökten dincilik. Bu heykellerden geride kalanlar ve içinden çıkan bir yazıt dahil olmak üzere diğer değerli parçaları, Taliban'ın bölgeyi ikinci defa teshirinden sonra ortadan kaybolmuştur. Bölge halkının dediğine göre Taliban'ın 15 Ağustos 2021'de başkent Kabil'i ele geçirmesinden bir gün sonra Alman arkeologlar tarafından 2006-2008 yılları arasında toplanıp bir depoya kaldırılan bu değerli parçalar, çalınmıştır (İRNA, 2022).

Resim 5

Şehmâme Olarak Bilinen Küçük Buda Heykeli'nin Tahrip Edildikten Sonraki Hali

Kaynak: Azadi Radio (2021)

Netice itibarıyla Buda Heykelleri, Kuşan İmparatorluğu döneminde yapılmış ve asırlarca Bamyân'ın Budizm'in merkezi olarak misyon üstlenmesini sağlamıştır. Fakat Gazneliler döneminde, 10. asırdan itibaren şehir ve civarı İslamiyet'i kabul etmeye başlamıştır. Gazneliler dönemi ve sonrasında Buda Heykelleri, dinî bir sembol olarak misyon görmek için ötesinde tarihi ve kültürel bir değer olarak muhafaza edilmeye devam edilmiştir. Başka bir ifadeyle bin yıllık dönemde bölgeye hâkim olan Gazneliler, Selçuklular, Gurlular, Moğollar, Timurlular vb. dönemlerinden tahrip edildiği tarihe kadar İslâm'ın diğer dinlere ve dinî değerlere toleransı çerçevesinde muhafaza edilmeye devam edilmiş, tarihi ve kültürel bir değer olarak görülmüştür. Bu durum Mart 2001 yılına kadar devam etmiştir. 2001 yılının başlarında ülkenin büyük bir kısmına hâkim olan Taliban, İslâm'a uygun olmadığı gerekçesiyle dünyanın en eski ve en büyük iki Buda Heykeli'ni tahrip ederek ülke ve dünya kültür tarihine büyük darbe indirmiştir. Halbuki 10. asırdan itibaren bölgede Budizm'e inanan, mezkûr heykellere tapan ve bu heykelleri dinî bir sembol olarak gören Buda dinine mensup kimse de yoktu.

5. Sonuç

Budizm, MÖ. 6. yüzyılda Hindistan'ın Benares eyaletine bağlı Kapilavastu şehrinde dünyaya gelen Siddharta Gautama/Gautama'nın önderliğinde ortaya çıkmıştır. Siddharta'nın vefatından sonra "aydınlanan" anlamına gelen Buda lakabı kendisine verilerek onun gittiği yol takip edilmeye başlanmıştır. Budizm, yaklaşık üç asır boyunca Hindistan'daki çevrenin dışına çıkma imkânı bulamamıştır. Maurya İmparatorluğu döneminde özellikle Maurya İmparatoru Aşoka döneminde Hindistan'ın farklı bölgelerine ve Hindistan hudutları dışına yayılma imkânı bulmuştur. Bu çerçevede Budizm, bugünkü Afganistan coğrafyasına da yayılma imkânı bulmuş ve çalışmamızın konusu olan Budizm'in sembolü olarak Afganistan'ın Bamyân şehrindeki Buda Heykellerinin yapılışı Kuşan İmparatorluğu dönemine tekabül etmiştir. Bölge halkı tarafından büyük heykel Salsâl ve küçük heykel ise Şehmâme şeklinde adlandırılmıştır. İki heykel arasında 400 metre gibi bir mesafe vardır. Heykeller, şehrin batı kısmında bulunan Hindukuş dağının eteklerinde dağdan tıraş edilerek yapılmıştır.

Afganistan özellikle Bamyân şehri, Maurya İmparatorluğu döneminden itibaren Budizm'in merkezliğini yapmıştır. Kuşan İmparatorluğu döneminde merkezi şehirlerden biri misyonunu üstlenen Bamyân, aynı zamanda Budizm'in merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bamyân, özellikle Kuşan hükümdarı Kanişka döneminde önemli merkezlerden birine dönüşmüştür. MÖ. 3. asırdan itibaren bölgeye yayılmaya başlayan Budizm, MS. 1000'lere kadar varlığını sürdürmüştür. Bu dönemlerde Bamyân, Hindistan gibi

Budizm tebliğcilerinin yetiştirilip civar bölgelere gönderildiği, Budizm'e ait en güzel, en estetik ve en nadide heykellerin tıraş edildiği yer olarak öne çıkmıştır.

Buda Heykellerinin arka, etraf ve civarında Budizm din görevlilerinin barındığı, eğitim gördüğü, ibadet ettiği dağdan oyularak yapılan yüzlerce mağara açılmıştır. Bu mağaralarda Budizm'e ait dinî semboller tıraş edilmiş, resmedilmiş ve tezyin edilmişti. Bu eserler, dün bir dinin sembolü iken bugün ise bugünkü Afganistan coğrafyasının kültürel, tarihi ve estetik değerleri olarak dünyada ve Afganistan'ın müzelerinde sergilenmektedir. Bu eserlerden biri olan Buda Heykelleri, bölgede Budizm'e tapınan kimsenin kalmamış olmasına rağmen İslam'ın diğer dinlere ve dinî eserlere gösterdiği tolerans, estetiğe verdiği değer dolayısıyla 2001 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Fakat bu tarihte, Buda Heykelleri sözüm ona dindar görünen bir grup tarafından tahrip edilmiş, yağmalanmış ve yok edilmiştir.

Kaynakça

- Afghanpaper. (2023, Kasım 20). But-hây-ı büzürg-i Bamiyân. *Afghanpaper Gazetesi*. <http://www.afghanpaper.com/info/amaken/bot%20haie%20bamian.htm>
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS Uygulamalı* (5. Baskı). Sakarya Yayıncılık.
- Aryen, F. (2023, Kasım 25). İslam der Afganistan. *Ariaye Sitesi*. <https://www.ariaye.com/dari4/ejtemai/arian.html>
- Azadiradio. (2011, Şubat 26). Âyâ baz-sâzi-i but-hâ-yı Bamyân ki tevessıt-ı Taliban veyrân şodend, mümkün est? *Azadi Radio Sitesi*. <https://da.azadiradio.com/a/2321383.html>
- Azadiradio. (2021, Şubat 19). Tahrib-i Buda, terâjedi-i ferâmûş-nâ-şodeni. *Azadi Radio Sitesi*. <https://da.azadiradio.com/a/31146852.html>
- Azadiradio. (2021, Mart 1). But-hâ-yı Bamyân; Azamet ve trajedi. *Azadi Radio Sitesi*. <https://da.azadiradio.com/a/afghanistan-bamiyan-buddhas-destruction-20-anniversary/31127161.html>
- Buda, A. (2021, Mart 16). Katliam-i ferhengi Bamyân ve tahrib-i tarih: Güftügûy-i Esed Buda bâ Ali Kerimi. *Etilaat-i Roz*. <https://www.etilaatroz.com/120230/cultural-massacre-in-bamyan-and-destruction-of-history/>
- Cevâdi, Ş. (2007). Nakş-ı berceste-hâ ve mücasseme-hâ-yı Hind-i bâstân der hüner-i Budâî. *Bâğ-ı Nazar Dergisi*. (7), 5-18.
- Elhady, A. (2018). Religion and religious language a teligious symbolism for nonreligious purposes. *Ri'ayah Jurnal Sosial Dan Keagamaan*. 3(1), 1-13. <https://ejournal.metrouniv.ac.id/index.php/riayah/article/view/1184>
- İbrahimi, M. İ. (1984). *Merâkiz-i muhim-i âyin-i Budâyi der Afganistan*. Kabil Devlet Matbaası.
- Gubar, M. G. M. (2007). *Afganistan der mesîr-i tarih* (1-2. Cilt). Afganistan İntişârât-ı Ahter.
- Hâveri, 'Â. (2024, Ocak 27). Tendîs-hâ-yı Buda der Afganistan. *Art Nevis*. <https://www.artnevis.com/تندیس-های-بودا-در-افغانستان/>
- İrfâni, K. (1989). *Mürûri ber tahavvülât-ı siyasi-ictimâi-i Bamyân*. Afganistan İttılâ'ât ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İRNA (2022, Temmuz 23). Âsâr-ı bâstâni-i bakâyâ-yı Buda-yı Bamyân, der âşûb-hâ-yı Afganistan be sırkât refte est. *İRNA: Haber-güzâr-i Cumhuri-i İslami İran*.
- Kara, M. E. (2023). Tarih öncesi dönemden Afgan krallığının kuruluşuna Afganistan tarihi (MÖ...-1747). Karakaya, İ. & Uzun, Y. U. (Eds.), *Afganistan: Tarih, Sosyokültürel Yapı, Ekonomi ve Dış Politika* içinde (ss. 1-16). Nobel Yayınları.
- Karataş, H. (2013). Sakyamuni Buda'nın tarihsel kişiliği ve öğretisinin yeni bir din haline geliş süreci. *Dini Araştırmalar Dergisi*. 16(42), 129-142.
- Kerim, M. (1960, Ocak). Yaddaşt-hây-ı Hüang Tsang râci' be-sefer o der Afganistan. *Aryana Dergisi*. 216/44-52. <http://ensani.ir/file/download/article/20120614190728-6011-448.pdf>
- Kızıl, H. (2018a). İşlevleri açısından dini sembol. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 21, 30-42.
- Kızıl, H. (2018b). Dinî Sembolizm üzerine. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9(20), 327-351.
- Kurt, H. (2023). Dinsel bir sembol olarak hilal. *Milel ve Nihal*. 20(2), 279-304.

- Kühzâd, A. A. (1946). *Tarih-i Afganistan*. Kabil Matbaa-ı Devleti.
- Kühzâd, A. A. (1955). *Rehnümâ-yı Bamiyân*. Encümen-i Tarih-i Afganistan Yayınları.
- Kühzâd, A. A. (1967). *Afganistan der pertev-i tarih*. Afganistan İttıla'ât ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mohammadi, A. (2017). Afganistan'da İslam. *Yeni Türkiye Dergisi*. 95, 512-531. https://isamveri.org/pdfdrg/D01266/2017_95/2017_95_MOHAMMADIA.pdf
- Moujde, V. (2023). *Afganistan'ın Taliban gölgesindeki beş yılı: tarihî-siyasî-içtimaî-dinî hayat (1996-2001)* (Çev: M. N. Naimi). Duvar Yayınları. (Orijinal çalışma 2002'de yayımlandı).
- Mutmain, A. (2017). *Molla Muhammed Ömer, Taliban av Afganistan*. Kabil.
- Naimi, M. N. (2023). Horasan'dan Afganistan'a şahlık rejimi: 1747-1973. *Afganistan: Tarih, sosyokültürel yapı, ekonomi ve dış politika* içinde (17-44). Karakaya, İ. & Uzun, Y. U (Ed.). Nobel Yayınları.
- Rowland, B. (1967). *Hüner-i kadîm-i Afganistan* (çev. A. A. Kühzâd). Afganistan İttılaat ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şifayi, A. (2021, Mart 11). Taliban çi-tevr tasmin be tahrib-i mücesseme-ha-yi Buda giriftend?. *BBC News Farsi*. (27.01.2024-Erişim Tarihi). <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-56356853>.
- Tarikhema (2019, Nisan 21). Salsal ve Semmâme. *Tarih-i Mâ*. (20.12.2024-Erişim Tarihi). <https://tarikhema.org/ancient/other/afgan/22639/صلصال-وشمامه/>.
- Tokat, L. (2009). Dinin sembolik dili. *Milel ve Nihal*. 6(1), 74-98.

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları: Bu makalenin yazımına tüm yazarlar eşit katkıda bulunmuştur. Tüm yazarlar son metni okumuş ve onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde Bulunan Hamailer (Muskalar)

Hamailers (Amulets) in Diyarbakir Archaeological Museum

Sahure Yariş

Dicle Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü,
Diyarbakır, Türkiye,
cinarsahure@gmail.com,
<https://ror.org/0257dtg16>

Geliş Tarihi/Received: 20.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 02.01.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
09.03.2025

Öz: Türk El Sanatları arasında önemli bir grup oluşturan madeni eserler; genel olarak yapıldığı dönemin malzeme, form, tür, teknik ve süsleme çeşitliliğini yansıtmaları bakımından dikkat çekmektedir. Bu çeşitlilik içerisinde madeni muskalar önemli bir yer tutmaktadır. Muska, insanoğlunun var olmaya başladığı ilk çağlardan beri kötü gözden, nazardan ve hastalıktan koruyucu etkisinin olduğuna inanılmaktadır. Muskaların ilk ortaya çıktığı dönemlerde form özelliklerinden çok ona yüklenen anlam doğrultusunda ön plana çıkmaktadır. Zaman içerisinde yüklenen anlamlarının yanı sıra estetik kaygısında değer kazandığı muskalar görülmektedir. Genellikle üçgen, silindirik veya dikdörtgen formların uygulandığı bu eserlerde birden çok formunda beraber kullanıldığı örnekler yapılmaya başlanmıştır.

Bu makalede, Diyarbakır Arkeoloji Müzesine satın alma yoluyla kazandırılan ve depoda korunan 14 muska (hamil) incelenmiştir. Kitabesiz olan bu eserler, form, malzeme ve süsleme özellikleri bakımından 20. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Gümüş malzemeden yapılan eserler dövme tekniğiyle yapılmışlardır. Kaynak ve lehim kullanılarak birleştirilen bu eserlerde süsleme tekniği olarak kabartma, telkâri, ajur ve mıhlama teknikleri kullanılmıştır. Süslemede stilize bitkisel ve geometrik motifler işlenmiştir. Form itibarıyla dikdörtgen, silindirik ve üçgen formlar uygulanmıştır. Bu formlar bazı örneklerde beraber uygulanmış, dikdörtgen- silindirik veya silindirik-üçgen gibi farklı formların birlikteliği görülmektedir. Çalışmada bu hamailer (muskalar) ele alınıp Sanat Tarihi disiplini içerisinde tanıtılıp değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır Müzesi, Maden Sanatı, Takı, Hamail, Muska

Abstract: Metal artifacts, which constitute an important group among Turkish Handicrafts, generally attract attention in terms of reflecting the diversity of materials, forms, types, techniques and ornaments of the period in which they were made. Metal amulets have an important place in this diversity. Amulets have been believed to have a protective effect against evil eyes, evil eyes and diseases since the earliest ages when mankind began to exist. In time, amulets have been observed to have gained value in terms of their aesthetic concerns as well as their attributed meanings.

In this article, 14 amulets (bearers) that were brought to the Diyarbakır Archaeological Museum through purchase and preserved in the warehouse were examined. These artifacts, which do not have inscriptions, are dated to the 20th century in terms of their form, material and ornamental features. The artifacts made of silver material were made with the forging technique. In these artifacts, which were combined using welding and soldering, relief, filigree, openwork and nailing techniques were used as ornamentation techniques. Stylized plant and geometric motifs were processed in the decoration. Rectangular, cylindrical and triangular forms were applied in terms of form. These forms were applied together in some examples, and the union of different forms such as rectangle-cylinder or cylinder-triangle is seen. In the study, these hamails (amulets) were examined and tried to be introduced and evaluated within the discipline of Art History.

Keywords: Diyarbakır Museum, Metal Art, Jewelry, Hamail, Amulet

Extended Abstract

Amulets, which have been used since ancient times, are prayers carried on top, which are believed to have a protective effect from bad eye, evil eye and disease. Amulets made to protect from amulets are usually preserved in silver or gold housings. Although the use of amulets is generally seen in religions such as Islam, Christianity and Judaism, it is even seen in Pagan cultures in earlier periods. The amulet was seen as a protective spell in these cultures, serving as an exorcist in talismans. Each society and faith

attributed their own meanings to the amulet. These meanings include different meanings such as staying healthy, getting rid of negative emotions, and avoiding external harms. Amulet, which represents protection, power, luck and fertility in the physical and spiritual world in Turkish folk culture, has an important place in beliefs and traditions. Especially the belief in protection from disasters and difficulties continues today.

In this article, 14 porters in the warehouse of Diyarbakır Archaeological Museum were examined. Hamail, which is used to protect from evil eye and evil, is dated to a time period covering the 20th century in terms of its general features such as form, shape, ornamentation features, material and construction techniques. Hamail are examples where the artist who embroidered it reflects his craftsmanship, fine taste and imagination by embroidering it like lace in a metal embroidery delicacy that is difficult to embroider. Examples examined are rectangular, triangular and cylindrical. Six of the works, all of which were brought to the museum through purchase, are cylindrical, five are cylindrical and triangular together, one is cylindrical and rectangular together, and two are rectangular. All of the samples were made of silver material. The fact that silver is one of the first mines of the Turks and the continuation of the protective belief they attributed to it, the continuation of this belief in the works made in the 20th century both emphasizes the importance of hamail and is an indicator of the continuation of this belief.

There are different methods used in the construction techniques of metal works. These methods are forging, casting, plastering and pressing technique. The hamails subject to the article were made with the tattoo technique. This technique is the oldest technique used in the Near East since the first discovery of natural mines, in which the mine is shaped by hammering. All of the 14 works examined were made with the tattoo technique.

Traditionally, various techniques have been developed in the art of mineral ornamentation. In addition to the techniques developed, the fine taste of both the mine master and those who will use that work played an active role in the diversification of the decoration. Embossing, scraping and stealing, inlaying, applique, mold embossing, filigree, openwork-cutting, warfare, murassa, coating and techniques such as gilding, grain, enamel are among the decoration techniques. Embossing, filigree, openwork and nailing, which are among the decoration techniques, were applied to the samples taken into consideration. Embossing, filigree and openwork techniques were applied together in seven of the samples. In three examples, patrons were decorated with openwork and filigree; in four examples, patrons were decorated with relief decoration technique. Eight samples were evaluated in the nailing technique. The relief ornaments made on the works were made using a hammer. When the decoration programs of the porters subject to the article are examined, mainly vegetative and geometric motifs are seen. Since the herbal decorations are stylized, it is difficult to determine the motif. As a geometric decoration, motifs in the form of rings and circles were embroidered.

In the works subject to the article, there are usually colored stones designed in round form. Since the samples were not palace jewelry, precious stones were not used because they were folk jewelry. Red, blue, green and orange glass beads were placed in the works by inlaying technique. It is known that colors, which have played an important role from primitive societies to the present day, have an effect on people. Colors are one of the ways people sometimes express their desires, desires, and sometimes their happiness and sadness. In addition to being a symbol of excitement, power and raiding, red is also important in terms of carrying a sacred meaning that refers to the color and sun that gives life in Turks. In addition to being a color that increases faith, blue is also a color that repels evil eye. In the Hittite civilization, blue and circular stones were preferred to prevent malicious glances.

It is included in the stamps hanging downwards among the items added as an ornament element in bearers. These stamps were made in the form of circles in five pregnant women, leaf motifs in three pregnant women, and moon motifs in one pregnant woman. Since the chain parts of the four hamail

were broken, it could not be determined in which way the stamps were processed. The inclusion of moon-shaped stamps in the hamail suggests that the moon, which has made some people feel fear and some feel love since ancient times, may have been made with the same symbolic expression in the hamail worn as a grove.

It is noteworthy that the purpose of protection of Hamail is the same in every age and in every society, even if its form and content are different. The presence of a group of hamalis made for this purpose in the Diyarbakır Museum is valuable in terms of being proof of the existence of people with similar purposes regionally.

1. Giriş

Eski dönemlerden beri kullanılan muska; kötü gözden, nazardan ve hastalıktan koruyucu etkisinin olduğuna inanılan, üstte taşınan dualardır. Göz tılsımından korunmak için yapılan muskalar, genellikle gümüş veya altın muhafazalarda korunmuştur (Önder, 1995, s. 143).

İnsanlık tarihi kadar eski dönemlere dayanan, kötü güçlerden korunmak veya kısmet getirdiğine inanılan muska, "Yazılı olan, yazılmış olan şey, bir şeyden çıkarılan suret" manasına da gelmektedir (Uygun, 2012, s. 211). Kuzey Afrika'da "hurz", Doğu Arabistan'da "hamaya, hafız, maâza" gibi ifadelerle anılan muska kelimesinin Arapça karşılığı "nüsha" dır. Türkiye'de "muska, nüsha veya hamail" isimleri ile kullanılmaktadır (Devellioğlu, 2007, s. 320; Belen, 2015, s. 128). Boyut bakımından küçük Kur'an-ı Kerim anlamında da kullanılan hamailer, Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi'nde "tumar" kelimesiyle bilinmektedir (Gündüz, 2023, s. 125). İngilizce de ise amulet kelimesine karşılık gelen "koruma sağlayan" anlamına gelmektedir. Ayrıca, kutsanmış nesne veya doğüstü güçleri olan obje anlamında da kullanılmıştır (Çelebi, 2012, s. 91; Sarı, 2024, s. 3).

İslamiyet'ten önce muska kullanma adeti vardı. 8. ve 9. yüzyıllarda Budist ve Maniheizt Türklerin yaşadığı Doğu Türkistan'da yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkan eserler arasında muskalar, çeşitli dini formüllerin yazılı olduğu levhalar, tahtalar yer almaktadır (İnan, 1962, ss. 46-47).

Eski Mezopotamya uygarlıklarından olan Akad, Babil ve Asurlular'da kötü ruhlardan korunmak için muska yapmışlardır. Babil büyü geleneklerinde merdiven altında muska yakma adeti kaynaklarda anlatılmaktadır (Uygun, 2012, s. 215).

Eski Mısır'da muska, yaşayan insanlar tarafından kullanılmasının yanı sıra ölümlerin yanına da bırakıldığı bilinmektedir. Öbür dünyada ölünün kullanması amacıyla mezarlara bırakılan muska; genellikle pişmiş topraktan, obsidyenden, akik ve yeşim gibi taşlardan yapılmaktaydı (Demirci, 2006, s. 26). Bu dönemde takan kişiyi kötü ruhlardan koruduğuna ve şans getirdiğine inanılan muskalar, "Osiris'in Gözü" ya da "Horus Gözü" olarak bilinmekteydi (Erbek, 2002, s. 120). Horus'un Gözü, Asya'da yaygın bir din olan Budizmi simgeleyen küçük Buda kolyelerinde veya yüzüklerde muska inancıyla taşınmaktadır (Çelikkol, 2008, s. 45) (Fot. 1).

Fot. 1

Lapis Lazuli Taşlı Modern Bir Altın Yüzük Üzerinde Yer Alan Horus'un Gözü

Kaynak: (E. Çelikkol, 2008, s. 45)

Eski Yunan'da ve Roma'da hastalığa karşı korunmak ve iyi şans getirmek için genellikle küçük heykelcikler veya madeni paralar şeklinde muskalar kullanılmıştır. Ayrıca, Eski Yunan'da güneş tanrısı Apollo'dan yardım isteyen duaların ve isteklerin yer aldığı papirüslere yazılan muskaların varlığı bilinmektedir (Sarı, 2024, ss. 13-15) (Fot. 2).

Fot. 2

Yunan Tanrısı Apollon'dan Yardım İsteyen Yunan Muskası

Kaynak: (V. Sarı, 2024, s. 13)

Genellikle hastalıktan, manevi rahatsızlıktan korunmak için yapılan muska, kimi zaman da istenilen bir şeyin yapılmasını sağlamak için Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerden veya hadislerden derlenmiş dualar, "Vefk" ilmi¹ ile yapılmış bazı şekillerden yararlanarak yapılmaktadır (Çelebi, 2012, ss. 605-607). Üçgen ve rulo biçiminde katlanıp; korunması için deri, meşin, gümüş, altın gibi kapların kullanıldığı muskalar boyuna, kola, bele veya bir yere asılırlar. Farklı biçimli kaplarda da korunan hamiller, günümüzde dahi İslam aleminde yaygın olarak kullanılmaktadır (Belen, 2015, s. 128). Muskalar grafik, numerolojik ve metinsel içeriklerle biçim ve içerik bakımından farklılık gösterebilirler. Bu farklılıklar kültür ve medeniyetlere göre çeşitlilik göstermenin yanı sıra, yakın ilişkili kültür ve medeniyetler muska amacıyla yapılan semboller, içerikleri bile paylaşabilirler (Sarı, 2024, s. 15).

Muskalarda bazı dualara yer verilir. Bu dualar; Felak, Nâs, Yasin, Fatiha, Âyetü'l Kürsi, Âyetü'l Arş'tır (Belen, 2015, s. 128). Yapılan muskalar göz tılsımından doğmasından kaynaklandığı için form genel olarak üçgen şeklinde yapılmıştır (Doğan, 2022, s. 20).

Muska kullanımı genellikle İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi dinlerde görülmesine rağmen daha eski dönemlerde Pagan kültürlerinde² bile görülmektedir. Muska, bu kültürlerde koruyucu bir büyü olarak görülmüş, tılsımlarda kötü ruhu kovan görevini üstlenmiştir (Tanyu, 1992, ss. 501-506). Her toplum ve inanış muskaya kendi anlamlarını yüklemiştir. Bu anlamlar arasında; sağlıklı kalma, negatif duygulardan kurtulma, dış etkenli zararlardan kaçınma gibi farklı anlamlar sayılabilir (Serbest, 2020, ss. 7-12).

Yahudilikte iki ayrı muska çeşidi vardır. Bunlardan biri; Kral Solomon (Süleyman) Muskalarıdır. Bu muskaların İsrail Kralı Hazreti Süleyman'ın hazırladığına inanırlar. Diğer muska çeşidi ise Kimiyah (Melek Tekstleri) olarak adlandırdıkları kare şekilli, parşömen kağıtları üzerine yazılmış Tevrat'ta adı geçen meleklerin isimlerinin bulunduğu muskadır. Bu yazılı parşömenler gümüş bir kutucuğa konularak taşınmaktadır (Çelikkol, 2008, s. 46) (Fot. 3).

¹ Vefk ilmi: Harf, rakam, kelime, esmâ-i hüsnâ, ayet ve surelerin belli bir düzene göre kareler içine yazılarak bunda bâtinî manalar arayan bir tılsım türü.

² Pagan toplumlarında görülen muska, İslam toplumlarında bi'dat olarak görülmektedir. Bi'dat: Daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan (muhtes) şey anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rahmi Yaran, "Bi'dat", TDV İslam Ansiklopedisi, 6, İstanbul, 1992, 129-131.

Fot. 3

Gümüş Kimiyah

Kaynak: (E. Çelikkol, 2008, s. 46)

Orta çağda İskandinav, Anglo-Sakson ve Germen kavimlerinde şeytana ve büyücülüğe karşı koruma gücüne inanılan, üzerinde runik yazılar veya harflerin bulunduğu “Eoh” adı verilen, tavşan ayağı, at nalı ve mercandan yapılmış muskalar kullanılmıştır. Bu muskaların iyi şans ve mutluluk getirdiğine inanılmıştır (Çelikkol, 2008, s. 46).

Türk halk kültüründe fiziksel ve ruhani dünyada koruma, güç, şans ve bereket temsili olan muska, inanç ve gelenekler içinde önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle felaket ve zorluklardan korunma inancı günümüzde devam etmektedir (Örnek, 1976, s. 164).

Çalışmada Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde bulunan 14 adet hamail değerlendirmeye alınmıştır.

Katalog

Katalog No: 1

Envanter No: 1/18/84

Müze Geliş Tarihi-Biçimi ve Yeri: 02.04.1984- Satın alma- Depo

Tarihlendirme: 20. yüzyıl

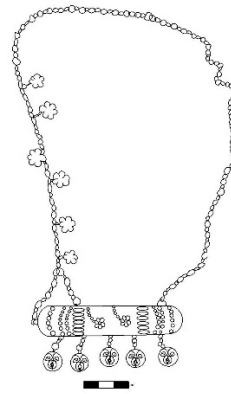
Boyutları: Zincir: 62 cm, Silindir uzunluk: 9 cm, Çap: 1,9 cm

Malzeme: Gümüş, boncuk

Uygulanan Teknik: Yapım: Dövme; Süsleme: Kabartma, mihlama, telkâri; Birleştirme: Kaynak, lehim
Tanım: Gümüş malzemeden yapılmış olan hamail, silindirik şekilli ve tek parçadır. İç içe geçmiş halkalardan oluşan askı zincire, iki ucunda mengeçle bağlanmış silindirik plaka sarmaktadır. Zincirin sol tarafında ise çok yapraklı çiçek formunda altı adet pul yer almaktadır. Hamailin gövdesinden pulların bulunduğu yöne doğru birleşmiş kısa bir zincir vardır. Bir tarafı açılabilir kapaklı muhafaza şeklinde silindirik hamailin kapakları, dışa doğru taşkın ve dilimlidir. Hamailin üzerinde, plakanın arkasından vurularak dış yüzeyinde üç sıra diagonal bir şekilde oluşan bitkisel motifler işlenmiştir. Silindirik hamailin her iki köşesinde bitkisel motifleri çerçeve içine alan geometrik şekillere yer verilmiştir. Hamailin silindirik gövdesinden aşağıya doğru sarkan, mengece bağlı daire şeklinde pullar sarmaktadır. Bu pulların içerisinde ortasında kırmızı birer boncuğun yerleştirildiği, telkâri ile çiçek motifleri yapılmıştır (Fot. 4-5) (Çizim 1).

Fot. 4-5

Envanter No 1/18/84

Çizim 1

Katalog No: 2

Envanter No: 4/1/88

Müze Geliş Tarihi-Biçimi ve Yeri: 03.10.1988- Satın alma- Depo

Tarihlendirme: 20. yüzyıl

Boyutları: Silindir uzunluk: 16 cm, Çap: 1,9 cm; Üçgen uzunluk: 6,3 cm; Üçgen kalınlık: 2,8 cm

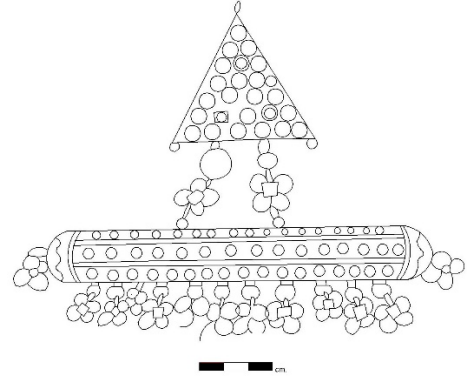
Malzeme: Gümüş, boncuk

Uygulanan Teknik: Yapım: Dövme; Süsleme: Ajur, telkâri, mıhlama; Birleştirme: Kaynak, lehim

Tanım: Gümüşten yapılmış olan hamail, iki parçadan oluşmaktadır. Biri silindirik şekilli, diğeri üçgen biçimli muskadır. Silindirik formu hamailin gövdesinden aşağıya doğru, halkalardan yapılmış küçük çiçek motifli iki küçük zincirle üçgen formu plaka sarmaktadır. Bir tarafı açılabilen silindir hamailin üzerinde ajur tekniğiyle açılmış halkalar bulunmaktadır. Bu halkaların etrafı telkâri ile sarmalanmıştır. Hamailin uzun gövdesi üzerine yapılmış olan bu motifler, gövdenin üzerinde tekrar ederek gövde tamamen doldurulmuştur. Halka motif sıraları iki sıra telkâri ile birbirlerinden ayrılmıştır. Silindirik hamailin her iki köşesinde askı zincirlerinden birer çiçek motifli kalmıştır. Gövdenin üst kısmında on bir adet mengece bulunmaktadır. Bu mengecelere bağlı birer halka ve halkalara bağlı birer çiçek motifinden oluşan askı zinciri yer almaktadır. Silindirik hamailin alt kısmında dört adet mengece vardır. Bu mengecelerin köşelerde olanları boş iken, ortada olan iki mengeceden birer halka ile asılan çiçek motifli askı zinciri sarmaktadır. Bu zincirlere bağlı üçgen formu hamaile yer verilmiştir. Hamailin her bir köşesinde birer mengece vardır. Üçgen hamailin üzerinde telkâri ile yapılmış halka şekilleri yer alır. Bu halkalardan üçünün ortasında ikisi mavi, biri kırmızı renkli boncuk bulunmaktadır. Hamailin üzerine işlenen bu süslemeler her kenarda birer telkâri ile sınırlandırılmıştır (Fot. 6-7-8) (Çizim 2).

Fot. 6-7-8

Envanter No 4/1/88

Çizim 2

Katalog No: 3

Envanter No: 4/5/89

Müze Geliş Tarihi-Biçimi ve Yeri: 11.05.1989- Satın alma- Depo

Tarihlendirme: 20. yüzyıl

Boyutları: Zincir: 56 cm, Silindir uzunluk: 7,5 cm, Çap: 1,6 cm

Malzeme: Gümüş

Uygulanan Teknik: Yapım: Dövme; Süsleme: Kabartma; Birleştirme: Kaynak, lehim

Tanım: Tek parçalı olan hamail; gümüşten yapılmış, silindirik şekillidir. Halkaların birleştirilmesi ile meydana gelen çiçek motiflerinin birbirine bağlanmasıyla oluşturulmuş askı zinciri vardır. Bu zincir, silindirik hamailin her iki köşesinden birer mengece ile plakaya bağlanmaktadır. Bir tarafı açılabilen, silindirik hamailin yüzeyinde içten vurma ile kabartma tekniğinde yapılmış, gövde üzerinde birbirini tekrar eden geometrik halkalar ile süsleme yapılmıştır. Hamailin gövdesinde beş adet mengece vardır. Bu mengecelerden dördünde iç içe geçmiş halkaların oluşturduğu zincirler asılmaktadır. Her bir zincirin uç kısmında dört dilimli yaprak motifli pullar sarkmaktadır (Fot. 9-10).

Fot. 9-10

Envanter No 4/5/89

Katalog No: 4

Envanter No: 8/5/84

Müze Geliş Tarihi-Biçimi ve Yeri: 02.04.1984- Satın alma- Depo

Tarihlendirme: 20. yüzyıl

Boyutları: Zincir: 65 cm, Silindir uzunluklar: 5 cm, Çaplar: 0,7 cm; Dikdörtgen hamail: 9,3x7,8 cm

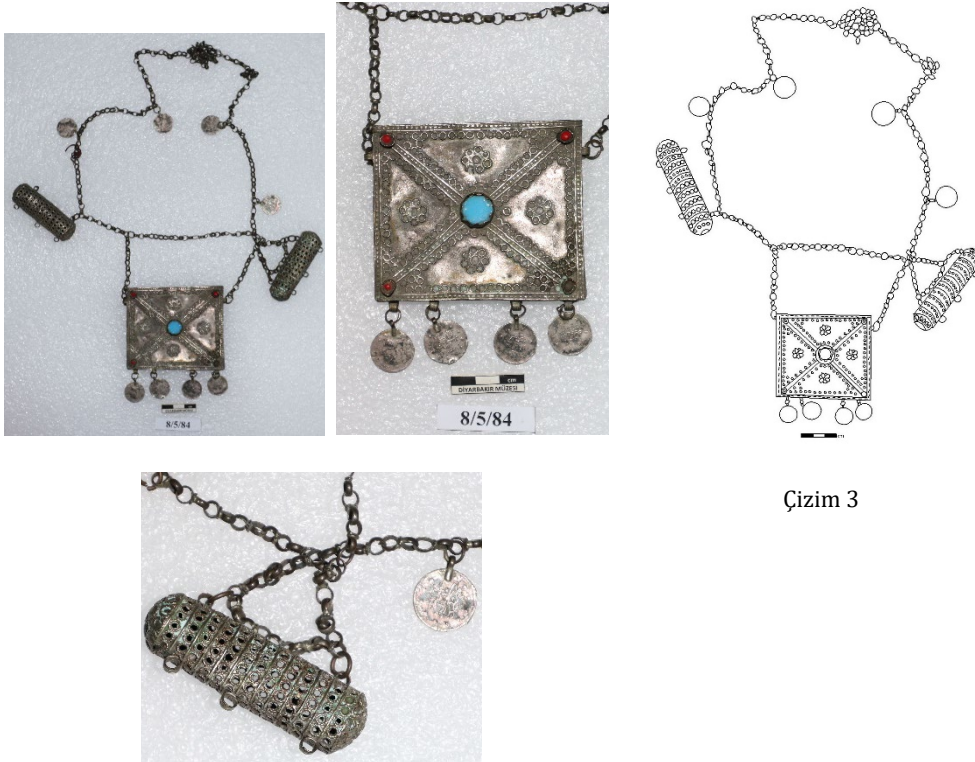
Malzeme: Gümüş

Uygulanan Teknik: Yapım: Dövme; Süsleme: Telkâri, ajur, mihlama; Birleştirme: Kaynak, lehim

Tanım: Gümüşten yapılmış olan hamail, üç parçadan oluşmaktadır. Biri dikdörtgen, diğer ikisi silindirik formda muskalardır. İç içe geçen halkalardan oluşan askı zincirinin iki ucuna bağlanmış olan dikdörtgen formlu hamailin üzerinde telkâri ile yapılmış süslemeler vardır. Telkâri ile hamailin yüzeyini dört parçaya bölünmüştür. Bu bölünme ortada düz teller ve bu düz tellerin her iki yanında yan yana yapılmış halkalar ile sınırlandırılmıştır. Hamailin dört kenarında bu geometrik halkalar tekrar edilmiştir. Hamailin ortasına mavi renkli boncuk yerleştirilmiştir. Yüzeyde oluşturulan dört parçanın her birinin ortasında halkaların birleşmesiyle oluşturulan çok yapraklı çiçek motifleri işlenmiştir. Eserin üç köşesinde kırmızı renkli boncuklar vardır. Dördüncü köşedeki boncuk düşmüştür. Hamailin alt kısmında gövdede dört adet mengece bulunmaktadır. Bu mengecelerden birer halka zincir ile sarkan dört daire formlu pul asılmaktadır. Hamailin her iki köşesinden asılan zincir motifi, üst kısımda bir başka zincirle birbirine bağlanmıştır. Daha sonra hamaili taşıyan asıl zincir üzerinde karşılıklı yerleştirilmiş, bir tarafları açılabilen kapaklı, silindirik formlu birer hamail yer almaktadır. Gövdelerinden ikişer mengeç ile zincire bağlı olan bu hamailerin gövdesinde ajur tekniğiyle açılmış halkalar yer alır. Bu halkalar telkâri ile sarmalanarak süslenmiştir. Silindirik hamailerin gövdesinde üçer adet mengece yapılmıştır. Silindirik muskalardan sonra askı zincirinin üzerinde birer halka ile bağlanmış, her iki kenarda ikişer adet, aralıklarla asılmış daire şeklinde pullar yer almaktadır (Fot. 11-12-13) (Çizim 3).

Fot. 11-12-13

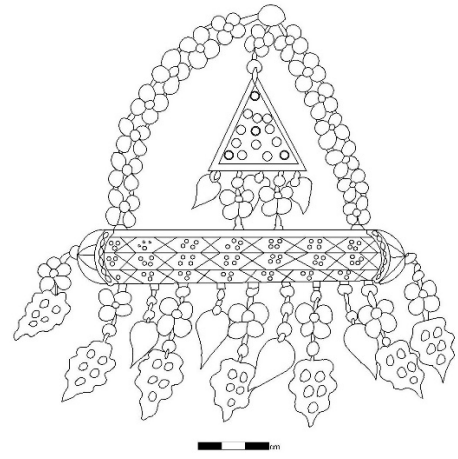
Envanter No 8/5/84

Çizim 3

Katalog No: 5**Envanter No: 10/1/84****Müze Geliş Tarihi-Biçimi ve Yeri: 02.04.1984- Satın alma- Depo****Tarihlendirme: 20. yüzyıl****Boyutları: Zincir: 5 cm, Silindir uzunluk: 12 cm, Çap: 1,5 cm; Üçgen uzunluk: 3 cm, Üçgen kalınlık: 2 cm****Malzeme: Gümüş****Uygulanan Teknik: Yapım: Dövme; Süsleme: Telkâri, mihlama; Birleştirme: Kaynak, lehim**

Tanım: İki parçadan oluşmuş olan hamail, gümüşstendir. Biri silindirik, diğeri üçgen formu muskadır. İç içe geçmiş halkaların arasında ortasında daire pulların olduğu, yine halkaların birleşmesiyle oluşmuş çiçek motifli zincirin iki ucunda silindirik formu hamail asılmaktadır. Bu zincirin üst kısmında büyük bir halka yer almaktadır. Zincirin her iki ucu ve ortada asılı olan üçgen hamail bu halkaya bağlanmaktadır. Bu halkadan sonra ortada bir adet ortasında pul bulunan çiçek formu zincir ile üçgen hamail asılıdır. Üçgen hamailin üzerinde telkâri teli ile yapılmış geometrik halkalar işlenmiştir. Üçgenin her kenarında üç sıra halinde telkâri teliyle çerçeve yapılmıştır. Üçgenin ortasında ve üç köşesinde kırmızı renkli boncuklar yerleştirilmiştir. Üçgen hamailin alt kısmında beş adet mengece bulunmaktadır. Bu mengecelerden üçünde yaprak formunda pullar sarmaktadır. Diğer iki mengecede alt kısımdaki silindirik formu hamaile bağlanan ortada pul bulunan çiçek formu zincir yer alır. Silindirik formu hamailin bir tarafı açılabilen kapaklı muhafaza şeklindedir. Bu hamailin hem kapak kısımlarında hem de gövde kısmında plakanın arkasından vurularak oluşturulmuş kabartma geometrik motifler yapılmıştır. Silindirik formun kapak kısımlarında birer adet olmak üzere toplam on bir mengece vardır. Bu mengecelerin köşelerde olanlarında iç içe geçmiş halkalardan sonra halkaların birleşmesiyle oluşturulmuş çiçek motifli zincirlere asılı içlerinde delikler oluşturulmuş birer yaprak motifleri sarmaktadır. Aynı uygulama silindirik hamailin gövdesinden aşağıya doğru sarkan beş mengecede de tekrar edilmiştir. Gövdeden sarkan diğer dört zincirde ise yaprak formu pullar bulunmaktadır (Fot. 14-15-16) (Çizim 4).

Fot. 14-15-16*Envanter No 10/1/84*

Çizim 4

Katalog No: 6

Envanter No: 13/4/83³

Müze Geliş Tarihi-Biçimi ve Yeri: 05.12.1983- Satın alma- Depo

Tarihlendirme: 20. yüzyıl

Boyutları: Zincir: 7 cm, Silindir uzunluk: 15 cm, Çap: 2,3 cm; Üçgen uzunluk: 4 cm, Üçgen kalınlık: 2 cm

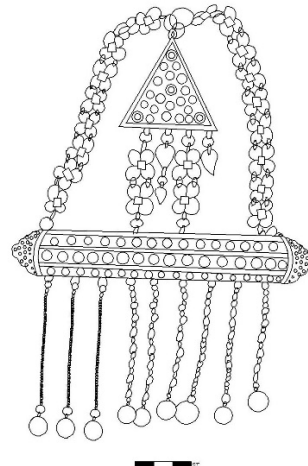
Malzeme: Gümüş

Uygulanan Teknik: Yapım: Dövme; Süsleme: Telkâri, ajur, kabartma, mihlama; Birleştirme: Kaynak, lehim

Tanım: Gümüş malzemeden yapılmış olan hamail, iki parçadan oluşmaktadır. Bu parçalardan biri silindirik formlu, diğeri ise üçgen formlu muskadır. Halkaların birleştirilmesiyle oluşturulmuş çiçek motifli zincirlerin her iki ucuna, bir çiçek motifli zincirle başlanmış üçgen muska asılmaktadır. Bu üçgen muskanın üzerinde telkâri ile yapılmış halka şeklinde geometrik motiflere yer verilmiştir. Üçgenin köşelerinde ve orta kısmında kırmızı renkli boncuklar yerleştirilmiştir. Muskanın üç kenarı üçer sıra telkâri ile çevrelenmiştir. Üçgenin alt kısmında beş adet mengece yapılmıştır. Bu mengecelerden ikisinde yaprak şeklinde pullar sarkmaktadır. Diğer iki mengece ise ikişer çiçek motifli zincirle silindirik formlu muskaya bağlanmaktadır. Bir mengece boş bırakılmıştır. Bir tarafı açılabilir kapaklı muhafaza şeklinde silindirik muska üzerinde ajur tekniğiyle açılmış halka motifleri bulunmaktadır. Bu halkaların etrafı ise telkâri ile sarmalanarak süsleme yapılmıştır. Birbirini tekrar eden halka motifleri iki sıra telkâriyle birbirlerinden ayrılmaktadır. Silindirik muskanın kapak kısımlarında plakanın arkasından vurularak oluşturulmuş daire şeklinde kabarcıklar yapılmıştır. Silindirin gövdesinde dokuz adet mengece vardır. Bu mengecelerden aşağıya doğru iç içe geçen halkalardan oluşan zincirlerin uç kısımlarında asılı birer daire şekilli pullar yer alır (Fot. 17-18-19) (Çizim 5).

Fot. 17-18-19

Envanter No 13/4/83

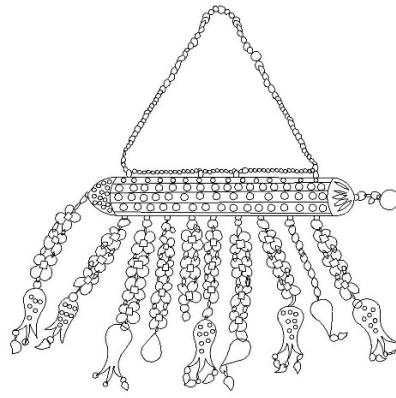
Çizim 5

³ Ercan Çalış, Diyarbakır Müzesi'nde Bulunan Etnografik Madeni Takılar, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2016, s. 136.

Katalog No: 7**Envanter No: 13/5/83⁴****Müze Geliş Tarihi-Biçimi ve Yeri: 05.12.1983- Satın alma- Depo****Tarihlendirme: 20. yüzyıl****Boyutları: Zincir: 10 cm, Silindir uzunluk: 15,6 cm, Çap: 2,3 cm****Malzeme: Gümüş****Uygulanan Teknik: Yapım: Dövme; Süsleme: Telkâri, kabartma, ajur; Birleştirme: Kaynak, lehim**

Tanım: Tek parça olan hamail, gümüşdür. İç içe geçen halkalardan oluşan askı zincirlerine gövdenin üst kısmında yapılmış dört mengece ile asılan hamail, silindirik muska formundadır. Bir tarafı açılabilir kapaklı muhafaza şeklinde silindirik hamailin üzerinde ajur tekniğiyle yapılmış halka delikler yer almaktadır. Bu halkaların etrafı telkâri ile sarmalanmıştır. Gövde boyunca sıralanan bu motifler yine telkâriyle birbirinden ayrılmıştır. Silindir hamailin kapak kısımlarında farklı süsleme uygulanmıştır. İki kapakta kabartma tekniğiyle yapılmıştır. Birinde kapağın arkasından vurularak daire kabarcıklar oluşturulmuşken diğer kapakta yine arkadan vurularak kubbe şeklinde bir süsleme işlenmiştir. Kubbe şeklinde süslenen kapakta iç içe geçmiş zincirden aşağıya daire şeklinde pul asılmakta ve pula birleştirilmiş bir mengece vardır. Diğer kapakta ise iç içe geçmiş, iki sıra halindeki zincirden üzeri delikli lale motifi asılmaktadır. Lalenin uçlarında ise birer halka ile asılan yapraklara yer verilmiştir. Hamailin kapak kısmında yapılmış olan bu süsleme, gövdedeki beş mengecede de tekrar edilmiştir. Gövdede bulunan üç mengecede yaprak ve bu yaprağa bir halka ile asılı küçük birer yaprak motifleri sarkmaktadır. Gövdedeki bir mengecedeki süsleme kırılmış olduğu için bu zincir boştur (Fot. 20) (Çizim 6).

Fot. 20*Envanter No 13/5/83*

Çizim 6

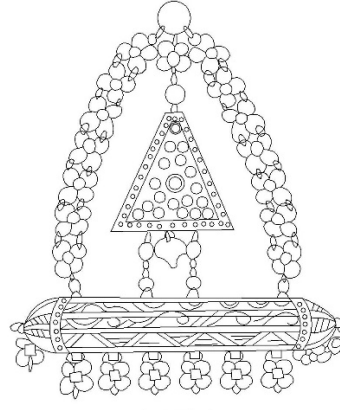
Katalog No: 8**Envanter No: 13/6/83****Müze Geliş Tarihi-Biçimi ve Yeri: 05.12.1983- Satın alma- Depo****Tarihlendirme: 20. yüzyıl****Boyutları: Zincir: 7 cm, Silindir uzunluk: 13,8 cm, Çap: 2,1 cm; Üçgen uzunluk: 4,5 cm, Üçgen kalınlık: 0,5 cm****Malzeme: Gümüş****Uygulanan Teknik: Yapım: Dövme; Süsleme: Telkâri, kabartma, mıhlama; Birleştirme: Kaynak, lehim**

⁴ Ercan Çalış, Diyarbakır Müzesi'nde Bulunan Etnografik Madeni Takılar, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2016, s. 137.; Ercan Çalış & Hazal Ceylan Öztürker, "Diyarbakır Müzesine Ait Bir Grup Etnografik Takının Sanatsal Değerlendirilmesi", Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu, 1, Diyarbakır, 2016, s. 207.; Ercan Çalış, *Etnografik Madeni Takılar Üzerine Bir Analiz: Diyarbakır Müzesi Örneği*, 2020, s. 111, İstanbul: Hiperyayın.

Tanım: Gümüş malzemeli olan hamail, iki parçadan oluşmaktadır. Biri silindirik, diğeri üçgen formda muskaldır. Halkaların birleştirilmesiyle oluşturulan çiçek motiflerinin birbirine bağlanmasıyla meydana gelen askı zincirlerinin iki ucuna bağlanmış üçgen ve silindirik hamailer sarmaktadır. Ortada büyük bir halka ile birbirine bağlanan askı zincirine halkaların oluşturulmasıyla oluşan bir adet çiçek motifli zincirle sarkan üçgen hamail, üç kenardan iki sıra telkâri dizilimi ile çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçevenin orta kısmı ise yine telkâriyle oluşturulan halka motifleri ile süslenmiştir. Üçgen hamailin hem zincire asılan köşesinde hem de orta kısmında boncuklara yer verilmiştir. Köşede mavi, ortada ise kırmızı renkli boncuklar vardır. Üçgen hamailin alt bölümünde üç adet mengece yer alır. Bu mengecelerden kenardakiler iç içe geçmiş zincirle alt kısımdaki silindirik formlu hamaile bağlanırken ortadaki mengecede iç içe geçmiş zincirden asılı yaprak motifli bir adet pul bulunmaktadır. Bir tarafı açılabilir kapaklı muhafaza şeklindeki silindirik hamailin üzerinde ve kapak kısımlarında plakanın arkasından vurularak yüzeyde oluşturulmuş geometrik şekillerle hamail süslenmiştir. Hamailin kapak kısımlarında birer adet, gövdede ise altı adet olmak üzere toplam sekiz adet mengece yapılmıştır. Bu mengecelerden birer halka ile bağlanmış halkaların birleştirilmesiyle oluşturulan çiçek motifli birer adet zincir sarmaktadır. Bu çiçek motifli zincirlerin alt kısımlarındaki birer halka vardır (Fot. 21-22-23) (Çizim 7).

Fot. 21-22-23

Envanter No 13/6/83

Çizim 7

Katalog No: 9

Envanter No: 13/7/83

Müze Geliş Tarihi-Biçimi ve Yeri: 05.12.1983- Satın alma- Depo

Tarihlendirme: 20. yüzyıl

Boyutları: Zincir: 7,3 cm, Silindir uzunluk: 15,6 cm, Çap: 2,1 cm; Üçgen uzunluk: 3,4 cm, Üçgen kalınlık: 0,5 cm

Malzeme: Gümüş

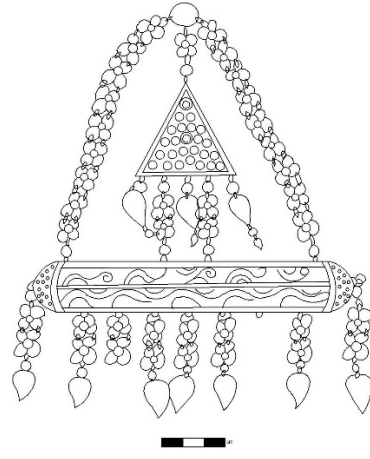
Uygulanan Teknik: Yapım: Dövme; Süsleme: Telkâri, kabartma, mıhlama; Birleştirme: Kaynak, lehim

Tanım: İki parçalı olan hamail, gümüşten dir. Silindirik ve üçgen muskaldan oluşan bu hamailer, halkaların birleştirilmesiyle oluşan çiçek motifli askı zincirlerinin her iki ucuna bir büyük halka ile bağlanmaktadır. Çiçek motifli askı zincirinin iki ucuna bağlanmış, bir tarafı açılabilir kapaklı muhafaza

şeklinde silindirik hamailin üzerinde plakanın arkasından vurularak yüzeyde oluşturulmuş geometrik motiflerle süslemeler yapılmıştır. Kapak kısımlarında ise vurularak oluşturulmuş kabarcık şeklinde süslemeler vardır. Hamailin gövde ve kapak kısımlarında olmak üzere dokuz adet mengece vardır. Bu mengecelerden sarkan yaprak şekilli pullar yer alır. Bu pullar halkaların bir araya gelmesi ile oluşturulmuş çiçek motifli zincirlerden asılmaktadır. Üçgen formlu hamail alt kısmına yapılmış beş mengece vardır. Bu mengecelerden üç adedi silindirik hamaile bağlanmaktadır. Kenarda olan mengeceden alttan ve üstten birer halka ile tutturulmuş yaprak, ortadaki iki mengecede ise halkalardan oluşmuş çiçek motifli askı zincirlerine yer verilmiştir. Ortadaki diğer mengeceden ve kenardaki mengeceden ise birer yaprak şeklinde pul sarmaktadır. Üçgen hamil, etrafında iki sıra telkâri ile çerçeve içine alınmıştır. Hamailin yüzeyi telkâriyle yapılmış halka motifleriyle süslenmiştir. Askı zincirine bağlanmış olan köşesinde mavi renkli taş yer alır. Hamailin orta ve diğer köşelerinde ise içlerinden taşların düştüğü içi boş yuvalar vardır (Fot. 24-25-26) (Çizim 8).

Fot. 24-25-26

Envanter No 13/7/83

Çizim 8

Katalog No: 10

Envanter No: 23/3/84

Müze Geliş Tarihi-Biçimi ve Yeri: 04.09.1984- Satın alma- Depo

Tarihlendirme: 20. yüzyıl

Boyutları: Silindir uzunluk: 9,5 cm, Çap: 2,1 cm

Malzeme: Gümüş

Uygulanan Teknik: Yapım: Dövme; Süsleme: Kabartma; Birleştirme: Kaynak, lehim

Tanım: Gümüşten yapılmış olan hamail tek parçadan oluşmaktadır. Silindir formundaki hamailin bir tarafında açılabilen kapak bulunmaktadır. Eserin üzerinde Bakara Suresi'nin 255. Ayeti alan Âyetü'l Kürsi yazmaktadır. Yazının her iki tarafında yazıyı sınırlandıran kabartma şeklinde inci dizileri vardır. Muskanın üst kısmında birer köşelerde, bir adette ortada olmak üzere üç adet; alt kısımda ise altı adet mengece yer alır (Fot. 27).

Fot. 27

Envanter No 23/3/84

Katalog No: 11

Envanter No: 767

Müze Geliş Tarihi-Biçimi ve Yeri: 16.02.1967- Satın alma- Depo

Tarihlendirme: 20. yüzyıl

Boyutları: Silindir uzunluk: 8,5 cm, Çap: 2,1 cm

Malzeme: Gümüş

Uygulanan Teknik: Yapım: Dövme; Süsleme: Kabartma, telkâri, ajur; Birleştirme: Kaynak, lehim

Tanım: Tek parçadan oluşan hamail, gümüşten dir. Bir tarafı açılabilen kapaklı şeklinde silindirik plakanın üzerinde daire kabarcıklar şeklinde süsleme yapılmıştır. Plakanın üzerinde boydan boya dizilen bu süslemelerin her birini telkâri ile çevrelemektedir. Plakanın üzerinde sırayla dizilen bu kabarcıklar, bir sıra yaprak ve üç adet kabarcık motifinin tekrar edilmesiyle tamamen plaka kaplanmıştır. Hamailin gövdesinde ajur tekniğiyle açılmış açıklıklar vardır. Silindirin kapak kısımları üzerinde ise kabarcık motiflerini çevreleyen telkâriyle yapılmış süsleme tekrar edilmiştir. Ajur tekniğiyle kapaklarda da açıklıklar işlenmiştir. Hamailin üst kısmında iki, alt kısmında ise üç adet mengece bulunmaktadır (Fot. 28).

Fot. 28

Envanter No 767

Katalog No: 12

Envanter No: 770

Müze Geliş Tarihi-Biçimi ve Yeri: 16.02.1967- Satın alma- Depo

Tarihlendirme: 20. yüzyıl

Boyutları: Dikdörtgen uzun kenar: 8,5 cm, kısa kenar: 5,6 cm; Kalınlık: 1 cm

Malzeme: Gümüş

Uygulanan Teknik: Yapım: Dövme; Süsleme: Kabartma, telkâri, ajur, mihlama; Birleştirme: Kaynak, lehim

Tanım: Gümüşten yapılan hamail, iç içe geçen halkalardan oluşan askı zincirlerin iki ucuna bağlanmış dikdörtgen formdadır. Dikdörtgenin kenarlarında tek sıra telkâriyle yapılmış zincir motifli çerçeve yapılmıştır. Bu çerçevenin iç kısmında ajur tekniğiyle yaprak motifleri vardır. Dikdörtgenin yüzeyine yapılmış olan yaprak motiflerinin etrafı telkâriden yapılmış halkalarla çevrelenmiştir. Dikdörtgenin dört

köşesinde daire formunda kabarcıklara yer verilmiştir. Hamailin kısa kenarlarda mavi, uzun kenarlarda ise yeşil boncuklar yerleştirilmiştir. Hamailin ortasında turuncu renkli büyük bir boncuk bulunmaktadır. Dikdörtgenin üst kısmında ortada ucunda zincir parçasının yer aldığı bir adet mengece vardır. Alt kısmında ise iç içe geçen halka zincirlere asılı beş adet daire şekilli pulların asıldığı mengeceler yer alır (Fot. 29).

Fot. 29

Envanter No 770

Kaynak: (Diyarbakır Arkeoloji Müzesi Arşivi- 2024)

Katalog No: 13

Envanter No: 771

Müzeeye Geliş Tarihi-Biçimi ve Yeri: 16.02.1967- Satın alma- Depo

Tarihlendirme: 20. yüzyıl

Boyutları: Dikdörtgen uzun kenar: 7,7 cm, kısa kenar: 6 cm; Kalınlık: 1,2 cm

Malzeme: Gümüş

Uygulanan Teknik: Yapım: Dövme; Süsleme: Kabartma; Birleştirme: Kaynak, lehim

Tanım: Dikdörtgen formlu hamail, gümüşten, tek parça olarak yapılmıştır. İç içe geçen halkalardan oluşan askı zincirlerinin iki ucuna bağlanmış dikdörtgen hamail, arkasından vurarak yüzeyinde oluşturulmuş bitkisel motiflerle süslenmiştir. Ortasında çok yapraklı bir çiçek, dört köşede ise üçer yapraklı yarım çiçek motifleri işlenmiştir. Bu motifler iki sıra kabartma olarak yapılmış daire formlu kabartmalarla çevrelenmiştir. Dikdörtgenin üst kısmında üzerinde tek halkanın kaldığı bir adet, alt kısmında ise iç içe geçmiş halkaların oluşturduğu zincirlerin asıldığı beş adet mengece bulunmaktadır. Aşağıda bulunan mengecelerden dört adedinde daire formlu pullar yer alır. Diğer bir mengecede tek halka almıştır (Fot. 30).

Fot. 30

Envanter No 771

Kaynak: (Diyarbakır Arkeoloji Müzesi Arşivi- 2024)

Katalog No: 14

Envanter No: 5/4/86

Müze Geliş Tarihi-Biçimi ve Yeri: 27.05.1986- Satın alma- Depo

Tarihlendirme: 20. yüzyıl

Boyutları: Büyük silindir uzunluk: 12 cm, Çap: 2,1 cm; Küçük silindirler uzunluk: 5 cm, Çap: 0,6cm

Malzeme: Gümüş

Uygulanan Teknik: Yapım: Dövme; Süsleme: Kabartma; Birleştirme: Kaynak, lehim

Tanım: Gümüşten yapılmış olan hamail silindirik formda biri büyük, ikisi küçük üç parçadır. İki köşesi bombeli ve bir köşesi kapaklı olan silindir hamailler, her iki ucu halkalı olan düz bir gümüş tel ve ona birleşik iç içe geçmiş halkaların tekrar edilmesinden oluşan askı zincirleri birbirlerine bağlanmaktadır. Büyük silindir hamail, üst kısımda üç, alt kısımda ise beş mengece sahiptir. Üst mengecelerden köşelerde bulunanlarda askı zinciri asılmakta, ortadaki mengecede ise kırılmış zincir parçası yer almaktadır. Alt kısımdaki mengeceler boştur. Büyük silindir her iki köşesinde ortada bir düz gümüş tel ve bu telin her iki yanında iç içe geçmiş halka zincirlerden sonra asılan küçük silindir hamailler gelmektedir. Silindirlerin alt kısmında birer mengeceye bağlanan ay motifli pul asılmaktadır. Ay şekilli pulların üzerinde kabartma tekniğiyle işlenmiş geometrik motifler bulunmaktadır. Hem büyük hem de küçük silindir hamailler, arkadan vurularak oluşturulmuş geometrik motifler ile süslenmiştir (Fot. 31).

Fot. 31*Envanter No 5/4/86***Kaynak:** (Diyarbakır Arkeoloji Müzesi Arşivi- 2024)**2. Değerlendirme**

Neolitik dönemden günümüze kadar gelişen maden sanatını Türk sanatının erken devirlerinden, bugünkü Moğolistan'da güney Sibirya'nın doğusunda, Altayların içlerine doğru bölgelerde görmek mümkündür. Temel gereksinimleri karşılamaya yönelik olarak ortaya çıkan maden, savunma sanayisinde, süs eşyalarında olmak üzere hemen hemen bütün alanlarda kullanılmıştır. Madeni eserler bulundukları yörenin sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi ve askeri tarihini yansıtan eserlerin yapımında kullanılması bakımından önem taşımaktadır (Başak, 2008, s. 15; Yariş, 2018, s. 923).

Türk maden sanatı; Orta Asya'daki kurganlarda yapılan kazılarda ortaya çıkartılan eserlerle madenin kullanım alanının genişliğini göstermektedir. Orta Asya'dan Karahanlı ve Gazneli, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklularına kadar uzun bir süreçte yeni kültürlerle gelişmiş olan maden sanatı Osmanlı döneminde zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde Anadolu'da Gaziantep, Kahramanmaraş, Mardin, Diyarbakır, Siirt, Muğla, Malatya, Elâzığ, Erzurum, Trabzon, Giresun, Ordu, Sivas, Tokat, Kayseri, Çankırı, Çorum, Amasya, Kastamonu, Konya, Burdur, Denizli, Afyon, Kütahya, Balıkesir, Bursa, İstanbul ve Edirne gibi birçok merkez madenin işlendiği merkezler olarak bilinmektedir (Sözen, 1997, s. 11; Bodur, 1987, ss. 36-37). 20. yüzyıla gelindiğinde ise bu merkezlerde maden işçiliğinin önemli eserler verdiği, Osmanlı döneminde maden sanatının önemi günümüze ulaşmış eserlerden de anlaşılmaktadır.

Türk sanatında önemli bir yeri olan madeni eserler, günümüzde zengin çeşitlilik sunması bakımından dikkat çekmektedir. Bu çeşitlilik içerisinde hamailer (muskalar); malzeme, form, teknik, süsleme özellikleriyle hangi dönemde yapılmışlarsa o dönemin karakteristik özelliklerini yansıtmaları bakımından değer taşımaktadır.

Eski tarihlerden beri kötü gözlerden, nazardan ve hastalıklardan korunmak inancıyla üst kısımda taşınabilen, içerisinde duaların bulunduğu hamailer; muska olarak da adlandırılmaktadır. Hamailerin yapıldığı toplumun inancına, kültürüne göre içeriği değişse de sembolik anlatımları genellikle aynıdır. Bu anlatımlarda küçük bir alana birçok anlam yükleyip, bu anlamları o küçük alana sıkıştırma düşüncesi varlığını her zaman korumaktadır. Muska kelimesi "Yazılı olan, yazılmış olan şey, bir şeyden çıkarılan suret" manasına gelen Arpça "nüsha" kelimesinin Türkçe karşılığıdır (Uygun, 2012, s. 211; Uygun, 2019, s. 398).

Türk kültürünün önemli unsurlarından biri olan hamail (muska); korunma, şans getirme gibi inançlarının yanı sıra, pozitif enerji çekme gibi inançtan dolayı sıklıkla kullanılmıştır. Türk kültüründe köklü bir geçmiş sahip olan muska, Türklerin tarih boyunca farklı inanç sistemlerinde de yerini almıştır. Şamanizm, Tengrizm ve İslam gibi farklı inan sistemlerinde değişik biçimlerde kullanılmış olmasına rağmen koruyucu olma görevi devam etmiştir. Şamanizm ve Tengrizm dönemlerinde doğaüstü

varlıkların gücünün kullanıldığı; İslam'ın yayılmasıyla doğaüstü güçler yerini Kur'an ayetlerine, Esm-ül Hüsnâ gibi İslami unsurlara bırakmıştır (Sarı, 2024, s. 76).

Bu makalede, Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde depoda bulunan 14 hamail incelenmiştir. Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde makaleye konu olan hamailerin benzer örneklerini Mardin Müzesinde, Van Müzesinde, Konya Akşehir Nasreddin Hoca Arkeoloji ve Etnografya Müzesinde, Konya Etnografya Müzesinde, Yozgat Müzesinde, Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesinde görülmektedir. Örnekler form, şekil, süsleme, malzeme, yapım tekniği ve süsleme tekniği bakımından benzer örnekler olduğundan dolayı tarihlendirme olarak 20. yüzyılı kapsayan bir zaman aralığına tarihlendirilmiştir (Er, 2012, s. 29; Koyuncu Okca & Erten, 2020, s. 2852; Allak, 2021, ss. 35-45; Doğan, 2022, ss. 246-260; Gündüz, 2023, s. 125).

Hamailer; onu işleyen sanatçının işlenmesi zor olan madeni bir nakış inceliğinde dantel gibi işleyerek işçiliğini, ince zevkini, hayal gücünü yansıttığı örneklerdir. İncelenen örnekler; dikdörtgen, üçgen ve silindirik formdadır. Tamamı satın alma yoluyla müzeye kazandırılan eserlerin altısı silindirik⁵, beşi silindirik ve üçgen beraber⁶, biri silindirik ve dikdörtgen beraber⁷, ikisi ise dikdörtgen⁸ formdadır.

Örneklerin tamamı gümüş malzemeden yapılmıştır. Gümüşün, Türklerin ilk madenlerinden biri olması ve ona yükledikleri koruyucu inancın devamının olması, bu inancın 20. yüzyılda yapılmış eserlerde devam ettirilmesi hem hamailerin önemini vurgulamakta hem de bu inancın devam ettiğinin bir göstergesi olması bakımından önem arz etmektedir.

Madeni eserlerin yapım tekniklerinde kullanılan farklı yöntemler vardır. Bu yöntemler; dövme, döküm (dökme), sıvama ve basma tekniğidir. Makaleye konu olan hamailer dövme tekniğiyle yapılmıştır. Bu teknik; Yakınoğlu'da doğal madenlerin ilk keşfedilmesinden beri kullanılan, madenin çekiçlemek suretiyle şekillendirildiği en eski tekniktir (Erginsoy, 1978, ss. 18-19). Madenin dövülerek levha haline getirilmesi Osmanlı döneminde 16. yüzyıl Surname-i Hümayun'da ve 18. yüzyılın ilk çeyreği Surname-i Vehbi'de işlenen minyatürlere de konu olmuştur. Külçe madenin çekiçleyerek levha haline getirilip şekil verilme işleminin 20. yüzyılın ilk yarısına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır (Kayaoğlu, 1984, ss. 220-221). İncelenen 14 eserin tamamı dövme tekniği ile yapılmıştır.

Geleneksel olarak maden süsleme sanatında çeşitli teknikler geliştirilmiştir. Geliştirilen tekniklerin yanı sıra hem maden ustasının hem de o eseri kullanacak olanların ince zevki süslemenin çeşitlenmesinde etkin rol oynamıştır. Süsleme teknikleri arasında kabartma, kazıma ve çalma, kakma, aplike, kalıpla kabartma (stampa basma), telkâri, ajur-kesme, savatlama, murassa, kaplama ve yaldız, taneleme, mine gibi teknikler vardır (Erginsoy, 1978, ss. 34, 42-43; Kuşoğlu, 1987, s. 33; Ödekan, 1997, s. 1260; Karpuz, 2002, s. 426; Tekin, 2015, ss. 97-108; Özdemir, 2023, s. 1753). Değerlendirmeye alınan örneklerde süsleme tekniklerinden kabartma, telkâri, ajur ve mıhlama uygulanmıştır. Örneklerden yedi adedinde⁹ kabartma, telkâri ve ajur tekniği beraber uygulanmıştır. Üç örnekte¹⁰ ajur, telkâri; dört örnekte¹¹ kabartma süsleme tekniği ile hamiler süslenmiştir. Mıhlama tekniğinde ise sekiz örnek¹² değerlendirilmiştir. Eserler üzerinde yapılan kabartma süslemeler çekiç kullanılarak yapılmıştır. Makaleye konu olan hamailerin süsleme programları incelendiğinde ağırlıklı olarak bitkisel ve geometrik motifler görülmektedir. Bitkisel süslemeler stilize edildiği için motifi belirlemek güçtür. Geometrik süsleme olarak da halka, daire şeklinde motifler işlenmiştir.

Kabartma tekniği, maden eserler üzerine kabartma aletleri olan değişik uçlu kalemlemlerle veya çekiç kullanılarak yapılan bir tekniktir. Bu teknik çapma-çakma veya rölyef tekniği olarak da bilinmektedir. Bu teknik madene dıştan veya içten, bazen de hem içten hem dıştan çekiçleme usulü ile yapılarak işlenen

⁵ Katalog no: 1, 3, 7, 10, 11, 14.

⁶ Katalog no: 2, 5, 6, 8, 9.

⁷ Katalog no: 4.

⁸ Katalog no: 12, 13.

⁹ Katalog no: 1, 6, 7, 8, 9, 11, 12.

¹⁰ Katalog no: 2, 4, 5.

¹¹ Katalog no: 3, 10, 13, 14.

¹² Katalog no: 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 12.

motiflerin yüksek kabartmalı olması sağlanmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 34; Birkan, 2005, ss. 36-42; Hasol, 2023, s. 230).

İncelenen örneklerde süsleme tekniklerinden biri olan telkâri tekniğı, altın ve gümüş gibi değerli maddelerden yapılmış telleri eğip değişik şekiller verdikten sonra bu motiflerin birbirlerine veya madeni bir zemine lehimle tutturulmasıdır. M. Ö. 3. binden itibaren Mezopotamya ve Mısır'da, 3. binin ortalarından sonra ise Anadolu'da uygulanan bir teknik olan telkâri; aynalarda, kutu kaplamalarında, gülabdan, güğüm, kemer tokası, yüzük, küpe gibi eserlerin süslemesinde kullanılmasının yanı sıra Diyarbakır Müzesi'nde olduğu gibi hamailerde de uygulanmıştır (Erginsoy, 1978, ss. 37-38).

Müzedeki hamailerde dikkat çeken bir diğer süsleme tekniğı ise ajur tekniğıdir. Delik işi veya kesme olarak da adlandırılan bu teknikte, istenilen desen maden üzerine çizilir, birtakım aletlerle oyulan desen kıl testereyle oyularak işlenen tekniktir. Maden üzerine işlenen motifin kesme işlemi bitince törpülerle etrafı temizlenerek işlem tamamlanır. Gümüş malzemenin kolay işlenmesinden dolayı tercih edilen bir tekniktir. Eski Çağ'dan beri Yakın Doğu'da kullanılan bir teknik olan ajur tekniğı, genellikle kazıma ve kabartma teknikleriyle beraber de işlenir. Roma'da bu teknik "opus interrasile" olarak adlandırılmaktadır (Sezgin, 2014, s. 48; Köroğlu, 2004, s. 11).

Süsleme tekniklerinden dikkati çeken son teknik mıhlama tekniğıdir. Bu teknikte değerli veya yarı değerli bir taş; süslenen eser üzerine açılan yivlerin ya da yuvaların içerisine yerleştirilmesi ile yapılan bir uygulamadır (Kuşoğlu, 1987, s. 33; Doğan, 2022, s. 375; Özkan, 2010, s. 52). Hazırlanan yuvaların içerisine büyük bir bölümü yerleştirilen taşların düşmemesi için astarın üst kısmında küçük parçalar kesilir ve bu parçaları taşın etrafını çevirir. Taşların düşmemesi için ikinci bir yöntem olarak da yuvanın çelik bir kalem yardımıyla taşın üstüne sıvanarak taşın sağlamlaştırılmasıdır. Bu yöntemle yapılan eserlere "murassa eser" adı verilmektedir. Eserleri meydana getiren ustalar, sanatkârlar madenin üzerine boncuk ve değerli taşlar koyarak süslemişlerdir (Ülseven, 1986, s. 23; Kuşoğlu, 1988, ss. 20-21). Makaleye konu olan eserlerde genellikle yuvarlak formda tasarlanan renkli taşlar bulunmaktadır. İncelenen örnekler saray takısı olmadığından halk takısı olduğundan dolayı çok değerli taşlar kullanılmamıştır. Eserlere kırmızı, mavi, yeşil ve turuncu renkli cam boncuklar mıhlama tekniğıyle yerleştirilmiştir. İlkel toplumlardan günümüze kadar önemli bir rol oynayan renklerin insanlar üzerinde etki yaptığı bilinmektedir. Renkler insanların bazen arzularının, isteklerinin bazen de mutluluk ve hüznlerinin dile getirme yöntemlerinden biridir. Kırmızı heyecan, kudret ve akıncılık sembolü olmasının yanı sıra, Türklerde hayat veren renk ve güneşe atıfta bulunan kutsal bir anlam taşıması bakımından da önem taşımaktadır. Mavi inancı arttıran bir renk olmasının yanı sıra nazarı kovan bir özellikte bir renktir. Hitit uygarlığında mavi ve daire formlu taşlar, kötü niyetli bakışları engellemek amacıyla tercih edilmekteydi (Başol, 2014, s. 37; Çoruhlu, 2017, s. 260). Mavi renk¹³ dünya mitolojisinde genel anlamlarıyla akıl, idrak, sağduyu, iffet, lekesizlik, sadakat anlamlarıyla yer almıştır. Müslümanlar arasında Allah'a hürmet, barış ve erdemli davranışların sembolü olması (Çoruhlu, 2017, s. 260), bu rengin hamailerde tercih edilen renkler arasında yerini almasına neden olmuştur. Yeşil; baharın, canlılığın ve olumlu dinginliğin rengi olarak insanların hayatında yer etmiştir. Türklerde yeşil rengi, gençliği, umudu, yeniden doğuşu, cenneti sembolize etmenin yanı sıra geçicilik ve kıskançlığı da ifade eder (Çoruhlu, 2017, ss. 264-265). Bu sembolik ifadelerden hamailerdeki yeşilin kıskanç gözleri yok

¹³ Eski Türk inanıcında Umay Ana vardır. Umay Ana, loğusa kadınların, çocukların ve hayvan yavrularının koruyucusudur. İslamiyet'ten sonra bu inanç birtakım değişikliklere uğramasına rağmen hala izleri devam etmektedir. Anlatılan efsaneye göre "Aladağların eteklerinde yaşayan bir aile her şeylerini hasta olan küçük çocuklarını iyi etmek için harcarlar. Fakat yine de çocuklarını hiçbir tabip iyi edemez. Bir gün annesi, evi toparlarken keçenin altında çocuğunun hamail bileziğini bulur. Bu bileziğı çocuğı küçükken gök rengi (mavi) akik yedi boncuktan (taştan) kendisi yapmıştır. Bunu da tabiplere verir fakat onlar bu bileziğı değersiz bulurlar. Kadın, çaresizlik içinde ve perişan bir vaziyette evine dönerken yolda yaşlı bir alıç ağacı görür. Biçare kadın uzun süre ağlar ve o ağacı anası gibi görerek dardını kederini ona döker. Ondan sonra da sanki Umay Ana'ya veriyormuş gibi hediye şeklinde oğlunun hamail bileziğini ağacın dalına iştirir. Fakat bileziğın ipi kopar ve boncuklar yere saçılır. Boncukların düştüğü yerde o anda tıpkı boncukların sayısı gibi yedi tane küçük pınar akar. Kadın bu pınarlardan aldığı suyu çocuğına içirir ve çocuk iyi olur". Efsanedeki gök renkli (mavi) boncuklar kutsiyet ifade etmektedir. Gök Tanrı'yı çağırıştırıp Tanrıdan geldiğı anlamı yüklenmektedir. Seyfullah Yıldırım, "Kazak Türklerinin Toponomik Efsaneleri", *Turkish Studies*, 7(1), 2012, s. 2108.

etme inancıyla yer verilmiş olabileceği inancını güçlendirmektedir. İslamiyet'te cennetin yeşille simgelenmesi Müslümanlar için bu rengi daha özel kılmıştır.

Hamillerde süsleme unsuru olarak eklenmiş olan öğeler arasında aşağıya doğru sarkan pullarda yer almaktadır. Bu pullar beş hamailde daire¹⁴, üç hamailde yaprak motifi şeklinde¹⁵, bir hamailde ise ay motifi¹⁶ olarak yapılmıştır. Dört hamailin¹⁷ zincir kısımları kırık olduğu için hangi şekilde pulların işlendiği tespit edilememiştir. Hamailde ay şeklinde pullara yer verilmesi eski çağlardan günümüze kadar gelen kimine korku kimine ise sevgi duygusunu hissettiren ayın (Eyuboğlu, 1987, s. 55), koruyu olarak takılan hamailde aynı sembolik ifadeyle yapılmış olabileceğini akıllara getirmektedir.

3. Sonuç

Geçmişten günümüze kadar Türk El Sanatları içerisinde maden sanatı önemli bir yer tutmaktadır. Toplamların tarihi, kültürel, sosyal ve sanatsal karakterlerinin yansıtıldığı alanlardan biri olan maden sanatını savunmadan süs eşyasına kadar farklı kullanımlarda görmek mümkündür. Süs eşyalarından en önemli örneklerinden biri hamailerdir. Günümüzde muska adıyla varlığını devam ettiren hamailerin ortaya çıkışı ve gelişmesi zamana, dinlere ve topluluklara göre farklılıklar arz etmesine rağmen hem koruyucu bir anlam yüklenmesi hem de süs öğesi olarak kullanılması benzerlik göstermektedir.

Toplamların inancına bağlı olarak dinsel simgeler, tanrı veya kendisine inanılan kişinin simgesi şeklinde yapılmış olan muskalar her dönemde var olmuştur. Türk kültüründe köklü bir geçmişi olan hamail (muskalar), gelenek ve inanç sistemiyle günümüze kadar devam ettiği görülmektedir. Şans getirme, hastalıklardan korunma, olumlu enerji çekme gibi amaçlarla taşınan bu eserlerin umut ve güven duygusunu arttırdığı, stres düzeyini düşürdüğü etkisine de inanılmaktadır. Bu inançlarla 20. yüzyılda da yapılmış hamail örnekleri en güzellerinden bir grup Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır.

Makalede Diyarbakır Müzesi'ne satın alma yoluyla kazandırılan ve depoda bulunan 14 hamail detaylıca anlatılmaya çalışılmıştır. Kitabesiz olduklarından dolayı dönem özellikleri göz önünde tutularak 20. yüzyıla tarihlenen bu eserler gümüş malzemeden yapılmıştır. İncelenen bu haillerin üzerinde yer alan süslemelerin sembolik olarak işlenmiş bitkisel ve geometrik motiflerinin özellikleri anlatılıp, malzeme ve teknik açıdan değerlendirilip, Sanat Tarihi disiplini içerisinde tanıtılmaya çalışılmıştır.

Hamailerin her çağda ve her toplumda formu, içeriği farklı olsa bile korunma amacının aynı olması dikkat çekmektedir. Bu amaçla yapılan hamailerin bir grubunun Diyarbakır Müzesi'nde bulunması, bölgesel olarak benzer amaçları taşıyan insanların varlığının birer kanıtı olması bakımından değer taşımaktadır.

¹⁴ Katalog no: 1, 4, 6, 12, 13.

¹⁵ Katalog no: 3, 5, 7, 9.

¹⁶ Katalog no: 14.

¹⁷ Katalog no: 2, 8, 10, 11.

Kaynakça

- Allak, F. (2021). Mardin Müzesi'nde bulunan son dönem madeni hamayilleri (muskalar). *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 35-45.
- Başak, O. (2008). Taşçağı'ndan Tunççağı'na Anadolu'da maden sanatın gelişimi ve kullanımı. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 21, 15-33.
- Başol, S. (2014). *Hititlerde büyü ve büyü malzemeleri*, [Yayınlanmamış Doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Belen, M. (2015). Türk dünyası halk hekimliğinde inanç unsurlarının kullanımı. *Kültür Evresi*, 23, 123-135.
- Birkan, S. (2005). *İslamiyet öncesi Orta Asya Türk maden sanatının gelişimi (M. Ö. IV-M. S. X. Yüzyıllar)*. [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı].
- Bodur, F. (1987). *Türk maden sanatı*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları 2.
- Çalış, E., & Öztürker, H. C. (2016). Diyarbakır Müzesine ait bir grup etnografik takının sanatsal değerlendirilmesi. *Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu*, 1, 201-213.
- Çalış, E. (2016). *Diyarbakır Müzesi'nde bulunan etnografik madeni takılar*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı].
- Çalış, E. (2020). *Etnografik madeni takılar üzerine bir analiz: Diyarbakır Müzesi örneği*. İstanbul: Hiperyayın.
- Çelebi, İ. (2012). Tılsım. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 41, 91-94.
- Çelebi, İ. (2012). Vefk. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 42, 605-607.
- Çelikkol, E. (2008). *Tek Tanrılı Dinlerin takı sanatına etkisi*. [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı].
- Çoruhlu, Y. (2017). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Demirci, K. (2006). Muska. *TDV İslam ansiklopedisi*, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, 31, 697-698.
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, Ş. (2022). *Konya'daki gelenekli kadın takıları*. [Yayınlanmamış Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı].
- Ekinci, İ. (2013). Milas (Mesudiye) bakır madeni (1750-1816). *Turkish Studies Social Sciences*, 8(5), 243-259.
- Er, B. (2012). *Van ilinde üretilen takıların bazı özellikleri*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi (El Sanatları) Anabilim Dalı].
- Erbek, M. (2002). *Çatal Höyük'ten günümüze anadolu motifleri*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erginsoy, Ü. (1978). *İslam maden sanatının gelişmesi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1987). *Anadolu inançları, Anadolu mitolojisi (İnanç- söylence bağlantısı)*. İstanbul: Geçit Kitabevi.
- Gündüz, Y. (2023). Yozgat ağzında kullanılan beş sözcüğün etimoloji denemesi (Anıştırma, Hameyli, Hortuklu, Ürelüün, Mehekli) ve etimolojide yöntem üzerine. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 1(8), 118-133.

- Hasol, D. (2023). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*. İstanbul: Yem yayınları.
- İnan, A. (1962). *Hurâfeler ve menşeleri*. Ankara: DİP Yayını.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk dini tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karpuz, E. (2002). Anadolu mutfaklarında kullanılan bakır kaplar ve Osmanlı Dönemi örnekleri. *Türkler*, 12, Ankara, 425-432.
- Kayaoğlu, İ. G. (1984). Bakır kap yapım teknikleri: I dövme tekniği. *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.
- Koyuncu Okca, A., & Erten, G. (2020). Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'ndeki gümüş takıların sergileme koşulları ve koruma önerileri. *Belgi*, 20(2), 2841-2861.
- Köroğlu, G. (2004). *Anadolu uygarlıklarında takı*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Kuşoğlu, M. Z. (1987). Dünden bugüne gümüş kakma sanatımız. *İlgi Dergisi*, S.48, İstanbul, 32-35.
- Kuşoğlu, M. Z. (1998). *Tılsımdan takıya*. İstanbul: Pimapen Kültürevi.
- Ödekan, A. (1997). Mine. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, 2, 1260.
- Önder, M. (1995). *Antika ve eski eserler kılavuzu*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Örnek, S. V. (1976). *Türk halk bilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, M. F. (2023). Geleneksel yüzey süsleme yöntemi olarak mine sanatı ve çağdaş takı örnekleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 16(44), 1752-1766.
- Özkan, Y. (2010). *Aydın Müzesi'nde bulunan etnografik takılar*. [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü].
- Sarı, V. (2024). *Halk kültüründe muskanın geçmişten günümüze yorumlanış biçimleri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı].
- Serbest, K. (2020). Uygurlarda kötü ruhlar ve kötü ruhlardan korunmaya yönelik uygulamalar. *Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi*, 1, 7-12.
- Sezgin, N. (2014). *Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki madeni takılar*. [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü].
- Sözen, M. (1997). Türklerde geleneksel el sanatları. *Anadolu Kültür Mirası*, İstanbul: Kabataş Kültür Merkezi.
- Tanyu, H. (1992). Büyü. *TDV İslam ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 6, 501-506.
- Tekin, H. (2015). *Eski Anadolu madenciliği (Arkeolojik verilerin ışığı altında başlangıcından Demir Çağı'na kadar)*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Uygun, A. (2012). Yazılı büyü olarak muska: Kenzü'l-Havâs örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, 211-236.
- Uygun, A. (2019). İslami gelenekte tılsımlı yedi sembolü mühürler. *Turkish Studies Social Sciences*, 14(2), 395-413.
- Ülseven, M. (1986). Mıhlama Sanatı. *Antika, The Turkish Journal of Collectable Art Aylık Dergisi*, 18, İstanbul.
- Yaran, R. (1992). Bi'dat. *TDV İslam ansiklopedisi*, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, 6, 129-131.

Yariş, S. (2018). Diyarbakır Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde deposunda bulunan bir grup buhurdan. *Turkish Studies Social Sciences*, 13(10), 921-937.

Yıldırım, S. (2012). Kazak Türklerinin toponomik efsaneleri. *Turkish Studies*, 7(1), 2101-2121.

Makale Bilgi Formu

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Digital Postcolonialism in Africa and Class Debates: Protoproletariat or Pooriat?

Özgür Yılmaz

Ibn Haldun University, Faculty of
Communication, Department of
Media and Communication, İstanbul,
Türkiye,
ozguryilmaz955@gmail.com,
<https://ror.org/02y5xdw18>

Received: 11.11.2024
Accepted: 05.01.2025
Available Online: 09.03.2025

Abstract: This study explores the concept of digital postcolonialism, analyzing how digital economies perpetuate colonial dynamics and deepen global inequalities. Digital colonialism, much like historical colonialism, exerts control over developing regions through monopolistic ownership of digital infrastructure, data, and platforms by tech giants primarily located in the global North. By examining the labour conditions of digital workers, especially in Sub-Saharan Africa, this study highlights the emergence of a “digital blue-collar” workforce facing precarious, low-wage conditions dictated by platform algorithms. Through the introduction of the concept “pooriat,” the study underscores the severe poverty and dependency that characterize this workforce, reflecting a new form of economic subjugation in the digital age. These conditions reinforce a digital hierarchy, where peripheral regions provide labour and data without fair compensation or control, paralleling colonial resource extraction. The study also discusses the potential of alternative frameworks, such as platform socialism, to challenge these power imbalances by democratizing control over digital infrastructures. This research contributes to the discourse on global inequality, digital dependency, and socio-economic restructuring, emphasizing the need for a more equitable digital economy.

Keywords: Digital Postcolonialism, Digital Colonialism, Global Inequality, Precarious Labor, Data Exploitation

1. Introduction

In examining the complex intersections of digital colonialism and class dynamics, this study delves into how digital postcolonialism shapes global power structures and perpetuates socioeconomic inequalities. The concept of digital colonialism provides a framework for understanding the ways in which powerful technology companies, based in developed nations, exert economic and cultural control over developing regions. Through monopolistic control over digital infrastructure, software, and platforms, these companies create a semi-imperial system, mirroring the historical patterns of land seizure and resource exploitation. By controlling data, digital spaces, and user behaviours, digital colonialism effectively transforms the global South into a new kind of periphery, reliant on technologies and policies dictated by the global North.

This phenomenon reconfigures traditional notions of dependency and hegemony, introducing new forms of cultural and economic control through digital infrastructure. In this study, we apply the concept of digital postcolonialism, extending it to a class-based analysis to highlight the unequal power relations embedded in the digital economy. By exploring the “proto-proletariat” and the emergence of a “digital blue-collar” workforce, we reveal how digital colonialism stratifies labour and reinforces global hierarchies. Particularly in the context of Sub-Saharan Africa, where freelance digital workers face precarious conditions, low wages, and algorithmic oversight, digital colonialism introduces new forms of exploitation that sustain and intensify existing inequalities.

In this context, digital postcolonialism emerges as a powerful lens through which to examine how technology-driven economies reshape class structures, labour conditions, and social relations, particularly in marginalized regions. As we explore these dynamics, this study underscores the need for alternative frameworks, like platform socialism, that might democratize digital infrastructures and challenge the inequalities maintained by digital capitalism. This research seeks to provide a deeper understanding of digital postcolonialism and its impact on class formation, precarious work, and self-

exploitation in the digital age, focusing on the African continent and its unique labour challenges. Through this analysis, we aim to contribute to the discourse on global inequality, digital dependency, and the socio-economic reconfiguration of labour in the postcolonial world.

The study uses a case study as a method. The approach is critical political economy. The Critical Political Economy of Communication is an approach that analyses the intersection of communication systems, power, and economic factors, focusing on how media and communication technologies reinforce or challenge social structures, class relations, and political control. It examines the influence of ownership, advertising, and government policies on media behaviour and content, emphasizing how economic factors shape political and social relations. The approach draws from thinkers like Karl Marx, Harold Innis, and Dallas Smythe, addressing the commodification of media and the role of communication in shaping values and ideologies within capitalist societies. By scrutinizing both economic and cultural dimensions, Critical Political Economy of Communication seeks to uncover the underlying power dynamics that drive media practices and impact public consciousness (Graham, 2007, pp. 227-228).

2. Theoretical Framework

Before discussing what digital postcolonialism is, it is necessary to discuss what is understood by the concept of digital colonialism. Digital colonialism, much like historical colonialism's seizure of land and forced labour, relies on the exploitation of the digital economic cycle from start to finish. Just as with traditional colonialism, digital colonialism operates on the logic of dispossession. Dominant technology companies, often headquartered in developed nations, exert political influence over other regions and manipulate their internet traffic. This phenomenon can be viewed as a semi-imperial force deployed over large populations, manifesting in rules, designs, languages, cultures, and belief systems. Western companies, U.S.-based, dominate digital services in developing countries, from messaging and social media to search engines, music, storage, hosting, and domain names. These digital practices serve to proliferate neoliberal governance, racialized thinking, and patriarchal ideologies, all while operating in highly profitable markets. Digital technology firms function as natural monopolies; for example, Google possesses the financial power to acquire any company that might challenge its dominance. Control of the digital ecosystem rests on three fundamental pillars: software, hardware, and network infrastructure—concentrated power that endows the U.S. with significant political, economic, and social leverage (Yılmaz, 2024, p. 186).

Digital colonialism perpetuates inequality between individuals, nations, and global regions within the digital realm. Ownership and control lie with advanced economies, which dictate the regulatory landscape, infrastructure, and R&D investments. High digital product costs visibly exemplify exclusionary practices, while English as the primary language of the digital world establishes a form of cultural hegemony. Control over technology is limited; software is licensed, meaning users cannot read, modify, or share the source code, restricting their understanding and control over how their devices function. U.S.-based technology firms wield influence globally and increasingly target emerging markets as their home markets become saturated. Rules established by these companies become embedded norms, creating a privatized regulatory framework that affects all users. Social media giants use algorithms to censor content, shape news feeds, and influence the formation of activist groups, thereby acting as a global governance tool. Platforms within digital capitalism extract profit from both fixed and variable capital processes. For example, examining freelance workers in Sub-Saharan Africa illustrates the mechanisms of digital colonialism. These workers earn significantly less than their counterparts in developed countries, functioning as cheap labour for multinational corporations to amass capital. In this way, digital colonialism reconfigures the relationship between core and peripheral regions, allowing core countries to reproduce dependencies among peripheral countries. The concept of digital colonialism thus suggests that colonialism continues today, albeit through new mechanisms—extending

beyond traditional plantation slavery to a more complex interaction between people and technology (Yilmaz, 2024, p. 187).

Digital postcolonialism mirrors traditional colonial frameworks by adapting the dynamics of historical colonization to the digital domain. In the same way early colonizers arrived in new lands with goods and technology that seemed impressive to Indigenous people, digital postcolonialism replicates this initial period of exchange through the integration of digital tools and systems into societies around the world. Initially, digital technology was adopted on equal terms, seen as tools for productivity and development. However, as the digital world evolved, it began to reshape societal structures and methods of labour, slowly displacing traditional practices and knowledge systems. As digital technologies permeated everyday life and commerce, they established a "settler economy" in the digital domain, where global corporations took control over fundamental aspects of digital infrastructure and labour. This transformation mirrors the economic shifts in colonial contexts, where vast lands and resources were reorganized for plantations and manufacturing. Just as indigenous systems of governance and community structures were overshadowed by the systems imposed by colonial settlers, so too are pre-digital professions and knowledge traditions being marginalized in a digital economy driven by technology giants. Digital postcolonialism reveals the profound power imbalance between the global North and South in the digital sphere. Wealthy countries continue to control digital infrastructure, legal standards, and technological development, while the global South is often relegated to adopting imported technologies and following externally imposed digital norms. This reflects a modern version of economic dependence and cultural hegemony, where the global South relies on foreign digital technologies, infrastructure, and policies. This framework of digital postcolonialism also emphasizes the ideological control exerted through digital tools. Where colonial missionaries once spread religious ideologies to 'civilize' the colonized, digital technology is now embedded with neoliberal values and cultural assumptions that shape global perceptions and social structures. Information and communication technologies serve as a new ideological vehicle, driving economic, social, and political systems that reflect the priorities and perspectives of dominant global powers. The technology itself, through structures like proprietary software and surveillance algorithms, reinforces a form of dependency by limiting local agency and control. Digital postcolonialism seeks to analyse these structures, drawing parallels with historical colonialism to explore the modern-day consequences of technology-driven global power dynamics. This perspective opens new avenues for understanding the impact of digital technologies, not only in terms of economic and political control but also in terms of cultural and ideological influence. The digital age thus represents a new phase of colonial dynamics, where control is wielded less through physical occupation and more through the pervasive influence of digital platforms and data-driven economies (Jandrić & Kuzmanić, 2015, pp. 45-48).

Digital postcolonialism also delves into how digital technologies contribute to a reconfiguration of knowledge hierarchies and the persistence of the "digital divide." This divide perpetuates global inequalities by restricting access to the internet and technological resources for large segments of the population, particularly in the global South. While the internet has the potential to democratize knowledge, access to digital education and technology remains disproportionately limited to wealthier regions, creating barriers to participation for underrepresented communities. This lack of access can hinder economic development, social mobility, and the potential for local cultural expression in digital spaces, entrenching existing global inequalities. Moreover, digital postcolonialism examines the processes of digital commodification and data extraction as forms of modern exploitation. In many cases, corporations from the global North extract vast amounts of data from users in the global South without adequate compensation or representation in data governance structures. This data extraction model mirrors historical resource extraction, with data becoming a key commodity in the information economy. Data colonialism emphasizes the ongoing commodification of individuals' digital identities, often without their informed consent, placing their personal information under the control of

corporations that benefit financially while leaving users with limited autonomy over their data. Another significant aspect explored by digital postcolonialism is cultural representation within digital media. Online platforms frequently prioritize content and perspectives that align with Western or neoliberal ideologies, marginalizing non-Western voices. Algorithms often amplify mainstream narratives and privilege dominant cultural values, leading to the cultural erasure of less-represented regions and communities. This phenomenon echoes colonial patterns where dominant powers historically suppressed local traditions and languages, as today's digital spaces similarly favour content aligned with Western-centric ideals. Digital postcolonialism thus critically analyses how these platforms could be restructured to support diverse cultural expressions and foster authentic representation. Lastly, digital postcolonialism addresses the influence of surveillance technologies on marginalized communities. Digital surveillance, often deployed under the guise of security or economic development, can impose forms of control reminiscent of colonial surveillance methods. In countries with less stringent privacy laws, these technologies are used to monitor, restrict, and sometimes silence dissenting voices, limiting freedom of expression. This replicates colonial-era tactics where colonizers enforced control through observation and suppression of local populations. The field calls for a rethinking of digital practices and policies to protect individual autonomy and prevent the reinforcement of hegemonic structures through technological control (Abu Enein, 2023, pp. 267-270).

In this study, digital postcolonialism is discussed in the context of class dynamics. In this context, the concept of proto-proletariat is used. The concept of the proto-proletariat refers to the initial phase in the development of a working class or proletariat in societies undergoing early capitalist transformation. Proto-proletarians are individuals who have begun to shift from traditional, non-wage-based forms of subsistence (such as peasant agriculture, tribal systems, or pre-capitalist economies) into wage-earning roles, but without being fully integrated into an industrial or urban proletarian labour structure. This phase of proletarianization reflects an incomplete transition where individuals may still rely partly on self-employment, family labour, or low-productivity occupations, often within the service sector or informal economy. This early proletarian status lacks the stability, organization, and complete wage-dependency that characterize a fully developed proletariat in advanced capitalist societies (McGee, 1985, pp. 297-298).

The concept of the proto-proletariat refers to a segment of the workforce that exists within a dual economic structure, particularly prominent in urban environments of the developing world. This group operates primarily within what has been termed the "informal sector," often characterized by self-employment, family labour, and low-capital enterprises. The proto-proletariat's activities are distinct from those of the formal, wage-earning proletariat found in the developed capitalist sectors of the economy. Statistical systems traditionally fail to capture the contributions of the proto-proletariat accurately, as these systems typically focus on formal employment categories and recognized enterprises. Consequently, proto-proletarian activities—often found in household-based agricultural and non-agricultural settings—are systematically underrepresented, if not entirely ignored, in economic data. This omission underscores the inadequacy of conventional labour enumeration techniques, particularly in Third World contexts where informal work structures prevail. The proto-proletariat is part of an urban labour force that is absorbed into low-productivity activities due to limited employment opportunities in capital-intensive industries. This sectoral division is highlighted in the dual economic model proposed by scholars like Geertz and Santos, who distinguish between a formal, firm-centred economy and a bazaar-like economy driven by ad hoc exchanges and non-capital-intensive work. This dualism often results in "urban involution," where growing populations are constrained to low-productivity occupations due to the inability of the formal sector to absorb them. Recognizing the proto-proletariat is essential for understanding labour dynamics in developing regions, particularly as demographic pressures and rapid urbanization push more individuals into informal, subsistence-based occupations. The persistence of the proto-proletariat signals an ongoing challenge to

achieving widespread proletarianization in contexts where industrial employment growth is insufficient, reinforcing the need for new employment strategies and further research on this workforce (McGee, 1974, pp. 262-263).

The concept of digital postcolonialism, when juxtaposed with the notion of the proto-proletariat, reveals a unique parallel in the way digital spaces, much like traditional colonial and proto-capitalist spaces, stratify labour and perpetuate economic disparities. Digital postcolonialism critiques the way digital infrastructures and platforms, primarily controlled by corporations from the Global North, exert influence over economically vulnerable populations in developing regions. These communities, often excluded from traditional avenues of digital power and resources, occupy a role akin to the proto-proletariat within digital economies, functioning within informal, low-capital digital spaces with limited access to formal, wage-based employment and opportunities for social mobility. Much like the proto-proletariat's role in physical urban economies, individuals in the Global South participate in the digital economy through piecemeal, often underpaid work that is digitally mediated but lacks formal recognition or adequate labour protections. These activities—ranging from content moderation, data annotation, to gig economy tasks—are essential to the operation of digital platforms yet are characterized by low wages, minimal security, and lack of benefits. This informal digital labour market operates in the shadow of a highly capitalized, formal sector dominated by tech giants who control both the means and the terms of digital engagement. In this sense, the proto-proletariat of the digital age occupies a space of semi-inclusion within global digital economies, similar to their counterparts in traditional, informal urban sectors.

Digital postcolonialism also underscores how digital infrastructures maintain and exacerbate socio-economic divides, placing countries in the Global South at a disadvantage in terms of access to technology, legal protections, and ownership of digital assets. These conditions echo the limited mobility and systemic constraints faced by the proto-proletariat in underdeveloped regions. In both scenarios, there exists a structural dependency on dominant, capital-intensive entities from wealthier regions. For instance, much like how proto-proletariat labour in physical economies remains subordinate to formal capitalist sectors, digital labour from the Global South is similarly absorbed into low-productivity roles that reinforce dependency and limit economic autonomy. Moreover, digital postcolonialism highlights the ways digital technologies have become tools of “knowledge extraction” in a manner akin to how proto-proletarian labour is overlooked in formal economic metrics. The data generated by users and digital labourers in the Global South serves as a resource for profit-making by tech conglomerates, often without fair compensation or visibility for the individuals generating this digital “value.” Just as the proto-proletariat's contributions to the economy are frequently undocumented, the contributions of marginalized digital labourers remain underappreciated and poorly documented within digital value chains.

In this context, digital postcolonialism and the proto-proletariat framework converge in their critique of how economic structures—both traditional and digital—relegate large segments of the workforce to peripheral roles. These roles, while essential, lack equitable access to the capital and resources that define formal, capital-intensive sectors, thereby reinforcing cycles of inequality that mirror the historical patterns of colonial exploitation and economic stratification. To elaborate on this study, in which the concept of proto-proletariat is discussed in the context of digital postcolonialism, current class discussions in the African context are discussed.

3. Contemporary Working Class in Africa

Class is understood here as an active, evolving process shaped by ongoing political struggles, rather than a fixed set of criteria marked by indicators like employment or housing status. It emerges from historical developments that saw the bourgeoisie form itself into a distinct “class for itself” by differentiating itself from both the aristocracy and the poor—who would eventually come to be defined as “the working

class." This view situates class as a relational and fluid construct, continuously formed and reformed through societal and economic forces, rather than a static label assigned to individuals based on specific socioeconomic markers (Lawler, 2005, p. 430).

E. P. Thompson conceptualizes class as an ongoing, dynamic process shaped through historical experiences and political struggles, rather than as a predetermined structure awaiting occupation based on indicators like employment or housing. Thompson argues that class is not a "thing" but rather a relationship that is continuously shaped by economic, social, and political factors. He describes how the English working class did not emerge fully formed but was "made" through historical conditions, struggles, and shared experiences that gave it a distinct identity, or as Thompson puts it, "class consciousness" (Thompson, 1963, p. 9). This perspective underscores that the working class defined itself in opposition to other classes, notably the bourgeoisie and aristocracy, and that its identity was forged not simply by economic status but by collective experiences and resistance (Thompson, 1963, pp. 9-10).

After defining class in this way, it is necessary to touch on some current class discussions. Although these discussions are plentiful, at this point concepts such as working for algorithms, precariat and self-exploitation are touched upon. Contemporary work settings increasingly rely on customer reviews, particularly those found on online platforms such as eBay, Amazon, Uber, Airbnb, and Yelp. These environments introduce unique power configurations marked by several key features. Unlike traditional dyadic exchanges, customer reviews create triadic relationships among platform operators, buyers, and sellers, leading to complex accountability structures. These relationships are governed by algorithmic evaluation mechanisms that assess seller performance based on both quantitative metrics and qualitative written feedback. Additionally, the evaluations made by anonymous customers form part of an invisible "crowd," impacting each seller's reputation through publicly accessible reviews (Curchod et al., 2020, p. 3).

All these processes are associated with algorithms. Algorithms, as recent technological advancements have shown, are now capable of learning from data to perform tasks that once required human judgment. This progression in algorithmic capability marks a potentially transformative development in the landscape of work and organizing, comparable in impact to the early days of the digital age. Traditionally, algorithms were defined as fixed sequences of instructions executed to solve specific problems; today, they process and interpret restructured, formatted data with increasing sophistication and efficacy. Enhanced by programming innovations and the exponential growth in computational power described by Moore's law, algorithms are reaching new levels of performance and ubiquity, profoundly affecting sectors from journalism and legal processes to automotive engineering and electoral politics. In particular, algorithms have reshaped the dynamics of newsroom decision-making by quantifying readership metrics to promote content that is likely to attract more views. In legal contexts, they introduce statistical crime prediction models that may influence judicial decision-making and procedural fairness. Algorithms have also impacted the automotive industry, with cases such as emissions evaluate manipulation by car manufacturers or avoidance of regulatory inspections in ride-hailing services. In the political arena, algorithms drive campaign strategies by delivering targeted, customized messages to individual citizens based on comprehensive analyses of their digital footprints, an approach that raises complex questions regarding influence and democracy. While some scholars see algorithms as an extension of past digital innovations like the Internet and Web 2.0, they recognize that the shift brought about by learning algorithms may be deeper. These technologies support digital platforms that drive the gig economy, potentially creating short-term employment structures, increasing economic output, and enhancing corporate profitability through precision-targeting and productivity gains. However, predictions of their long-term impact are varied. Some analysts warn that algorithms could fundamentally disrupt the knowledge economy, potentially leading to significant job displacement in the coming decades. As algorithms become embedded across various sectors,

understanding their implications for work and society becomes increasingly critical, sparking debates on the extent to which these technologies may replace or redefine human roles in the workforce (Faraj, Pachidi & Sayegh, 2018, p. 62).

Algorithmic work involves the delegation of both operational and managerial tasks to algorithms, which in turn manage various aspects of labour traditionally overseen by human supervisors. Operationally, algorithms schedule tasks, assign work, and monitor task completion, creating a layer of supervision that resembles traditional managerial roles. This structure is commonly seen in gig economy platforms such as Amazon Mechanical Turk (M-Turk), where algorithms allocate tasks like image recognition to human workers. Algorithmic managerial roles extend to evaluating performance, setting benchmarks, and delivering consequences such as rewards, penalties, or motivational nudges. For instance, platforms like Deliveroo use algorithms to measure drivers' delivery times, using these assessments to calculate payment or performance metrics, which subsequently influence drivers' operational behaviours. In ridesharing, algorithms monitor various driver actions, issuing alerts or recommendations based on real-time data, thereby acting as both manager and co-worker. Human-algorithm interactions form the core of algorithmic work, facilitated through digital interfaces like apps. These interfaces serve as points of communication where algorithms request human actions, evaluate performance, and provide subsequent instructions. Unlike traditional automation, which conducts predefined physical tasks in controlled environments, algorithmic work engages human workers in real-time decision-making processes. In this setup, humans respond to algorithmically generated instructions, receive evaluations, and even experience algorithmic feedback as they would from a human supervisor, integrating algorithms as functional co-workers. These relational dynamic positions algorithm as influential actors within organizations, directing human activity in ways traditionally associated with managerial roles (Tarafdar, Page & Marabelli, 2023, pp. 237-241). At this point, it can be said that working for the algorithm corresponds to an insecure process.

"Precarity" refers to a condition shaped by employment systems that lack stability, social protections, and the capacity for individuals to plan for the future. It emerges in labour markets that are deregulated, where risks and responsibilities are often shifted onto workers by employers. This setup results in job insecurity, ambiguous employment relationships, low pay, and significant barriers to unionization. Precarity impacts individuals globally, leading to a sense of life being provisional, marked by instability and a constant search for work, as described by Bourdieu in the context of French colonial Algeria (Walsh, 2019, pp. 459-462).

The concept of precarity refers to the condition of living and working in uncertain, unstable, and insecure circumstances, emerging as a response to labour market deregulation, reductions in welfare provisions, and the spread of neoliberal policies. Unlike the traditional informal economy, which characterized labour systems outside formal, regulated structures, precarity describes a more pervasive and widespread vulnerability within labour markets where stable, long-term jobs with benefits have become rare. In Europe, especially since the 1980s, precarity has taken on particular importance in labour reforms and social movements, and it has been highlighted by scholars and activists addressing the shift from stable Fordist employment to flexible, networked forms of labour. This shift is marked by a loss of the social mobility and security previously afforded by stable jobs, creating what is sometimes referred to as a "precariat"—a class of workers characterized by insecurity and lack of agency within the workforce. Furthermore, precarity encompasses both economic instability and a more profound social vulnerability, as explored by scholars like Judith Butler. Butler conceptualizes precarity as a social condition wherein access to resources, security, and recognition is unequally distributed, leading to a stratification of lives as "grievable" or "ungrievable." This perspective not only highlights economic insecurity but also examines the ethical and political implications of social arrangements that marginalize certain populations, often rendering their lives and suffering invisible or inconsequential in broader social structures. Precarity, therefore, signals a complex interplay of labour instability, social

dispossession, and the uneven distribution of dignity and life opportunities across different populations under contemporary neoliberalism (Han, 2018, pp. 335-338). Therefore, precariousness and precarity do not only refer to the relationship between an employer and an employee, but also to the exploitation of individuals themselves.

Self-exploitation refers to a socioeconomic strategy where workers, driven by the need to remain competitive in the labour market, compromise their own labour power and well-being. This can manifest in various ways: accepting wages that fall below the minimum standard for their field, increasing their work pace at the risk of adverse health impacts, extending their working hours beyond what is compensated without additional pay or under harmful conditions, or willingly subjecting themselves to unsafe or degrading work environments. Additionally, self-exploitation may involve workers using personal savings or taking out loans to either compensate for unsustainably low earnings or to fund necessary tools and resources for their profession (Vieira, 2023, p. 495).

Self-exploitation and precariousness are closely related, especially in today's labour landscape where flexible and insecure work arrangements are increasingly common. Self-exploitation refers to the willingness of individuals to take on excessive work hours, low wages, or substandard conditions in order to remain competitive or sustain their employment. This phenomenon often arises in work settings where formal protections, such as stable wages, benefits, or job security, are minimal or absent. Consequently, self-exploitation can be understood as a strategy for workers to maintain their place in the labour market, but one that requires personal sacrifices, often leading to burnout, health risks, and financial instability. Precariousness, on the other hand, characterizes the instability and lack of predictability in employment conditions, which is typical in gig economies, freelance roles, and other forms of flexible labour. This precarious nature of work has emerged alongside the decline of traditional, long-term employment models, where workers previously benefitted from job security, predictable income, and social protections. Precarious workers today often experience irregular work hours, lack of benefits, and little control over their employment terms. This insecurity not only affects their economic stability but also creates a constant need to prove their productivity and adaptability, further embedding them in cycles of self-exploitation. Precarious work environments create conditions that encourage or even necessitate self-exploitation. Without security or collective protections, workers in precarious settings may overextend themselves to secure short-term income or to maintain employability in competitive labour markets. This link between precariousness and self-exploitation reflects the broader socio-economic shifts that have reduced collective bargaining power, eroded welfare provisions, and normalized flexible but insecure work arrangements. Addressing this relationship requires a focus on policies that provide protections and stability for precarious workers to reduce their reliance on self-exploitation as a survival mechanism in the labour market (Schmiz, 2013, p. 59).

Digital postcolonialism reveals how digital economies replicate colonial power dynamics, where central tech hubs dominate peripheral regions through data and labour exploitation. In this context, concepts like class-making, precarity, and self-exploitation become crucial to understanding the new forms of economic and social organization shaped by digital platforms. Class-making in the digital era, following E.P. Thompson's notion, involves more than static roles; it reflects a dynamic process where digital platforms reshape labour relationships and power hierarchies. Precarity defines the insecure, temporary conditions that many workers face within this structure, lacking the stability traditionally associated with class-based labour systems. Precarious workers—particularly within the “precariat”—endure insecure, low-paid work with little chance for upward mobility. Self-exploitation emerges as workers, especially in gig and platform settings, push themselves to meet the high demands of algorithms, often working excessive hours, accepting low wages, and absorbing risks without traditional protections. Thus, digital postcolonialism, by intertwining with class, precarity, and self-exploitation, frames how power is maintained and extended in digital labour markets, particularly affecting marginalized and peripheral groups. These concepts can be concretized in the context of the African

continent. In the context of digital postcolonialism, class-making, precarity, and self-exploitation intersect powerfully, especially in regions like Sub-Saharan Africa. Digital capitalism creates a modern form of colonial dependency, positioning the region as both a source of raw materials and a market for digital products. Unlike earlier colonial economies based on territorial control, digital postcolonialism exploits labour and resources through the dominance of data, platforms, and digital infrastructure. Class-making in the digital landscape, particularly among freelance workers in Sub-Saharan Africa, is marked by the emergence of a "digital blue-collar" class facing unique challenges, such as high platform fees, lack of regulatory protections, and a work environment that demands constant availability. Freelance digital labour on platforms like Upwork and Fiverr exposes workers to a volatile and precarious income structure, preventing them from achieving the traditional markers of class stability. Precarity is a defining feature of this labour structure, as workers must continuously adapt to insecure, task-based jobs without the benefits or protections of traditional employment. Due to limited alternative employment options, many freelancers in Sub-Saharan Africa view this precarious work as a necessary means of survival rather than an empowering choice. This insecurity reinforces a sense of dependency similar to colonial subjugation, where the workers' agency is restricted by the controlling platform algorithms. Self-exploitation becomes a coping mechanism within this digital colonial framework. Freelancers are pressured to work long hours for low wages, often intensifying their efforts to meet the demands of competitive pricing set by global standards, where African workers are frequently offered the lowest rates. To meet basic income needs, they accept exploitative conditions, such as long hours and low pay, and often resort to personal resources to sustain their work. This dynamic suggests that digital postcolonialism not only perpetuates but exacerbates socioeconomic inequalities by embedding new forms of labour exploitation and class stratification. Alternative solutions, like platform socialism, could theoretically counter these inequalities by democratizing control over digital platforms. However, without significant structural changes, digital capitalism continues to reinforce a global hierarchy where peripheral regions like Sub-Saharan Africa remain subordinated within the global digital economy (Yılmaz, 2024, pp. 208-211).

After these discussions on digitalization and class debates in Africa, it is time to look at the current manifestations of these class debates. With this discussion, current class discussions will be examined in the context of digital postcolonialism and an approach that brings together area studies and class studies will be demonstrated. At this point, Africa means Sub-Saharan Africa.

4. Digitalization and Class in Africa

Digitalization has reshaped social, economic, and political landscapes globally, yet its transformative potential is deeply intertwined with existing inequalities, particularly in Sub-Saharan Africa. As the digital divide becomes a defining feature of modern society, access to information and communication technologies (ICTs) emerges not merely as a matter of connectivity but as a critical axis of class differentiation. Within capitalist systems, digital exclusion disproportionately affects those with lower socioeconomic positions, reinforcing existing class hierarchies and creating new vulnerabilities. This exclusion is not simply a result of a lack of individual skills or resources; rather, it is a structural phenomenon rooted in systemic disparities that mirror broader social inequalities tied to class, race, gender, and geography. In Sub-Saharan Africa, where a significant proportion of the population lacks access to stable digital infrastructure, these dynamics are amplified. The region's digital divide reflects and perpetuates a stratified social order, where the economically privileged gain enhanced opportunities for participation in the digital economy, while marginalized groups face further exclusion from education, employment, and political engagement. Understanding digital inequality through the lens of class not only illuminates the unequal distribution of digital resources but also underscores the need to address the structural conditions that sustain these disparities. This chapter examines the intersections of digitalization and class in Sub-Saharan Africa, exploring how digital exclusion exacerbates socioeconomic inequities and hinders inclusive development (Goedhart, Verdonk &

Dedding, 2022, pp. 825-827). A closer examination of this issue reveals how the digital divide serves as both a mirror and a magnifier of pre-existing socio-economic inequalities.

The digital transformation in Africa represents a complex and uneven journey shaped by infrastructure gaps, skill shortages, and the high costs of technology adoption. While digital technologies such as artificial intelligence, blockchain, and mobile solutions offer transformative potential, their uptake across African businesses remains inconsistent. The COVID-19 pandemic accelerated digitalization as businesses sought to adapt and survive during lockdowns, highlighting the continent's growing awareness of digital transformation benefits, including enhanced efficiency, cost reduction, and improved customer experiences. However, challenges such as limited internet access—affecting only about one-third of the population compared to the global average of over half—hinder the full adoption of these technologies. Additionally, the prohibitive costs of deploying and maintaining digital systems and a persistent shortage of digital talent further stall progress (Chibo-Christopher, 2023, p. 6). The digital transformation in Africa represents a complex and uneven journey shaped by infrastructure gaps, skill shortages, and the high costs of technology adoption. These factors underscore the need to analyze how digital inequalities vary across different social groups and geographic areas within Sub-Saharan Africa.

The expansion of digital technologies and mobile broadband coverage in Sub-Saharan Africa (SSA) has brought both opportunities and challenges, revealing significant inequalities in access and usage. Despite substantial improvements in infrastructure, the gap between mobile internet coverage and usage widened from 2014 to 2019, highlighting that increased availability does not automatically translate into higher adoption rates. This divide is especially pronounced among rural populations, women, and poor groups, with the rural-urban gap reaching 60% and the gender gap standing at 37%, far exceeding the averages for other low- and middle-income countries. While countries like Kenya, Côte d'Ivoire, Sierra Leone, and Zambia made significant progress in mobile internet penetration, affordability and digital literacy remain persistent barriers. The gender divide is particularly stark, as many women, especially in rural areas, are unaware of their ability to access the internet via mobile devices or lack the financial means to do so. Even in relatively affordable markets like Nigeria, extreme poverty forces women to prioritize basic necessities over digital connectivity. Furthermore, digitalization has had mixed socio-economic impacts. On the one hand, it has facilitated access to financial services, modernized urban transport, and introduced innovative business models such as pay-as-you-go systems for energy access. On the other hand, it has deepened socio-economic stratification and exposed ethical concerns, such as the use of surveillance technologies by autocratic governments to suppress dissent. The COVID-19 pandemic further underscored these complexities, as reliance on digital tools during lockdowns accelerated the spread of misinformation while widening existing inequalities, particularly for rural women. These developments highlight the dual nature of digitalization in SSA: while it offers pathways for socio-economic inclusion and transformation, it also risks reinforcing structural inequalities and creating new forms of exclusion. Addressing these challenges requires targeted investments in digital literacy, inclusive policies that prioritize affordability, and robust ethical frameworks to ensure equitable access and mitigate the negative externalities of digital expansion (Kohnert, 2021, pp. 4-8).

The expansion of digital technologies and mobile broadband coverage in Sub-Saharan Africa (SSA) has brought both opportunities and challenges, revealing significant inequalities in access and usage. These disparities are further evident when considering the socio-economic and political implications of digitalization in the region.

The challenges faced by African workers in the digital economy highlight the persistent inequalities and systemic barriers shaping their participation in the global digital labour market. Gender disparities remain a significant issue, with lower digital literacy rates among women and limited access to STEM

education contributing to their underrepresentation in digital employment. Additionally, cultural norms and gender stereotyping further exacerbate income disparities, often favouring male workers. Beyond gender, the region struggles with a shortage of highly skilled labour, essential for engaging with the increasingly specialized demands of the digital economy. This skills gap is further worsened by the emigration of skilled professionals and limited opportunities for advanced technical training within the region. The emergence of the gig economy offers some promise, but precarious working conditions, algorithmic control, and the absence of robust labour protections undermine its potential to serve as a reliable source of income. Many workers face wage theft, delayed payments, and exploitative working conditions, which are often in violation of international labour standards. Moreover, technological, and infrastructural barriers, including limited internet penetration, unreliable power supplies, and the high costs of essential digital tools, create further obstacles for African workers. Mobile payment systems like M-Pesa in Kenya have demonstrated some success in addressing these challenges locally but remain insufficient for broader, cross-border participation in global digital markets. These issues are compounded by a lack of comprehensive policy frameworks addressing digital labour rights, social protections, and equitable access to digital infrastructure. Without targeted interventions and evidence-based policies, the digital economy risks perpetuating and even deepening structural inequalities, limiting its potential as a transformative force for inclusive growth and economic development in Africa (Onuoho, 2022, pp. 47-48). The challenges faced by African workers in the digital economy highlight the persistent inequalities and systemic barriers shaping their participation in the global digital labour market. Addressing these dynamics requires an in-depth exploration of how intersecting factors like class and gender perpetuate digital exclusion, forming complex layers of disadvantage.

Class dynamics within the context of the digital divide in Africa reflect the intersection of socio-economic disparities and access to information and communication technologies (ICTs). The unequal distribution of digital resources exacerbates existing class inequalities by creating distinct categories of digital inclusion and exclusion. At the top of this hierarchy are individuals with high levels of education, income, and access to ICTs, who can leverage these tools to enhance their socio-economic status. In contrast, the lower classes, often constrained by limited access to education, income, and digital infrastructure, are excluded from the benefits of digital connectivity. This exclusion is further compounded by structural barriers such as inadequate internet penetration, which remains below 40% in Sub-Saharan Africa, and limited access to affordable devices and reliable electricity. The emergence of digital labour platforms has reshaped class relations by introducing new forms of precarious work, particularly for the middle and lower classes. While these platforms offer opportunities for income generation, they often perpetuate exploitative practices such as low wages, lack of job security, and minimal labour protections. Workers in the digital economy, particularly those in Africa, frequently find themselves classified as independent contractors, circumventing national labour regulations, and undermining their bargaining power. This scenario aligns with the logic of algorithmic capitalism, where labour is commodified, and surplus value is extracted through intensified production and reduced costs. The lower classes, often engaged in manual and repetitive digital tasks, face limited opportunities for skill development and upward mobility, reinforcing their marginalization. Additionally, the digital divide reflects broader systemic inequalities, such as gender disparities, with women disproportionately excluded from digital participation due to lower levels of digital literacy and access to ICTs. These inequalities are not only a reflection of economic disparities but also a manifestation of cultural and political systems that prioritize the interests of the dominant classes. Addressing the digital divide in Africa thus requires a multidimensional approach that considers the interrelations of class, education, and infrastructure. Policies aimed at bridging the divide must go beyond increasing access to ICTs, focusing instead on developing digital skills, ensuring fair labour practices, and fostering equitable digital ecosystems. Without such interventions, the digital divide will continue to entrench existing class hierarchies, limiting the transformative potential of digitalization for inclusive economic development

in Africa (Karar, 2019, pp. 521-523). The analysis of class dynamics within Africa's digital divide underscores how digital platforms not only reshape labour relations but also deepen vulnerabilities, highlighting the urgent need for equitable policies and systemic reforms.

Digital labour in Sub-Saharan Africa exhibits distinct characteristics shaped by the region's socio-economic conditions and its integration into the global digital economy. A defining feature is the precarious and informal nature of work, where labourers often operate without stable contracts, social protections, or consistent income. This is especially evident in gig economies, such as ride-hailing, domestic services, and remote digital tasks. Many workers earn minimal wages, frequently below regional or global standards, as their labour is commodified into small, underpaid tasks. This dynamic leaves workers economically vulnerable and dependent on platforms for their livelihoods. Algorithmic management further intensifies worker exploitation by closely monitoring, rating, and disciplining them, eroding their autonomy, and bargaining power. This control is exacerbated by racialized and gendered labour practices, with black working-class women disproportionately employed in low-paying and labour-intensive jobs such as domestic work. These women often face systemic vulnerabilities, including exploitative working conditions and heightened exposure to discrimination. At the same time, opportunities for skill development are limited, as automation and algorithmic processes frequently deskill workers instead of upskilling them, reinforcing economic stagnation. The heavy reliance on digital platforms like Uber, Bolt, and SweepSouth is another key characteristic. These platforms position themselves as intermediaries rather than employers, allowing them to bypass accountability for worker rights while maintaining significant control over labour processes. Geographical and infrastructural challenges, such as low internet penetration rates and high costs for connectivity, devices, and transportation, further marginalize workers, particularly those in rural or poor areas. Despite these challenges, workers have shown resilience by developing new forms of mobilization. Tools like WhatsApp groups enable workers to share information, coordinate actions, and organize collective protests against exploitative practices. However, these efforts are often constrained by the systemic barriers entrenched within the digital labour market. Digital work in Sub-Saharan Africa also reflects a broader trend of economic and social marginalization. While the region's labour markets are increasingly integrated into global supply chains, particularly in remote tasks such as AI training and data tagging, the economic benefits disproportionately favour multinational corporations, leaving local workers with minimal gains (Kenny, 2025, pp. 136-141). The distinctive characteristics of digital labour in Sub-Saharan Africa underscore the complex interplay between socio-economic conditions and the structural constraints of the global digital economy, calling for a deeper examination of how workers navigate these challenges through emerging forms of collective action.

The rise of digital labour in Africa highlights significant intersections of class, precarious work, and digital postcolonialism, posing critical questions for socio-economic analysis. While the continent has increasingly been integrated into global digital capitalism through activities like business process outsourcing (BPO) and gig economy platforms, this integration is deeply uneven and marked by structural inequalities. African digital workers often operate under conditions of "digital Taylorism," where algorithmic management enforces high levels of control and commodification, reflecting patterns of exploitation akin to earlier forms of industrial capitalism. These conditions exacerbate vulnerabilities tied to socio-economic class, with digital work offering limited upward mobility due to low wages, job insecurity, and lack of social protections. Furthermore, the ideological framing of digitalization as a developmental "silver bullet" masks the entrenchment of global inequalities, often relegating African workers to roles that reinforce dependency and marginalization. This landscape invites a reconsideration of proto-proletariat and pooriat frameworks, emphasizing the need to address systemic dispossession and the generation of surplus populations through digital economies (Anwar & Graham, 2022, pp. 115, 137-139, 144-146, 182). The rise of digital labour in Africa underscores the urgent need

to interrogate how global digital capitalism perpetuates structural inequities, compelling a re-evaluation of class dynamics and their socio-economic implications in a postcolonial context.

The digital labour landscape in Africa is shaped by both opportunities and significant challenges, influenced by local and continental initiatives aimed at integrating the workforce into the digital economy. Programs like Rockefeller Foundation's "Digital Jobs Africa," IBM's large-scale digital skills training initiative, and Kenya's Ajira platform illustrate diverse efforts to equip youth with necessary skills and connect them to online work opportunities. However, barriers such as limited internet access, high data costs, inadequate technological infrastructure, and unreliable electricity hinder broader participation. Digital workers often face challenges like intense competition, precarious incomes, and discriminatory practices on platforms that undermine their economic potential. Payment systems also pose a critical issue, with limited access to international payment mechanisms further complicating participation. While crowdsourcing and micro-tasking offer potential avenues for employment, they frequently provide low wages and limited job security, perpetuating vulnerability rather than addressing systemic inequalities. Addressing these challenges requires multifaceted policy interventions and infrastructural investments to ensure equitable access to digital opportunities across the continent (van Belle & Mudavanhu, 2018, pp. 7-17). The digital labour landscape in Africa illustrates a complex interplay of opportunities and systemic challenges, emphasizing the need for comprehensive strategies that bridge infrastructural gaps and prioritize the rights and protections of digital workers.

The digital transformation in Africa highlights stark class divisions, where the benefits of digitalization disproportionately favour industry and service sectors while exacerbating vulnerabilities in the agricultural workforce. As studies reveal, digital developments like internet access and digitally delivered services have contributed to employment growth in high-skilled sectors, yet they have led to significant job losses in agriculture, a sector dominated by low-income, unskilled workers, and disproportionately by women. This dynamic aligns with broader class-based inequalities, as digitally literate workers in urban centres increasingly benefit from access to technology and opportunities, while rural, subsistence-level farmers face displacement and exclusion. The uneven distribution of digital gains reflects and intensifies structural disparities, suggesting a reconfiguration of the proto-proletariat or pooriat class, where a growing underclass of digitally excluded workers is created. These findings underscore the necessity of addressing systemic barriers to equitable digital access, particularly in sectors like agriculture, to ensure that digitalization becomes an inclusive force for economic and social development rather than a divisive one (Parry & Viviers, 2023). The digital transformation in Africa reveals entrenched class inequalities, prompting a critical reassessment of how digitalization can be harnessed to bridge divides and support equitable growth, particularly for marginalized agricultural workers.

Digital platforms such as Uber and Airbnb are transforming the African economy by providing informal entrepreneurs with opportunities to increase productivity and gradually formalize their businesses. While the pervasive informality in African economies stems from the perception that formalization offers limited benefits, digitalization is altering this dynamic by reducing the costs and enhancing the advantages of formalizing, including better market access and improved contract enforcement. Mobile payment systems have boosted financial inclusion, enabling entrepreneurs to expand their reach and governments to streamline tax collection. However, challenges such as the lack of systematic empirical evidence on the socio-economic impacts of platforms and the limited benefits perceived by firms hinder broader formalization. Despite these barriers, digital platforms present significant potential for formalizing economies and fostering economic growth, provided that policies balance innovation incentives with regulatory requirements to ensure equitable and sustainable development (Lakemann & Lay, 2019). Digital platforms such as Uber and Airbnb are transforming the African economy by providing informal entrepreneurs with opportunities to increase productivity and gradually formalize

their businesses. These examples illustrate the potential for digital platforms to contribute to broader economic formalization if supported by balanced regulatory frameworks.

At this point, when looking at class developments in Africa, it becomes evident that the concept of the proto-proletariat, while valuable for understanding the transitional phase of labour in early capitalist contexts, falls short of capturing the unique dynamics of digital labour in Sub-Saharan Africa. The proto-proletariat traditionally refers to workers engaged in informal or low-capital activities, often straddling traditional subsistence economies and emerging capitalist structures. However, the contemporary realities of digital labour necessitate a reconceptualization. Digital workers in Africa, while resembling blue-collar workers in their role as producers within a global digital economy, face distinct challenges shaped by algorithmic control, global market competition, and the absence of formal labour protections. These dynamics are compounded by structural inequalities, precarious working conditions, and the pervasive nature of self-exploitation within digital platforms. In light of these conditions, the concept of the "pooriat" is proposed as a more nuanced framework to describe the socio-economic realities of African digital workers. The term "pooriat" integrates the notions of poverty and proletariat, reflecting the chronic deprivation and systemic marginalization that characterize the lives of these workers. Unlike the proto-proletariat, who may exist in transitional phases of industrialization, the pooriat is firmly entrenched within the mechanisms of global digital capitalism. This class is marked not only by economic precarity but also by the pervasive experience of deprivation across multiple dimensions of life, including access to education, healthcare, and basic digital infrastructure.

The pooriat operates in a digital economy that commodifies their labour while offering minimal opportunities for upward mobility. Task-based platforms such as Upwork and Fiverr epitomize this dynamic, where African workers perform low-paid, repetitive digital tasks for a global clientele. These platforms, while providing access to international markets, enforce a hierarchical structure that prioritizes profit extraction over worker welfare. Algorithmic management further exacerbates these inequities by dictating work conditions, determining pay rates, and perpetuating surveillance, leaving workers with little control or bargaining power. This constant pressure to compete in global markets often leads to self-exploitation, where workers extend their hours or sacrifice their well-being to meet the demands of algorithms and retain their positions. The pooriat concept also emphasizes the intersection of economic exploitation and systemic neglect, highlighting how digital workers remain excluded from formal protections such as labour rights, social security, or union representation. Their dependency on global platforms mirrors the structural dependency observed in colonial economies, where peripheral regions served as sources of cheap labour and raw materials for the benefit of core nations. In this sense, the pooriat represents not merely a class but a manifestation of digital postcolonialism, where economic and cultural subjugation persists through new mechanisms of digital dependency. By introducing the concept of the pooriat, this discussion aims to expand the theoretical framework for understanding class dynamics in the digital age. It underscores the urgent need to address the systemic inequalities embedded within global digital labour markets and to advocate for policies and practices that promote equitable participation, labour protections, and structural transformation. Only by recognizing and addressing these realities can the digital economy evolve into an inclusive and sustainable model that transcends the exploitative patterns of its colonial and capitalist predecessors.

4. Conclusion

This study has demonstrated how digital postcolonialism extends colonial power dynamics into the digital age, perpetuating global inequalities through the dominance of data, platforms, and digital infrastructures. Centralized control by tech companies, predominantly headquartered in the global North, creates a modern dependency where the global South is systematically marginalized. Data has emerged as the new resource extracted from peripheral regions to fuel economic growth in core nations,

replicating patterns of exploitation and economic asymmetry reminiscent of historical colonialism. This digital dependency underscores the structural inequities embedded within the global digital economy.

The intersection of digital postcolonialism with class dynamics reveals the precarious conditions faced by Sub-Saharan Africa's digital labour force. Workers often operate under proto-proletarian conditions, performing low-wage, task-based jobs dictated by algorithms without the protections of formal employment. These precarious arrangements reinforce socio-economic hierarchies, limiting opportunities for upward mobility and deepening economic stratification. Concepts such as "digital blue-collar" labour and the newly proposed "pooriat" illuminate the pervasive poverty and exploitation that characterize this workforce, exposing the systemic challenges they endure within a global framework of digital capitalism.

Digital platforms further complicate this landscape, functioning as both enablers of economic participation and agents of inequality. While offering access to global markets, these platforms impose significant barriers, including high fees, algorithmic control, and inadequate labour protections. African workers often find themselves caught in a cycle of self-exploitation, working excessive hours to meet platform demands while absorbing risks and costs. This dual role of platforms underscores the urgent need for policy interventions that address their exploitative tendencies while maximizing their potential for inclusive development.

Moreover, the study highlights the broader implications of digital postcolonialism, including the commodification of labour and the erosion of local agency in global digital economies. The dominance of tech companies extends beyond economic control to influence cultural norms and labour practices, embedding neoliberal ideologies that marginalize diverse voices and knowledge systems. This systemic subjugation calls for transformative approaches that challenge the monopolistic structures of digital capitalism and prioritize equity, representation, and labour rights.

In conclusion, addressing the challenges of digital postcolonialism requires a comprehensive rethinking of global digital economies. Alternative frameworks like platform socialism offer potential pathways by advocating for the democratization of digital infrastructures and fair redistribution of resources. By bridging digital postcolonialism with class analysis, this study contributes to understanding how digital economies reinforce global hierarchies and labour inequalities. Moving forward, interdisciplinary, and collaborative strategies must be developed to dismantle these systemic inequities and foster a digital future rooted in inclusivity, justice, and sustainable development.

References

- Abu Enein, G. F. R. (2023). Post-colonialism and the digital age. *Journal of Namibian Studies: History Politics Culture*, 38, 262–277.
- Anwar, M. A., & Graham, M. (2022). *The digital continent: Placing Africa in planetary networks of work* (p. 288). Oxford University Press.
- Chibo-Christopher, A. (2023). Digital transformation and the future of work and business in Africa. *Working Paper Series, Swiss Business School*.
- Curchod, C., Patriotta, G., Cohen, L., & Neysen, N. (2020). Working for an algorithm: Power asymmetries and agency in online work settings. *Administrative Science Quarterly*, 65(3), 644–676.
- Faraj, S., Pachidi, S., & Sayegh, K. (2018). Working and organizing in the age of the learning algorithm. *Information and Organization*, 28(1), 62–70.
- Goedhart, N. S., Verdonk, P., & Dedding, C. (2022). “Never good enough”: A situated understanding of the impact of digitalization on citizens living in a low socioeconomic position. *Policy & Internet*, 14(4), 824–844. <https://doi.org/10.1002/poi3.315>
- Graham, P. (2007). Political economy of communication: A critique. *Critical Perspectives on International Business*, 3(3), 226–245.
- Han, C. (2018). Precarity, precariousness, and vulnerability. *Annual Review of Anthropology*, 47(1), 331–343.
- Jandrić, P., & Kuzmanić, A. (2015). Digital postcolonialism. *IADIS International Journal on WWW/Internet*, 13(2).
- Karar, H. (2019). Algorithmic capitalism and the digital divide in Sub-Saharan Africa. *Journal of Developing Societies*, 35(4), 514–537. <https://doi.org/10.1177/0169796X19890758>
- Kenny, B. (2025). A Future of racial capitalism: Reproducing coercion through new digital labour in South Africa. *The Handbook for the Future of Work*, 135–144.
- Kohnert, D. (2021). *The impact of digitalization on poverty alleviation in Africa*. SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3944941>
- Lakemann, T., & Lay, J. (2019). Digital platforms in Africa: The "Uberisation" of informal work (GIGA Focus Africa No. 7). Globalisation and Development Research Programme. <https://www.giga-hamburg.de/en/publications/giga-focus/digital-platforms-in-africa-the-uberisation-of-informal-work>
- Lawler, S. (2005). Disgusted subjects: The making of middle-class identities. *The Sociological Review*, 53(3), 429–446.
- McGee, T. G. (1974). The persistence of the proto-proletariat: Occupational structures and planning for the future of third world cities. *University of California, School of Architecture and Urban Planning, Comparative Urban Studies and Planning Program*.
- McGee, T. (1985). From urban involution to proletarian transformation. *Cahiers de Géographie du Québec*, 29(77), 295–308.
- Onuoha, R. (2022). Digitalization and labour in Africa: A regional snapshot for relevant social interventions. *Economic and Policy Review*, 20(1), 46–53.

- Parry, A., & Viviers, W. (2023). Africa is going digital: Is this good or bad for employment? *Futures*. Retrieved from <https://futures.issafrica.org/blog/2023/Africa-is-going-digital-Is-this-good-or-bad-for-employment.html>
- Schmiz, A. (2013). Migrant self-employment between precariousness and self-exploitation. *Ephemera: Theory & Politics in Organization*, 13(1).
- Tarafdar, M., Page, X., & Marabelli, M. (2023). Algorithms as co-workers: Human algorithm role interactions in algorithmic work. *Information Systems Journal*, 33(2), 232–267.
- Thompson, E. P. (1963). *The making of the English working class*. Vintage Books.
- van Belle, J.-P., & Mudavanhu, S. (2018). *Digital labour in Africa: A status report*. Centre for Development Informatics, Global Development Institute, University of Manchester. Retrieved from <https://diode.network/publications/>
- Vieira, T. (2023). Platform couriers' self-exploitation: The case study of Glovo. *New Technology, Work and Employment*, 38(3), 493–512.
- Walsh, P. (2019). Precarity. *ELT Journal*, 73(4), 459–462.
- Yılmaz, Ö. (2024). *Dijital Kapitalizmde eşitsizliğin dijital emek bağlamında yeniden üretimi: Afrika kıtası örneği* [Doctoral thesis].

Article Information Form

Conflict of Interest Disclosure: No potential conflict of interest was declared by the author.

Plagiarism Statement: This article has been scanned by iThenticate.

A New Concept in Public Relations: A Systematic Review on "Corporate Social Advocacy"

Beris Artan Özoran^{1*}
Aycan Ulusan²

¹ Ankara University, Faculty of Communication, Public Relations and Publicity, Ankara, Türkiye, beris87@hotmail.com, <https://ror.org/01wntqw50>

² TOBB University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Ankara, Türkiye, aycan@622.us, <https://ror.org/03ewx7v96>

*Corresponding Author

Received: 23.10.2024

Accepted: 10.01.2025

Available Online: 09.03.2025

Abstract: The increasing public demand for brands to contribute to the creation of a 'more livable world' has played a critical role in shaping the transformation of corporate strategies centered around corporate social advocacy. This shift has also necessitated further academic inquiry into the subject. In this context, this study aims to offer both a conceptual evaluation of corporate social advocacy and a systematic review of academic research conducted in this field. The findings suggest that corporate social advocacy is gaining substantial prominence in both corporate and academic contexts. However, the review also identifies notable methodological gaps within the existing body of literature. Furthermore, an important observation is that the majority of studies focus predominantly on U.S. corporations and societal issues, leading to a body of literature that is largely constrained to the U.S. context.

Keywords: Corporate Social Advocacy, Public Relations, Systematic Review, Corporate Social Responsibility

1. Introduction

In 2012, Howard Schultz, CEO of Starbucks, stated that the company stands in support of LGBTQ rights and marriage equality. During the Starbucks Annual Shareholders Meeting in 2013, in response to a shareholder's criticism that the company's support for same-sex marriage could lead to customer losses, Schultz remarked that not every decision is based on economic factors and suggested that the shareholder could sell their Starbucks shares and invest in another company if they disagreed (Starbucks, 2015).

In 2019, Ben & Jerry's changed the name of its popular "Chubby Hubby" ice cream to "Hubby Hubby" to show support for Vermont's legalization of same-sex marriage, featuring an image of two men in tuxedos getting married on the packaging (Huffpost, 2009). In contrast, the Chick-Fil-A brand took a different stance, openly declaring its opposition to same-sex marriage (CNN US, 2012). Dick's Sporting Goods, one of the largest gun retailers in the U.S., removed certain firearms from its stores following a school shooting in 2012, thus demonstrating its position on gun control (Davis, 2016). Airbnb announced its opposition to Trump's immigration policies, stating, "It is not right to prevent refugees from entering the U.S." (The Hill, 2018). The proliferation of such examples, particularly over the last decade, is noteworthy. Whereas "no comment" was once a standard response for brands regarding controversial social and political issues (Sprout Social, 2019), an increasing number of brands are now taking a public stance.

In recent years, brands, particularly in the U.S., have begun to express their positions on socially contentious issues. The stances taken by brands have garnered praise and approval from some groups while facing criticism and even boycotts from others. The increasing number of brands taking a stance on controversial social and political issues has prompted the search for new concepts in academia. Due to the inability to fully explain the examples through concepts such as corporate social responsibility, corporate activism, corporate advocacy, and corporate political activism, Dodd and Supa, introduced the term "corporate social advocacy" in 2014. This term is defined as "a public statement or stance taken by an organization on controversial social and political issues" (Dodd & Supa, 2014).

It has long been recognized that companies are responsible to society and strive to meet societal expectations to legitimize their existence (Overton et al., 2020, p. 696). In this context, companies have been engaging in corporate social responsibility (CSR) initiatives for many years, supporting social issues to meet public expectations. Corporate social responsibility is used as an umbrella term that describes voluntary activities undertaken by companies to fulfill their obligations to stakeholders and society (Coombs & Holladay, 2013, p. 212). However, it is also acknowledged that until recent years, companies traditionally employed a strategy of silence on controversial issues (Overton et al., 2020, p. 696).

Although the communication of companies with the public on controversial issues is not entirely a new concept (Bateman, 1973), there has been a noticeable increase in the number of companies taking stances on such issues compared to the past. Companies are increasingly feeling the pressure to engage with controversial social issues and are taking on the responsibility to serve as a moral compass for society (Parcha & Westerman, 2020, p. 351). One of the primary reasons for this shift is the changing expectations of consumers towards brands.

Edelman's 2017 "Earned Brand" study revealed a significant increase in the proportion of "belief-driven consumers." This term is used to describe individuals who prefer, purchase, or boycott brands based on their political and social stances. According to the study, more than half of the participants indicated they prefer brands that align with their values, and 65% stated they would not choose brands that remain silent when they should take a stand. The research demonstrates that brand loyalty increases when brands communicate shared values with consumers (Edelman, 2017). The 2018 data from this annual study showed a 13% increase in the proportion of belief-driven consumers. Participants also noted that brands possess significant power to address social issues and drive change.

The 2019 study titled "Brands Creating Change in the Conscious Consumer Era" produced similar findings. Seventy percent of participants expressed that it is important for brands to take a public stance on social and political issues (Edelman, 2018). A study conducted by Austin et al. (2019) in the U.S. revealed that despite the conservative tendencies of the population, people believe companies should address significant social issues.

The 2020 "Trust Barometer" report published by Edelman indicated that 80% of consumers expect brands to address social issues. The stances taken by brands on social issues and their actions play a critical role in building consumer trust (Edelman, 2020). The 2024 report further showed that brands' open and consistent stances on social and political issues have a positive impact on building trust. According to the research, brands experience a loss of consumer trust when they remain silent or exhibit inconsistent behavior on such issues. The report emphasizes that while brands' active participation in social and political matters presents both opportunities and challenges, managing this balance is crucial for building trust (Edelman, 2024).

Recent studies show that consumers expect companies to be active on social issues and to take a stance. In line with these research findings, an increasing number of companies, particularly in the U.S., are taking sides on controversial issues. This stance, defined as corporate social advocacy, meets the expectations of some groups while drawing criticism from others. Thus, it can be said that such positions carry risks for companies.

Research on "corporate social advocacy," a relatively new concept in the public relations literature, is of great importance for the development of this field in academia as well as for providing guidance to companies. In the international literature, there is a growing trend in the number of articles addressing the topic of CSA. In addition to studies examining the impact of CSA on areas such as purchasing behavior, word of mouth, and corporate reputation, research exploring perceptions of CSA is also increasing. However, in the Turkish literature, only two articles focus on this subject. Akçay (2023)

analyzes the statements made by Koç Holding, Borusan Holding, and the Sabancı Foundation regarding Türkiye's withdrawal from the Istanbul Convention. Similarly, Ekmekçi and Akdağ (2024) argue that organizations should advocate for social, political, and economic issues, emphasizing that efforts on matters impacting rights and freedoms are crucial for societal well-being. Additionally, there is no existing research that compiles studies on CSA or identifies the trends in the body of research conducted to date. In this context, the aim of this paper is to conduct a systematic analysis of research on "corporate social advocacy," a concept first introduced in 2014. Within this framework, the distribution of studies on corporate social advocacy by year and journal, the research methods and theories employed, the countries in which the research was conducted, and the topics covered in the studies will be examined. It is anticipated that the findings of this research will benefit both academia and practitioners by shedding light on the trends in this field.

2. Corporate Social Advocacy

The concept of "Corporate Social Advocacy" was first introduced in an article published by Dodd and Supa in 2014 in the *Public Relations Journal*. With an increasing number of companies in the U.S. taking bolder stances on contentious issues such as same-sex marriage, immigration, social justice, and police violence, it has become evident that research in the field of public relations is beginning to focus on corporate social advocacy (Dodd & Supa, 2014; Rim et al., 2024, p. 2).

Etymologically, the term "advocacy" is derived from the Latin verb "advocare," which means to call for help. It also contains the Latin word "vox," meaning voice. Therefore, advocacy can be defined as providing support for an individual, organization, or idea and "voicing" that support, attempting to persuade the target audience to adopt that individual, organization, or idea (Edgett, 2002, p. 1). Corporate Social Advocacy is defined as "a public function in which companies or CEOs position themselves on a controversial socio-political issue outside their corporate social responsibility interests" (Dodd & Supa, 2015, p. 288). In other words, it refers to companies taking a stance on a controversial issue outside their area of operations, indicating their position, and making a public statement on the matter.

It has long been recognized that companies must meet consumer expectations regarding contributions to the "common good" to legitimize their existence. This expectation is generally addressed through corporate social responsibility (CSR) efforts. However, as expectations regarding the role of companies in society have evolved, firms have begun to adopt active positions not only on topics related to social responsibility but also on socially and politically contentious issues (Overton et al., 2021, p. 1). This approach stands in contrast to traditional business thinking, which advises companies to remain neutral on controversial topics out of fear of alienating customers (Austin et al., 2019, p. 7).

Based on the theoretical explanations of corporate social advocacy developed by Dodd and Supa (2015) and Wettstein and Baur (2016), Fröhlich and Knobloch (2021) assert that corporate social advocacy possesses the following characteristics: Positioning on a controversial socio-political issue, a clear stance taken by a company or its official representative on the issue, the issue being a social event not initiated by the company, and the subject and content of the communicated message lacking a connection to the company's main business or area of operation (2021, p. 2).

How controversial socio-political issues are defined is also important for delineating the boundaries of corporate social advocacy. Since controversial issues change over time, with some becoming less or more contentious, there is no exhaustive list of issues considered falling under corporate social advocacy. However, for an issue to qualify as corporate social advocacy, it must be current (i.e., it must be a matter of ongoing debate), involve conflicting parties with opposing views, and not relate to the company's area of operation or its profit enhancement (Parcha, 2022, p. 917).

Companies can employ various types of communication for corporate social advocacy. These include statements or speeches by the company's primary representative or CEO (Dodd & Supa, 2014; Hong & Li, 2020; Logan, 2021), official statements made by the company (Parcha & Westerman, 2020; Lee & Chung, 2023), advertisements published by the company (Lim et al., 2024), and social media posts made by the company (Rim et al., 2020).

While taking a public stance on contentious issues and sharing this stance with the public carries significant risks for companies, numerous studies demonstrate the positive effects of corporate social advocacy on consumer attitudes and behaviors. Some research (Austin et al., 2019) indicates that consumers believe companies should address significant issues, while other studies have shown that corporate social advocacy can positively influence purchase behavior (Dodd & Supa, 2015), the credibility and reputation of the company (Vasquez, 2022), and word-of-mouth communication (Xiao & Overton, 2022). Furthermore, corporate social advocacy practices can create a legitimacy gap among stakeholders, potentially negatively impacting the resources and power held by the company (Dodd & Supa, 2015). Some studies (Hong & Li, 2020) suggest that corporate social advocacy practices can lead to outcomes such as boycotts, protests, and alienation.

3. Differences Between Corporate Social Advocacy and Neighboring Concepts

Corporate Social Advocacy (CSA) is a relatively new concept, having only recently completed its tenth year, and it is often used synonymously with neighboring concepts, leading to a lack of consensus in academia. In this context, discussing the differences between CSA and related terms such as Corporate Social Responsibility (CSR), Corporate Activism, Corporate Advocacy, and Corporate Political Activism is essential for delineating the concept's boundaries.

Some authors (Park, 2022, p. 893; Austin et al., 2019, p. 6) view corporate social advocacy as a form of corporate social responsibility activity or a subset thereof. Both practices concern companies fulfilling their responsibilities and obligations to society beyond short-term economic profits (Rim et al., 2024; Xu & Xiong, 2020). Despite this similarity, some researchers argue that CSA should be treated as a distinct area (Zhou & Dong, 2022; DiRusso et al., 2022) and express that it significantly diverges from CSR. The broader term CSR encompasses economic, legal, ethical, and philanthropic responsibilities (Carroll, 1991) and includes corporate activities that benefit the general welfare of society (Rim et al., 2022). These activities typically support uncontroversial issues, such as pollution control, education, and poverty alleviation, with the additional aim of enhancing the company's image (Austin et al., 2019).

Corporate social advocacy, however, differs from social responsibility in terms of the nature of its objectives, the degree of extremism involved, and the risks taken (DiRusso, 2022, p. 2). In CSA, companies take a public stance on controversial issues that may not be positively received by all stakeholders, thus risking alienation of certain groups (Dodd & Supa, 2014). This means CSA has the potential for both support and boycotts. Unlike CSR, the statements and actions in CSA are unrelated to the company's business area (Austin et al., 2019). For example, a company selling wooden products engaging in reforestation efforts would be evaluated within the framework of CSR, whereas making a statement on women's rights would fall under CSA (Dodd & Supa, 2015). Similarly, a retail company specializing in women's clothing might offer a scholarship program for women as part of its CSR initiative. However, if the CEO makes a statement for or against immigration, same-sex marriage, abortion, or racial inequality, it would be considered an act of corporate social advocacy (Vasquez, 2022, p. 3).

While CSA bears similarities to philanthropy-focused CSR, the latter supports social issues like education, culture, health, and housing—issues generally accepted by society—whereas advocacy practices focus on controversial topics that may lead to social conflict (Park, 2022). For instance, Starbucks' activities aimed at forest conservation, although outside its primary business, are evaluated

within the context of CSR because environmental protection is generally non-controversial and does not provoke stakeholder outrage or boycotts (Dodd & Supa, 2014). Similarly, CSA should be distinguished from political corporate social responsibility. The fundamental difference between these two concepts lies in the aim of “establishing the legitimacy of corporate political activities” versus “creating functional benefits.” For example, when evaluating Starbucks’ CEO’s efforts to achieve consensus among internal stakeholders regarding statements on race, this is framed within political corporate social responsibility. In contrast, legitimacy is not a requirement for CSA (Lee & Young, 2021, p. 2; Wettstein & Baur, 2016, p. 179).

Another concept that is often confused with CSA is “corporate activism.” According to DiRusso and others, corporate social advocacy should be viewed as a softer extension of activism. CSA features a less aggressive communication style compared to corporate activism, which mobilizes and channels resources toward social and individual change. In CSA, the aim remains to protect the company’s profits and define its identity, while corporate activism seeks to exert pressure for change on institutions (DiRusso et al., 2022, p. 2). For example, Gillette’s “The Best Men Can Be” campaign, which critiques toxic masculinity, is considered corporate social advocacy because it promotes change without pressuring any institution, whereas Dick’s Sporting Goods’ decision to stop selling assault weapons after pressuring the National Rifle Association is regarded as corporate activism (Austin et al., 2019).

Authors have also identified distinctions between CSA and “corporate advocacy.” Gaither and Austin consider corporate social advocacy an evolved form of traditional corporate advocacy. Unlike CSA, corporate advocacy has existed since the early stages of corporate advertising in the 1900s. For instance, German textile companies campaigned to reclaim seized properties during World War I, and during the Great Depression in the 1930s, organizations campaigned to defend the free enterprise system to combat unemployment. However, CSA differs from corporate advocacy in terms of its objectives and strategies. While corporate advocacy aims to protect an organization’s products and market position, corporate social advocacy addresses social issues affecting specific stakeholder groups through corporate statements and actions. Unlike corporate advocacy, CSA does not provide direct benefits to the company; rather, it may provoke polarized public reactions (Gaither & Austin, 2022).

Another neighboring concept to corporate social advocacy is “corporate political activism.” Wettstein and Baur (2016) as well as Hydock et al. (2020) often use this term interchangeably with CSA. Wettstein and Baur define it as “public support for specific individuals, groups, and values, persuading others to do the same” (2016, p. 201), while Hydock et al. describe it as “a form of brand activism where a brand takes a public stance on controversial social issues” (2020, p. 1135). Vasquez notes that the fundamental distinction between these two concepts lies in “action.” Unlike corporate social advocacy, corporate political activism is defined as “a company taking action in response to controversial political and social issues” (2022, p. 4). For example, a statement made by DICK’s Sporting Goods CEO in favor of gun reform would be viewed as corporate social advocacy, whereas the decision to stop selling assault rifles to consumers under the age of 21 would be considered corporate political activism (Vasquez, 2022, p. 4).

4. Research Method

This study aims to reveal the trends in research related to the emerging concept of “corporate social advocacy” within public relations. In this context, the following questions are explored:

RQ1: What is the distribution of corporate social advocacy articles by year and journal?

RQ2: What are the trends in theoretical approaches and methodological preferences in corporate social advocacy articles?

RQ3: What are the trends related to core research themes and the research context (the country where the research was conducted, the brands studied) in corporate social advocacy articles?

To answer these questions, databases Web of Science and Scopus were searched on March 15, 2024, using the keyword “corporate social advocacy,” based on the work of Verčič et al. (2024). A total of 75 items were identified from this search. Full-length articles were chosen as the unit of analysis, excluding book reviews, editorial writings, commentaries, theses, and conference papers. Seven of the 70 full-length articles were not included in the study, as they did not directly focus on the topic. As a result, 63 of the examined articles were found suitable for analysis.

Based on previous systematic review studies on public relations, coding protocol and coding manual were developed. An Excel spreadsheet was created for the research, including the following headings: (1) general information such as authors, title, journal name, publication year, and keywords; (2) theoretical approaches and methodology information; (3) contextual information such as the country where the research was conducted and the brands studied.

The first version of the coding manual was prepared by two researchers, each reviewing five articles. Subsequently, ten randomly selected articles were used to improve the coding manual. After this process, a new random sample ($n = 15$) was created and coded independently by two coders. The reliability between the coders was evaluated using Krippendorff's Alpha scores, yielding satisfactory results ranging from 0.88 to 1.00 (Hayes & Krippendorff, 2007). Inconsistencies between coders were resolved through discussions, and necessary adjustments were made to the coding manual before coding the remaining dataset.

Additionally, to analyze research themes, a co-occurrence analysis of article abstracts was conducted using the VosViewer tool. This process revealed distinct clusters of frequently co-occurring keywords. Each word used in the abstracts is considered a node. It is assumed that the clusters formed from frequently co-occurring words share similar core research interests (Dong & Morehouse, 2023). Based on this assumption, main headings for research themes were created from the words in the clusters.

This study has several limitations. Firstly, it focuses exclusively on academic research related to CSA. This means that practical applications of CSA have been excluded from the scope of the study. Additionally, the analysis is limited to articles retrieved from the Web of Science and Scopus databases. Only articles written in English were included in the sample, which resulted in the exclusion of studies available in other databases and those conducted in languages other than English. Moreover, the reliance on these databases has led to a predominant focus on U.S.-based research. Consequently, the study is limited in its ability to provide insights into how CSA is perceived, implemented, and evaluated in other countries and cultural contexts.

5. Findings

Figure 1 illustrates the annual distribution of academic research articles on CSA between 2015 and 2024. It aims to highlight the growth trajectory of research in this field. The first CSA-related research appeared in 2015, but no articles were published until 2019. From 2020 onwards, there has been a gradual increase in publications, reaching a peak of 16 articles in 2023. This indicates a growing academic interest in the field. A total of 63 articles have been published over the ten-year period since CSA was first conceptualized in 2014. Notably, the most significant growth occurred after 2020, reflecting the increasing recognition of CSA as an important research area. The lack of publications before 2020 suggests a delay in academic engagement with the concept, despite its introduction in 2014. The rapid increase post-2020 aligns with the increasing CSA activities of companies and global emphasis on corporate accountability in social issues.

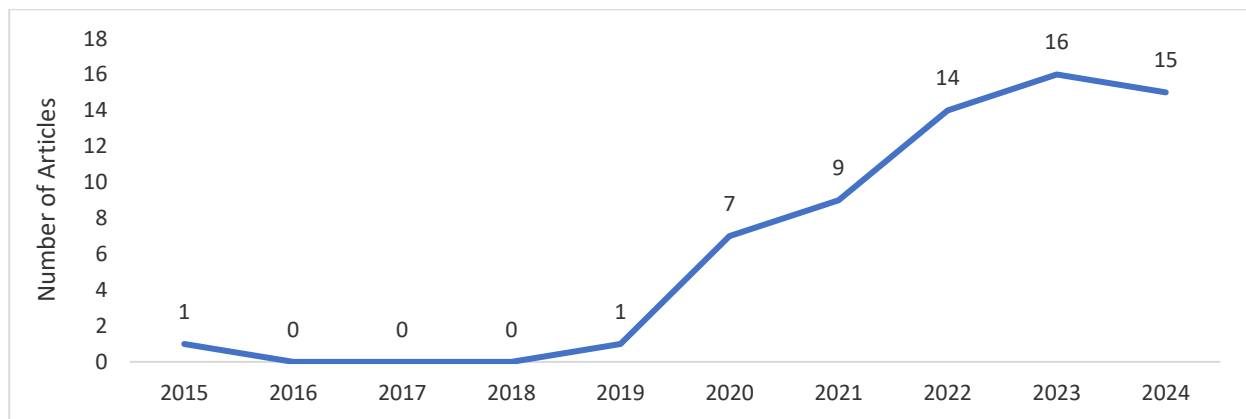
Figure 1*Distribution of Articles by Year*

Table 1 categorizes the 63 articles on CSA by journal field and identifies the journals with the highest publication rates. It aims to show the disciplinary focus of CSA research. Public relations journals account for 36.5% of all CSA articles, with Public Relations Review contributing the highest number (23.8%). The communication field follows, with 27 articles (42.9%) published across 15 journals. The top journals include Public Relations Review (n=15) and Journal of Public Relations Research (n=8). Other notable fields include marketing (6.3%), sustainability (6.3%), and advertising (1.6%).

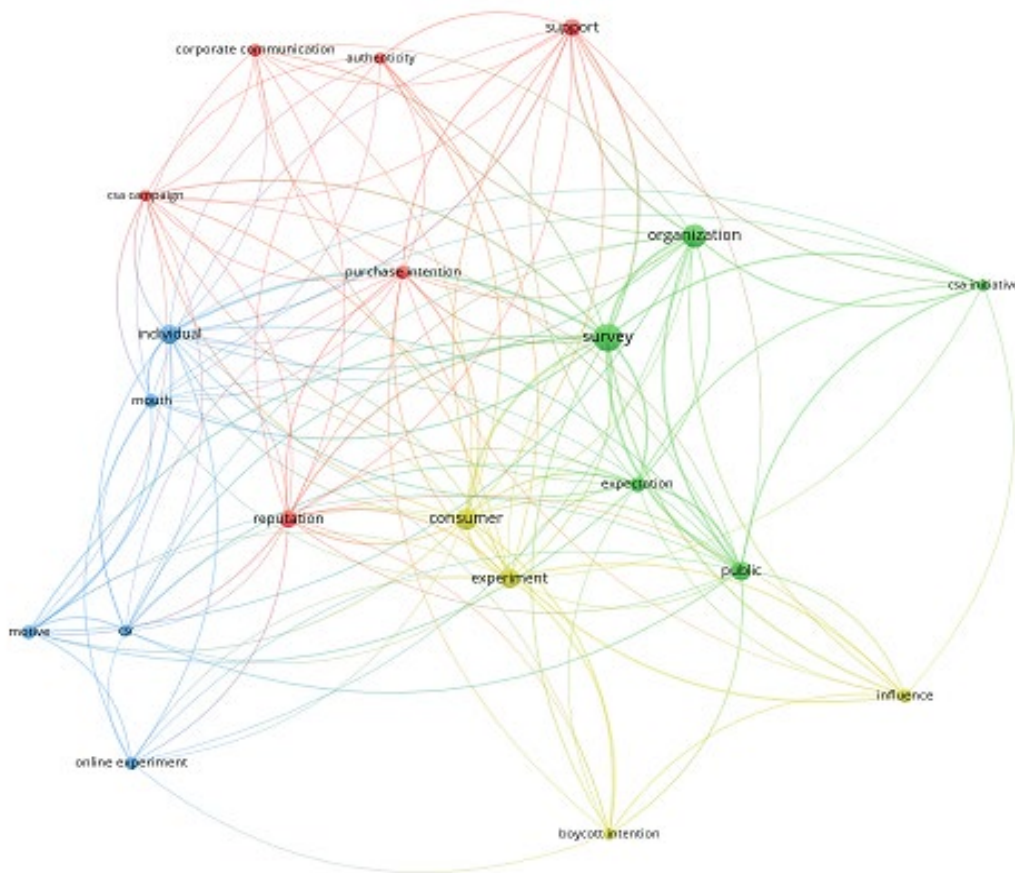
Table 1*Distribution of Articles by Journal*

Journal Area	Journal Name	Number of Articles	Percentage (%)
Public Relations	Public Relations Review	15	23,8
	Journal of Public Relations Research	8	12,7
	Corporate Communications	7	11,1
	International Journal of Strategic Communication	4	6,3
	International Journal of Business Communication	2	3,2
	Journal of Communication Management	2	3,2
	Management Communication Quarterly	2	3,2
	Asian Journal of Communication	1	1,6
	Business and Professional Communication Quarterly	1	1,6
Communication	Communication and Sport	1	1,6
	Communication Research Reports	1	1,6
	Frontiers in Communication	1	1,6
	International Journal of Communication	1	1,6
	International Journal of Sport Communication	1	1,6
	Journal of Applied Communication Research	1	1,6
	Journal of Public Interest Communications	1	1,6
	Mass Communication and Society	1	1,6
Marketing	Journal of Marketing Communications	4	6,3
Sustainability	Sustainability (Switzerland)	4	6,3
Advertaising	International Journal of Advertising	1	1,6
	Business and Society Review	1	1,6
Other	Internet Research	1	1,6
	Journal of Capital Markets Studies	1	1,6
	Journal of Homosexuality	1	1,6
Total		63	100

Figure 2 visualizes the co-occurrence of key terms in CSA-related abstracts, revealing thematic clusters in the literature. The Vosviewer program analyzed 1,425 words from article abstracts to identify research themes. Using a threshold of 5 co-occurring words and consolidating variations (e.g., "CSA" & "corporate social responsibility"), irrelevant terms like purpose and methodology were excluded. The resulting network (Figure 2) revealed four clusters with 20 key terms. The network contains four distinct clusters: Positive Effects of CSA on attitudes and behaviors, expectations of CSA, CSA and Word-of-Mouth intention, negative effects of CSA practices. Each cluster reflects a unique research theme. For instance, the first cluster emphasizes authenticity and reputation, while the fourth focuses on boycott intentions and consumer reactions. The balance between positive and negative themes suggests a nuanced understanding of CSA, addressing both opportunities and risks.

Figure 2

Abstract Co-occurrence Network

In this context, Table 2 has been created. By examining the words in each cluster, the research themes have been qualitatively identified. The four clusters correspond to four distinct themes.

Table 2*Research Themes and Descriptions*

Research Theme	Words in the Cluster	Description	Example Articles
Positive Effects of Corporate Social Advocacy on Attitudes and Behaviors	authenticity, corporate communication, corporate social advocacy campaign, purchase intention, reputation, support	This theme encompasses research measuring the effects of the authenticity of corporate social advocacy campaigns and related factors on consumer attitudes and behaviors, such as purchase intention, trust, and reputation.	Dodd ve Supa (2015) Overton vd. (2020)
Expectation of Corporate Social Advocacy	corporate social advocacy, expectation, organization, public, survey	This theme includes studies that examine consumer expectations of companies regarding corporate social responsibility issues.	Song ve Lan (2022) Xu vd. (2022)
Corporate Social Advocacy and Word-of-Mouth Communication Intention	corporate social advocacy, individual, motive, word-of-mouth communication, experience	This theme encompasses studies that investigate the positive and negative effects of corporate social advocacy practices on word-of-mouth communication.	Kim vd. (2023) Kim vd. (2024)
Negative Effects of Corporate Social Advocacy Practices	Boycott intention, consumer, experience, impact	This theme addresses studies that examine the effects of corporate social advocacy initiatives on consumers' intentions to boycott.	Rim vd. (2020)

Table 3 identifies the theoretical frameworks used in CSA research, emphasizing their diversity and frequency. Attribution theory is the most frequently cited (9.9%), followed by social identity theory (7%). Attribution theory, developed in psychology to explain behavior, focuses on how individuals infer the motivations behind others' actions (Calder & Burnkrant, 1977; Weiner, 1995). It provides a broad framework for exploring how corporate social advocacy (CSA) influences societal and audience behaviors, which explains its frequent use in the reviewed studies (Overton et al., 2021). Social identity theory, employed in 7% of the studies, examines group membership, intergroup relations, and the perceptual processes of group identity (Demirtaş, 2003; Turner, 1987). It reveals the connection between individuals' identification with groups and their attitudes toward CSA practices, making it particularly relevant in field studies.

A variety of other theories, each cited in less than 5% of the articles, highlight the interdisciplinary nature of CSA research. The Elaboration Likelihood Model (4.2%) and Theory of Planned Behavior (4.2%) reflect a focus on consumer attitudes and decision-making processes. Overall, the preference for

attribution and social identity theories aligns with the emphasis on understanding consumer perceptions and group dynamics in CSA.

Table 3

Theories in Articles

Theory Used	Number of Theories	Percentage (%)
Attribution Theory	7	9,9
Social Identity Theory	5	7
Elaboration Likelihood Model	3	4,2
Theory of Planned Behavior	3	4,2
Cognitive Dissonance Theory	2	2,8
Corporate Social Responsibility Theory for Race	2	2,8
Moral Disengagement Theory	1	1,4
Moral Foundations Theory	1	1,4
Expectancy Violation Theory	1	1,4
Value Consistency	1	1,4
Theoretical Structures of Value Alignment	1	1,4
Balance Theory	1	1,4
Dialogic Communication Theory	1	1,4
Transformational Leadership Theory	1	1,4
Emotional Contagion Theory	1	1,4
Visual Framing Theory	1	1,4
Intergroup Threat Theory	1	1,4
Agenda-Setting Theory	1	1,4
Persuasion Knowledge Model	1	1,4
Social Identity Model of Collective Action	1	1,4
Ownership Theory	1	1,4
Framing Theory	1	1,4
Belief-Centered Public Relations Theory on Corporate Social Responsibility	1	1,4
Motivated Media Message Processing	1	1,4
Niche Theory	1	1,4
Stakeholder Theory	1	1,4
Signal Theory	1	1,4
Limited Capacity Model	1	1,4
Issue Management	1	1,4
Consumer Participation Theory	1	1,4
Consumer-Brand Relationship Theory	1	1,4
Third-Person Effect Theory	1	1,4
Incongruence Motifs Model	1	1,4
Judgment Theory	1	1,4
None	21	29,6
Total	71	100

Table 4 categorizes the research methodologies used in CSA studies, emphasizing the dominance of quantitative approaches. Surveys (41.8%) and experimental methods (26.9%) dominate the methodologies, while qualitative approaches account for only 14.3%. Content analysis (11.9%) is the most common qualitative method. Mixed methods are used in only 6.3% of the studies, indicating limited methodological integration. The emphasis on quantitative methods reflects a focus on generalizable results. However, the limited use of qualitative methods suggests a gap in exploring the depth and complexity of CSA phenomena.

Table 4*Methods Used in the Articles*

Research Methodology	Number of Methods	Percentage (%)
Survey	28	41,8
Experimental	18	26,9
Content analysis	8	11,9
Theory construction	4	6
Critical analysis	2	3
Case study	2	3
Semantic network analysis	1	1,5
Text analytic approach	1	1,5
Thematic analysis	1	1,5
Inductive topic modeling	1	1,5
Semi-structured interview	1	1,5
Total	67	100

In articles focused on corporate social advocacy, an analysis of the samples examined in the studies reveals that 81% of existing research is conducted on individuals and brands residing in the United States. This is followed by China at 3.2%, and Germany and Switzerland at 1.6% each. Additionally, 12.7% of the studies did not focus on a specific country sample.

Table 5 lists the brands frequently studied in CSA research, showcasing the focus on prominent U.S.-based companies. Nike (n=6) and Starbucks (n=4) are the most frequently studied brands. These brands notably exemplify corporate social advocacy compared to others. For instance, Nike's Colin Kaepernick campaign, which highlights racial discrimination against Black citizens in the United States, underscores its focus on anti-racism across all communication strategies. Similarly, Starbucks consistently adopts a clear stance on LGBTQ rights and same-sex marriage in its communication strategies. This engagement with contentious social issues has led to increased interest in both brands within research contexts.

Brands that are not listed in Table 5 but have been the subject of only one article include Amazon, Applebee's, Armani, AT&T, Bank of America, Barilla, Budweiser, Burger King, Chase, Denny's, DICK's Sporting Goods, Dior, Facebook, Ford, Girls Who Code, Hallmark Cards, Johnson & Johnson, Levi Strauss & Co, McDonald's, NNT Corporation, Olay, Oreo, Papa John's, Pepsi, T-Mall, T-Mobile, Target, Verizon, Walmart, Wells Fargo, WNBA, Xiaomi, and Youku. Of the 57 brands analyzed, 49 are U.S.-based. Brands like Gillette, Microsoft, and Ben & Jerry's are also prominent, reflecting their active engagement in CSA campaigns. The predominance of U.S. brands highlights the American-centric nature of CSA research, leaving other cultural and regional contexts underexplored.

Table 5*Brands Featured in Research*

Brand	Number	Percentage (%)
Nike	6	6,2
Starbucks	4	4,1
Gillette	3	3,1
Microsoft	3	3,1
Ben and Jerry's	2	2,1
Chick Fil A	2	2,1
Coca-Cola	2	2,1
NBA	2	2,1

6. Conclusion

The emergence of the concept of "corporate social advocacy" can be viewed as an example of the simultaneous development of practice and theory in public relations. While brands taking a stance on contentious issues is not entirely new, it has become increasingly evident, particularly in the United States, that many brands are moving away from the traditional approach of "remaining silent" in conflict situations. Instead, they are employing various methods to communicate their views on controversial topics. For a long time, brands have engaged in corporate social responsibility initiatives in response to societal pressures to address social issues. These initiatives typically focus on areas such as environmental pollution, education, and poverty alleviation, which pose minimal risk to the organizations involved. However, as consumer expectations have evolved, brands have also begun to express their positions on divisive social issues that lack broad societal consensus, such as racial discrimination, same-sex marriage, and gun control.

These practices extend beyond the boundaries of corporate social responsibility and differentiate themselves in terms of implementation and content, aligning more with corporate activism, corporate advocacy, and corporate political activism. This shift prompted the search for a new conceptual framework, leading Dodd and Supa to define these practices as "corporate social advocacy" in 2014. Following the introduction of this concept, there has been a rapid increase in academic research on the subject.

This article aims to provide a comprehensive framework for the relatively new concept of "corporate social advocacy" while systematically analyzing the distribution of articles on this topic on the Web of Science and Scopus databases by year and journal, as well as the theories and research methods employed, the countries and brands studied, and the main research themes.

Distribution of CSA articles by year and journal (RQ1):

After analyzing academic studies focused on corporate social advocacy, it is evident that both researchers and companies have developed an awareness of societal expectations regarding brands. Following the introduction of the term by Dodd and Supa in 2014, the number of research articles has gradually increased, particularly after 2000. The total number of CSA-related articles between 2015 and 2024 is 63, with the most substantial growth occurring in 2023. This growth reflects heightened corporate and societal emphasis on advocacy. However, the initial years following the introduction of the concept (2014–2019) demonstrate minimal engagement, possibly due to a delay in recognizing its significance or the academic community's lag in keeping pace with CSA practice.

Public relations dominates the CSA discourse, reflecting its roots in this field. In contrast, fields like marketing and sustainability contribute significantly fewer studies, indicating an opportunity for cross-disciplinary exploration. The predominance of public relations journals suggests that CSA research is closely tied to communication strategies. Expanding into fields like sustainability and marketing could provide a broader understanding of CSA's impact.

In terms of journals, public relations journals dominate the landscape, with *Public Relations Review* contributing 23.8% of the articles and *Journal of Public Relations Research* contributing 12.7%. Together, these account for 36.5% of all publications. Communication journals follow, making up 42.9% of the total, with notable contributions from *Corporate Communications* and *International Journal of Strategic Communication*. Other fields, including marketing, sustainability, and advertising, contribute significantly fewer articles, collectively accounting for less than 15% of the total. This distribution underscores CSA's strong association with the field of public relations. The limited representation in other disciplines highlights a significant opportunity for interdisciplinary studies, particularly in marketing and sustainability, which could provide broader perspectives on CSA's impact beyond communication strategies.

Theoretical Approaches and Methodological Preferences (RQ2):

A wide array of theoretical frameworks is used to analyze CSA, reflecting its interdisciplinary nature. The most frequently cited theories are attribution theory (9.9%) and social identity theory (7%). Other theories, such as the Elaboration Likelihood Model (4.2%), Theory of Planned Behavior (4.2%), and Cognitive Dissonance Theory (2.8%), highlight a focus on consumer attitudes, decision-making, and behavioral intentions. Despite this theoretical diversity, 29.6% of studies do not employ any specific theory, suggesting room for conceptual development. A review of the conducted studies indicates a richness in theoretical perspectives; however, there is a notable preference for quantitative methods (n=50) compared to qualitative (n=9) and mixed methods (n=4), with a total of 13 studies employing qualitative approaches being deemed insufficient. This situation is seen as a limitation in terms of excluding subjectivity and in-depth knowledge regarding individuals' perspectives on corporate social advocacy practices.

Research Themes and the Research Context (RQ3):

The analysis conducted using co-occurrence frequency of words in the abstracts reveals that research on corporate social advocacy is categorized into four themes: the impact of corporate social advocacy practices on attitudes and behaviors, expectations of corporate social advocacy, word-of-mouth communication intentions, and the negative effects of corporate social advocacy practices. These themes provide a balanced perspective on the opportunities and challenges of CSA, highlighting both its benefits and potential pitfalls.

The geographical focus of CSA research is overwhelmingly U.S.-centric, with 81% of studies conducted on U.S. brands and contexts. Prominent examples include Nike, Starbucks, and Gillette, which are frequently cited for their high-profile advocacy campaigns. Non-U.S. studies are sparse, with only a few conducted in countries like China (3.2%) and Germany (1.6%). The limited representation of non-U.S. contexts and brands indicates a significant research gap. Similarly, less well-known or regional brands receive minimal attention, leaving their CSA strategies and impacts underexplored.

Recommendations For Further Research:

CSA research is heavily skewed toward the U.S., leaving significant gaps in understanding how advocacy functions in diverse cultural and political contexts. Future studies should explore, non-Western settings, including Asia, Africa, and the Middle East, where cultural norms and consumer expectations may differ significantly. Additionally, they should explore comparative studies analyze variations in CSA effectiveness across countries or regions.

The dominance of quantitative methods limits the exploration of nuanced and subjective aspects of CSA. Researchers should utilize qualitative methods, such as interviews and ethnographic studies, to capture in-depth consumer and stakeholder perspectives. In other words, while quantitative methods focus on obtaining generalizable and explanatory results based on numerical and statistical data, qualitative methods emphasize data richness and depth, aiming to provide comprehensive perspectives on the ever-changing social phenomena. In qualitative research, subjectivity and contextuality take precedence, aiming to gather rich, in-depth data about the object of study, thereby presenting a comprehensive view of social phenomena that are continuously evolving. From a corporate social advocacy perspective, it is evident that there is a need for qualitative research that assesses how organizations' behaviors, attitudes, and practices related to the subject are interpreted by their target audiences, the societal roles of corporate social advocacy practices, and the types of changes they create in individual behaviors and attitudes. The use of mixed methods can reduce the weaknesses of both quantitative and qualitative approaches while allowing research questions to be addressed from a broader perspective, enriching the analysis. In other words, mixed methods enable the inclusion of diverse perspectives in the analysis that might be overlooked in single-method studies while facilitating the exploration of much broader and complex research questions (Johnson & Onwuegbuzie, 2004: 21). Nonetheless, it has been noted that the use of both qualitative and mixed methods remains insufficient, indicating a need for further research of this kind in the field.

Moreover, most of the research has focused on prominent brands like Nike and Starbucks, there is a need to study smaller and regional companies to understand how CSA operates in less visible contexts. And also, there is a need to investigate sector-specific CSA practices, such as in technology, healthcare, and manufacturing, to identify industry-level trends. In summary, analyzing corporate social advocacy practices across different country contexts and increasing qualitative analyses are deemed essential for the development of the field.

References

- Akçay, E. (2023). Halkla ilişkilerin sosyal bilimlerde yeniden konumlanması: Kurumsal sosyal sorumluluktan kurumsal sosyal savunuculuğa. H. Yazıt ve N. Köktürk (ed.), *Sosyal Bilimler Üzerine Araştırmalar-VIII*, Gaziantep: Özgür Yayınları.
- Austin, L., Gaither, B., & Gaither, K. (2019). Corporate social advocacy as public interest communications: Exploring perceptions of corporate involvement in controversial social-political issues. *The Journal of Public Interest Communications*, 3(2), 3-31. <https://doi.org/10.32473/jpic.v3.i2.p3>
- Bateman, D. (1973). Corporate communications of advocacy: Practical perspectives and procedures. *The Journal of Business Communication*, 13(1), 3-11.
- Calder, B. J., & Burnkrant, R. E. (1977). Interpersonal influence on consumer behavior: An attribution theory approach. *Journal of Consumer Research*, 4(1), 29-38.
- Carroll, A. B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business horizons*, 34(4), 39-48.
- CNN US. (2012, Temmuz 27). Chick-fil-A wades into a fast-food fight over same-sex marriage rights. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2012/07/27/us/chick-fil-a-controversy/index.html>
- Coombs, T. W., & Holladay, S. J. (2013). The pseudo-panopticon: The illusion created by CSR-related transparency and the internet. *Corporate Communications: An International Journal*, 18(2), 212-227.
- Davis, J. (2016, Eylül 29). Why corporations have begun taking a stand on divisive social issues in recent years. *Business Insider*. <https://www.businessinsider.com/why-corporations-have-begun-taking-a-stand-on-divisive-social-issues-in-recent-years-2016-9>
- Demirtaş, H. A. (2003). Sosyal kimlik kuramı, temel kavram ve varsayımlar. *İletişim Araştırmaları*, 1(1), 123-144.
- DiRusso, C., Buckley, C., Diddi, P., Dardis, F. E., Vafeiadis, M., & Eng, N. (2022). Designing effective corporate social advocacy campaigns using valence, arousal, and issue salience. *Public Relations Review*, 48(3), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2022.102207>
- Dodd, M. D., & Supa, D. W. (2014). Conceptualizing and measuring “corporate social advocacy” communication: Examining the impact on corporate financial performance. *Public Relations Journal*, 8, 2-23.
- Dodd, M. D., & Supa, D. W. (2015). Testing the viability of corporate social advocacy as a predictor of purchase intention. *Communication research reports*, 32(4), 287-293. <https://doi.org/10.1080/08824096.2015.1089853>
- Edelman. (2017). *Earned Brand*. <https://www.edelman.com/research/earned-brand-2017>
- Edelman. (2018). *Earned Brand*. <https://www.edelman.com/earned-brand>
- Edelman. (2020). *Trust Barometer*. <https://www.edelman.com/trust/2020-trust-barometer>
- Edelman. (2024). *Trust Barometer*. <https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2024-06/2024%20Edelman%20Trust%20Barometer%20Special%20Report%20Brands%20and%20Politics%20Final.pdf>
- Edgett, R. (2002). Toward an ethical framework for advocacy in public relations. *Journal of Public Relations Research*, 14(1), 1-26. https://doi.org/10.1207/S1532754XJPRR1401_1

- Ekmekçi, Z., & Akdağ, M. (2024). Halkla ilişkiler rollerinde anahtar bir kavram olarak kurumsal sosyal savunuculuk. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (53), 186-197.
- Folkes, V. S. (1988). Recent attribution research in consumer behavior: A review and new directions. *Journal of Consumer Research*, 14(4), 548-565.
- Fröhlich, R., & Knobloch, A. S. (2021). "Are they allowed to do that?" Content and typology of corporate socio-political positioning on TWITTER. *Public Relations Review*, 47(5), 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2021.102113>
- Gaither, B. M., & Austin, L. (2022). Corporate social advocacy. *The Routledge Handbook of Corporate Social Responsibility Communication*, 177-190.
- Hayes, A. F., & Krippendorff, K. (2007). Answering the call for a standard reliability measure for coding data. *Communication methods and measures*, 1(1), 77-89.
- Hong, C., & Li, C. (2020). To support or to boycott: A public segmentation model in corporate social advocacy. *Journal of Public Relations Research*, 32(5-6), 160-177. <https://doi.org/10.1080/1062726X.2020.1848841>
- Huffpost. (2009, Ekim 17). Hubby Hubby: Ben & Jerry's Shows Gay Marriage Support with New Flavor. *Huffpost*. https://www.huffpost.com/entry/hubby-hubby-ben-jerrys-sh_n_273872
- Hydock, C., Paharia, N., & Blair, S. (2020). Should your brand pick a side? How market share determines the impact of corporate political advocacy. *Journal of Marketing Research*, 57(6), 1135-1151.
- Johnson, R. B., & Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33(7), 14-26.
- Kim, J. K., Overton, H., Alharbi, K., Carter, J., & Bhalla, N. (2023). Examining the determinants of consumer support for corporate social advocacy. *Corporate Communications: An International Journal*, 28(3), 451-468.
- Kim, J. K., Moon, W. K., & Lee, J. (2024). The role of corporate social advocacy forms in shaping young adults' responses. *Corporate Communications: An International Journal*, 24, 653-669
- Lee, S. Y., & Chung, S. (2023). Publics' views of corporate social advocacy initiatives: Exploring prior issue stance, attitude toward a company, and news credibility. *Management Communication Quarterly*, 37(2), 281-309. <https://doi.org/10.1177/08933189221105808>
- Lee, J. S., & Young, C. (2021). Effects of issue ownership, perceived fit, and authenticity in corporate social advocacy on corporate reputation. *Public Relations Review*, 47, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2021.102071>
- Lim, H. S., Moon, W. K., & Ciszek, E. (2024). Advertising for brands and society: The role of perceived authenticity in corporate transgender advocacy advertising campaigns. *Journal of Homosexuality*, 71(10), 2449-2477.
- Logan, N. (2021). A theory of corporate responsibility to race (CRR): Communication and racial justice in public relations. *Journal of Public Relations Research*, 33(1), 6-22. <https://doi.org/10.1080/1062726X.2021.1881898>
- Overton, H., Minhee Choi, J., Weatherred L., & Zhang N. (2020). Testing the viability of emotions and issue involvement as predictors of CSA response behaviors. *Journal of Applied Communication Research*, 48(6), 695-713. <https://doi.org/10.1080/00909882.2020.1824074>
- Overton, H., Kim, J. K., Zhang, N., & Huang, S. (2021). Examining consumer attitudes toward CSR and CSA messages. *Public Relations Review*, 47(4), 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2021.102095>

- Parcha, J. M. (2022). Perceptions of corporate communication on debated social issues. *Business and Society Review*, 127(4), 915-937. <https://doi.org/10.1111/basr.12293>
- Parcha, J. M., & Westerman, C. K. (2020). How corporate social advocacy affects attitude change toward controversial social issues. *Management Communication Quarterly*, 34(3), 350-383. <https://doi.org/10.1177/0893318920912196>
- Park, K. (2022). The mediating role of skepticism: How corporate social advocacy builds quality relationships with publics. *Journal of Marketing Communications*, 28(8), 821-839.
- Rim, H., Haejung K., Cho, M., & De Moya, M. (2024). Leading to social impact communication: Understanding Corporate Social Advocacy (CSA) from industry professional perspectives. *Journal of Public Relations Research*, 1-25. <https://doi.org/10.1080/1062726X.2024.2371879>
- Rim, H., Lee, Y., & Yoo, S. (2020). Polarized public opinion responding to corporate social advocacy: Social network analysis of boycotters and advocates. *Public Relations Review*, 46(2), 101869.
- Rim, H., Xu, H., & Dong, C. (2022). Triadic public-company-issue relationships and publics' reactions to corporate social advocacy (CSA): An application of balance theory. *Journal of Public Relations Research*, 34(3-4), 109-134.
- Song, B., & Lan, X. (2022). Meeting consumers' expectations: Exploring corporate social advocacy communication in China. *Sustainability*, 14(4), 1-18.
- Sprout Social (2019). *Brands Creating Change in the Conscious Consumer Era*. <https://sproutsocial.com/insights/data/brands-creating-change/#taking-a-stand-is-the-new-normal>
- Starbucks. (2015). *Starbucks applauds Supreme Court's ruling on marriage equality*. Starbucks Stories.
- The Hill. (2018, Aralık 2). Why is Airbnb focused on open borders advocacy? *The Hill*. <https://thehill.com/opinion/immigration/373073-why-is-airbnb-focused-on-open-borders-advocacy/>
- Turner, C. J. (1987). *Rediscovering The Social Group: A Self-Categorization Theory*. Oxford: Blackwell.
- Vasquez, R. (2022). CSR, CSA, or CPA? Examining corporate climate change communication strategies, motives, and effects on consumer outcomes. *Sustainability*, 14(6).
- Verčič, A. T., Verčič, D., Čož, S., & Špoljarić, A. (2024). A systematic review of digital internal communication. *Public Relations Review*, 50(1), 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2023.102400>
- Weiner, B. (1995). Attribution theory in organizational behavior: A relationship of mutual benefit. M. J. Martinko (ed.), *Attribution Theory*. Routledge.
- Wettstein, F., & Baur, D. (2016). "Why should we care about marriage equality?": Political advocacy as a part of corporate responsibility. *Journal of Business Ethics*, 138, 199-213. <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2631-3>
- Xiao, A., & Overton, H. K. (2022). Motivations for supporting corporate social advocacy: Applying the SIMCA model. *Journal of Communication Management*, 26(4), 373-385.
- Xu, H., Lee, E., & Rim, H. (2022). Should businesses take a stand? Effects of perceived psychological distance on consumers' expectation and evaluation of corporate social advocacy. *Journal of Marketing Communications*, 28(8), 840-863.

Xu, S., & Xiong, Y. (2020). Setting socially mediated engagement parameters: A topic modeling and text analytic approach to examining polarized discourses on Gillette's campaign. *Public Relations Review*, 46(5), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2020.101959>

Zhou, Z., & Dong, C. (2022). Matching words with actions: Understanding the effects of CSA stance-action consistency on negative consumer responses. *Corporate Communications: An International Journal*, 27(1), 167-187.

Article Information Form

Authors Contributions: All authors contributed equally to the writing of this article. All authors have read and approved the final manuscript.

Conflict of Interest Statement: No potential conflicts of interest were reported by authors.

Plagiarism Statement: This article has been scanned by iThenticate.

Exploring Reflections of the 2023 Kahramanmaraş Earthquake on X: A Computational Study on Türkiye and Syria

Sadettin Demirel¹
Zindan Çakıcı^{1*}
Neslihan Bulur¹

¹ Üsküdar University, New Media and Communication, İstanbul, Türkiye,
sadettin.demirel@uskudar.edu.tr,
zindan.cakici@uskudar.edu.tr,
neslihan.bulur@uskudar.edu.tr,
<https://ror.org/02dzjmc73>

*Corresponding Author

Received: 28.11.2024
Accepted: 22.01.2025
Available Online: 09.03.2025

Abstract: Earthquakes are multidimensional phenomena that disrupt socio-structural systems and erode collective resilience frameworks. Social media acts as a vital platform for information dissemination and communication within such contexts. The Kahramanmaraş earthquakes of February 6, 2023, induced significant physical and demographic consequences across Türkiye and Syria. A review of existing literature indicates a disproportionate emphasis on Türkiye within communication studies, with minimal attention to Syria or comparative analyses between the two nations. This study conducts a comparative analysis of social media discourse on the February 6, 2023, earthquakes in Türkiye and Syria. Employing computational techniques, including sentiment analysis, textual analysis, and network analysis, over 256,227 tweets were examined to identify dominant themes, linguistic patterns, and sentiment polarity shifts. The analysis reveals distinct differences in social media reflections of Türkiye and Syria. Discourse on Türkiye primarily addressed rescue operations and infrastructural damage, while content on Syria centered on humanitarian crises and political constraints affecting disaster response. Posts related to Syria exhibited a higher proportion of negative sentiment. This research contributed an empirical framework for examining the dynamics of public discourse during earthquake crises and clarifies the interrelationship between social media narratives and socio-political structures in contexts characterized by fragile state.

Keywords: Social Media, Kahramanmaraş Earthquake, X, Computational Techniques, Fragile State

1. Introduction

Earthquakes constitute multifaceted phenomena with catastrophic consequences, profoundly affecting not only physical infrastructure but also the intricate fabric of social cohesion and the psychological resilience of individuals (Alfuqaha, 2023, pp. 1-2; Mahbubur Rahman et al., 2023, pp. 2-3; Zanoletti & Bontempi, 2024, p. 24). The 2023 Kahramanmaraş earthquakes serve as a paradigmatic case, precipitating profound humanitarian and societal crises across Türkiye and Syria. The scale of devastation is underscored by the loss of over 50,000 lives in Türkiye and more than 6,000 in Syria, coupled with the displacement of approximately 3.3 million individuals in Türkiye and over 100,000 in Syria (Ağın-Gözükızıl & Tezcan, 2023, pp. 98-101; Demirhan, 2024, p. 433). A meticulous examination of the extant communication studies literature indicates a predominant scholarly focus on Türkiye, despite the shared magnitude of destruction experienced by both countries (Yalçın, 2023; Basmacı, 2023; Demirel & Tuncer, 2024; Demirhan, 2024; Kirazoğlu, 2024). In stark contrast, studies investigating the communicative dimensions of the crisis in Syria or adopting a comparative analytical approach between the two nations remain conspicuously sparse (Sheikh et al., 2024, p. 297; Polyakova & Kuzina, 2024, pp. 39-60). Within this context, the present study endeavors to conduct a comparative analysis of the X (formerly known as Twitter) reflections of the 2023 earthquake in Türkiye and Syria. This comparative framework seeks to elucidate the divergences in public perception across the two nations. Moreover, the research aspires to advance the academic discourse within communication studies by providing an in-depth exploration of the influence of fragile states on media reflections during large-scale crises, thereby addressing a critical lacuna in the literature.

This study undertook a systematic review of the extant literature to critically evaluate the current state of knowledge, identify substantive research lacunae, and articulate its scientific contribution with

precision. The literature review commenced with an examination of studies exploring the reflections of earthquakes as crises, emphasizing their depiction through traditional and social media platforms, alongside their sociocultural and psychological implications. Subsequently, scholarly works specifically addressing the February 6, 2023, Kahramanmaraş earthquakes were analyzed to contextualize the research framework. Deriving from the theoretical and empirical insights garnered through the review, research questions were developed, which guided the selection of robust methodological approaches. To address these questions, a computational paradigm was employed to systematically analyze the polarity of social media content—particularly tweets—and to identify prominent discursive patterns and thematic constructs that emerged in relation to the post-earthquake scenarios in Türkiye and Syria. This methodological framework incorporated sentiment analysis, text mining, and network analysis, applied to an extensive dataset exceeding 250,000 tweets ($n > 250,000$). The analytical outcomes, which illuminate the nuanced dynamics of social media discourse in the aftermath of the earthquakes, are delineated in the results section. The concluding section synthesizes these findings, critically evaluates the study's methodological and contextual limitations, and offers sophisticated recommendations for advancing future research within this domain.

2. Media Reflections on the 2023 Kahramanmaraş Earthquakes: A Literature Review

A crisis is defined as an extraordinary condition that disrupts the normal functioning of societal systems, institutions, or individuals, requiring immediate remedial actions. Crises may arise from various sources, such as economic, political, social, or natural disasters, and generally present urgent challenges that demand swift and effective interventions (Rostami et al., 2022, p. 41; Aryal, 2023, pp. 351–353). According to Ulrich Beck's risk society theory, crises in modern societies are not only catastrophic events but also indicators of broader societal transformations and systemic shifts (Beck, 2011, pp. 23–29). Beck further argues that natural disasters such as earthquakes illustrate the paradoxes of modernity, where technological advancements coexist with heightened vulnerability to risks (Beck, 1992, pp. 56–60). Similarly, Zygmunt Bauman's concept of "liquid fear" highlights the pervasive uncertainty and anxiety that earthquakes evoke, exposing the fragility of social structures and the inadequacy of traditional risk management mechanisms (Bauman, 2013). Earthquakes, as crises, are marked by their sudden onset and immense destructive potential, making them quintessential examples of acute disruptions. Their impact extends beyond immediate physical damage to include significant psychological, economic, and social disruptions within affected communities. The aftermath often involves substantial casualties, injuries, infrastructural destruction, and economic instability, creating an environment of uncertainty and systemic breakdown. Earthquakes are classified as crises due to their unpredictability and the urgency of large-scale, immediate responses. Post-earthquake crisis management involves both addressing short-term emergency needs and implementing long-term recovery strategies. These actions aim to alleviate immediate effects while establishing sustainable frameworks for resilience and reconstruction (Rostami et al., 2022, pp. 38–43; Keykhaei et al., 2023, p. 2).

In addition to conceptualizing earthquakes as crises, analyzing their reflections in both traditional and digital media is crucial for a comprehensive understanding of their multifaceted nature. Traditional media often dramatizes earthquakes, focusing on the disaster's scale and the prominence of rescue operations (Correa et al., 2016, p. 521). Some studies in the literature indicate that while earthquakes are typically portrayed in traditional media in accordance with standard communication practices, this approach can sometimes hinder effective crisis management and disaster communication (Fokaefs & Sapountzaki, 2021, pp. 19–20; Özdemir, 2024, p. 120). Specifically, in television and newspaper coverage, where visual content predominates, heightened emotional intensity can obscure practical information necessary for disaster management (Yurdigül et al., 2024, p. 224). Xu et al. (2020, p. 15) suggest that individuals who primarily engage with traditional media may have a diminished perception of disaster severity. Recently, the role of social media in crisis communication and public awareness has

gained prominence in academic research. Studies increasingly highlight social media's capacity to facilitate crisis communication and foster societal engagement in disaster contexts (Greenberg & Scanlon, 2016; Pignone et al., 2022; Fallou et al., 2024; Çakıcı & Meriç, 2024; Meriç & Çakıcı, 2024).

The widespread use of social media for rapid information dissemination and fostering social solidarity plays a critical role in crises. Empirical studies show that social media, particularly during emergencies such as earthquakes, is an essential tool for citizen journalism, crisis management, and organizing humanitarian relief efforts. Platforms like X, Facebook, and Instagram significantly contribute to the swift transmission of information during seismic events, enhancing public awareness and preparedness for the societal impacts of natural disasters. However, the flow of information on these platforms is not limited to positive outcomes; it also facilitates the spread of misinformation, false narratives, and the rapid escalation of panic. These phenomena have been linked to long-term social polarization and heightened societal tensions (Kwanda & Lin, 2020, pp. 6–14; Amiresmaili et al., 2021, pp. 6–7; Eryürük et al., 2024, p. 43). Despite these negative consequences, social media platforms stand out for their participatory, immediate, and dynamic nature, distinguishing them from traditional media (Çakıcı, 2024, p.2). They have been recognized as key agents in shaping and measuring public responses during crises. Thus, social media functions not only as a communication medium but also as a strategic platform for orchestrating and analyzing societal reactions to crises (Shahbazi et al., 2018, pp. 1–9; Bossu et al., 2023, p. 11).

Academic research on the relationship between social media and earthquakes in Türkiye primarily focuses on the coordination of post-disaster relief, public information dissemination, and communication between governmental agencies and the public during crises. The ability of social media to enable rapid information flow and foster social solidarity during crises is emphasized. However, the spread of disinformation, speculative content, and inflammatory language on these platforms is also highlighted as a potential barrier to effective crisis management, which may escalate societal panic and worsen chaos. Studies underline the importance of optimizing social media usage during crises (Tarakcı, 2023; Uzun, 2023; Gökmen, 2023; Demirhan & Hacıoğlu, 2024; Koçyiğit, 2024; Ata, 2024; Öze, 2024; Demirhan, 2024; Serin & Ünlü, 2024). Specifically, these studies argue that the strategic use of social media by both individuals and official institutions, within legal and ethical boundaries, is crucial for maintaining effective crisis communication. Overall, some studies suggests that effective social media usage not only ensures the dissemination of reliable information during seismic events but also plays a vital role in sustaining communication networks. Additionally, the accuracy and reliability of information shared on social media are instrumental in conveying the physical and societal destruction caused by the earthquake, contributing to the success of post-crisis recovery efforts (Eldem Anar, 2021, pp. 1144-1145; Usta & Yükseler, 2021, pp. 265-266; Şahin & Demirbilek, 2023, pp. 323-331).

The earthquake phenomenon has been extensively analyzed in the context of both traditional and digital media. The 2023 Kahramanmaraş earthquake, one of the most catastrophic disasters in the history of the Republic of Türkiye, offers a critical case for examining media coverage of earthquakes, particularly within the framework of existing academic discourse. Türkiye's location along the North Anatolian, East Anatolian, and West Anatolian fault lines makes it prone to frequent seismic events. A historical review of seismic activity in the region highlights numerous devastating earthquakes, including the 1930 Hakkâri earthquake and the 2020 İzmir earthquake (Maden, 2023, p. 406). The deadliest earthquake in Türkiye's modern history occurred in 2023 (Aydın, 2023, p. 2609; Öze, 2024, pp. 519-522). On February 6, 2023, two earthquakes measuring 7.7 and 7.6 in magnitude struck the Pazarcık and Elbistan districts of Kahramanmaraş, respectively. These quakes caused extensive destruction across the provinces of Kahramanmaraş, Adana, Osmaniye, Hatay, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Malatya, Kilis, Şanlıurfa, and Adıyaman, as well as in Syria's Latakia, Aleppo, Hama, and Idlib regions (Demirhan, 2024, p. 433). Following the earthquakes, Türkiye issued a Level 4 alarm, prompting the deployment of foreign

personnel from China, Japan, Mexico, and Spain to assist in search, rescue, and medical operations (Serin & Ünlü, 2024, p. 7). Despite international aid, approximately 15 million people in Türkiye were affected by the earthquake, which resulted in over 50,000 deaths, more than 100,000 injuries, and the displacement of 3.3 million individuals (Ağın-Gözükızıl & Tezcan, 2023, pp. 98-101; Salik-Ata, 2023, pp. 61-62; IOM, 2023, p. 1). In Syria, the earthquake impacted approximately 9 million people, causing over 6,000 deaths, more than 10,000 injuries, and displacing over 100,000 individuals (Sağıroğlu et al., 2023, p. 13; IOM, 2023, p. 1). The subsequent heavy rainfall and flooding exacerbated the humanitarian crises in both Syria and Türkiye (UNFPA, 2023, pp. 1-6).

A review of the existing literature indicates that the earthquake which occurred on February 6, 2023, in Türkiye has been extensively examined from multiple perspectives and within various contexts within the field of communication studies. A portion of the literature has focused on how the disaster was represented through news articles and news photographs in both traditional and digital media platforms (Yalçın, 2023; Basmacı, 2023; Nazlı and Soylu, 2023; Göksel et al., 2024; Kayıhan, 2024; Demirel & Tuncer, 2024; Atalay & Muratoğlu-Pehlivan, 2024; Kirazoluğu, 2024). Additionally, several studies have investigated the social media activities of individuals and organizations during the disaster, specifically examining the nature of their contributions to the dissemination of information about the earthquake (Tarakcı, 2023; Uzun, 2023; Gökmen, 2023; Ata, 2023; Demirhan & Hacıoğlu, 2024; Koçyiğit, 2024). Furthermore, there exists a body of work that addresses the spread of misinformation related to the earthquake through both traditional and digital media channels, with an emphasis on the social repercussions of such misinformation (Öze, 2024; Demirhan, 2024; Serin & Ünlü, 2024). Despite the profound impact of the earthquake in both Türkiye and Syria, it has been observed that the majority of the studies have concentrated primarily on Türkiye. Research from a communication studies perspective that investigates the devastation in Syria, or conducts a comparative analysis between the two countries, remains significantly underrepresented (Sheikh et al., 2024, p. 297; Polyakova & Kuzina, 2024, pp. 39-60).

Modern states bear numerous responsibilities, including ensuring the security of their citizens, establishing a just legal system, delivering essential services, promoting economic well-being, and fostering social cohesion. States that fail to fulfill these duties are categorized as "fragile states" (Milliken & Krause, 2002, p. 756). In fragile states, the ruling elite tends to prioritize personal material interests over the public good, marginalized populations face significant barriers to accessing resources, internal conflicts and severe human rights violations are prevalent, natural disasters precipitate major economic crises, the influence of terrorist organizations increases, and due to ineffective policies, state boundaries become difficult to control, with migration flows being inadequately managed (Pektaş & Davut, 2018, pp. 5-8; Çakıcı, 2024, p. 154). Syria, embroiled in a civil war since 2011, is a prime example of a fragile state that has been unable to maintain economic, political, or social stability (Ewelie & Nwaorgu, 2021, pp. 313-318; Bakkour & Sahtout, 2023, pp. 1023-1024). A review of the literature reveals a conspicuous absence of studies that comparatively examine the social media reflections of the November 6, 2023, earthquakes in Türkiye, a relatively stable state, and Syria, classified as a fragile state. Such a comparative analysis of social media responses to the 2023 earthquake in both countries holds significant potential for offering a deeper understanding of public perception in each context. Furthermore, it can provide insights into how the characteristics of a fragile state influence the dissemination and framing of media content. This study seeks to address the gap in the existing literature by employing computational methods to systematically analyze English-language tweets pertaining to Türkiye and Syria in the context of the 2023 earthquake, thereby contributing to the scholarly discourse on the media reflections of such events.

3. Materials and Method

This research investigates public perceptions and related discourse regarding countries affected by crises, focusing on X posts about Türkiye and Syria following the February 6th earthquakes. Social media, particularly X, is a widely utilized platform for obtaining, sharing, and debating information during natural disasters and crises. The February 6th earthquakes, which affected both Syria and Türkiye, present a compelling case study for analyzing event-related discussions at the country level. For this purpose, tweets referencing both nations were retrieved using the X API (Barrie & Ho, 2021). The collected data were subjected to computational analyses, including sentiment, text, and network analysis, employing the text-as-data approach, a well-established method in the field of natural language processing (NLP), political science and international relations (Grimmer & Stewart, 2013; Wiedemann, 2016; Benoit, 2020). Computational analyses rely on the text-as-data approach. This approach conceptualizes textual elements (e.g., words, tokens) as numerical data points, facilitating extensive calculations, measurements, and modeling of large textual datasets through text mining techniques (Grimmer & Stewart, 2013; Wiedemann, 2016; Benoit, 2020). In this study, computational analyses were employed to examine a substantial dataset comprising 256,227 posts reflecting the aftermath of the earthquakes. By leveraging text mining and NLP tools, the analysis process was significantly expedited, conserving valuable time and resources that would otherwise have been required for manual examination of a dataset of this magnitude.

3.1. Research questions

Within the scope of this research, the polarity, prominent expressions, and themes in posts related to both countries have been analyzed and compared.

RQ1. What is the prevalent sentiment and emotions of posts shared on X about Türkiye and Syria following the February 6 earthquakes?

RQ2. What are the prominent expressions and themes in posts shared on X about Türkiye and Syria following the February 6 earthquakes?

RQ3. To what extent do the polarity, prominent expressions, and themes of posts shared about Türkiye and Syria during crises differ?

3.2. Sentiment analysis

Sentiment analysis is a text classification process (Pang & Lee, 2008; Liu, 2020). Analyzed texts can be user reviews (Demirel, Bulur, Çakıcı, 2024), political statements, speeches, news articles (Wu & Shen, 2015; Atan & Çınar, 2019; Rozado, Hughes & Halberstadt, 2022; Kahraman-Gökcalp, Demirel & Gündüz, 2024), and social media posts (Demirel, 2024; Demirel, Kahraman-Gökcalp & Gündüz, 2024; Gündüz & Demirel, 2023). The goal of sentiment analysis is to identify the polarity or emotional tone of a text by analyzing the words it contains (Pozzi et al., 2017; Zhang & Liu, 2017; Liu, 2020). The results of sentiment analysis can vary depending on the techniques used. In some cases, numerical values indicating the text's polarity may be obtained, while in others, sentiment analysis software may provide categorical outcomes (e.g., positive, negative) (Thelwall, 2017; Gezici & Yanıkoğlu, 2018; Demirel, 2024). Since it involves the classification and measurement of expressed thoughts, sentiment analysis is also referred to as opinion mining (Thelwall, 2017; Zhang & Liu, 2017; Puschmann & Powell, 2018; Liu, 2020).

For this study, the Python-based natural language processing tool TweetNLP (Camacho-Collados et al., 2022) was employed to classify the posts into sentiment categories (negative, neutral and positive). TweetNLP is a natural language processing software based on RoBERTa, a more extensively trained version of the BERT (Bidirectional Encoder Representations from Transformers) language model developed by Google (Devlin et al., 2019; Liu et al., 2019). TweetNLP offers various functionalities,

including sentiment analysis, topic modeling, hate speech detection, emoji prediction, offensive language detection, and question answering (Camacho-Collados et al., 2022).

In addition to TweetNLP, the National Research Council (NRC) Emotion Lexicon (Mohammad & Turney, 2013) was utilized to identify the primary emotions in tweets. The NRC, a lexicon-based sentiment dictionary, classifies words found in tweets into two polarity categories (positive, negative) and eight distinct emotion categories: fear, trust, anger, sadness, disgust, anticipation, joy, and surprise (Mohammad & Turney, 2013; Silge & Robinson, 2017; Khoo & Johnkhan, 2018; Naldi, 2019). Before classification, the tweets underwent a tokenization process (Wiedemann, 2016; Silge & Robinson, 2017; Welbers, Van Atteveldt & Benoit, 2017; Jo, 2019), which involves breaking the text into individual word tokens. Subsequently, the NRC lexicon was applied to calculate the proportions of emotion categories present in the tweets. Python was employed for sentiment analysis using TweetNLP, while R programming software (R Core Team, 2023) was used for emotion analysis with the NRC lexicon.

3.3. Text analysis

To identify frequently used words within a dataset of a quarter million tweets, computational text analysis was conducted using R programming software (R Core Team, 2023) and the Quanteda package (Benoit et al., 2018). The process called n-grams allowed for the detection of recurring single-word expressions (unigrams) and consecutive words (bigrams) within the tweets (Benoit et al., 2018; Jo, 2019; Wiedemann, 2016). The analysis of word usage frequency in a text corpus, including the identification of unigram and bigram expressions, is referred to as frequency analysis (Silge & Robinson, 2017; Jo, 2019; Welbers et al., 2017). Thanks to frequency of consecutive features (bigrams), co-occurrences of hastags can be derived from the tweets. Thus, network analysis of inter-related hashtags (co-occurrences) in tweets can reveal prominent discussion points, central themes and more.

Furthermore, frequency analysis on words provides comprehensive insights into the data. If the text corpus being analyzed consists of specific categories which are countries in this study, the relatively frequent words for each country can also be calculated. This is known as relative frequency analysis or keyness analysis (Bondi, 2010; Wiedemann, 2016). Keyness analysis identifies prominent words in each text corpus and facilitates comparisons between categories. In this study, keyness analysis was employed to compare prominent expressions in tweets related to Türkiye and Syria following the earthquake.

3.4. Data collection and preprocessing

Following the earthquakes on February 6th, 2023, tweets in English containing the keywords of “earthquake” and “Türkiye”, and “earthquake” and “Syria” were collected. The first and foremost reason to collect tweets in English is to do an analysis in a global scale since it is one of the most widely spoken and taught languages globally (Dyvik, 2024). More importantly, there are more sophisticated and accurate text mining tools for examining English texts in the field of NLP.

Data collection was conducted using the X API service (Barrie & Ho, 2021). Tweets shared between February 6, 2023—the onset of the earthquakes—and June 1, 2023, the end of the fourth month following the disaster, were included. The objective was to examine posts shared both during the earthquakes and in the subsequent period. In total, 204,416 tweets related to Türkiye and 51,811 tweets related to Syria were collected. Although a larger number of tweets were initially obtained, tweets containing both the words “Türkiye” and “Syria” were excluded from the dataset. No sampling is needed since we were able to access and analyze total number tweets with the relevant keywords via computational techniques.

Since the sentiment analysis was conducted using the RoBERTa-based TweetNLP software (Camacho-Collados et al., 2022), no preprocessing steps were applied for that analysis. However, for text analysis, links, punctuation marks, and emojis were removed from the dataset to make the frequency analysis

results more interpretable. Additionally, commonly used and non-informative stop words (e.g., “the,” “a,” “an”) were filtered out prior to the analysis using the stop word list provided by the NLTK module (Bird, Klein & Loper, 2009).

4. Findings

The research findings include sentiment and text analysis performed on the collected tweets. These outputs are presented separately for tweets related to each country, and the results are compared.

Figure 1

Number of Tweets Over Time After the February 6th Earthquakes

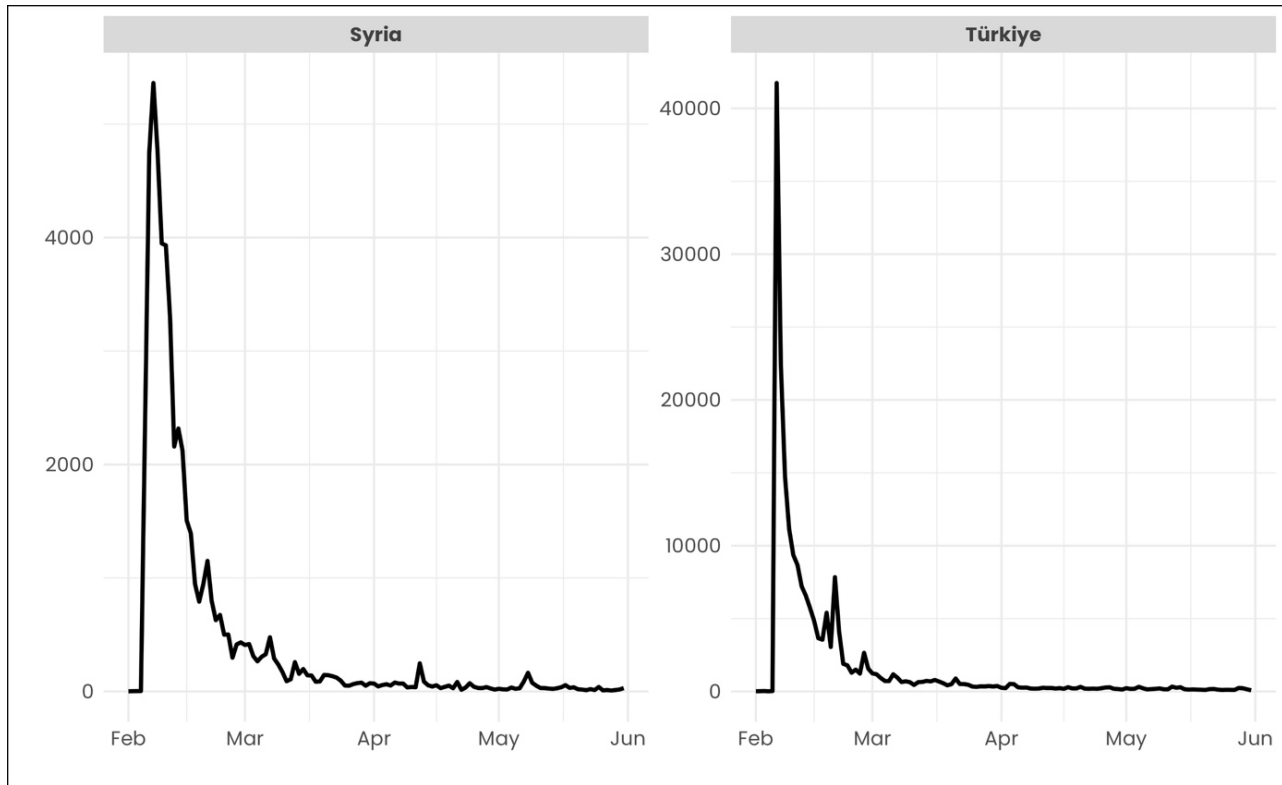

Figure 1 illustrates the temporal variation in tweets referencing the two countries following the February 6 earthquakes. Although the number of tweets differs significantly between the countries, a similar trend in tweet-sharing activity is observed in the aftermath of the disaster. Natural disasters of such magnitude, like the February 6 earthquakes, possess high news and informational value, leading to a surge in X activity. Consequently, the number of tweets containing the terms Türkiye and earthquake exceeded 40,000 shortly after the earthquakes. While a comparable disaster occurred in Syria, a substantial disparity in the volume of tweets is evident.

4.1. Sentiment analysis

Two distinct techniques were employed in the sentiment analysis process. The first is the Python-based TweetNLP tool, developed for social media texts, and the second is the NRC sentiment lexicon, which allows for the extraction of polarity and emotion categories based on words used within the text.

4.1.1. TweetNLP sentiment analysis

As mentioned in the methodology section, TweetNLP classifies each tweet into three categories: positive, negative, and neutral. In the majority of tweets related to both countries, neutral tweets constitute more than half of the total posts. Tablo 1 shows that neutral tweets are followed by negative and positive tweets, respectively. When comparing the distribution of sentiment categories in tweets

related to the two countries, tweets related to Syria exhibit a polarity that is 5% more negative. The proportion of positive tweets for both countries is almost identical.

The distribution of tweets by country suggests that post-earthquake, information-based, neutral tweets dominate the conversation. On the other hand, the proportion of negative tweets reaching 35-40% in both countries can be seen as a reflection of the devastation caused by the earthquake in the social media sphere. Furthermore, the higher proportion of negative tweets in posts related to Syria is a notable finding.

Tablo 1

Number and Proportion of Tweets by Sentiment Categories and Country Related

Tweets related	Number of Tweets	Negative (%)	Neutral (%)	Positive (%)
Syria	51811	39.5	52.5	7.9
Türkiye	204416	34.5	58.4	6.9

Tweets related to the earthquake, classified as positive and negative polarity, are examples of posts analyzed using TweetNLP. As seen in the examples below, positive tweets typically express well-wishes, donations, acts of solidarity, and messages directed at those rescued from rubble after the earthquake. Negative tweets, on the other hand, contain informational posts about the destruction caused by the earthquake (news), individual reflections on the devastating impact of the disaster, and expressions regarding the insufficiency of aid provided post-earthquake.

"This weekend my family came together to support the earthquake victims in Türkiye. Our hearts go out to everyone affected by this tragedy, and we wanted to do our part in helping the recovery efforts" [Olumlu]

"#NFL is partnering with the American Red Cross to help people affected by the Türkiye (Türkiye) #earthquake. Your donation enables the Red Cross to prepare for, respond to and help people recover from these disasters. Thank you in advance for your generosity" [Olumlu]

"Sending love and support to all those affected by the devastating earthquake in Türkiye. Our hearts go out to the families who have lost loved ones and to all those who have been impacted. #TurkeyEarthquake #Condolences\" [Olumlu]

"Feels so satisfying and proud when you see your country sending medical aid to #earthquake stricken #Syria. Syrian people are stuck in war for over a decade now and had limited access to medical facilities already. Hope all their woes come to an end soon" [Olumlu]

"Syria has experienced a terrible earthquake and yet the U.S. still will not ease its sanctions, which greatly hinders relief efforts. Sanctions are always cruel to those most in need, and this is particularly true in Syria right now. #LiftSyriaSanctions" [Olumsuz]

"Magnitude 6.3 earthquake strikes southern #Turkey, two weeks after massive quake killed thousands. #PrayForTurkey" [Olumsuz]

Horrible disaster in Türkiye. Double earthquake affecting 10 cities... thousands dead and many more missing...[Olumsuz]

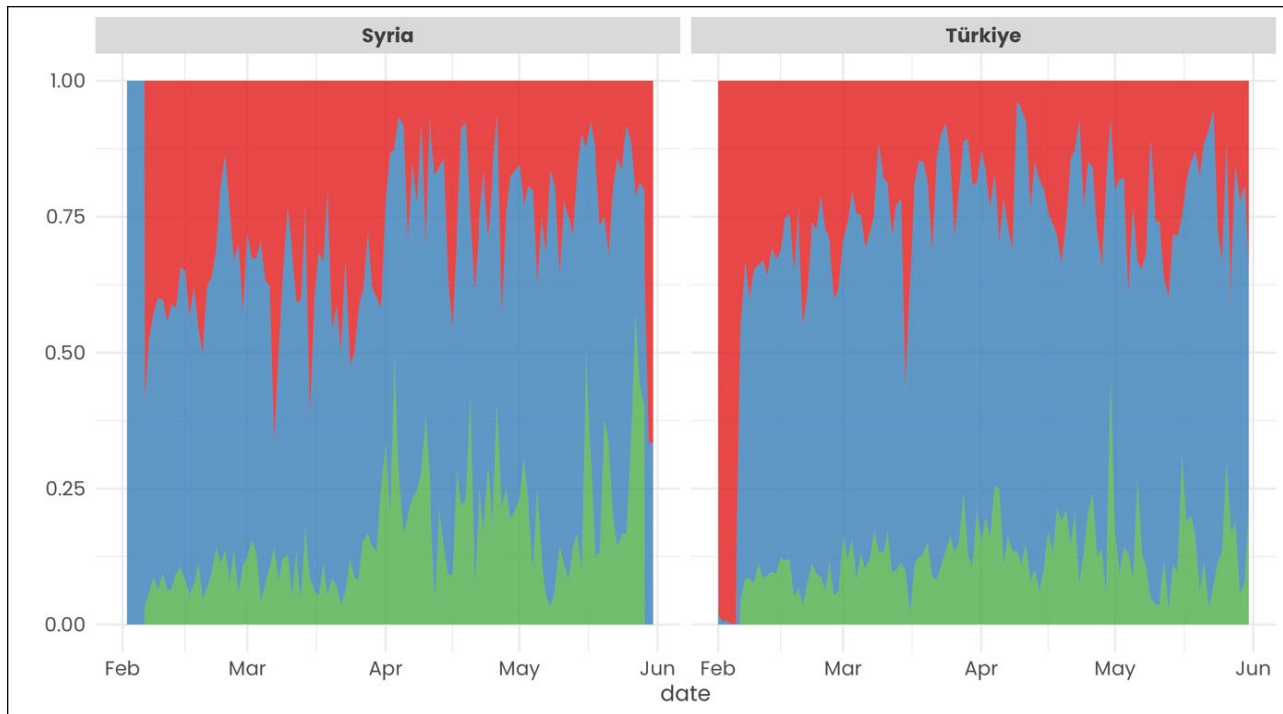
"Sanctions not being lifted from Syria even in the face of an earthquake show that the slogan of humanity is just a sham for the West #LiftSanctions #HelpSyria" [Olumsuz]

In line with the findings in Table 1, Figure 2 shows the temporal variation in the polarity of posts related to the two countries following the earthquake. As observed in the general distribution of sentiment categories in the tweets, Figure 2 shows that the proportion of neutral tweets is the highest, and negative

tweets are followed by positive tweets. Furthermore, as seen in Figure 2, over time, the proportion of positive tweets regarding both countries has increased in the post-earthquake period.

Figure 2

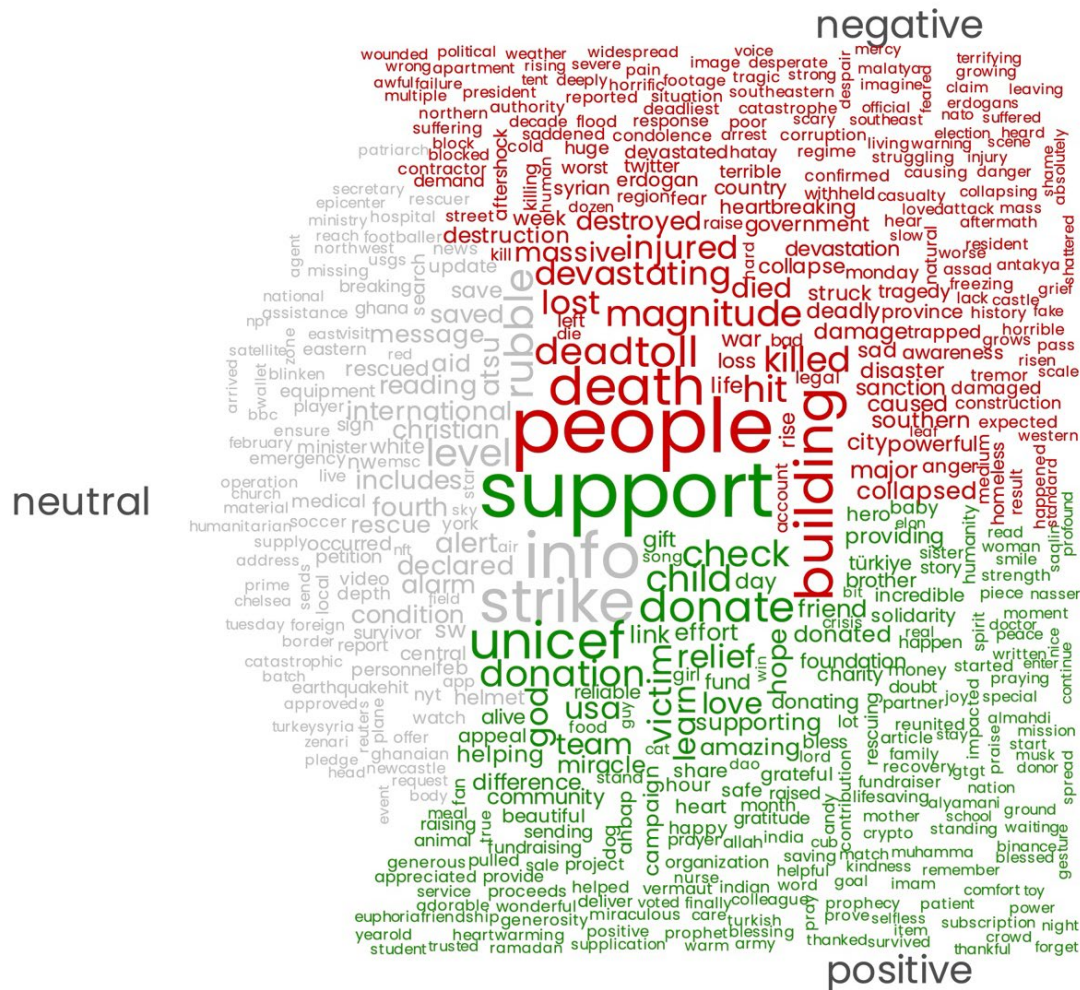
Tweet's Sentiment Shifts Overtime by Country (red: negative, blue: neutral, green: positive)

Following the TweetNLP analysis, high-frequency words within the mentioned sentiment categories can also be identified. These words serve as a preview of the content within the respective categories. As shown in Figure 3, in negative tweets, terms related to the consequences of the disaster, its destructiveness, the number of fatalities, and the damage caused are prominent. In positive tweets, expressions related to search and rescue efforts, requested aid, support from international organizations, and donations are observed. In neutral tweets, words that are more focused on raw information, without indicating polarity, are more prevalent. The findings in Figure 3 pertain to tweets shared about both countries. As indicated in the methodology section, text analysis is necessary to examine the prominent words for each country.

Figure 3

Frequently Used Words in Tweetnlp Sentiment Categories (red: negative, grey: neutral, green: positive)

The sentiment analysis conducted using the NRC sentiment lexicon reveals that words indicating negative sentiment are present at a higher frequency in tweets related to both countries compared to positive tweets. Given the context of the February 6 earthquakes, these findings are expected, as the tweets are related to a natural disaster.

Table 2

Proportion of the Words in Tweets Related to Feb 6th Earthquake by Country and Sentiment

Sentiment	Syria	Türkiye
Negative	55.5	56.3
Positive	44.4	43.6

The distribution of words used in tweets about the countries after the earthquake, classified into 8 basic emotion groups, shows a higher prevalence of words associated with fear, as expected. Following fear, words related to trust, anger, and sadness appear hierarchically. These findings suggest that post-earthquake tweets regarding both countries predominantly express fear, anger, and sadness on X. Furthermore, the presence of words related to trust indicates the ongoing search and rescue operations, fundraising campaigns, and the spirit of solidarity associated with them. The impact of the destruction caused by the February 6 earthquakes is also evident in the TweetNLP analysis, as reflected in Table 2

and Table 3, where the proportion of negative sentiment categories is higher than that of positive categories in both tables.

Table 3

Proportion of the Words in Tweet Related to Feb 6th Earthquake by Country and Emotion

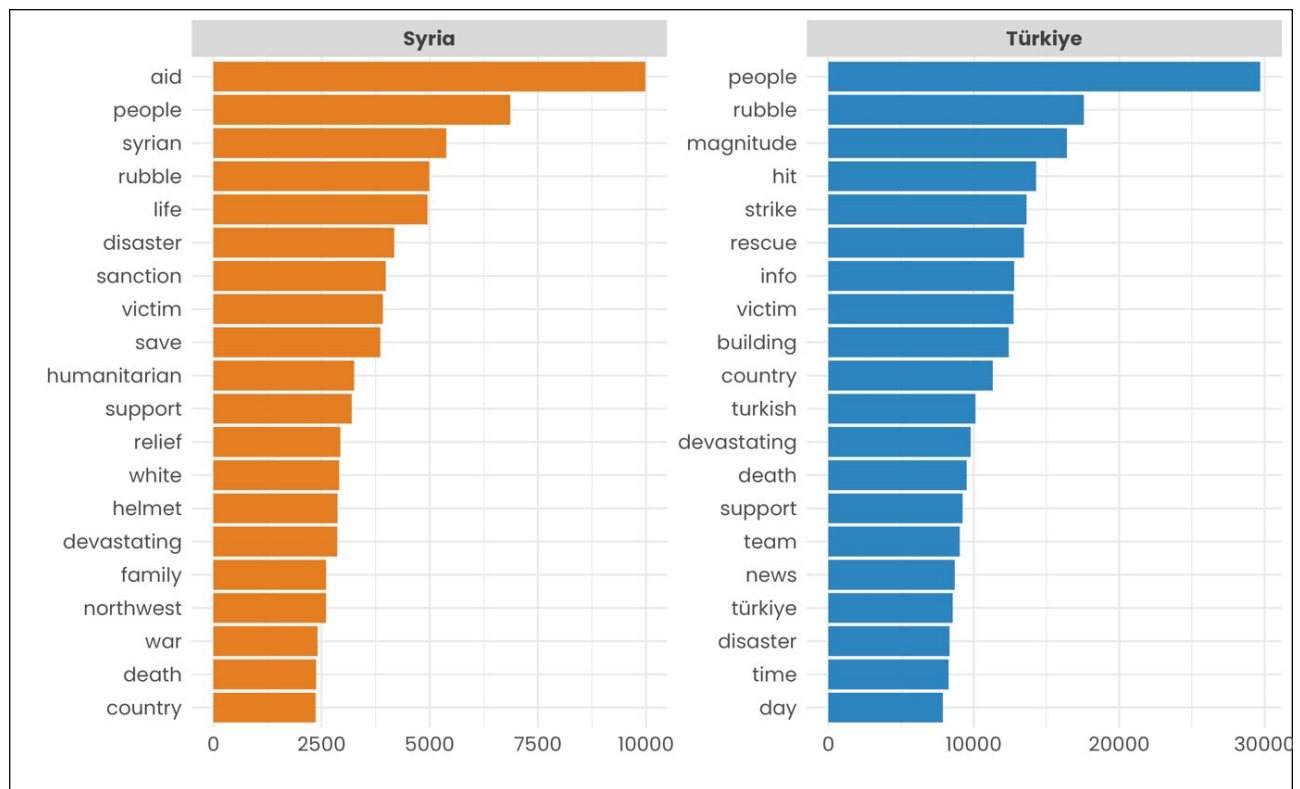
Emotion	Syria	Türkiye
Fear	18.2	18.0
Trust	15.6	15.4
Anger	14.7	14.6
Sadness	14.7	14.5
Disgust	10.7	11.2
Anticipation	10.6	10.6
Joy	8.4	8.5
Surprise	6.7	6.7

4.2. Text analysis

In text analysis, frequency analysis was initially conducted on tweets shared by both countries to identify unigram words and multi-word phrases. Additionally, two distinct tweet sets were created, one for Syria and one for Türkiye, and the most frequently used words within these categories were calculated using keyness analysis. Later, a frequency analysis was also performed on hashtags that provided context to the tweets. All analyses were conducted separately for tweets from each country.

4.2.1. Word frequency analysis

The frequency analysis of the words used in the tweets is directly linked to the earthquakes of February 6. Although the words, being single terms, offer a limited context, the expressions in Figure 4 provide glimpses of the earthquake's intensity, relief efforts, location, and the destruction it caused in both Syria and Türkiye.

Figure 4*Top 20 Unigram Words*

The word cloud in Figure 5 demonstrates the high-frequency words extracted from X posts about the earthquake aftermath in Türkiye and Syria. In the word cloud, the prominent terms related to each country are distinctly different, revealing the topics that the public and social media users in each country focused on.

In posts related to Türkiye, terms such as “aid,” “magnitude,” “people,” “Turkish,” “building,” and “rescue” stand out. In the context of Türkiye, the concepts of “magnitude,” “rescue,” and “people” particularly highlight the intense discussions surrounding the rescue operations, the scale of the damage, and relief efforts following the earthquake. Additionally, specific place names like “Erdogan”, “Turkish”, “Kahramanmaraş” and “Hatay” as well as references to leaders, indicate that Türkiye's political and regional dimensions were also a topic of discussion on social media.

In the context of Syria, prominent words include “aid”, “sanctions,” “humanitarian,” “Syrian,” “helmet,” and “white.” The words related to Syria focus primarily on humanitarian aid, sanctions, and the “White Helmets,” the volunteer rescue teams. The prominence of the term “sanctions” suggests that social media users frequently discussed Syria's encounter with international sanctions during the crisis period.

Among the common words for both countries, “aid” and “humanitarian” stand out, yet perceptions diverge between Türkiye and Syria. In Türkiye, local leaders and city names are emphasized, whereas in Syria, humanitarian organizations and international sanctions are highlighted. In the context of Türkiye, the focus is on rescue operations and the extent of the destruction, while discussions in Syria center around the humanitarian crisis and political obstacles.

Figure 5

Top 300 Unigram Words (orange: Syria, blue: Türkiye)

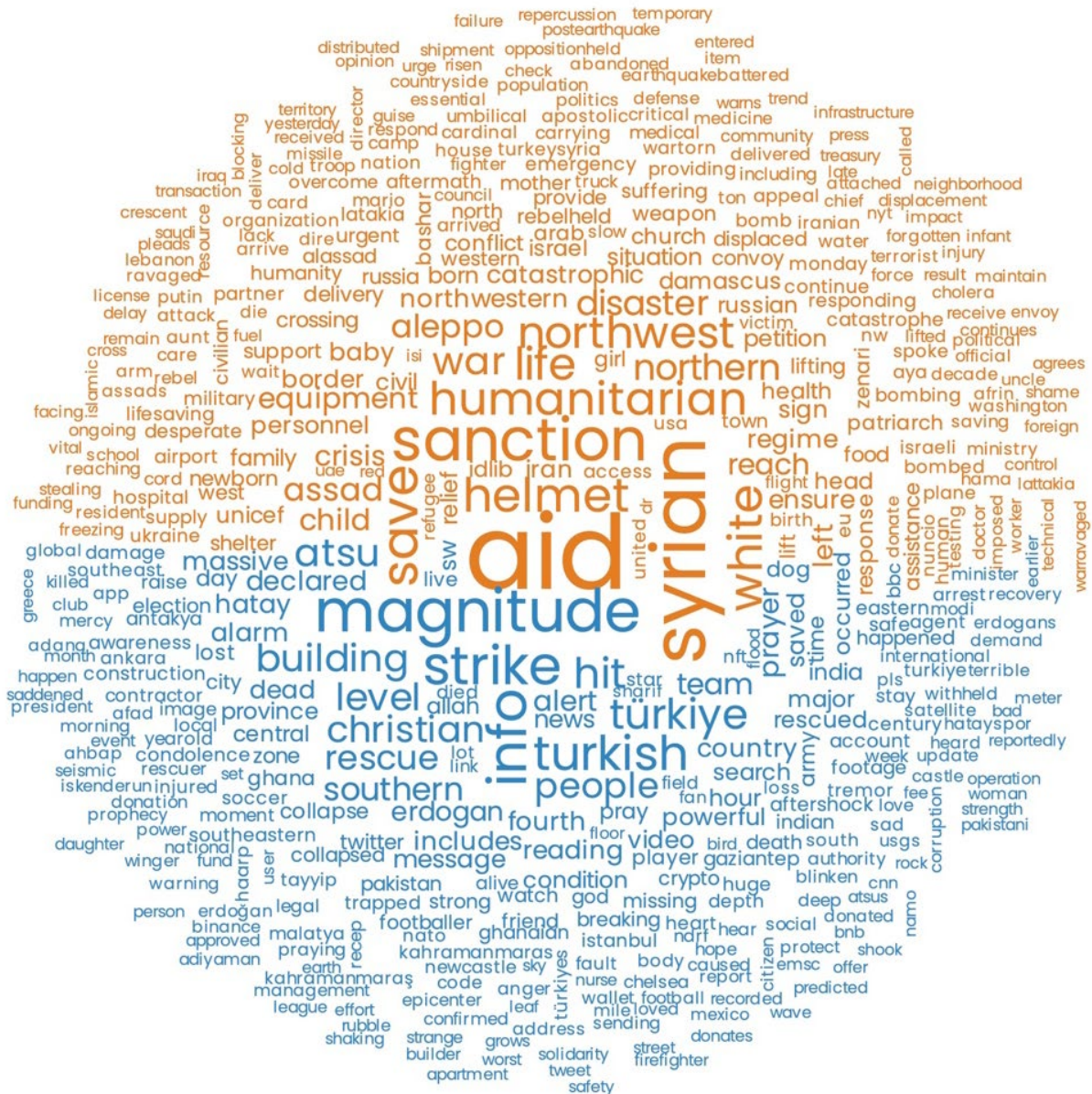
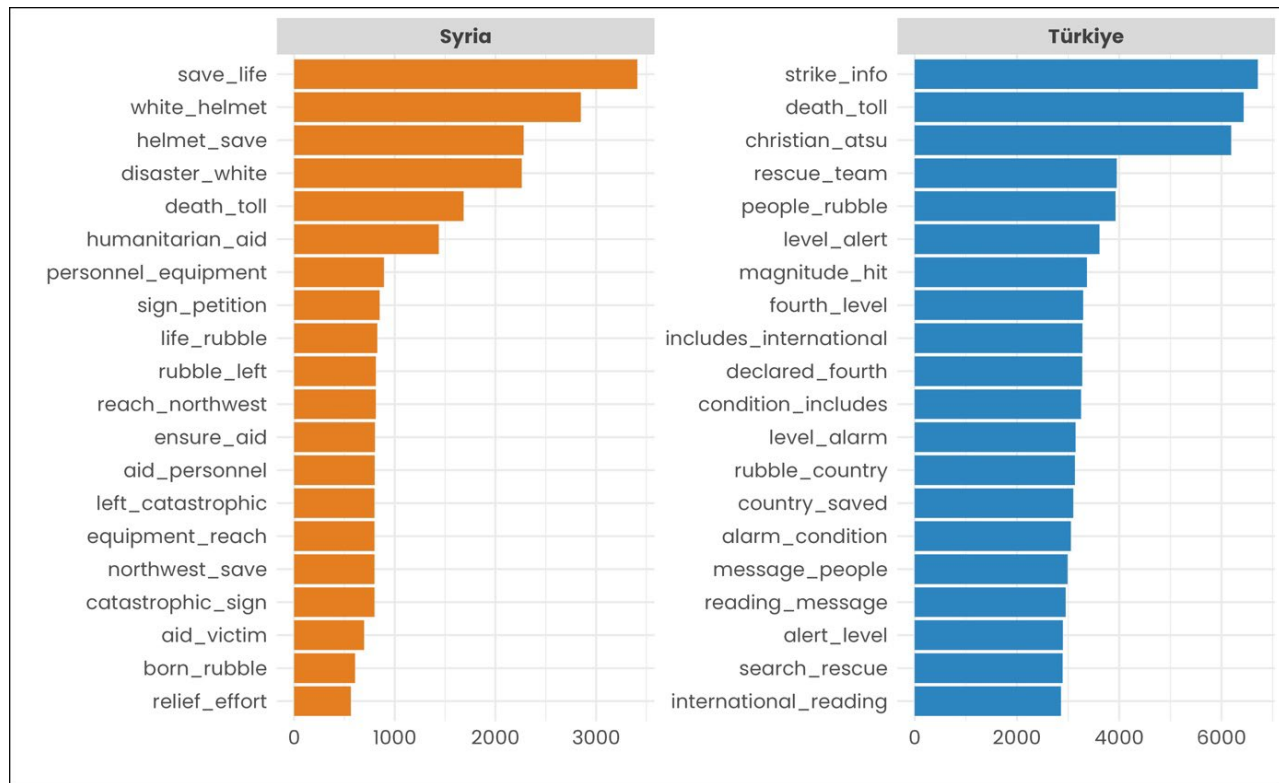

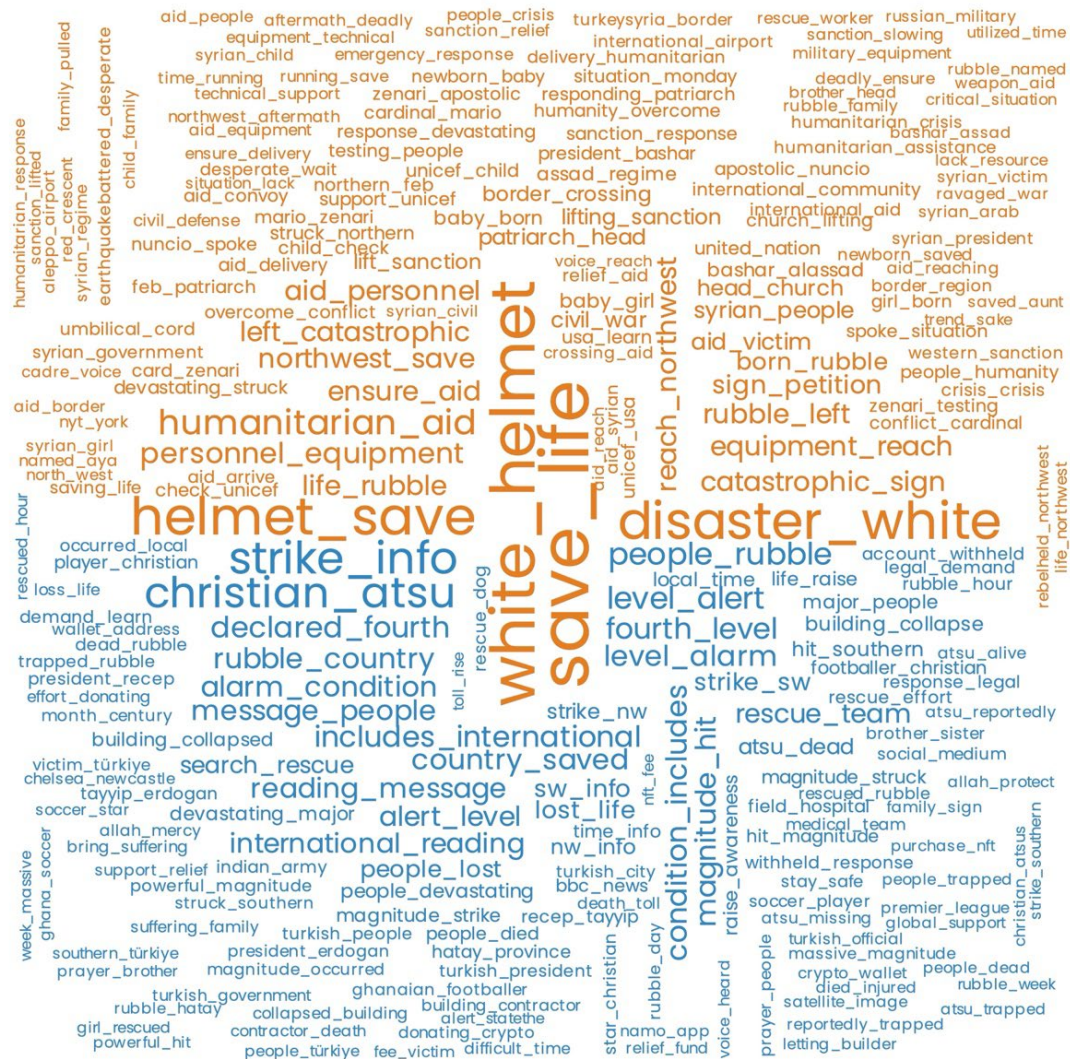
Figure 6 displays the most frequently used two-word (bigram) expressions extracted from X posts related to Türkiye and Syria. Analyzing the prominent bigram terms reveals that discussions in Türkiye primarily focus on operational details, damage assessment, and rescue efforts, while in Syria, the conversations address broader humanitarian crises, including humanitarian aid, the activities of rescue teams, and international sanctions. In the context of Türkiye, public figures (e.g., Christian Atsu, a football player) and local rescue operations are more frequently discussed, whereas in Syria, humanitarian organizations and the crisis itself take center stage. While information flow and the scale of events are debated from a more technical perspective in Türkiye (e.g., strike_info, magnitude_hit, people_rubble, alarm_condition, alert_level), in Syria, the focus on aid and rescue operations (e.g., save_life, white_helmet, humanitarian_aid, aid_victim, relief_effort) is framed in a more humanitarian and emotional context.

Figure 6*Top 20 Bigram Words*

The word cloud in Figure 7 highlights new terms that were not present in the previous bar chart but are prominent here, reflecting broader dimensions of social media discussions between the two countries. Expressions such as “building_collapse” and “trapped_people” indicate that social media in Türkiye frequently discussed the large-scale destruction of buildings, and the individuals trapped under rubble following the earthquake. Particularly, the collapse of buildings and rescue operations have garnered significant attention in the Turkish context. This may reflect ongoing discussions about construction and building standards nationwide. Additionally, the term “president_erdogan” underscores the prominent role played by President Recep Tayyip Erdoğan in this process, as well as the public's perception of his actions, which have been a major topic in social media discussions. This suggests that the impact of political leaders on crisis management has been widely debated in Türkiye.

Figure 7

Top 200 Bigram Words (orange: Syria, blue: Türkiye)

The prominent terms focus on the northwest region of Syria (situation_northwest), highlighting its vulnerability in terms of both conflict and humanitarian aid, a situation that has worsened following the earthquake. This expression may particularly reflect negative comments regarding the region's inability to receive aid. Regarding Syrian President Bashar al-Assad, social media discussions frequently criticize how the Assad regime managed or failed to manage humanitarian aid and rescue operations in the aftermath of the earthquake. This underscores how the political turmoil in Syria, compounded by the natural disaster, has created an even more challenging situation. Additionally, the terms (border_crossing, lifting sanctions) suggest that humanitarian aid in Syria faced significant challenges at border crossings, an issue that prominently figures in social media discussions.

According to frequency analysis, in the context of Türkiye, discussions primarily revolve around rescue operations, the situation of individuals trapped under rubble, and the emphasis on international support through social media. In contrast, discussions about Syria not only cover similar humanitarian issues but also highlight regime and political barriers, difficulties at border crossings, and the role of volunteer rescue teams. In Türkiye, debates often center around the government's measures and President Erdoğan's role in the aftermath of the earthquake, while in Syria, criticisms of the regime, political pressures (obstacles), and the inability to deliver aid at the border have taken precedence.

4.3. Keyness analysis

Keyness analysis statistically demonstrates how words and bigrams in X posts related to Türkiye and Syria differ between the two countries. In posts related to Türkiye, terms such as “magnitude,” “info,” “strike,” “Atsu,” “Christian,” “southern,” “Hatay,” and “Erdoğan” are prominent, while for Syria, words like “sanction,” “aid,” “white,” “helmet,” “Assad,” “regime,” and “war” are more frequently used. Unlike frequency analysis, keyness analysis classifies words between the two categories using chi-square calculations, highlighting their relative significance. In the context of Türkiye, social media discussions focus more on technical and operational details (earthquake magnitude, rescue operations, building collapses), while discussions about Syria center around humanitarian aid, volunteer rescue teams, and political barriers. Posts related to Türkiye concentrate on the physical effects of the earthquake and the ongoing rescue efforts, whereas posts about Syria emphasize political constraints, humanitarian aid limitations, and the role of volunteer organizations. It is evident that sanctions and restricted access to aid in Syria are widely debated on an international level, while leadership and rescue operations in Türkiye hold significant importance in both local and international discussions.

Figure 8

Keyness Analysis on Unigram Words (orange: Syria, blue: Türkiye)

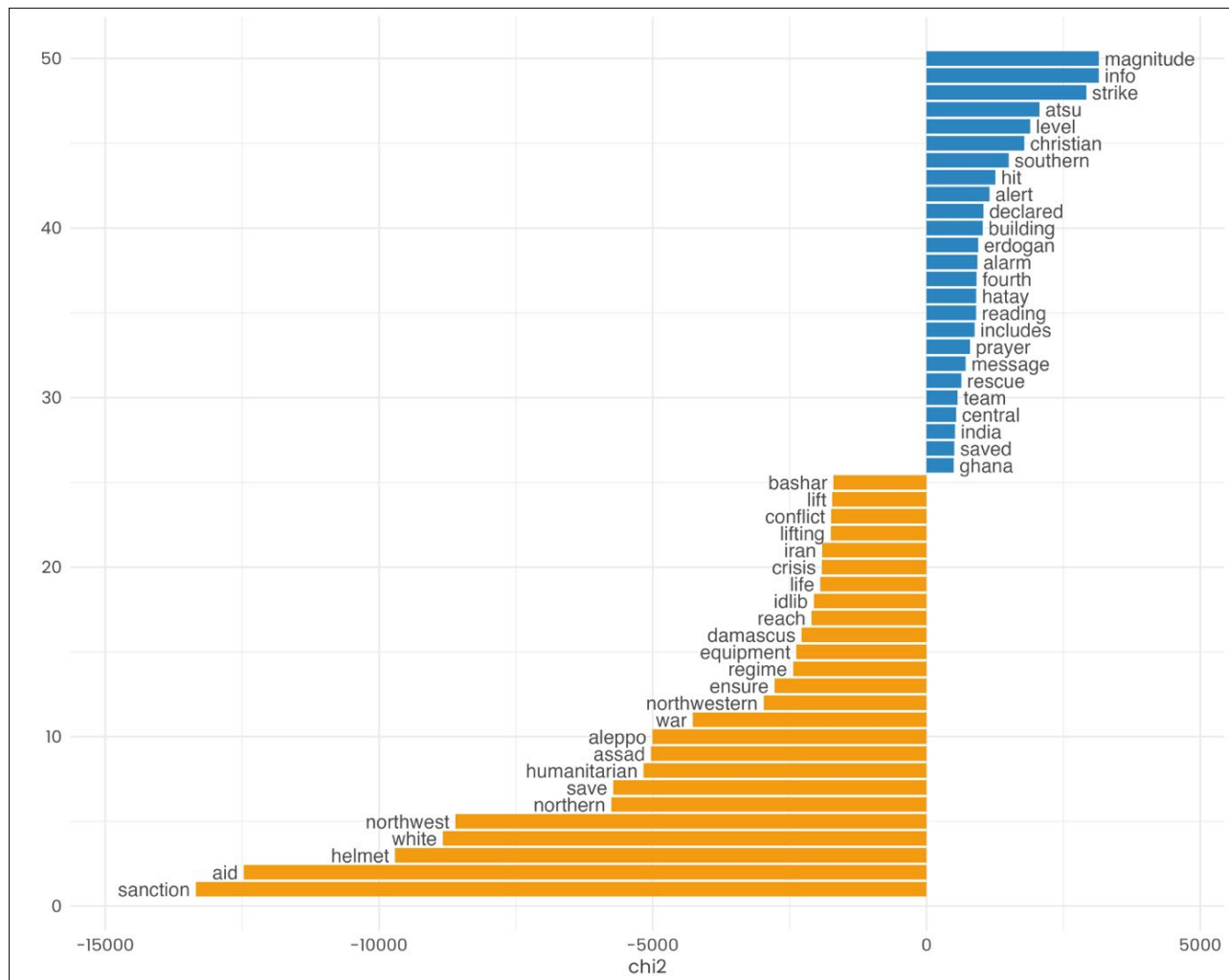
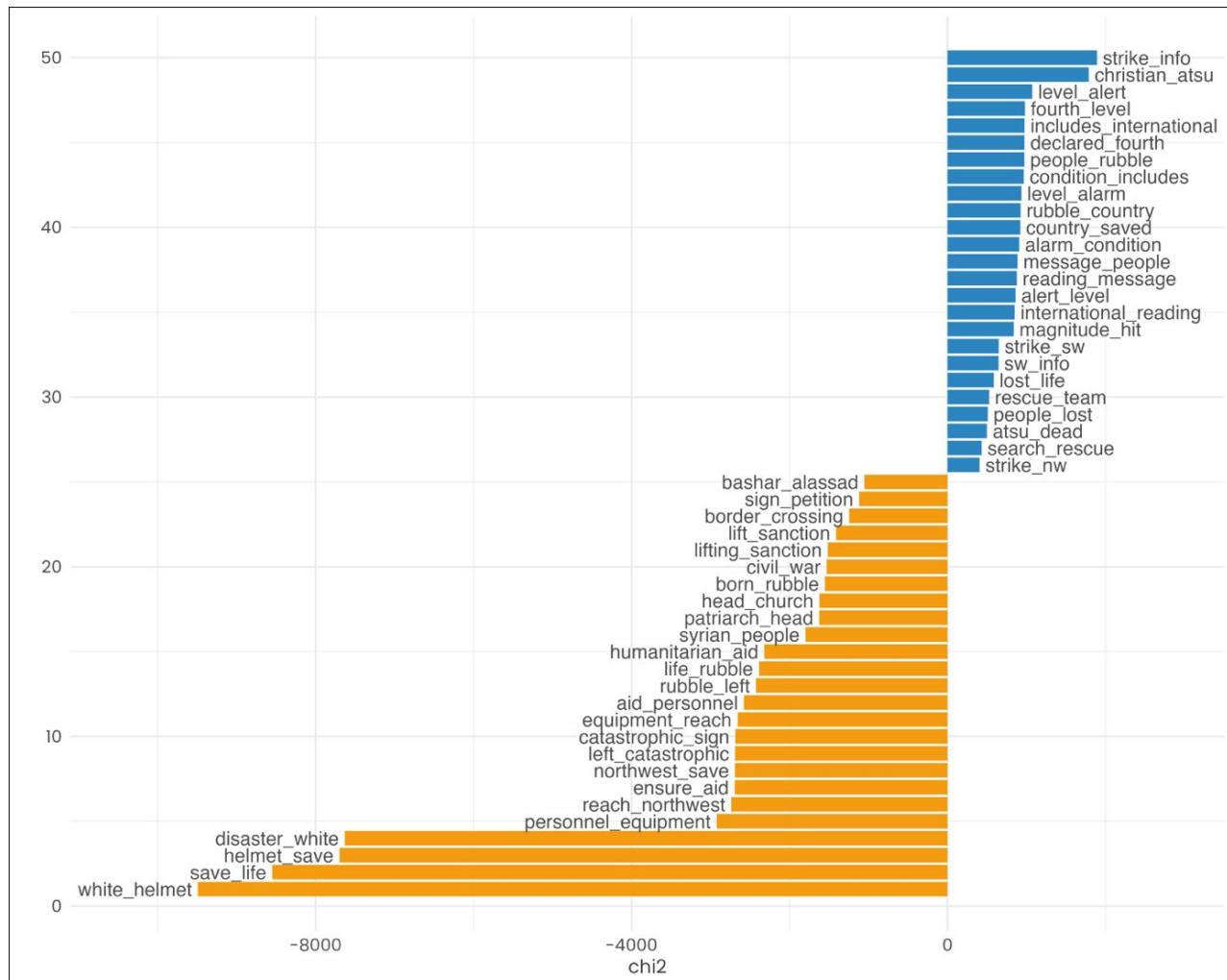

Figure 9 presents findings in line with Figure 8 but with more concrete contextual insights. The earthquake's magnitude, rescue efforts, and the involvement of internationally known figures are prominent topics in Türkiye. In contrast, social media discussions related to Syria revolve more around challenges in humanitarian aid, the White Helmets' rescue operations, and calls for the lifting of sanctions. Additionally, anti-regime rhetoric and obstacles at border crossings have emerged as other

significant topics in Syria's social media discussions. Keyness analysis shows that post-earthquake X discussions related to the countries center around markedly different themes. In Türkiye, the focus is more on rescue operations and the impact of internationally known figures, while in Syria, the broader discussions focus on humanitarian aid, political barriers, and the role of volunteer organizations.

Figure 9

Keyness Analysis on Bigram Words (orange: Syria, blue: Türkiye)

4.4. Hashtag frequency analysis & Co-occurrences

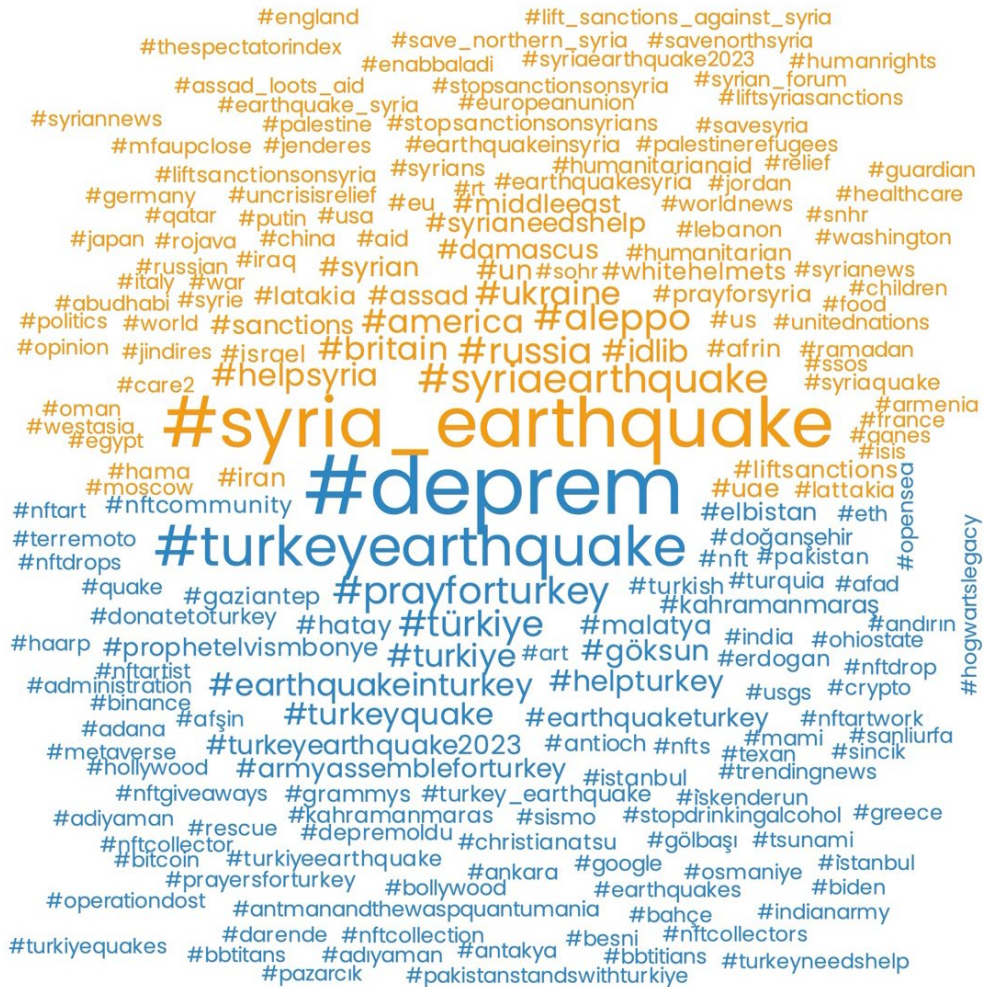
Hashtags are one of the mechanisms used on X to attract attention and shape public opinion. The word cloud in Figure 10 visualizes the most frequently used hashtags in the context of both countries. For Türkiye, the prominent hashtags include #Turkeyearthquake, #prayforturkey, #gaziantep, #hatay, #prayforchristianatsu, #helpforturkey, and #donatetoTürkiye. In tweets related to Syria, the most frequently used hashtags are #syriaearthquake, #liftsanctions, #stopsanctionssyrians, #whitehelmets, #helpSyria, #save_northern_syria, #assad, and #damascus. Therefore, there is a clear parallel with previous findings. Hashtags related to Türkiye primarily focus on rescue operations and international aid, with global solidarity messages (e.g., #prayforturkey) and local city names taking center stage. Calls for aid, efforts to raise international awareness, and information sharing about rescue operations have been the key themes in social media discussions in Türkiye.

Hashtags related to Syria, on the other hand, focus more on humanitarian aid calls and political barriers. The lifting of sanctions, the role of the White Helmets, and the inadequacy of aid to Syria's northern regions have been prominent topics of discussion on social media. Political obstacles to aid have been

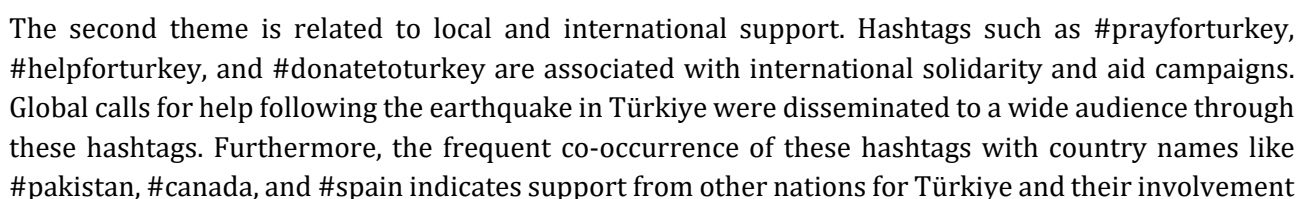
widely criticized at a global level, and this awareness has spread across social media platforms. For both Türkiye and Syria, the use of hashtags has proven to be a highly effective tool for raising awareness, fostering solidarity, and generating global calls for aid during crisis situations. While technical details and rescue operations have dominated discussions in Türkiye, the focus in Syria has been on the humanitarian crisis, sanctions, and the role of volunteer organizations, which have been central to broader social media discussions.

Figure 10

Comparison Word Cloud of Top 100 Hashtags (orange: Syria, blue: Türkiye)

Beyond basic frequency analysis, insights can also be gained through examining the co-occurrence of hashtags in tweets. The hashtag co-occurrence network in Figure 11 illustrates which hashtags were used together in Türkiye's post-earthquake X discussions. This type of network analysis provides a clearer view of the prominent themes, debates, and information flows in social media conversations following the earthquake.

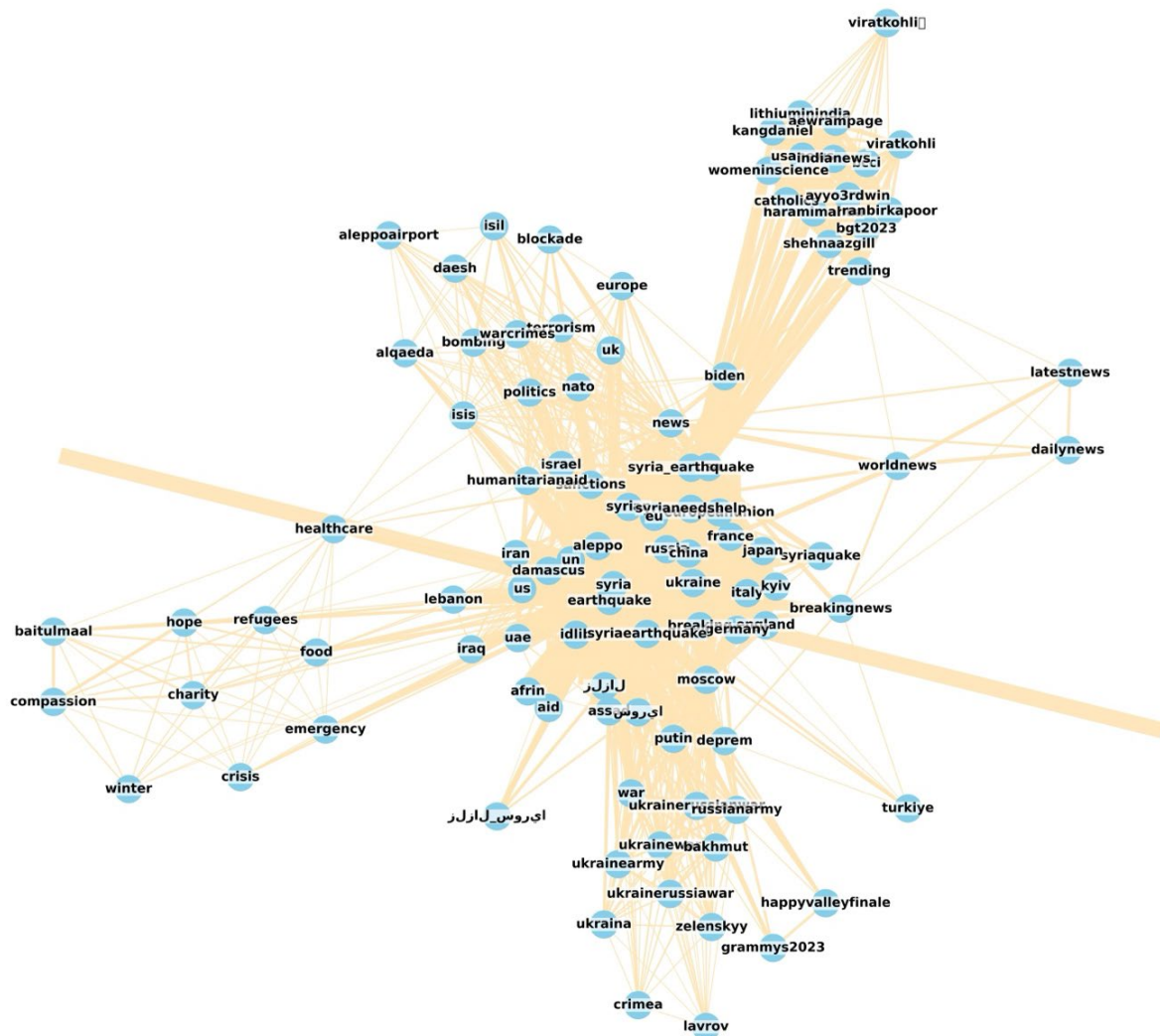
in aid campaigns. Hashtags like “prayforturkey” prominently reflect efforts to spread global solidarity messages

Lastly, tweets related to Türkiye show the use of X around news and information sharing, which is one of the important functions of social media during crises. Hashtags such as #news, #breaking, #trendingnews demonstrate how social media was utilized to spread earthquake news and provide information on emergency situations.

Figure 11 disclose how global awareness is created on X and how calls for aid to Türkiye after the earthquake were amplified. The frequent use of hashtags such as #prayforturkey highlights efforts to build a global solidarity and aid campaign. The repeated use of hashtags related to rescue operations (#rescue) and affected cities (#adana, #hatay, #kahramanmaraş) demonstrates how prominently Türkiye's post-earthquake relief and rescue efforts appeared on social media. The involvement of sports and cryptocurrency communities in raising awareness after the earthquake signals how versatile social media is and how different communities can come together during crises. This highlights the capacity of social media to connect various groups, from international solidarity campaigns to niche communities like sports and digital assets, in addressing global emergencies.

Figure 12

Co-occurrences of Top 100 Hashtags in Tweets Related to Syria

An analysis of social media posts related to Syria reveals that the prominent theme in the hashtag network is earthquake and crisis management. Hashtags such as #syriaearthquake, #earthquake, #damascus, and #aleppo are central to discussions about the earthquake in Syria. Tags like “syriaearthquake” specifically focus on crisis management and the difficulties faced by the population in regions severely affected by the earthquake, such as #damascus and #aleppo. Due to Syria’s ongoing civil war and current political situation, the challenges (“blockade,” “bombing,” “isil,” “sanctions”) in crisis management have been frequently discussed on social media through these hashtags.

A second theme identified is humanitarian aid and calls for support. Hashtags such as #humanitarianaidactions, #charity, #compassion, #hope, and #emergency have gained significant traction on social media in the aftermath of the earthquake in Syria. These hashtags highlight the efforts of international aid organizations and NGOs in providing assistance to the region. In particular, hashtags like #charity and #hope have been used to raise awareness of the humanitarian crisis in Syria and to mobilize support for the affected areas.

The situation in Syria following its ongoing civil war has been addressed in earthquake-related posts with a focus on political and international dimensions. Hashtags such as #isis, #daesh, #warcrimes, #iran, #israel, and #russia have framed discussions on the earthquake within a political and international context. The impact of the civil war and political instability has led to debates on the post-earthquake aid process and international relations in Syria. Hashtags associated with non-state actors, such as #isis and #daesh, have prompted discussions about the security situation and the challenges posed by war, which continue to affect the region even after the earthquake.

Another prominent theme in the hashtag network is the issue of sanctions and border crossings related to Syria. Hashtags such as #blockade, #sanctions, #eu, #us, and #uk highlight one of the major post-earthquake discussions: the international sanctions and the obstacles preventing aid from reaching the country. Hashtags like #blockade and #sanctions represent debates on how the sanctions imposed on Syria have hindered the flow of aid. Hashtags such as #eu and #us are frequently used to criticize the policies of international organizations regarding this issue on social media.

In conclusion, the following insights can be drawn from the hashtag network in Figure 12. Following the earthquake in Syria, humanitarian aid and crisis management became key topics in related X discussions. Calls for humanitarian aid by aid organizations, NGOs, and individuals, along with the challenges of crisis management and the humanitarian crisis faced by refugees, emerged as some of the most prominent themes in this network. Additionally, Syria’s political and security issues due to the ongoing civil war were frequently discussed on social media after the earthquake. International sanctions were highlighted as one of the main factors hindering aid access to Syria. In particular, hashtags such as #blockade and #sanctions underscore the negative impact of political obstacles on crisis management.

5. Conclusion

This study undertook a comparative analysis of X content pertaining to the aftermath of the February 6, 2023, Kahramanmaraş earthquakes in Türkiye and Syria, employing computational methods to dissect social media discourse within these two distinct national contexts. The findings illuminated that the reflections of the earthquake on X in both countries occurred within disparate frameworks. In the Turkish context, the focus of online discussions predominantly revolved around the earthquake’s magnitude, the execution of rescue operations, and the mobilization of international aid. In contrast, the discourse surrounding Syria—recognized as a fragile state—was largely shaped by themes of humanitarian aid constraints, the detrimental effects of international sanctions, and the broader political environment influencing crisis management strategies.

A striking characteristic of the analysis was the higher proportion of negative tweets concerning Syria, when compared to those addressing Türkiye. This disparity in negativity can be attributed to Syria's fragile state structure, wherein the discourse surrounding the exacerbation of crisis conditions due to sanctions also emerged as a pivotal theme. Furthermore, the substantial presence of calls for humanitarian aid and critiques of international sanctions within Syrian social media discussions underscores the potential of social media platforms as tools for advocacy, raising awareness, and exerting pressure on the international community.

One of the principal strengths of this study lies in its methodological framework, utilizing computational techniques to analyze post-crisis international perceptions through social media data. Additionally, the comparative approach employed in analyzing the social media responses to crises in these two socio-political contexts addresses a notable gap in the existing literature. However, the study is not without its limitations. The analysis was confined to English-language tweets, thus excluding discourse in other languages that may have offered supplementary insights. Moreover, given that social media users do not constitute a representative sample of the general population, the generalizability of the findings is inherently constrained.

By comparing the two countries within their distinct socio-political frameworks, this study provides valuable insights into the contextual dynamics of social media during crisis management. In particular, the political and ethical dimensions of social media's role in facilitating humanitarian aid and fostering international solidarity are areas that warrant further examination. The findings underscore the need for continued research into the role of social media in crisis communication, particularly in understanding how the social media reflections of crises across diverse contexts influence international aid policies and public perceptions. Future research should also consider the interaction between traditional media and social media, the implications of information manipulation in crisis periods, and the broader international repercussions of media reflections within fragile states.

References

- Ağın-Gözükızıl, C., & Tezcan, S. (2023). Cumhuriyet'in yüzüncü yılında Türkiye'de afetler: 06 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremi. *Kent Akademisi*, 16 (Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı), 97-114. <https://doi.org/10.35674/kent.1353445>
- Alfuqaha, O. A., Al-Masarwah, U. M., Farah, R. I., Yasin, J. A., Alkuttob, L. A., Muslieh, N. I., ... & Alshubbak, N. A. H. (2023). The impact of Turkey and Syria earthquakes on university students: Posttraumatic stress disorder symptoms, meaning in life, and social support. *Behavioral Sciences*, 13(7), 587. <https://doi.org/10.3390/bs13070587>
- Amiresmaili, M., Zolala, F., Nekoei-Moghadam, M., Salavatian, S., Chashmyazdan, M., Soltani, A., & Savabi, J. (2021). Role of social media in earthquake: A systematic review. *Iran. Red. Crescent Med. J*, 23(5), 1-8.
- Aryal, K. (2023). Media representation: Coverage of the Nepali army's rescue and relief operations. *Unity Journal*, 4(01), 345-354. <https://doi.org/10.3126/unityj.v4i01.52250>
- Ata, F. (2023). Afet haberciliği: Kahramanmaraş merkezli depremler sürecinde sosyal medyaya yönelik bir değerlendirme. *TRT Akademi*, 8(18), 606-629. <https://doi.org/10.37679/trta.1271366>
- Atalay, G. E., & Muratoğlu Pehlivan, B. (2024). Aestheticizing the pain: A critical analysis of media representation of earthquake victim children in Turkey. *Sociology Lens*, 37(1), 116-130. <https://doi.org/10.1111/johs.12437>
- Atan, S., & Çınar, Y. (2019). Borsa İstanbul'da finansal haberler ile piyasa değeri ilişkisinin metin madenciliği ve duygu (sentiment) analizi ile incelenmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(1), 1-34. <https://doi.org/10.33630/ausbf.523199>
- Aydın, A. F. (2023). Sosyal medyada dezenformasyon ve manipülasyon: 2023 Kahramanmaraş depremi örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(5), 2603-2624. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1283358>
- Bakkour, S., & Sahtout, R. (2023). The dimensions and attributes of state failure in Syria. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 25(6), 1020-1036. <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2167337>
- Barrie, C., & Ho, J. (2021). academictwitter: An R package to access the Twitter Academic Research Product Track v2 API endpoint. *Journal of Open Source Software*, 6(62), 3272. <https://doi.org/10.21105/joss.03272>
- Basmacı, G. (2023). Use of children's photos in natural disaster news: The example of Kahramanmaraş earthquake. *International Journal of Social and Humanities Sciences*, 7(3), 135-148. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijshs/issue/82714/1419476>
- Bauman, Z. (2013). *Liquid fear*. John Wiley & Sons.
- Beck, U. (2011). *Risk toplumu: Başka bir modernliğe doğru* (K. Özdoğan & B. Doğan, Çev.). İthaki Yayınları.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. Sage Publications.
- Benoit, K. (2020). Text as data: An overview. In Luigi Curini & R. Franzese (Eds.), *The SAGE Handbook of research methods in political science and international relations*. SAGE Publications Ltd. <https://methods.sagepub.com/book/research-methods-in-political-science-and-international-relations>

- Benoit, K., Watanabe, K., Wang, H., Nulty, P., Obeng, A., Müller, S., & Matsuo, A. (2018). quanteda: An R package for the quantitative analysis of textual data. *Journal of Open Source Software*, 3(30), 774. <https://doi.org/10.21105/joss.00774>
- Bird, S., Klein, E., & Loper, E. (2009). *Natural language processing with Python*. O'Reilly.
- Bondi, M. (2010). Perspectives on keywords and keyness: An introduction. In M. Bondi & M. Scott (Eds.), *studies in corpus linguistics* (Vol. 41, pp. 1-18). John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/scl.41.01bon>
- Bossu, R., Corradini, M., Cheny, J.-M., & Fallou, L. (2023). A social bot in support of crisis communication: 10-years of @LastQuake experience on Twitter. *Frontiers in Communication*, 8(0), 1-10. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2023.992654>
- Çakıcı, Z. (2024). *Türk basınında düzensiz göçün görsel temsili: Taliban yönetimi sonrası Afgan göçü* [Yayımlanmamış Doktora tezi, Galatasaray Üniversitesi].
- Çakıcı, Z., & Meriç, E. (2024). Exploring United Nations High Commissioner for Refugees' (UNHCR) TikTok landscape: Insights into migration representations. In S. Kir Elitaş (Ed.), *Media representation of migrants and refugees* (pp. 278-295). IGI Global.
- Çakıcı, Z. (2024). Cyberstalking practices among youth in Türkiye: Motivational drivers, digital avenues, and perceptual paradigms. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi* (46), 1-22. <https://doi.org/10.17829/turcom.1488278>
- Camacho-Collados, J., Rezaee, K., Riahi, T., Ushio, A., Loureiro, D., Antypas, D., Boisson, J., Espinosa-Anke, L., Liu, F., Martínez-Cámara, E., Medina, G., Buhrmann, T., Neves, L., & Barbieri, F. (2022). TweetNLP: Cutting-Edge natural language processing for social media (arXiv:2206.14774). *arXiv*. <http://arxiv.org/abs/2206.14774>
- Correa, T., Scherman, A., & Arriagada, A. (2016). Audiences and disasters: Analyses of media diaries before and after an earthquake and a massive fire: Audiences and disasters. *Journal of Communication*, 66(4), 519-541. <https://doi.org/10.1111/jcom.12245>
- Demirel, S. (2024). *Sosyal Medya ve Aktif Kullanıcı*. Eğitim Yayınevi.
- Demirel, S., Kahraman-Gokalp, E., & Gündüz, U. (2024). From optimism to concern: Unveiling sentiments and perceptions surrounding ChatGPT on Twitter. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 1-23. <https://doi.org/10.1080/10447318.2024.2392964>
- Demirel, S., Bulur, N., & Çakıcı, Z. (2024). Utilizing artificial intelligence for text classification in communication sciences: Reliability of ChatGPT models in Turkish texts. In D. Darwish (Ed.), *Design and development of emerging chatbot technology* (pp. 218-235). IGI Global Scientific Publishing. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-1830-0.ch013>
- Demirel, Y., & İcil Tuncer, A. (2024). Türkiye'nin itibarı güçlü şirketlerinin ulusal yas dönemindeki sosyal medya paylaşımlarının değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-23. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pauibd/issue/85587/1407598>
- Demirhan, K. (2024). Kahramanmaraş depremlerinden sonra Twitter etiketlerinin kriz yönetimi bağlamında analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15(1 -Deprem Özel Sayısı-), 430-454. <https://doi.org/10.54688/ayd.1412222>
- Demirhan, T., & Hacıoğlu, İ. (2024). 6 Şubat 2023 Türkiye'deki deprem fırtınasının X özelinde tanımlayıcı analizlerinin yapılması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(1), 285-300. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1384400>

- Devlin, J., Chang, M.-W., Lee, K., & Toutanova, K. (2019). BERT: Pre-training of deep bidirectional transformers for language understanding (arXiv:1810.04805). *arXiv*. <http://arxiv.org/abs/1810.04805>
- Dyvik, E. (2024). The most spoken languages worldwide 2023. *Statista*. <https://www.statista.com/statistics/266808/the-most-spoken-languages-worldwide/>
- Eldem Anar, Ü. İ. (2021). Sosyal medya ortamında yer alan afet haberlerinde etkileşim; İzmir depremi örneği. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11(3), 1129-1147.
- Eryürük, F. T., Odabaşı, F., & Eryürük, H. (2024). Social media use of higher education students in the earthquake disaster. *Yükseköğretim Dergisi*, 14(2), 37-44. <https://doi.org/10.53478/yuksekogretim.1312375>
- Ewelie, C., & Nwaorgu, O. C. (2021). State fragility and humanitarian crisis in Syria. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*, 5(6), 313-318.
- Fallou, L., Bossu, R., & Cheny, J.-M. (2024). Prebunking earthquake predictions on social media. *Frontiers in Communication*, 9, 1-10. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2024.1391480>
- Fokaefs, A., & Sapountzaki, K. (2021). Crisis communication after earthquakes in Greece and Japan: Effects on seismic disaster management. *Sustainability*, 13(16), 9257. <https://doi.org/10.3390/su13169257>
- Gezici, G., & Yanıkoğlu, B. (2018). *Sentiment analysis in Turkish*. In Turkish Natural Language Processing (pp. 255–271). Springer.
- Gökmen, E. (2023). A study on the appearance of the Kahramanmaraş earthquake on social media. *OPUS Journal of Society Research*, 20(55), 576-591. <https://doi.org/10.26466/opusjr.1347043>
- Göksel, P., Usta, M. B., & Böke, Ö. (2024). The effect of media exposure of the 2023 Kahramanmaraş earthquake on traumatic stress. *Journal of Experimental and Clinical Medicine*, 41(1), 132-137. https://dergipark.org.tr/en/pub/omujecm/issue/83825/1406308#article_cite
- Greenberg, J., & Scanlon, T. J. (2016). Old media, new media, and the complex story of disasters. İçinde J. Greenberg & T. J. Scanlon, *Oxford research encyclopedia of natural hazard science*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199389407.013.21>
- Grimmer, J., & Stewart, B. M. (2013). Text as data: The promise and pitfalls of automatic content analysis methods for political texts. *Political Analysis*, 21(3), 267-297. Cambridge Core. <https://doi.org/10.1093/pan/mps028>
- Gündüz, U., & Demirel, S. (2023). Metaverse-related perceptions and sentiments on Twitter: Evidence from text mining and network analysis. *Electronic Commerce Research*. <https://doi.org/10.1007/s10660-023-09745-x>
- IOM (2023). *Türkiye ve Suriye 2023 depremleri-destek faaliyetleri*. Erişim: https://turkiye.iom.int/sites/g/files/tmzbd11061/files/documents/2023-08/iom-turkiye-syria-earthquake-response-update_19-march-2023-tr.pdf
- IOM (International Organization for Migration). (2023). Türkiye and Syria 2023 earthquakes – Response update. https://turkiye.iom.int/sites/g/files/tmzbd11061/files/documents/2023-07/_web_iom-turkiye-syria-earthquake-response-update_18-july-2023.pdf
- Jo, Taeho. (2019). *Text mining—concepts, implementation, and big data challenge* (1st ed.). Springer, Cham.

- Kahraman-Gokalp, E., Demirel, S., & Gündüz, U. (2024). Exploring the surge of negativity during the COVID-19 pandemic: Computational text and sentiment analysis across eight newsrooms' tweets. *Atlantic Journal of Communication*, 32(2), 298-324. <https://doi.org/10.1080/15456870.2023.2293169>
- Kayıhan, B. (2024). Disaster journalism through a political economy framework: An analysis of the Turkish press coverage of the 2023 Kahramanmaraş earthquakes. *Sociology Lens*, 37(3), 348-370. <https://doi.org/10.1111/johs.12462>
- Keykhaei, M., Samany, N. N., Jelokhani-Niaraki, M., & Zlatanova, S. (2023). A situation-aware emergency evacuation (SAEE) model using multi-agent-based simulation for crisis management after earthquake warning. *Geo-Spatial Information Science*, 1-24. <https://doi.org/10.1080/10095020.2023.2270017>
- Khoo, C. S., & Johnkhan, S. B. (2018). Lexicon-based sentiment analysis: Comparative evaluation of six sentiment lexicons. *Journal of Information Science*, 44(4), 491-511. <https://doi.org/10.1177/0165551517703514>
- Kirazoluğu, O. (2024). Proximity as a news value: A quantitative analysis of February 2023 Türkiye earthquakes news in international media. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(3), 662-675.
- Koçyiğit, A. (2024). Afet ve kriz dönemlerinde bireylerin sosyal medya kullanım pratikleri ve infobezite: Kahramanmaraş depremi örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 12(1), 62-87. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.1406261>
- Kwanda, F. A., & Lin, T. T. C. (2020). Fake news practices in Indonesian newsrooms during and after the Palu earthquake: A hierarchy-of-influences approach. *Information, Communication & Society*, 23(6), 849-866. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2020.1759669>
- Liu, B. (2020). *Sentiment analysis mining opinions, sentiments, and emotions (2nd ed.)*. Cambridge University Press.
- Liu, Y., Ott, M., Goyal, N., Du, J., Joshi, M., Chen, D., Levy, O., Lewis, M., Zettlemoyer, L., & Stoyanov, V. (2019). RoBERTa: A robustly optimized bert pretraining approach (arXiv:1907.11692). *arXiv*. <http://arxiv.org/abs/1907.11692>
- Maden, S. (2023). 6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş'ta yaşanan depremler ekseninde Türkiye'de deprem haberciliğine bakış: Prof. Dr. Süleyman İrvan ile söyleşi. *Etkileşim* (11), 406-420. <https://doi.org/10.32739/etkilesim.2023.6.11.202>
- Mahbubur Rahman, M., Sadequr Rahman, M., & Jerin, T. (2023). Social vulnerability to earthquake disaster: Insights from the people of 48th ward of Dhaka South City, Bangladesh. *Environmental Hazards*, 22(2), 116-135. <https://doi.org/10.1080/17477891.2022.2085075>
- Meriç, E. & Çakıcı, Z. (2024). From TikTok trends to pandemic essentials: A comparative analysis of the World Health Organization's health communication strategies on TikTok. In H. Gürkan & A. Serttaş (Eds.), *Transformed communication codes in the mediated world: A contemporary perspective* (pp. 1-23). IGI Global Scientific Publishing. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-0896-7.ch001>
- Milliken, J., Krause, K. (2002). State failure, state collapse, and state reconstruction: Concepts, lessons and strategies. *Development and Change*, 33(5), 753-774. <https://doi.org/10.1111/1467-7660.t01-1-00247>

- Mohammad, S., & Turney, P. (2013). Crowdsourcing a word-emotion association lexicon. *Computational Intelligence*, 29(3), 436–465. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1308.6297>
- Nazlı, R. S., & Soylu, B. (2023). Doğal afet haberlerinin medyada sunumu: 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 44-57. https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaksosbil/issue/82158/1412331#article_cite
- Naldi, M. (2019). A review of sentiment computation methods with R packages. *ArXiv*, abs/1901.08319. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1901.08319>
- Özdemir, E. K. (2024). Social media in crisis communication: A case analysis of the 2023 Kahramanmaraş earthquakes. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 44, 112-131.
- Öze, N. (2024). 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerde enkaz altında kalan Kıbrıs Türk voleybol takımı haberlerinde doğruluk sorunu: Enformasyon, misenformasyon, dezenformasyon. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15(1-Deprem Özel Sayısı-), 515-543. <https://doi.org/10.54688/ayd.1385620>
- Pang, B., & Lee, L. (2008). Opinion mining and sentiment analysis. *Foundations and Trends® in Information Retrieval*, 2(1-2), 1–135. <https://doi.org/10.1561/15000000011>
- Pektaş, U., & Davut, A. (2018). Uluslararası ilişkilerde kırılğan devlet söylemi: Nedenleri ve yaklaşımlar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 1-14. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61821/924949>
- Pignone, M., Amato, A., Nostro, C., Casarotti, E., Meletti, C., Quintiliani, M., & Lauciani, V. (2022). Public earthquake communication in Italy through a multi-source social media platform: The INGVterremoti experience (2010–2022). *Frontiers in Earth Science*, 10, 1003867. <https://doi.org/10.3389/feart.2022.1003867>
- Polyakova, O., & Kuzina, M. (2024). Depicting sustainability awareness in Turkey-Syria earthquake news coverage via sentiment analysis. In *text mining and sentiment analysis in climate change and environmental sustainability* (pp. 39-60). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-7230-2.ch003>
- Pozzi, F. A., Fersini, E., Messina, E., & Liu, B. (2017). Challenges of sentiment analysis in social networks: An overview. In *Sentiment Analysis in Social Networks* (pp. 1–11). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-804412-4.00001-2>
- Puschmann, C., & Powell, A. (2018). Turning words into consumer preferences: How sentiment analysis is framed in research and the news media. *Social Media+ Society*, 4(3), 205. <https://doi.org/10.1177/2056305118797724>
- R Core Team. (2023). R: A language and environment for statistical computing [Computer software]. *R Foundation for Statistical Computing*. <https://www.R-project.org/>
- Rostami, R., Tavakoli, F., & Forouzesh, R. (2022). Challenges of rapid relief in Sisakht earthquake crisis management in Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad province, Iran: A review Study. *Sci J Rescue Relief*, 14(1), 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.103512>
- Rozado, D., Hughes, R., & Halberstadt, J. (2022). Longitudinal analysis of sentiment and emotion in news media headlines using automated labelling with Transformer language models. *PLOS ONE*, 17(10), e0276367. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0276367>
- Sağiroğlu, A. Z., Ünsal, R., Özenci, F. (2023). *Deprem sonrası göç ve insan hareketlilikleri durum değerlendirme raporu*. AYBÜ-GPM Rapor Serisi-15. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (AYBÜ-GPM).

- Şahin, D., & Demirbilek, E. Z. (2023). Doğal afet ve kriz yönetiminde sosyal medyanın etkisi: Kahramanmaraş merkezli deprem felaketi üzerine bir inceleme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 322-333. <https://doi.org/10.52642/susbed.1289335>
- Salik-Ata, N. (2023). Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat depremlerinin kriz yönetimi bağlamında değerlendirilmesi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(Özel Sayı), 59-77. <https://doi.org/10.54707/meric.1327520>
- Serin, E., & Ünlü, S. (2024). Sosyal medya çağının salgını bilgi dezenformasyonu: Twitter üzerinden 6 Şubat Kahramanmaraş depremi hakkında bir değerlendirme. *İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-16. <https://doi.org/10.59534/jcss.1333439>
- Shahbazi, M., Ehnis, C., Shahbazi, M., & Bunker, D. (2018). *Tweeting from the shadows: Social media convergence behaviour during the 2017 Iran-Iraq earthquake*. Proceedings of ISCRAM Asia Pacific.
- Sheikh, D. A. R., Khan, S., & Sultan, D. A. (2024). Despair, hope, and politics: A semiotic analysis of online media cartoons on the Turkey and Syria earthquake 2023. *Migration Letters*, 21(S9), 297-310. <https://doi.org/10.59670/ml.v21iS9.9798>
- Silge, J., & Robinson, D. (2017). *Text mining with R: A tidy approach*. O'Reilly Media, Inc.
- Tarakcı, H. N. (2023). Afet iletişimi ve Twitter: Kahramanmaraş depremi özelinde bir içerik ve duygu analizi araştırması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 11(2), 1816-1850. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.1353553>
- Thelwall, M. (2017). Sentiment Analysis. In L. Sloan & A. Quan-Haase (Eds.), *The SAGE handbook of social media research methods*. Sage.
- UNFPA. (2023). *Türkiye-Syria earthquake joint situation report #2*. <https://turkiye.unfpa.org/en/earthquake-joint-SitRep-2>
- Usta, E., & Yükseler, M. (2021). Afetlerde sosyal medya kullanımı ve etik ikilemler: İzmir Seferihisar Depremi örneği. *Afet ve Risk Dergisi*, 4(2), 249-269. <https://doi.org/10.35341/afet.981246>
- Uzun, C. (2023). 6 Şubat depremi ve Twitter duygu analizi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 63(2), 503-517. <https://doi.org/10.26650/TUDED2023-1350807>
- Welbers, K., Van Atteveldt, W., & Benoit, K. (2017). Text analysis in R. *Communication Methods and Measures*, 11(4), 245-265. <https://doi.org/10.1080/19312458.2017.1387238>
- Wiedemann, G. (2016). *Text mining for qualitative data analysis in the social sciences*. Springer Berlin Heidelberg.
- Wu, B., & Shen, H. (2015). Analyzing and predicting news popularity on Twitter. *International Journal of Information Management*, 35(6), 702-711. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2015.07.003>
- Xu, D., Zhuang, L., Deng, X., Qing, C., & Yong, Z. (2020). Media exposure, disaster experience, and risk perception of rural households in earthquake-stricken areas: Evidence from rural China. *International journal of environmental research and public health*, 17(9), 3246. <https://doi.org/10.3390/ijerph17093246>
- Yalçın, E. (2023). Doğal afetlerin doğal olmayan sonuçları: Gazetelerin deprem haberciliği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (78), 188-210. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1336124>
- Yurdigül, Y., Bayraktar, R., & Çil, S. (2024). A study on Kahramanmaraş Earthquake survivors: "Social media platforms were more effectively used than the traditional media". *Connectist: Istanbul*

University Journal of Communication Sciences, 0(66), 211-229.
<https://doi.org/10.26650/CONNECTIST2024-1460282>

Zanoletti, A., & Bontempi, E. (2024). The impacts of earthquakes on air pollution and strategies for mitigation: A case study of Turkey. *Environmental Science and Pollution Research*, 31(16), 24662-24672. <https://doi.org/10.1007/s11356-024-32592-8>

Zhang, L., & Liu, B. (2017). Sentiment analysis and opinion mining. In C. Sammut & G. I. Webb (Eds.), *Encyclopedia of machine learning and data mining* (pp. 1152–1161). Springer US. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-7687-1_907

Article Information Form

Authors Contributions: All authors contributed equally to the writing of this paper. All authors read and approved the final manuscript.

Conflict of Interest Disclosure: No potential conflict of interest was declared by authors.

Plagiarism Statement: This article has been scanned by iThenticate.

Social Media Addiction: Yeşilay's Awareness Campaigns Against Social Media Addiction

Meryem Altıntaş

Dicle University, Faculty of
Communication, Department of
Journalism, Diyarbakır, Türkiye,
meryem_tolan@hotmail.com,
<https://ror.org/0257dtg16>

Received: 05.12.2024
Accepted: 17.02.2025
Available Online: 09.03.2025

Abstract: As with other addictions, social media addiction causes the individual to be exposed to many mental and physical problems. The Yeşilay has an important place in the fight against addiction, especially in creating individual and social awareness. In this study, it is examined what kind of studies the Yeşilay conducts on social media addiction, whether it conveys methods of combating social media addiction, and whether it informs about individual responsibilities regarding social media addiction. Within the scope of the study, a total of 5 brochures published on the official website of the Yeşilay under the name of technology addiction were analyzed. The brochures were analyzed in terms of target audience, subject, language and visuals. It was observed that the brochures provided information about technology addiction, the effects of technology addiction and methods of protection from addiction. The Yeşilay has brochures on technology addiction. However, the Yeşilay should also prepare brochures that deal entirely with social media addiction. In addition, the brochures should frequently inform individuals to receive professional psychological support within the scope of combating addiction.

Keywords: Journalism, Social Media, Social Media Addiction

1. Introduction

According to the Digital 2024 report, prepared in collaboration between We Are Social and Meltwater, more than 5 billion people use social media. The report states that the number of social media users worldwide increased by 5.6% over the past year (We Are Social, 2024). While social media provides individuals with entertainment, information, and communication opportunities, excessive and uncontrolled use can lead to addiction. Social media addiction manifests through symptoms such as an inability to control the time spent on social media platforms, distancing from face-to-face communication, and experiencing psychological problems. This addiction is not just an individual issue but has also become a societal problem. Yeşilay organizes various campaigns to raise awareness about social media addiction. This study examines Yeşilay's activities in combating social media addiction, the content of its published brochures, and their impact on the target audience. The effectiveness of Yeşilay's campaigns in increasing both individual and societal awareness of social media addiction has been investigated. A review of relevant studies indicates that most research focuses on the psychological, physiological, and social effects of social media addiction, while academic studies on Yeşilay's role in combating addiction remain limited. Since this study analyzes the adequacy and effectiveness of Yeşilay's published brochures, it holds particular significance. The research explores whether the brochures designed for different age groups align with their target audiences and whether they effectively convey their messages.

Social media addiction, video game addiction, internet addiction and smartphone addiction are some of the technology addictions. Social media addiction can be explained as spending too much time on social media platforms such as Facebook, Instagram, X and TikTok.

Various media policies have been developed both in Turkey and around the world to combat social media addiction. Media literacy education is of great importance in the new media age. As a matter of fact, the media literacy course has emerged as an option to solve the problem and has been included in the education and training curriculum of the Ministry of National Education as a state policy (Kılıç, 2022, p. 66).

Today, the Yeşilay provides important services in the fight against social media addiction in our country. The Yeşilay prepares various seminars, public service announcements, projects, posters, magazines, newspapers and brochures to raise public awareness against social media addiction. The types of addiction that the Yeşilay fights against are as follows (Yeşilay, nd):

- Alcohol Dependence
- Gambling Addiction
- Tobacco Addiction
- Substance Abuse
- Technology Addiction

The Yeşilay stated the purpose of its establishment as follows (Yeşilay, nd):

"The Yeşilay Society was established in an atmosphere of moral and cultural development in our country in order to fight against all harmful habits that destroy the physical and mental health of society and youth such as tobacco (smoking), alcohol and substance addiction, as well as all harmful habits that harm youth and society such as gambling, internet and technology addiction, and to raise generations that are loyal to their national culture."

As can be understood from these statements, Yeşilay is a non-governmental organization that fights against harmful habits such as substance addiction and technology addiction and aims to raise awareness among the society. In this study, it is aimed to determine what kind of activities the Yeşilay carried out to raise awareness among the target audience about social media addiction. In this context, the textual and visual elements in the brochures published by the Yeşilay were analyzed in detail. The following questions were determined within the framework of the purpose and subject of the study:

- What is the definition of social media in the brochures?
- Do the brochures include methods to combat social media addiction?
- Are individual responsibilities communicated in the brochures?
- Did the brochures use emotional language or informative language?
- Who is the target audience of the brochures?

2. Social Media

Emerged in the second half of the 20th century and developed over time, the process of change and development of the internet has accelerated especially in the last years of the 20th century (Dedeoğlu, 2016, p. 33). Web 2.0 technology has brought about a major transformation in the field of internet usage as it will completely change user interactivity (Irak & Yazıcıoğlu, 2012, p. 14). Users have been offered platforms where they can communicate interactively through social networks.

One of the most important features of social media platforms is that they provide the opportunity to reach very large masses (Güçdemir, 2012, p. 41). A post made by a user on social networks reaches large masses in a very short time (Kahraman, 2013, p. 21). Peltekoğlu (2012, p. 7) stated that disciplines, sharing, security and freedom have gained new meanings with social media and that the relationships and sharing in the virtual environment have caused reality to gain a new dimension.

Kara (2013, p. 142) categorized social media into 6 categories, noting that social networks have different characteristics in terms of application, business model and user profile:

1. Social Networks
2. Professional Networks

3. Content Aggregators
4. Blogs
5. Microblogs
6. User Generated Content and Others

Some of the prominent features of social media are that anyone can create content and share images such as photos or videos without paying any fee. The ability to create and share content is an important factor in the preference of social media and its many users (Poynter, 2012, p. 209). One of the most important features of social media is that users receive feedback on their posts. A user who receives positive feedback spends more time on social media and makes more posts (Aydemir, 2021, p. 123). The basic characteristics of social media are listed as follows (Blossom, 2009, pp. 30-32, cited in Kırık, 2013, pp. 76-78):

- Social media is an accessible, scalable and useful technology.
- Providing individual-mass communication.
- It has a profound power of influence.
- Continuity in social media.
- All types of posts, such as text and images, can be used over and over again.
- Social networks have search functions, allowing the user to search or research.
- Facilitating the collection and measurement of data.
- Non-locality.

3. Social Media Addiction and Its Symptoms

Addiction is the persistence of a substance or behavior. The first type of addiction that comes to mind when it comes to addiction is substance addiction. A substance addict uses substances such as alcohol, cigarettes or drugs frequently. However, addiction is not only about substance abuse. Gambling, video games and actions on social media also lead to behavioral addiction. Therefore, social media addiction is considered in the category of behavioral addiction.

Kuş (2023, pp. 77-78) mentioned that there are various steps leading to addiction formation:

- **Phase One:** The first stage is also called the trial process. In the first stage, the substance or behavior is used for the first time. The person either stays in this stage or prefers to move on to the second stage.

- **Second Phase:** The display of the substance or behavior is defined as the second stage. The use and display of the behavior is repeated irregularly. The person may stay in this stage or move on to the next stage.

- **Stage Three:** At this stage, the person is now using the substance regularly and exhibiting the behavior regularly.

- **Stage Four:** In the fourth stage, it is understood that the person has entered a risky use phase. The behavior or substance use has become a goal. The person isolates himself/herself from his/her social environment. He moves away from the sense of responsibility. This stage is considered as the last stage before addiction.

- **Stage Five:** This is the final stage. In the fifth stage, addiction occurs and the person continues to use the substance or exhibit the behavior throughout the day. This has now become permanent. One of the prominent features of this stage is that the person has lost control of the substance or behavior.

How social media is used, for what purposes it is used and what kind of risks it poses for both adults and children are some of the issues that draw attention. On social media platforms, users face a number of problems such as the capture of personal data and threats to personal privacy. Sanlav (2014, pp. 158-

159) stated that parents should follow and take care of their children, especially when it comes to the use of the internet, because today computers can be more dangerous than the streets. Sanlav also emphasized that Prof. Dr. Nevzat Tarhan warned families about technology addiction and said that parents of children who are disconnected from real life and spend time on the internet constantly should definitely apply to a clinic and should not condemn their children to the computer. Families have great responsibilities in terms of social media addiction. Especially in order to prevent social media addiction, families should act consciously, guide and help their children in the right way. A person who is addicted to social media cannot distinguish between real and virtual and isolates himself from social life (Kırık, 2013, pp. 97-98).

There are many factors that lead to social media addiction. There is an important difference between the real and virtual self on social media. Users present only the parts of themselves they want to show in the virtual self. In social media, a person can reflect his/her physical appearance differently (Karahisar, 2013, p. 81). Individuals can also spend more time on social media platforms due to the need for socialization, but this can lead to addiction over time (Babacan, 2016, p. 19).

The Department of Combating Cybercrime lists the symptoms of social media addiction as follows: (Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, nd)

- The user has the desire to be online all the time. These individuals spend more time on social media platforms than other users.
- Using social media tools intensively and frequently.
- The individual focuses on social networks even in social environments. This is explained by the fact that the individual is interested in social networks even in places where he/she is present in order to maintain social relations.
- The individual moves away from face-to-face communication. The individual prefers to communicate through social media platforms, one of the virtual social environments.
- Damage to an individual's social relationships is one of the symptoms of social media addiction. The person's isolation from the outside world by isolating himself/herself from daily life will cause direct damage to social relationships.
- Some of the important symptoms of social media addiction include feeling restless and deprived if the individual does not have an internet connection or is away from social media.
- An individual's desire to share every moment, step and activity is an indicator of social media addiction.
- The urge to constantly compare one's own life with the people one follows is one of the symptoms of social media addiction.

There are many studies on the effects of social media addiction especially on the psychology of individuals. In their study, Gökbulut and Bilen (2024, p. 73) found that social media addiction is related to psychological conditions such as anxiety, depression and stress. In a study on social media addiction, it was found that social media addiction showed a positive relationship with depression and social phobia. In a study conducted by Karadağ and Akçınar (2019, p. 154) to determine the relationship between social media addiction and psychological symptoms in university students, it was found that social media use and mindfulness levels had a predictive relationship with students' depression, obsessive-compulsive disorder and somatization symptoms. Social media addiction does not only pose a risk for children or young people. There are also studies showing that social media addiction causes significant problems for individuals over middle age. In his research on social media addiction, Ünlü (2018, p. 171) revealed that a significant portion of middle-aged individuals are not aware of this

situation despite being close to addiction, and that individuals who are mostly retired and away from their loved ones spend more time on social media. Uslu (2021, p. 370) in his research on social media addiction, determined that the rate of social media addiction decreases with increasing age, but shows a slight increase in retirement, and that there is a positive relationship between the time spent on social media and social media addiction. In another study on the subject, it was revealed that divorced adults are more addicted to social media compared to married adults, and adults with low monthly income have higher virtual tolerance (Sağar, 2019, p. 29). In addition to the negative effects of social media addiction on the psychology of individuals, it is also seen to cause serious problems in terms of adaptation to society (Söner & Yılmaz, 2018, p. 61).

Aktan (2018, pp. 419-420) emphasized that the increase in the time spent on social media leads to an increase in addiction levels, and in order to prevent individuals from becoming addicted to social media, especially the duration of use should be kept under control. Aktan therefore stated that addiction can be prevented if social media usage times are kept under control.

4. Objective

Yeşilay has an important role in raising awareness of the target audience and combating addiction in order to protect the social health as well as the physical and mental health of the society. The aim of this study is to determine what kind of activities the Yeşilay has carried out to raise awareness about social media addiction.

5. Method

In line with the purpose of the study, the brochures prepared by Yeşilay within the scope of technology addiction were selected as a sample, and these brochures were analyzed using qualitative content analysis. The brochures were designed to appeal to different age groups. To evaluate Yeşilay's awareness-raising activities on social media addiction, brochures related to technology addiction published on Yeşilay's official website were examined.

The selection of brochures in the study was based on the following criteria:

- The brochures were chosen based on their relevance and up-to-date content.
- Brochures containing direct or indirect information on social media addiction were selected.
- Brochures addressing various age groups were analyzed.

To assess the existing campaign content measuring social media addiction awareness, the content analysis method was employed in this study. Through this method, the language, visuals, and themes used in the brochures were categorized, and content-related elements were examined in detail. The structure and language of the messages in the brochures were analyzed using content analysis.

The validity of a study is related to whether the data collection technique used is sufficient and appropriate for the research objectives. An important consideration regarding validity is that a scale or technique valid for one study may not be applicable to another. Therefore, validity varies from one study to another (Saruhan & Özdemirci, 2011, p. 138). The data collection technique chosen for this study was considered valid as it aligned with the study's objectives.

For reliability, the coding was reviewed and analyzed by two different researchers at different times to ensure objectivity. One of the commonly used methods for inter-coder reliability is the reliability formula proposed by Miles and Huberman (Aydemir & Akyl, 2021, pp. 419-420). This formula calculates how consistently two or more coders classify the same data to ensure reliability. A reliability score above 70% is generally considered acceptable (Miles & Huberman, 1994, p. 64).

$$\text{Reliability} = \frac{\text{Number of Agreements}}{\text{Total Number of Agreements} + \text{Disagreements}}$$

In this study, the formula was applied, and the agreement percentage among coders was determined to be 85%. This percentage was considered sufficient for reliability.

Within the scope of the study, a total of 5 brochures published on the official website of the Yeşilay under the name of technology addiction were analyzed. While examining the brochures through qualitative content analysis, four categories were created as age group, subject, language and visuals in order to conduct a detailed analysis:

a) Age group

Within this category, the target audience of the brochures and the age group for which the brochures were prepared will be analyzed.

b) Subject

Definition: The brochures will be examined for the definition of addiction and social media addiction.

Effects of Addiction: The brochures will be examined to see whether they provide information on how addiction and social media addiction affect the individual psychologically and physically.

Solution Proposal: It will be examined whether solutions are offered to prevent social media addiction.

Awareness: It will be examined whether the responsibilities of individuals are explained in the context of raising awareness in society.

c) Language

In this category, the kind of language used in the brochures was analyzed. The use of language that causes anxiety, worry and fear in the society in the brochures means that emotional language is used. The use of language that educates the society about social media addiction indicates the use of informative language.

d) Visual

One of the most important aspects of brochures is the visuals used. In this category, the visuals used in the brochures on social media addiction and the colors used in the visuals will be examined. In addition, it will be examined whether the visuals support the text in the brochure.

6. Findings and Comments

1. Brochure

When the brochure is examined as a whole, it is evident that the main focus is on computers. However, in today's context, technology addiction is not limited to computers alone. Social media addiction, in particular, arises not only through computers but also through smartphones and other digital platforms. Additionally, the use of a fear-inducing tone in the brochure may cause anxiety among children, who are its target audience. Instead of a frightening approach, an informative and educational style should be adopted.

a) Age group

The brochures prepared by the Yeşilay on social media addiction are indicated in the visuals. It is seen that the total number of brochures prepared for the preschool age group is 2. The content of the brochures and the way they are conveyed vary according to the target audience.

b) Subject

Definition

In this brochure, the fact that spending a long time in front of the computer leads to addiction and what kind of negative effects this addiction causes in children is presented through storytelling. Since the brochure was prepared for kindergarten students, presenting technology addiction through storytelling made the message more effective. The main character in the story is the hero named 'Yeşilcan'. Yeşilcan represents a hero. Because in the story, Yeşilcan helps his friends who are addicted to technology to get rid of this situation. Yeşilcan described himself as follows:

"I do everything healthy. I stay away from everything harmful. I love spending time with my friends. Whenever they need me, I am always there for them!" In the brochure, the explanation of addiction and technology addiction is presented in the form of a story. In the story, two siblings who spent too much time on the computer encountered some health problems, went to the doctor and realized that they should spend very little time on the computer.

Effects of Addiction

In the brochure, children who play games and watch cartoons on the computer for a long time:

- Consuming junk food at the computer
- They don't read their books
- Not doing their homework
- They don't paint
- It was reported that they neglected their budgies and after a while their stomachs ached and their eyes were damaged because they consumed junk food.

Solution Proposal

Yeşilcan, the main character of the story about computer addiction, reported that very little time should be spent on the computer and only on weekends or on vacation.

Awareness

In the brochure, it is stated that the computer is a technological tool that makes our lives easier, but it should be used in a limited and correct way, what kind of problems can be encountered if it is not used correctly, and that it is necessary to spend time with family and friends, not at the computer. It was determined that the brochure was generally aimed at raising public awareness on computer addiction.

c) Language

Giving details such as the siblings screaming for help, saying that they cannot see clearly, and that their knees and stomach ache will cause anxiety and fear in the individual. Therefore, it was determined that emotional language was used. It is seen that the brochure mainly uses informative and educational language. Again, when the language used for informing was analyzed, it was determined that short and comprehensible language was used:

"Children, the computer is a technological tool that makes our lives easier. We should use it in a limited and correct way. There are other fun things we do with our family and friends. If we don't use the computer correctly, it will harm us."

d) Visual

When the visuals in the brochure are analyzed, it is seen that the computer screen is used and visuals are frequently used to support the message about addiction. It was determined that there were visuals suitable for storytelling. Many visuals such as children in front of the computer, children with stomach aches due to eating junk food, children going to the doctor and children playing ball were presented in

this brochure prepared for kindergarten students. In the image of children who spend less time on the computer and play ball outside, healthy and happy children were identified. Children who spend time on the computer are presented with dramatic visuals. In these visuals, children are unhappy and parents are worried. In the brochure, the logo of the Yeşilay was used. This is an important detail in terms of both introducing the Yeşilay and reassuring the target audience. The first color that comes to mind when it comes to the Yeşilay is green. It was determined that the color green, which represents both health and nature, was used especially in the images of children playing ball.

2. Brochure

In this brochure, only superficial suggestions are provided regarding the negative aspects of digital environments. To effectively raise awareness on the subject, brochures should incorporate topics such as media literacy and digital responsibility.

a) Age group

As seen in Figure 2, 1 brochure prepared by the Yeşilay for primary school children on technology addiction was found.

b) Subject

Definition

In this brochure, messages about addiction were tried to be given through the character Yeşilcan. The brochure defines addiction and gives information about technology addiction. In the brochure where the harms of technology addiction are explained, examples are given for a better understanding of addiction. In the brochure, addiction is explained as "Being addicted to something means not being able to do without it, being extremely unhappy without it." In the brochure, it is stated that situations such as a child constantly spending time on the internet, playing games, getting angry when not playing games, having problems with friends and family because of the game, losing sleep because of the game and not being able to study are indicators of technology addiction.

Effects of Addiction

The brochure describes the effects of technology addiction on children. It is stated that children who are addicted to technology are constantly distracted, have few friends, their bones weaken and their brains become lazy due to sitting too much.

Solution Proposal

In the brochure, the solution is presented under the title 'How to Protect Myself'. In order to prevent technology addiction, it is recommended to spend less time on the computer and tablet, do a lot of painting, do sports, play ball, ride a bicycle and read books.

Awareness

The brochure contains many messages aimed at raising awareness about technology addiction, especially among children. Important information on how addiction occurs, what addicts experience, what the harms of addiction are and what to pay attention to in order not to be addicted are included.

c) Language

It was determined that the brochure did not use any emotional language that would cause fear and anxiety. It is seen that informative language is preferred in the brochure. In particular, it was determined that detailed information was provided in order to fight against addiction and that information was provided on the child's regular exercise in order to protect him/her from addiction.

d) Visual

In the brochure in Figure 2, the harms of addiction are explained with symbols. There is also an image of a child playing computer. While talking about methods of protection against addiction, the brochure includes an image of children riding bicycles. It is seen that mostly green and red colors are used in the brochure. It is known that red is among the stimulating colors.

3. Brochure

When the brochure is examined in detail, it becomes evident that the causes of addiction are not explored in depth. Instead of relying on fear-based warnings, the brochure should provide information that fosters the development of media literacy.

a) Age group

In Visual 4, it was determined that there was 1 brochure published for secondary school students.

b) Subject

Definition

In the brochure, addiction is defined and how addiction develops is explained in stages. In the first stage, the individual starts to use a site or application out of curiosity; in the second stage, the individual starts to spend too much time on social media; in the third stage, the individual uses social media for fun or to escape from problems; and in the fourth stage, the individual spends all his/her time in front of the screen in a way that disrupts his/her responsibilities. The brochure generally mentions the harms of technology addiction and how to protect the individual from these harms.

Effects of Addiction

In the brochure, it is stated that addicted individuals will be stressed and unhappy, have neck and shoulder pain, experience disruption in their responsibilities towards their family and friends, and experience disruptions in their sleep and eating patterns.

Solution Proposal

The brochure makes 6 recommendations for individuals to prevent addiction. These are:

- Determine the duration of use
- Doing sports
- Going out
- Seeking help with addiction
- Changing the time or place where technological tools are used
- Making time for homework

Awareness

The slogan "Let technology be your tool, not your purpose!" in the brochure draws attention at the point of awareness. The brochure explains what technology addicts experience and the harms of addiction, and tries to raise awareness in the society by making some suggestions on the subject.

c) Language

The brochure is more informative and educational rather than emotional.

d) Visual

It was found that purple, which is seen as a reassuring color, was mostly used in the brochure. It is noteworthy that the brochure includes many visuals such as phone, computer screen, person talking on the phone, person riding a bicycle, person playing ball, person doing homework and technology icons.

In general, it is seen that the visuals support the intended message. Such visuals make the message more effective.

4. Brochure

The brochure presents some solutions for social media addiction. However, most of the proposed solutions focus on reducing addiction through physical activities. These solutions should not be limited to physical activities but should also include various techniques for managing screen time and promoting education on digital literacy.

a) Age group

Looking at the brochures prepared by the Yeşilay under the name of technology addiction, it was found that 1 brochure was published for high school students.

b) Subject

Definition

This brochure explains what addiction is, how it occurs, what the symptoms are, what the physiological and psychological effects are, the harms of addiction and methods of protection from addiction.

Effects of Addiction

Addiction seriously affects both the mental and physical health of the individual. In the brochure, it is stated that an addicted individual may experience impairment in thought processes, tendency to aggression, loneliness and attention deficit.

Solution Proposal

In order to protect themselves from addiction, the individual was offered solutions such as reading books, doing sports, reducing multiple devices and using a single device by sharing it with family members, asking for help and seeking treatment.

Awareness

In the brochure, it was emphasized that addiction progresses step by step, that addiction causes regressions especially on language skills and that doing sports has an important place in the fight against technology addiction.

c) Language

It was determined that the brochure used an informative and educational language about addiction:

"Regular sports and playing a musical instrument keep you away from addictions."

"Reduce your time on the computer and learn new social skills to prevent addiction."

d) Visual

When this brochure, which was prepared for high school students, is examined, it is seen that it is mostly text rather than visuals. In order to convey technology addiction, an image of a young person focusing on his/her phone in one of the visuals and a young person focusing on his/her computer in the other was shared. Suggestions for protecting oneself from technology addiction were supported with images of young people playing sports and musical instruments. Another striking visual in the brochure is the image of a group of 5 friends coming together and each of them focusing on their computers, tablets and phones instead of chatting and having a pleasant time with each other. This visual is particularly important in drawing attention and raising awareness of technology addiction among high school students. It was determined that mostly green and purple colors were used in the brochure.

5. Brochure

In this brochure, technology addiction is addressed in general; however, there is no specific explanation of social media addiction.

a) Age group

When the official website of the Yeşilay was examined, it was determined that a total of 1 brochure was prepared for adults on technology addiction.

b) Subject

Definition

What is striking about the brochure is that it provides more detailed information about addiction compared to other brochures as it is aimed at adults. The brochure explains what addiction is and then describes its stages in four articles. In the brochure, the reasons for the occurrence of technology addiction are explained, and it is stated that an addicted individual will face many problems, especially in their work and relationships.

Effects of Addiction

In the brochure, it is stated that the addicted individual will experience withdrawal syndrome, his/her body will be damaged, his/her emotional state will deteriorate, his/her psychological state will be injured, his/her sleep patterns, functionality and eating patterns will be disrupted.

Solution Proposal

The brochure makes 6 recommendations on how to protect oneself against technology addiction. These are:

- Changing the places where technological devices are used
- Joint use of the addictive device with the family
- The addicted individual asks for help from his/her close environment
- Individual's determination of the duration of use of the technology device
- Doing sports
- Making time for oneself.

Awareness

The brochure provides a comprehensive overview of how addiction occurs and its harms. It is emphasized that addiction causes impairment in the thought processes of the individual and retardation in social development and it is tried to raise awareness among adults about addiction.

c) Language

In this brochure, the causes of technology addiction are listed and the harmful effects of addiction are explained in detail. Therefore, it was determined that an educational language was used in the brochure.

d) Visual

In this brochure, in which the harms of addiction and methods of protection against addiction are explained, it was observed that there were a lot of visuals on the subject. It is noteworthy that the color purple is mostly preferred in the visuals. Under the heading 'How to Protect Myself', the messages given by supporting the texts with visuals were more effective. Under this heading, images of two friends having a conversation, an individual doing sports and an individual playing a musical instrument were included. Along with the text on the harms of addiction, a visual showing that addiction leads the individual to loneliness was presented.

7. Conclusion and Evaluation

In this study, the brochures published by the Yeşilay on social media addiction were analyzed. The brochures provide information on how to fight against addiction. The brochures frequently emphasized what to pay attention to especially at the point of limited use. What is noteworthy here is that the target audience of each brochure is taken into consideration when determining the methods of struggle. For example, in the brochures prepared for the Preschool age group, technology addiction was presented through storytelling. Choosing the appropriate narrative style for the target audience makes the message intended to be given in the brochures more effective. In addition, it was observed that the visuals in the brochures were determined in accordance with the age group. It has been determined that the visuals are related to the text in the brochure and support the desired message in terms of emotion. When the visuals were examined in terms of the colors used, it was seen that mostly green and purple colors were preferred. In the visuals representing individuals who are not addicted to technology, it was noteworthy that healthy and happy individuals were included. Visuals describing the effects of technology addiction were presented in every brochure. The logo of the Yeşilay was used in all of the brochures analyzed. It was determined that the brochures analyzed within the scope of the study mostly provided information about individual responsibilities. It is noteworthy that the brochures generally use an informative language rather than an emotional language. In addition, it was determined that a comprehensible language suitable for the target audience was used. It was observed that the target audience of each brochure was different. The target audience of the brochures consisted of preschool, primary school, secondary school, high school and adults. In the brochures, how individuals who are addicted to technology should follow a path and the situations that require treatment are explained.

When it comes to the fight against addiction, the first non-governmental organization that comes to mind is the Yeşilay. The Yeşilay has important duties and responsibilities in raising awareness in the society about social media addiction. In this study, it was concluded that information about social media addiction was provided only through brochures prepared under the name of technology addiction. Social media addiction is one of the most common types of addiction today. The Yeşilay should prepare brochures on social media addiction, which emerged due to the intensive use of social media tools and can be seen in all age groups today, and in the brochures prepared, individuals who are addicted to social media should be frequently informed to receive professional psychological support within the scope of combating addiction.

When examining the brochures, it is evident that they primarily address technology addiction, while social media addiction receives very little attention and is not specifically discussed. This is a significant issue because social media addiction affects children, teenagers, and adults in different ways. The lack of sufficient emphasis on social media addiction in Yeşilay's brochures creates challenges in raising awareness. When discussing social media addiction, the most frequently mentioned issue is the duration of usage. However, social media addiction is not solely about screen time; it also leads to problems such as cyberbullying and privacy violations. These topics should be highlighted in the brochures as well. In conclusion, Yeşilay should pay closer attention to social media addiction by preparing and publishing dedicated brochures on the subject. This would enhance the effectiveness of Yeşilay's efforts in combating technology addiction. The study presents the following recommendations:

- Yeşilay should prepare brochures specifically focused on social media addiction.
- The importance of seeking professional support for social media addiction should be emphasized.
- The symptoms, effects, and prevention methods of social media addiction should be clearly communicated.
- Detailed information about risks such as cyberbullying and privacy violations related to social media addiction should be provided.

References

- Aktan, E. (2018). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 405-421. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.379886>
- Aydemir, A., & Akyıl, Y. D. (2019). Türkiye’de kadının işgücüne katılımı ve karşılaştığı sorunlar: “Dicle Üniversitesi kadın akademisyenler örneği”. *The Journal of Social Science*, 5(10), 409-433.
- Aydemir, A. (2021). Mahremiyetten rızaya dijital albümler: Instagram örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2021(54), 115-140.
- Babacan, M. E. (2016). Sosyal medya kullanım alanları ve bağımlılık ilişkisi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 3(1), 7-28. <https://doi.org/10.15805/addicta.2016.3.0017>
- Dedeoğlu, G. (2016). *Teknoloji, iletişim, yeni medya ve etik*. Sentez Yayıncılık.
- Gökbulut, B., & Bilen, H. (2024). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ile depresyon, anksiyete ve stres arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 14(1), 66-75. <https://doi.org/10.5961/higheredusci.1326038>
- Güçdemir, Y. (2012). *Sanal ortamda iletişim: Bir halkla ilişkiler perspektifi*. Derin Yayınları.
- Irak, D., & Yazıcıoğlu, O. (2012). *Türkiye ve sosyal medya*. Okuyan Us Yayınları.
- Kahraman, M. (2013). *Sosyal medya 101 2.0*. MediaCat Yayınları.
- Kara, T. (2013). *Sosyal medya endüstrisi*. Beta Yayıncılık.
- Karadağ, A., & Akçınar, B. (2019). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı ve psikolojik semptomlar arasındaki ilişki. *Bağımlılık Dergisi*, 20(3), 154-166.
- Karahisar, T. (2013). Sosyal medyanın psikolojik ve toplumsal yansımaları. M. Kuyucu & T. Karahisar (Ed.), *Yeni iletişim teknolojileri ve yeni medya içinde*. Zinde Yayınları.
- Kılıç, N. (2022). İnternet bağımlılığıyla mücadelede medya okuryazarlığı dersinin rolü. N. Göker & G. Göker (Ed.), *İletişim ve medya alanında uluslararası araştırmalar IV içinde*. Eğitim Yayınevi.
- Kırık, A. M. (2013). Gelişen web teknolojileri ve sosyal medya bağımlılığı. B. Ali & K. Ali Murat (Ed.), *“Sosyalleşen birey” sosyal medya içinde*. Çizgi Kitabevi.
- Kuş, Ö. A. (2023). *Oyun, dijital oyun, bağımlılık ve motivasyon kavramları arasındaki ilişkiler*. Urzeni Yayınevi.
- Peltekoğlu, F. B. (2012). Sosyal medya, sosyal değişim. T. Kara & E. Özgen (Ed.), *Sosyal medya akademi içinde*. Beta Basım Yayım.
- Poynter, R. (2012). *İnternet ve sosyal medya araştırmaları el kitabı* (Ü. Şensoy, Çev.). Optimist Yayınları.
- Sağar, M. E. (2019). Yetişkin bireylerde sosyal medya bağımlılığının irdelenmesi. *Sağlık Bilimlerinde Eğitim Dergisi*, 2(1), 29-42.
- Sanlav, Ü. (2014). *Sosyal medya savaşları*. Hayat Yayınları.
- Söner, O., & Yılmaz, O. (2018). Lise öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişki. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 59-73.
- Uslu, M. (2021). Türkiye’de sosyal medya bağımlılığı ve kullanımı araştırması. *Turkish Academic Research Review*, 6(2), 370-396. <https://doi.org/10.30622/tarr.933479>
- Ünlü, F. (2018). Orta yaş üstü bireylerde sosyal medya bağımlılığı ve sosyal izolasyon. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 161-172.

Saruhan, Ş. C., & Özdemirci, A. (2011). *Bilim, felsefe ve metodoloji*. Beta Yayıncılık.

Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı. (n.d.). Sosyal medya bağımlılığı. *SİBERAY*. <https://www.siberay.com/sosyal-medya-bagimlilik> Erişim Tarihi: 13.11.2024

We Are Social. (2024). *Digital 2024: 5 billion social media users*. https://wearesocial-com.translate.goog/uk/blog/2024/01/digital-2024-5-billion-social-media-users/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc Erişim Tarihi: 05.02.2025

Yeşilay. (n.d.). Amacımız-faaliyetlerimiz. *Yeşilay*. <https://www.yesilay.org.tr/tr/kurumsal/amacimiz-faaliyetlerimiz> Erişim Tarihi: 14.11.2024

Yeşilay. (n.d.). Broşürler. *Yeşilay*. <https://www.yesilay.org.tr/tr/yayinlar/brosurler> Erişim Tarihi: 19.11.2024

Article Information Form

Conflict of Interest Disclosure: No potential conflict of interest was declared by the author.

Plagiarism Statement: This article has been scanned by iThenticate.

Dijital Çağda Veri Gazeteciliği: Manipülasyon Riskleri, Güvenilirlik ve Uygulamalı Bir Veri Okuryazarlığı Analizi

Data Journalism in the Digital Age: Manipulation Risks, Credibility and A Practical Data Literacy Analysis

Ayşen Yalman

Akdeniz University, Antalya Türkiye,
aysenyalman@akdeniz.edu.tr,
ror.org/01m59r132

Geliş Tarihi/Received: 22.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 02.01.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
10.04.2025

Öz: Bu makale, dijital çağda veri gazeteciliğinin, haber üretimi ve sunumu süreçlerini nasıl dönüştürdüğünü; ancak aynı zamanda bilgi manipülasyonuna da açık bir alan yarattığını vurgulamaktadır. Veri okuryazarlığı düşük olan gazeteciler, verilerin doğru analiz edilmesi ve etkili şekilde sunulması konusunda yetersiz kalmakta, bu da haberlerin doğruluğunu ve güvenilirliğini tehlikeye atmaktadır. Bu eksiklik, medya içeriğinde manipülasyon riskini artırarak, toplumu yanıltıcı bilgilerle yanlış yönlendirebilmektedir. Dolayısıyla, araştırmada, gazetecilerin veri okuryazarlık düzeyleri ve bu düzeyin veri manipülasyonu üzerindeki etkisi iki aşamalı bir yöntemle incelenmiştir: Gazetecilerin veri okuryazarlık düzeyleri ölçülmüş ve yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar, veri okuryazarlığı düzeyi düşük olan gazetecilerin manipülasyon tekniklerini fark etmede yetersiz olduklarını, dolayısıyla okuyuculara yanıltıcı bilgiler sunma riskinin arttığını göstermiştir.

Bulgular, gazetecilerin %70'inin veri okuryazarlığı eğitimi almadığını ve %100'ünün veri yoluyla manipülasyonun mümkün olduğunu kabul ettiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, veri okuryazarlığı yetersiz olan gazetecilerin, verilerin doğru analiz edilmesi ve etkili bir şekilde sunulmasında yaşadıkları zorlukların, haberlerin doğruluğunu ve güvenilirliğini tehlikeye attığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Veri Gazeteciliği, Veri Manipülasyonu, Haber Oyun (Newsgame), İnfografik Haber, Veri Görselleştirme

Abstract: This article highlights how data journalism in the digital age has transformed the processes of news production and presentation, but has also created a space for information manipulation. Journalists with low data literacy are unable to analyze data accurately and present it effectively, jeopardizing the accuracy and credibility of news coverage. This deficiency increases the risk of manipulation in media content, which can mislead the public with misleading information. Therefore, in this study, the data literacy levels of journalists and the impact of this level on data manipulation were examined in a two-stage method: Journalists' data literacy levels were measured and semi-structured interviews were conducted. The results showed that journalists with low levels of data literacy are less able to recognize manipulation techniques, thus increasing the risk of providing misleading information to readers.

The findings reveal that 70% of journalists have not received data literacy training and 100% of them accept that manipulation through data is possible. This study reveals that journalists with inadequate data literacy have difficulties in analyzing data correctly and presenting it effectively, jeopardizing the accuracy and credibility of news stories.

Keywords: Data Journalism, Data Manipulation, Newsgame, Infographic News, Data Visualization

Extended Abstract

This study investigates the impact of data journalism on news production and presentation in the digital era, as well as the potential manipulations that arise within this context. Data journalism, which involves analyzing extensive datasets to generate meaningful insights, has revolutionized news production processes. However, this transformation also opens the door to information manipulation. Journalists, particularly those with low data literacy, may struggle to analyze data accurately and present it effectively, thereby compromising the accuracy and reliability of news content. Such deficiencies

increase the likelihood of media manipulation and the dissemination of misleading information, ultimately misguiding public opinion.

The research employs a two-stage methodology to examine the relationship between journalists' data literacy levels and their susceptibility to data manipulation. In the first stage, the data literacy levels of journalists were assessed, while in the second stage, semi-structured interviews were conducted to gather their perspectives. The findings reveal that journalists with low data literacy levels are less capable of recognizing manipulation techniques, rendering them more vulnerable to presenting inaccurate or misleading information. Strikingly, 70% of the journalists surveyed reported having no formal training in data literacy, and all participants (100%) acknowledged the plausibility of data manipulation in their field. These results underscore the critical importance of data literacy training as a safeguard for the future integrity of journalism.

The study further identifies significant gaps in training, which hinder journalists' ability to analyze and present data effectively. This deficiency not only limits the capacity of data journalists to detect manipulative practices but also amplifies the risks of distorting public understanding. Unlike traditional journalism, data journalism relies heavily on interpreting and reporting findings derived from large datasets. This reliance introduces distinct challenges, particularly in preventing data manipulation. Journalists lacking robust analytical and presentation skills are more prone to unintentionally spreading misinformation. Consequently, bridging these knowledge gaps through comprehensive data literacy education is imperative to foster transparency and ethical standards in journalistic practices. Such training initiatives would enhance journalists' ability to process and visualize data accurately, thereby mitigating the risks of manipulation.

Visual accuracy plays a pivotal role in the credibility of news content within the realm of data journalism. Infographics, a cornerstone of data journalism, allow for the presentation of complex information in visually accessible formats, thereby reaching broader audiences. However, inaccuracies or misleading representations within these visuals can significantly distort public perception and misinform audiences. The study highlights journalists' limited statistical comprehension as a key factor contributing to flawed infographic designs. These deficiencies often result in misleading graphics that undermine public trust. Consequently, specialized training in data visualization and statistical literacy emerges as an essential step toward preventing manipulative practices in infographic reporting.

Data manipulation in journalism is not solely a consequence of analytical or visualization errors by journalists. Technological tools used in the collection and presentation of data can also become instruments of manipulation. Journalists must, therefore, develop a comprehensive understanding of the functionalities and potential pitfalls of these tools. Ethical adherence in data presentation and a thorough grasp of technological mechanisms are equally vital to ensuring accuracy and transparency in data journalism. Despite claims of objectivity, the processes of collecting, analyzing, and presenting data are often subject to external interventions, which can compromise the integrity of the information conveyed. Misleading visuals and inaccurate data presentations have far-reaching implications for public awareness and opinion, reinforcing the need for ethical guidelines in this domain.

The study calls for the establishment of robust ethical standards and professional guidelines for data journalism practices. Journalists should be trained to meticulously document the sources and methodologies used in their data analysis. Furthermore, training programs focusing on statistical methods, data analysis, and visualization techniques are essential for equipping journalists with the skills necessary to present information reliably and ethically. Scaling up such initiatives will not only enhance the credibility of the media but also mitigate the risks of manipulation. Additionally, the widespread promotion of media and data literacy education is critical for enabling journalists to identify manipulative practices and deliver accurate, trustworthy content to the public.

In conclusion, this study demonstrates that the perceived objectivity of data journalism is frequently undermined by manipulative interventions during data collection, analysis, and visualization. Such practices threaten the core principle of credibility in journalism, leading to the dissemination of misleading information and distorted public perceptions. To address these challenges, data journalism must adopt more ethical, transparent, and accountable practices. Enhancing data literacy among journalists is pivotal to safeguarding the credibility of the profession and minimizing the risk of manipulation. This study advocates for a holistic approach to training and ethical regulation to ensure the integrity and reliability of data journalism in the digital age.

1. Giriş

Teknolojinin hızla evrim geçirmesi, günümüzde veri gazeteciliği, haber oyunları ve veri manipülasyonu gibi konuları gündeme getirerek medya ve iletişim alanlarında yeni dinamikleri ortaya koymaktadır. Marshall McLuhan'ın (2001) belirttiği gibi, elektronik teknoloji insan merkezli niteliği ile öne çıkarak dünyayı küresel bir köye dönüştürmüştür. Bu dönüşüm süreci, elektromanyetik keşiflerin tüm insan ilişkilerini yeniden biçimlendirdiği, eşzamanlı 'alan'ı tekrar yarattığı bir serüvene dönüştürmektedir. Ancak, bu teknolojik atılım aynı zamanda büyük veri kavramını gündeme getirmiş, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte sürekli artan ve değerlendirilmeyi bekleyen veri yığınlarını ortaya çıkarmıştır.

Bu bağlamda, büyük veri yığınları arasından anlam çıkarmak ve toplumun yararına kullanmak için 'açık veri' kavramı önem kazanmaktadır. Açık veri, herkesin özgürce erişebileceği, kullanabileceği, değiştirebileceği ve paylaşabileceği veriyi simgelemektedir (Kitchin, 2014). Verilerin şeffaf ve demokratik bir anlayışla herkesin kullanımına açılması, veri gazeteciliği faaliyeti için temel bir gerekliliktir. Bu kapsamda, veri gazeteciliği, teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan yeni araç ve uygulamalarla önem kazanmış, toplumların kritik bilgilere nasıl erişebileceğini ve bu bilgileri nasıl değerlendirebileceğini gösteren önemli bir gazetecilik pratiği haline gelmektedir.

Büyük veri konseptinin gazetecilikteki önemi, özellikle veri görselleştirmenin yükselen bir ifade biçimi olarak öne çıkmasıyla birlikte artmaktadır. Bu yaklaşım, büyük veriyi anlamamıza yardımcı olmak ve karmaşık bilgiyi etkili bir şekilde özetlemek amacıyla çağdaş gazeteciliğin vazgeçilmez bir anlatı türü haline gelmektedir (Bradshaw, 2017).

Bu çalışma, veri gazeteciliğinin haber süreçlerini izlemenin ve sayısal verilerle desteklemenin, haberin şeffaflığını ve nesnelliğini artırıp artıramadığını değerlendirerek, önemli sorulara odaklanmaktadır. Araştırma, veri gazeteciliğinin iddia ettiği nesnelliği ve tarafsızlığı sağlama potansiyelini ölçmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, veri gazeteciliği süreçlerinde gazetecinin rolü ve kararlarının haber hikayesi üzerindeki etkilerini anlamak ve bu alandaki iddiaları değerlendirmek adına önemli bir katkı sunmaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışmanın bu alandaki güncel gelişmeleri ve araştırma boşluklarını belirlemede kılavuz olacağı düşünülmektedir.

2. Veri Gazeteciliği Kavramı Üzerine

Veri gazeteciliği, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin gazeteciliğe sunduğu yeni olanakları ve gazeteciliğin epistemolojik zorluklarına yönelik çözümleri kapsayan bir anlayışı ifade eder (Zinderen, 2019). Bu tür gazetecilik, haberlerin oluşturulması, analizi ve sunumu süreçlerinde büyük veri ve veri analiz yöntemlerini kullanır. Böylece gazeteciler, karmaşık verileri okuyuculara anlaşılır şekilde sunar ve veri madenciliği, veri görselleştirme gibi teknikleri içerir (Kovach & Rosenstiel, 2001).

Veri, "iletişim, yorum ve işlem için elverişli biçimli gösterim" olarak tanımlanır (TDK, 2024). Assange (2012), verinin işlenmeden önce bağlam ve yorum içermediğini, bu yüzden anlamsız olduğunu belirtir. Kalseth ve Cummings (2002) de benzer şekilde, işlenmemiş verinin anlamsız olduğuna vurgu yapar. Veri gazeteciliği, açık verilerle üretilen haberlerin yeniden dolaşıma sokulmasını sağlar ve gazeteciler,

veriler arasındaki ilişkiyi analiz ederek haber sürecine katkıda bulunur (Bradshaw, 2017; Erkman, 2021).

Veri gazeteciliği geçmişte sadece tablolarda kullanılırken, günümüzde her şeyin anlatıldığı geniş bir biçimde kullanılmaktadır (Gray vd., 2012). Verilerin işlenmesi, analiz edilmesi ve görselleştirilmesi yoluyla hikayeler oluşturmak, veri gazeteciliğini tanımlayan unsurlardır (Howard, 2014). Veri gazetecisi Paul Bradshaw (2017), bu gazetecilik türünü, veriyi anlaşılır hale getirerek karmaşık hikayeleri infografikler aracılığıyla anlatmak olarak tanımlar. Veri gazeteciliği açık veri temelli yeni bir gazetecilik türü olarak öne çıkar ve nesnellik iddiası taşısa da, veri erişimindeki dengesizlik, algoritmaların kullanımı ve veri işleme sürecindeki öznellik nedeniyle bu iddia tartışmaya açıktır (Tong & Zuo, 2019).

2.1. Veri gazeteciliğinin tarihi

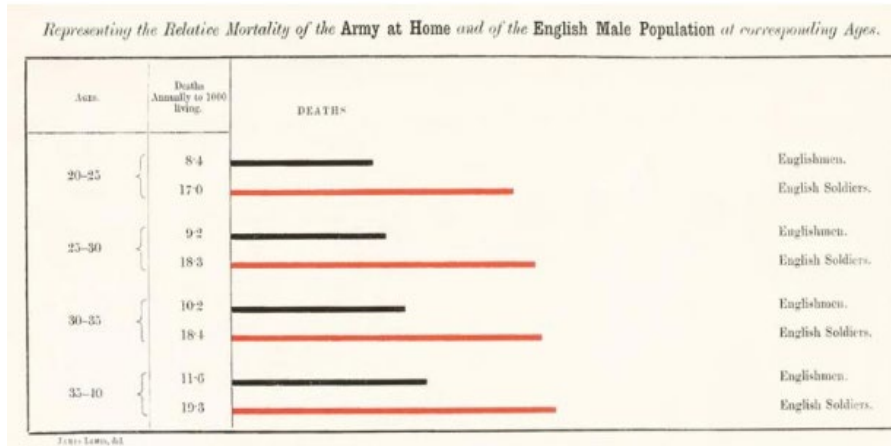
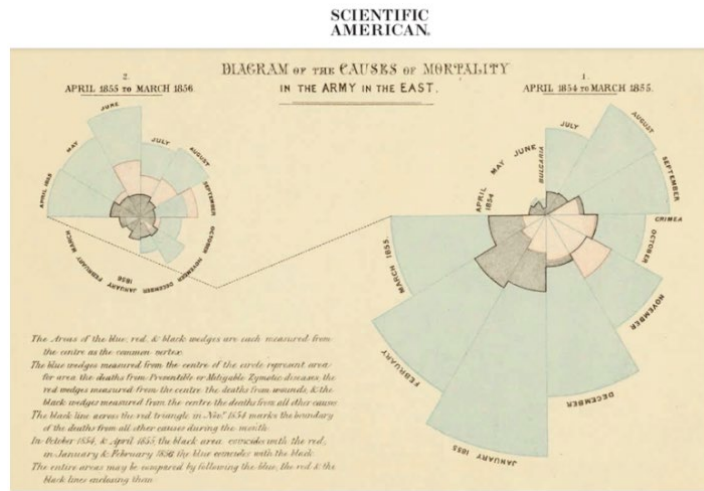
Veri gazeteciliği, bilgisayar destekli analiz programlarının gazetecilik alanına entegre edilmesiyle ortaya çıkmış bir gazetecilik türüdür. Bu entegrasyonla gazeteciler, verilerin anlaşılmasını kolaylaştıran haber uygulamaları geliştirmiştir (Howard, 2014). Aslında gazeteciler uzun süredir haberlerinde veri kullanmaktadır; 1952'de ABD seçimlerinde bilgisayarlarla yapılan tahminler, veri gazeteciliğinin erken bir örneğidir (Zinderen, 2019). 1975'te Philip Meyer'in Detroit ayaklanmalarının nedenlerini analiz etmek için bilgisayar destekli kamuoyu araştırması yapması, bu alanda öncü çalışmalardan biri olarak kabul edilir (Kayser-Bril vd., 2016).

Şekil 1

The Guardian'da Yayınlanan Görsel (Rogers, 2010)

[illegible]

Simon Rogers (2010), veri gazeteciliğinin kökenini 1821'de The Guardian'ın öğrenci sayısı ve öğrenim ücreti gösteren tablosuna dayandırır.

Şekil 2*Florence Nightingale Çubuk Grafiği (Rogers, 2010)***Şekil 3***Nightingale'in Pasta Grafiği (Rogers, 2010)*

Florence Nightingale'in pasta grafikleri gibi örnekler, görsel bilgi iletişiminin köklerinin eskilere dayandığını gösterir. Veri gazeteciliği, internetin bilgi işlem gücünün artması ve kamu verilerine erişimin yaygınlaşmasıyla 2000'lerin sonunda hız kazanmıştır (Kayser-Bril vd., 2016). 2015'ten itibaren, yapılandırılmamış verilerin analizi ve sosyal adaletsizliklerin ortaya çıkarılmasında veri gazeteciliği daha da önem kazanmıştır (Houston, 2021). COVID-19 salgını, veri analizi ve görselleştirmenin kritik bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Sonuç olarak veri gazeteciliği, gerçekleri ve sürprizleri sunarak izleyicilere zengin içerikler sağlamakta ve gelecekte önemini koruyacağı düşünülmektedir.

3. Dünyada ve Türkiye'de Veri Gazeteciliği

Veri gazeteciliği, 2008'de The Guardian Gazetesi'nin Datablog'u ile ilk adımlarını atmıştır. Simon Rogers, verilerin işlenerek interaktif grafiklerle sunulmasının veri gazeteciliği olduğuna dikkat çekmiştir. 2014 yılında The New York Times da "Upshot" adlı web sitesi aracılığıyla veri gazeteciliği faaliyetlerine başlamıştır. Wikileaks belgelerinin işlenmesiyle de veri gazeteciliği terimi daha yaygın hale gelmiştir. Simon Rogers, bu belgelerden önemli verileri şeffaf bir şekilde sunarak halkı bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Dünyada, The Guardian, The New York Times, BBC, The Wall Street Journal gibi prestijli medya kuruluşları veri gazeteciliğini benimsemiştir. Örnek olarak, The Guardian'ın eşcinsel haklarıyla

ilgili verileri görselleştirdiği haber ve The Wall Street Journal'ın bulaşıcı hastalık oranlarıyla ilgili interaktif haritaları veri gazeteciliği sürecinin gücünü ortaya koymaktadır.

Veri gazeteciliği, Türkiye'de son yıllarda önem kazanmaya başlamış bir alan olmakla birlikte, henüz gelişim aşamasındadır. Türkiye'deki medya kuruluşlarının veri gazeteciliğine yaklaşımı, genellikle infografikler ve interaktif içeriklerle sınırlı kalmış olsa da bu alanda örnek gösterebilecek projeler mevcuttur. Anadolu Ajansı, Teyit.org ve TRT Haber gibi kuruluşlar, veriye dayalı içerik üretme konusunda önemli adımlar atmakta ve bu alandaki gelişimlere öncülük etmektedir. 2015 yılından bu yana Teyit.org, özellikle doğrulama haberciliği alanında infografikler kullanarak kamuoyunun veri okuryazarlığını geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmaktadır (Erdoğan & Yıldız, 2019). Bunun yanı sıra, uzun yıllardır Habertürk Gazetesi ve Yenişafak Gazetesi'nin internet siteleri yayınladıkları infografik haberleriyle veri gazeteciliğinin pratikteki önemini ortaya koymaktadır. Diğer yandan, sosyal medya üzerinden haber faaliyetlerini sürdüren sayısız yayın kuruluşu da veri haberciliği konusunda çalışmalarını sürdürmektedir. Bununla birlikte, bağımsız haber platformları ve sivil toplum kuruluşları da veri gazeteciliği alanında önemli çalışmalar yapmaktadır. Örneğin, Dokuz8Haber, Dağ Medya, Oksijen, Jurno gibi platformlar, özellikle çevresel, sosyal ve ekonomik konular üzerine veri odaklı analizler sunmaktadır (Öğüt, 2020). 2012 yılında Türkiye'nin ilk veri gazeteciliği platformu olarak kurulan Dağ Medya, veri gazeteciliğinin tanıtılması ve geliştirilmesi için önemli bir rol üstlenmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin ilk "Veri Gazeteciliği El Kitabı"nı yayınlayarak sektöre rehberlik etmiştir.

Açık veri kültürünü yaygınlaştıran sivil toplum kuruluşları da bu alanda önemli bir yer tutmaktadır. Açık Veri ve Veri Gazeteciliği Derneği (AVVGDD), açık veriyi gazeteciliğe entegre etmeye yönelik projeler geliştirmektedir. Bu tür projeler, Türkiye'de veri gazeteciliğinin daha geniş bir kitleye ulaşmasına ve medya alanında şeffaflığın artmasına katkı sağlamaktadır (Acar, 2021).

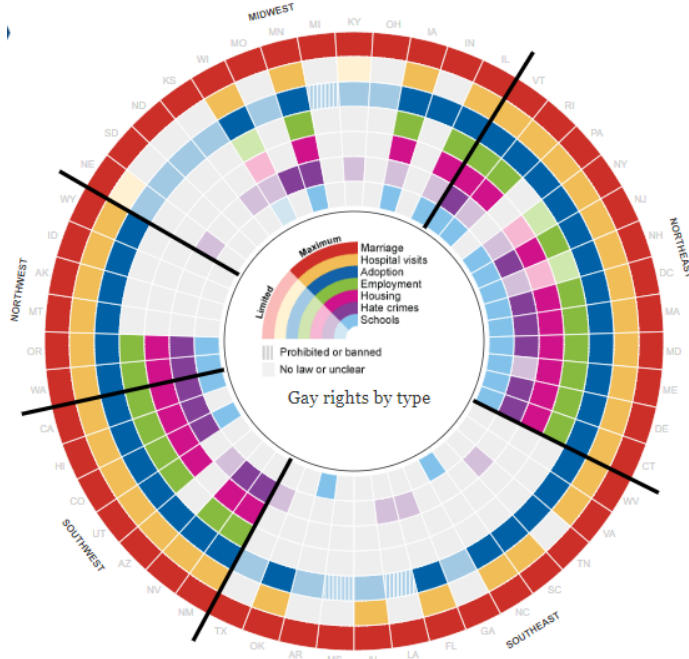
Veri gazeteciliği eğitimi, Türkiye'deki birçok üniversitede giderek daha fazla önem kazanmaktadır. İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Anadolu Üniversitesi gibi önde gelen kurumlar, öğrencilere veri toplama, analizi, görselleştirme ve haberleştirme süreçlerini öğretmek amacıyla kapsamlı dersler sunmaktadır. Bu üniversiteler, dijital gazetecilik ve veri gazeteciliği üzerine odaklanan eğitim programları ile öğrencilere hem teorik hem de pratik bilgi kazandırmayı hedeflemektedir (Öztürk, 2022; Yükseköğretim Kurulu, 2024).

Bunun yanında, YÖK Tez Merkezi'nde yer alan çalışmalar incelendiğinde, bu alandaki ilk çalışmanın 2017 yılında yapıldığı görülmektedir. Tez Veri Merkezi sisteminde veri gazeteciliği üzerine toplamda 17 tez yazılmıştır. Bunlardan 13'ü yüksek lisans, 4'ü doktora tezidir (Yükseköğretim Kurulu, 2024). Türkiye'de veri gazeteciliği alanında oluşan akademik birikim, hem gazetecilik mesleği hem de akademi dünyası için önemli katkılar sunmaktadır. Bu alandaki çalışmalar, gazetecilere teorik bir temel ve pratik yöntemler sağlayarak uzmanlaşmayı desteklerken, veri temelli haberciliğin güvenilirliğini artırma potansiyeline sahiptir. Ayrıca, bu tezler gazetecilik eğitiminin gelişimine katkıda bulunarak, gelecekteki gazetecilerin veri okuryazarlığı ve teknolojik yetkinliklerini güçlendirmektedir. Veri gazeteciliği üzerine yapılan araştırmalar, alandaki sorunları ve fırsatları ortaya koyarak hem sektörel hem de akademik gelişime ışık tutmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin medya sektörünün dijital dönüşüm sürecine uyum sağlamasına ve uluslararası alanda rekabet gücünü artırmasına olanak tanımaktadır. Aynı zamanda, kamuoyunun manipülasyona karşı bilinçlenmesini destekleyen bu çalışmalar, daha şeffaf ve hesap verebilir bir medya yapısının oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

Türkiye'deki ilk veri gazeteciliği örneklerinden biri Cumhuriyet gazetesinin 1930'da yayımladığı verem hastalığı ile ilgili haberidir. Ayrıca, Milliyet gazetesinin 1970'teki zamlarla ilgili verileri görselleştirerek sunduğu haber de erken veri gazeteciliği örneklerinden biridir. Sonuç olarak, veri gazeteciliği dünyada hızla yayılmakta, Türkiye'de ise gelişim göstermektedir.

Şekil 4

The Guardian Gazetesinin 2014 Yılında Yayınlamış Veri Gazeteciliği Örneği

Şekil 5

Cumhuriyet Gazetesi'nin Verem ile İlgili Haberi

Şekil 6

Milliyet Gazetesi'nin Zamlarla İlgili Haberi

Milliyet gazetesinin 1970 yılında yayımladığı zam haberi ise veri görselleştirmenin bir başka örneği olarak bilinmektedir (Dağ, 2020).

4. Veri Gazeteciliği ve Manipülasyon İlişkisi

Türkiye Dil Kurumu'na (TDK) göre "manipülasyon," bir yandan yönlendirme amacı taşıırken diğer yandan bilgi üzerinde seçme, ekleme ve çıkarma yaparak içeriğin anlamını değiştirme sürecini ifade eder. Bu süreç, gazetecilikteki gerçeklik algısını ciddi biçimde etkileyerek okuyucu üzerinde yanıltıcı etkiler yaratabilir. Medya ve gazetecilik, toplumsal yaşamda doğru bilgiyi sunmak gibi önemli bir işleve sahiptir; ancak, manipülasyon ve dezenformasyon gibi olgular bu işlevi tehdit etmektedir. Bilgiyi çarpıtarak topluma sunmak, toplumun yanlış bilgiye maruz kalmasına, hatta kitlelerde sahte bir gerçeklik algısının oluşmasına neden olabilir. Manipülasyonun medya üzerindeki bu etkisi, gazeteciliğin güvenilirliğine gölge düşürürken aynı zamanda toplumsal bilgiye erişimde de önemli bir problem teşkil etmektedir.

Günümüzde veri gazeteciliği, hızla büyüyen veri hacmini analiz ederek topluma daha şeffaf ve erişilebilir bilgi sunma iddiası taşıyan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, nesnellik ve doğruluk ilkeleri üzerine kurulmuştur; fakat veri gazeteciliği süreçleri de manipülasyon ve yanlış bilgilendirme riskleri taşımaktadır. Veri toplama ve analizinde doğrulama zorlukları, veri (temsili) dengesizlikleri ve algoritmaların şeffaf olmaması gibi problemler, veri gazeteciliğinde bilgi güvenilirliğini tehlikeye atmaktadır (Tong & Zuo, 2019). Özellikle veri setlerinin doğrulanmasındaki zorluk, büyük verinin karmaşıklığı ve veri kaynaklarının güvenilirliğinden kaynaklanır. Anderson (2008) ve Bradshaw (2014), veri gazeteciliğinde kullanılan büyük ölçekli veri setlerinin hata içerme potansiyeline dikkat çekerken, bu tür hataların haberlerde yer alması gazetecilik etiği açısından ciddi bir sorun olarak değerlendirilmektedir.

Diğer bir sorun, veri temsili ve erişimindeki dengesizliklerdir. Johnson (2014), Taylor (2017) ve Heeks ve Renken (2018) tarafından da tartışıldığı gibi, bazı sosyal gruplar veya olaylar verilerde daha fazla temsil edilirken, diğerleri yeterince temsil edilmemekte ya da göz ardı edilmektedir. Bu dengesizlik, veri gazeteciliğinin sunduğu hikayelerde belirli önyargılara yol açabilir. Ayrıca veri gazetecilerinin, veri bağlamlarını ve algoritmaların işleyiş biçimlerini yeterince kavrayamamaları, haberlere konu olan verilerin yanlış yorumlanmasına neden olabilir. Verinin tarafsızlıktan uzak olduğu ve subjektif yorumlamalara açık olduğu düşünüldüğünde (Lesage & Hackett, 2014), gazetecilikte veri kullanımı daha karmaşık ve dikkatli ele alınması gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma, veri gazeteciliğinde manipülasyon risklerini ve okuyucuların güvenilir bilgiye ulaşma sürecini ele alarak veri okuryazarlığının önemini vurgulamayı amaçlamaktadır. Alberto Cairo (2019) ve Darrel Huff (1993) gibi isimlerin de belirttiği üzere, gazetecilerin verileri doğru bir bağlamda sunmaları ve eleştirel bir gözle değerlendirmeleri; toplumun bilgiye güvenli ve doğru bir şekilde ulaşabilmesi için büyük önem taşımaktadır.

5. Veri Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme

Veriye dayalı karar verme için gereken bilgi ve becerileri tanımlayan veri okuryazarlığı kavramının ortak ve açık bir tanımı bulunmamaktadır (Love vd., 2008; Schildkamp & Lai, 2013; Means vd., 2011). Athanases ve arkadaşları (2012), veri okuryazarlığını verilerin nasıl üretileceğini, yorumlanacağını ve kullanılacağını anlama kapasitesi olarak tanımlamıştır. Williams ve Coles (2007) ise bilgi ihtiyaçlarını belirleme ve gerektiğinde bilgiyi bulma, değerlendirme, sentezleme, düzenleme, sunma ve/veya iletim için stratejiler ve becerileri içeren bir kavram olarak görmektedir. Mandinach ve Gummer (2013), verileri eyleme geçirilebilir bilgiye dönüştürme yeteneğini kapsayan belirli bir beceri seti ve bilgi tabanı olarak veri okuryazarlığını tanımlamıştır.

Ikemoto ve Marsh (2007) ile Mandinach ve Gummer (2013), veri okuryazarlığını daha geniş bir açıdan inceleyerek, verilerin tanımlanması, toplanması, düzenlenmesi, analiz edilmesi, özetlenmesi ve önceliklendirilmesi aşamalarına ayırmışlardır. Bu tanımlar, veri okuryazarlığının sadece bilgiyi anlamakla kalmayıp aynı zamanda bilgiyi etkili bir şekilde kullanma yeteneğini de içerdiğini vurgulamaktadır.

Markham (2019) veri okuryazarlığının, dijital okuryazarlık ve medya okuryazarlığıyla aynı 'kavram havuzuna' düştüğünü belirtmektedir. Her iki kavramsallaştırmada da medya ile veri okuryazarlığı arasında bağlantılar vardır; deneyime aracılık etme biçimine ve özellikle kurumların güç ve kâr arzusunun nasıl 'izleyici' yarattığına dikkat edilmektedir.

Veri okuryazarlığının medya ve dijital okuryazarlığın yerine geçmediğini, bunun yerine veriyle dolu bir dünyada eylemliliğe sahip olmak için gerekli becerileri ifade etmek üzere her birinin üzerine inşa edildiğini kabul etmek önemlidir. Dolayısıyla veri okuryazarlığının, hem dijital platformların teknolojik altyapısı ve ekonomi politığına ilişkin eleştirel anlayışları, hem de mahremiyeti yönetme ve korumaya, takip edilmeye direnmeye yönelik strateji ve taktikleri içerdiği belirtilmektedir (Earl & Fullan, 2003).

Öte yandan, veri okuryazarlığına yönelik bir dizi farklı yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Medya ve iletişim çalışmalarından gelen veri okuryazarlığı yaklaşımları genellikle bireylerin dijital (özellikle sosyal) medyayı kişisel olarak daha anlamlı ve dönüşlü kullanımını geliştirmelerine yardımcı olmaya odaklanmaktadır. McCosker (2017) veri okuryazarlığını, insanların hem kendi verilerini hem de içinde bulundukları veri kamularını 'okumalarına ve anlamlandırmalarına' yardımcı olmak olarak tasavvur etmektedir. Bu yaklaşımda veri okuryazarlığı, sosyal medya analitiğini anlama ve müzakere etme aracı olarak desteklenmektedir.

Diğer yaklaşımlar, verilere, özellikle de kişisel verilere karşı daha eleştirel bir yaklaşım geliştirme eğilimindedir (Pangrazio & Selwyn, 2018). Kişisel veri okuryazarlığının teknik, sosyal ve etik boyutları olduğu gibi, hem bireysel hem de kolektif olarak müzakere edildiğini söylemek mümkündür. Medya ve iletişim tanımları gibi, bu yaklaşım da veri okuryazarlığında, özellikle veri profili oluşturma ve veri yeniden dolaşımının sonuçlarıyla ilgili olarak eleştirel düşünümseelliğin rolünü vurgulamaktadır (Gray, Gerlitz & Bounegru, 2018). Çünkü bireyler, veri kullanımıyla ilgili etik kuralları anlamalı ve veri mahremiyeti konusunda bilinçli olmak durumundadır. Hangi verilerin paylaşılabildiğini ve bu verilerin nasıl kullanılabileceğini anlamak önemlidir. Kişisel veri okuryazarlığının teknik, sosyal ve etik boyutları olduğu gibi, hem bireysel hem de kolektif olarak müzakere edildiğini söylemek de mümkündür. Dolayısıyla insanların karmaşık ve sürekli değişen bir dünyaya uyum sağlayabilmeleri ve yaşam kalitelerini artırabilmeleri eleştirel düşünme ile mümkün olabilmektedir (Torres & Cano, 1995).

Veri okuryazarlığı, sadece veriyi kullanma ve analiz etme yeteneği değil, aynı zamanda farklı yollarla veriye ulaşma, ona sorular yönelterek yanıtlar bulma becerisi gibi yetkinliklerini de içermektedir. Böylece, veriyi kendi amaçlarımıza hizmet eden bir güce dönüştürebilme eğilimini kapsamaktadır (Slater, 2016). Dolayısıyla veri setlerinin nasıl oluşturulduğunu, hangi yöntemlerle toplandığını sorgulama ve verilerin arkasındaki potansiyel önyargıları anlama yeteneği önemlidir.

6. Metodoloji

Bu tezin amacı, gazeteciliğin geleceği olarak tanımlanan veri gazeteciliğinin nesnellik iddiasını, infografik haber örnekleri üzerinden tartışmaya açıp konuyu eleştirel bir yaklaşımla ele alarak, alanyazında konuya ilişkin boşluğun doldurulmasına katkıda bulunmaktır. Çalışma, verilerin manipülasyona dönüşme ihtimali üzerine yeni bir tartışma başlatmaktadır. Daha önceki çalışmalara bakıldığında kapsamlı benzer bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Çalışma bu yönüyle son derece önemlidir.

Bu araştırma, infografik haberlerin nesnellik iddiasıyla ilişkisini anlamaya ve tasarım öğelerinin okuyucu algısını nasıl etkilediğini, bu tasarımın haberin nesnellliğini nasıl etkilediğini belirlemeye odaklanmaktadır. Bu bağlamda şu sorulara yanıt aranmaktadır.

- Gazeteciler, infografikler aracılığıyla bilgiyi çarpıtabilir veya yanıltıcı bir şekilde sunabilir mi?
- Gazetecilerin veri gazeteciliğine ilişkin genel görüşleri nasıldır?
- Gazeteciler verileri nasıl analiz ederler?
- Gazeteciler bu alanda eğitim aldılar mı?
- Gazetecilerin veri okuryazarlık düzeyleri nasıldır?
- Bu düzey, haber içeriklerini etkiler mi?

6.1. Araştırmanın modeli

Araştırmanın ilk bölümünde, mülakat yapılan gazetecilerin veri okuryazarlık düzeyleri tespit edilmiştir. Ragne Kouts-Klemm (2019) tarafından geliştirilen ve 10 sorudan oluşan veri okuryazarlığı ölçeği, toplam 20 gazeteciye uygulanmıştır. Bu yöntemin uygulanmasının en önemli nedeni, haberde veri kullanan gazetecilerin veri okuryazarlık düzeylerinin tespit edilerek, bu konudaki yeterlilikleri üzerinden bir yorum yapabilmek imkânına kavuşabilmektir. Bu değerlendirmeler, gazetecilerin verileri anlama, yorumlama ve etkili bir şekilde görselleştirebilme yeteneklerini değerlendirmeye odaklanmıştır. Gazetecilerin bu konudaki becerilerini ölçmek, infografik haber tasarımlarının kalitesini ve etkileşimini anlamak açısından önemli bir adım olarak görülmektedir.

Araştırmanın ikinci aşamasında, gazetecilerle yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Bu süreçte gerçekleştirilen mülakatlar ve değerlendirmeler, infografik haber tasarımının arkasındaki düşünce süreçlerini ve gazetecilerin veri okuryazarlık seviyelerini anlamaya yönelik bir çaba içermektedir. Bu yöntemin seçilme sebebi, niçin, nasıl gibi sorular karşısında en ideal veri toplama yöntemi olması (Karataş, 2012, s. 18) ve konu çerçevesinde derinlemesine bilgi sahibi olmaya uygun olmasıdır (Yıldırım & Şimşek, 2008). Mülakatlar sırasında gazetecilerin verdiği yanıtlar, tasarımlarının arkasındaki gerçek niyetleri ve haberin veri temelli unsurlarını nasıl kullandıkları konusunda daha derin bir anlayış sağlamıştır. Ölçeğin kullanılması için elektronik ortamda izinleri alınmıştır. İngilizce olan ölçeğin Türkçeye çevirisi yapıldıktan sonra, bir uzmana gösterilerek onay alınmıştır. Mülakat yapılan ve veri okuryazarlığı ölçülen gazeteciler ise kitleyi temsil edeceği düşünülen, tesadüfi örnekleme yoluyla seçilmiştir.

7. Bulgular

7.1. Veri okuryazarlığı ölçeği uygulaması

Tartu Üniversitesi'nden Ragne Kõuts-Klemm (2019) tarafından geliştirilen ve 10 sorudan oluşan veri okuryazarlığı ölçeği toplam 20 gazeteciye uygulanmıştır (Ölçeğin tamamı EK-2'de verilmiştir). 4, 5 ve 8. sorular temel düzeyde matematik bilgisini ölçen sorulardan oluşurken; 1. ve 6. sorular akıl yürütme bilgisini, 3. ve 9. sorular mantık yürütme ve olasılık hesaplama bilgisini ölçmektedir. Sorular çoktan seçmelidir. 2, 7 ve 10. sorular açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Dolayısıyla, bu üç soru niteliksel olarak analiz edilmiştir. Ölçeğe göre, en fazla doğru yanıt verenlerin temel düzeyde veri okuryazarlık düzeyleri arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 1

Temel Düzeyde Okul Matematiği Bilgisi

Katılımcılar	Soru 4	Soru 5	Soru 8
1	47	$\frac{1}{2}$	25
2	24	$\frac{1}{2}$	25
3	24	$\frac{1}{2}$	25
4	24	$\frac{1}{2}$	25
5	24	$\frac{1}{2}$	25
6	24	$\frac{1}{2}$	75
7	24	$\frac{1}{2}$	25
8	24	$\frac{1}{2}$	25
9	47	$\frac{1}{2}$	25
10	24	$\frac{1}{2}$	45
11	47	$\frac{1}{2}$	25
12	24	$\frac{1}{2}$	40
13	24	$\frac{1}{2}$	40
14	24	$\frac{1}{2}$	25
15	24	$\frac{1}{2}$	25
16	24	$\frac{1}{3}$	25
17	47	$\frac{1}{2}$	40
18	47	$\frac{1}{2}$	25
19	24	$\frac{1}{2}$	25
20	47	$\frac{1}{2}$	25
Doğru Cevapların Oranı	%30	%95	%75

Ölçekteki, 4,5 ve 8. Sorular katılımcıların temel düzeydeki matematik bilgilerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Tablo 1'de, sorulara verilen doğru cevaplar kırmızı diğerleri siyah ile işaretlenmiştir. Sorulara verilen doğru cevapların oranları Tablo 1'de belirtilmiştir. Buna göre, katılımcıların en çok 5. soruya doğru cevap verdiği bulgulanmıştır. Genel olarak katılımcılar 4. soruda zorlanmıştır. 4 ve 5. soruların temel düzeyde matematik bilgisi içerdiğini belirtmek gerekmektedir. Diğer sorulara ortalamanın üzerinde doğru yanıt vermişlerdir. Katılımcıların zorlandıkları 4. Sorudaki doğru yanıt

verme oranı %30 olarak ölçülmüştür. Bu rakam diğerlerine göre oldukça düşük olsa da, 5 ve 8. Sorulardaki başarı oranları yüksektir. Temel düzeyde okul matematiği bilgilerinin ortalamanın üzerinde olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 2

Mantıksal ve Olasılık Hesaplamaları Bilgisi

Katılımcılar	Soru 3	Soru 9
1	Hiçbiri doğru değil	A
2	Hepsi doğru	Olasılıklar eşit
3	A	Olasılıklar eşit
4	C	A
5	C	A
6	Hiçbiri doğru değil	Olasılıklar eşit
7	C	Olasılıklar eşit
8	Hiçbiri doğru değil	Olasılıklar eşit
9	Hiçbiri doğru değil	Olasılıklar eşit
10	Hiçbiri doğru değil	Olasılıklar eşit
11	C	Olasılıklar eşit
12	Hiçbiri doğru değil	Olasılıklar eşit
13	Hiçbiri doğru değil	Olasılıklar eşit
14	Hiçbiri doğru değil	Olasılıklar eşit
15	A	A
16	Hiçbiri doğru değil	Olasılıklar eşit
17	Hiçbiri doğru değil	B
18	C	Olasılıklar eşit
19	Hiçbiri doğru değil	Olasılıklar eşit
20	A	A
Doğru Cevapların Oranı	%55	%5

Tablo 2’de gösterilen doğru cevaplar kırmızı, yanlış cevaplar ise siyah renk ile işaretlenmiştir. 3 ve 9. sorular olasılık hesaplama ve mantık yürütme becerilerini içermektedir. Buna göre, 3. soruya %55, 9. soruya %5 oranında doğru yanıt verilmiştir. Katılımcıların, olasılık hesaplama ve mantık yürütme bilgisinde oldukça düşük bir seviyeye sahiptir.

Tablo 3*Akıl Yürütme ve Olasılık Hesaplama Bilgisi*

Katılımcı	Soru 1	Soru 6
1	Z Aşısı için risk daha yüksektir	A
2	Risk her iki şık için de aynıdır	B
3	Risk her iki şık için de aynıdır	Olasılıklar eşittir
4	Risk her iki şık için de aynıdır	A
5	Risk her iki şık için de aynıdır	B
6	Z Aşısı için risk daha yüksektir	Olasılıklar eşittir
7	Z Aşısı için risk daha yüksektir	A
8	Z Aşısı için risk daha yüksektir	Olasılıklar eşittir
9	Risk her iki şık için de aynıdır	Olasılıklar eşittir
10	Z Aşısı için risk daha yüksektir	B
11	Z Aşısı için risk daha yüksektir	Olasılıklar eşittir
12	Risk her iki şık için de aynıdır	Olasılıklar eşittir
13	Z Aşısı için risk daha yüksektir	Olasılıklar eşittir
14	Risk her iki şık için de aynıdır	A
15	Risk her iki şık için de aynıdır	B
16	Risk her iki şık için de aynıdır	Olasılıklar eşittir
17	Z Aşısı için risk daha yüksektir	A
18	Risk her iki şık için de aynıdır	A
19	Z Aşısı için risk daha yüksektir	A
20	Z Aşısı için risk daha yüksektir	B
Doğru Cevapların Oranı	%50	%40

Tablo 3'te 1. ve 6. sorulara verilen yanıtların dağılımı verilmiştir. Doğru yanıtlar kırmızı, yanlış yanıtlar ise siyah renk ile işaretlenmiştir. Bu sorular, akıl yürütme ve olasılık hesaplama becerilerini test etmektedir. 1. soruya doğru cevap verenlerin oranı %50 iken, 6. soruya doğru cevap verenlerin oranı %40 çıkmıştır. Bu rakamlar, gazetecilerin veri okuryazarlık oranlarının orta ve düşük seviyede olduğunu göstermektedir.

Tablo 4*Soru 2 İçin Yapılan Sınıflandırma*

Görüşler	Katılımcı
Veriler Yetersizdir	K2, K4, K6, K8, K9, K10, K12
Gelir durumu ile güzellik arasında bağlantı vardır	K3, K10, K15, K17, K18, K19, K20
Gelir durumu ve güzellik arasında bağlantı yoktur	K2, K6, K8, K12, K16
Veriler manipüle edilmiş	K12, K13, K16, K8, K9
Haber 5N1K kuralına uymuyor, haber taraflı	K8, K9
Güzel kadınlar iş hayatında daha çok yer alır	K3, K4, K7, K10, K11, K14
Yorumsuz	K5

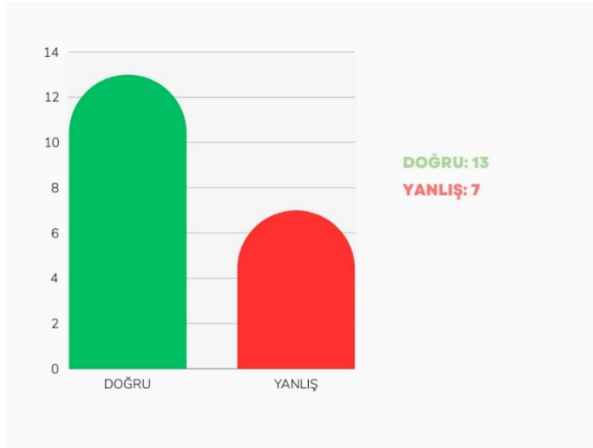
Açık uçlu sorulardan olan 2. soruya verilen yanıtlar Tablo 4'te gösterilmektedir. Gazeteciler verdikleri cevaplara göre K1, K2, K3 vb. şeklinde kodlanarak tabloya eklenmiştir. Soru 2 'de makyaj yapan ve yapmayan kadınların iş hayatında yer alma durumlarını gösteren ve istatistiki bilgilerin verildiği bir haber bulunmaktadır. Haber metnini okuyan gazetecilerin, makyaj yapan ve yapmayan kadınlar arasındaki maaş farklarına ilişkin verdikleri cevaplar aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

Tablo 4'te de görüldüğü üzere, haberi okuduktan sonra verilerin yetersiz olduğunu ve bu verilerle yorum yapılamayacağını düşünen 7 gazeteci bulunmaktadır. K2, K4, K6, K8, K9, K10, K12 olarak kodlanan bu gazetecilerden örneğin K6, "haber genellemesi ve doğruluğu istatistiksel olarak ölçülemeyecek kadar zayıf. Bu çıkarımı istatistiksel olarak yapmak da çok zor" diyerek veri azlığına vurgu yapmıştır. K12 kodlu gazeteci ise bu verilerin haberdeki iddiaları desteklemedeki yetersizliğini dile getirmiştir.

Gelir durumu ile güzellik arasında bir bağlantı olduğunu düşünen 7 gazeteci bulunmaktadır. K3, K10, K15, K17, K18, K19, K20 kodlu bu gazeteciler genel olarak "bir kadının daha çok kazandıkça daha çok makyaj yaptığı sonucuna varılabileceğine" işaret etmektedir. Bu görüşe karşı çıkan gazetecilerden K2, K6, K8, K12, K16, haberdeki verilerle gelir durumu ve güzellik arasında bir bağlantı kurulamayacağını belirtmiştir.

Haberdeki verilerde manipülasyon olabileceğine dikkat çeken gazetecilerden K12, K13, K16, K8, K9'dan örneğin K12, "verilerde kesinlikle manipülasyon olduğunu" düşündüğünü belirtmiştir. Gazeteci K16 da "gerçekçi bir karşılaştırma değil, dikkat çekmek için yapıldığı algısı yaratıyor, sorgulanması gereken bir çalışma, manipülasyon olabilir" diyerek manipülasyon ihtimaline vurgu yapmıştır. Haberin 5N1K kurallarına uymadığını, objektif olmadığını ve taraflı olduğunu belirten K8 ve K9 da verilerin yetersizliğine vurgu yaparak haberin eksik olduğunu söylemiştir.

Güzel kadınların işlerine önem verdiğini, güzel olmayanların işlerine önem vermediğini ve güzel kadınların iş hayatında yer aldığını düşünen K3, K4, K7, K10, K11, K14 isimli gazetecilerden örneğin K4, "az makyaj yapan kadınların dış görünüşlerine önem vermedikleri ve işleriyle ilgilenmedikleri düşünülmüş olabilir. Bu durumda makyaj yapan kadınların işverenler tarafından daha fazla ilgi gördüğü ve pozitif ayrımcılığa uğradığı düşünülebilir" diyerek haberdeki iddiayı desteklediğini vurgulamaktadır. K5 olarak kodlanan gazeteci ise yorum yapmaktan kaçınmıştır.

Grafik 1*Sorunun Yanıtları*

Bir diğer açık uçlu soru olan 7. soruda ise, gazetecilere istatistiksel korelasyon ile ilgili bağlantı kurmalarını isteyen bir soru sorulmuştur. Katılımcıların 13'ü doğru korelasyonu yaparken, 7'si yanlış yapmıştır. Bu da katılımcıların istatistik okuma becerilerinin zayıf olduğunu göstermektedir.

Sonuncu açık uçlu soru olan 10. Soruda, katılımcılara, televizyon kanallarının reyting rakamlarından oluşan bir tablo gösterilmiştir. Tablodaki reyting rakamlarını analiz etmeleri istenen gazeteciler, tabloyu birbirinden farklı açılardan analiz etmişlerdir. Örneğin reyting rakamlarını geçen yıla göre analiz eden gazetecilerden K1, "ATV televizyonu kış dizileriyle reytinglerde rakiplerini geride bıraktı" derken, K2, "ATV tüm bu zaman dilimlerinde en yüksek payına sahip kanal oldu" dedi. Bir önceki yıllara karşılaştırma yapan K5, "Temmuz ayı ATV için iyi değil" diyerek her iki yılın temmuz aylarını karşılaştırmayı tercih etmiştir. K6 kod numaralı gazeteci ise "TV Mart 2023-Haziran 2023 dönemlerinde izleyici sayısını ciddi oranda artırdı" diyerek yine bu yılki rakamları geçen yılki rakamlarla karşılaştırmıştır.

Öte yandan tabloda yer almamakla birlikte izleyicilerin eğitim ve gelir durumları yorumlanmıştır. Örneğin K6, "Fox TV izleyicisi sadıktır. Eğitim seviyesi, geliri ve reklam izleyicisi çok farklılık göstermez" demiştir. Tabloda olmayan veriler üzerinden bir yorumlama yapmak, istatistik okumaktan öte, bir tahmindir. İdeolojik bir bakış açısı ile tablo yorumlanmıştır. Rakamların işaret ettiği değerlerin önemsenmediği gözlemlenmiştir.

Tabloyu muhalif medya ve muhalif olmayan medya olarak yorumlayan gazeteciler, kanalların özellikle seçim dönemlerinde yoğun olarak izlendiğini ve takip edildiğini, diğer aylarda ise normal seviyede olduğunu vurgulamıştır. Örneğin K14 "toplumun büyük bir kesimi devlete yakın olan kanalı izliyor" demiştir.

K16 ise "Fox ve Halk TV en istikrarlı olarak görülüyor, diğerlerinde ani düşüş ve yükselişler oluyor" diyerek farklı bir bakış açısı getirmiştir.

K20 ise "hükümete karşı olan taraf, izleyiciler arasında daha fazla yer kaplıyor" diyerek kanalların izlenme rakamlarından ziyade, izleyicilerin siyasi bakış açısını analiz etmeyi tercih etmiştir. Görüldüğü üzere kanalların reyting rakamlarını içeren tabloyu matematiksel olarak analiz edenlerin yanı sıra, siyasi ve ideolojik olarak analiz edenler de bulunmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, ölçeğin cevap anahtarı ve yorumlar değerlendirildiğinde, gazetecilerin veri okuryazarlık düzeylerinin yetersiz ve orta düzeyde olduğu görülmektedir. Gazetecilerin yetersiz ve orta düzeyde veri okuryazarlığına sahip olmaları, haberlerin doğruluğu ve güvenilirliği, gazetecilik etiği, toplumsal etkiler ve medya güvenilirliği açısından ciddi riskler taşımaktadır.

7.2. Mülakatlar

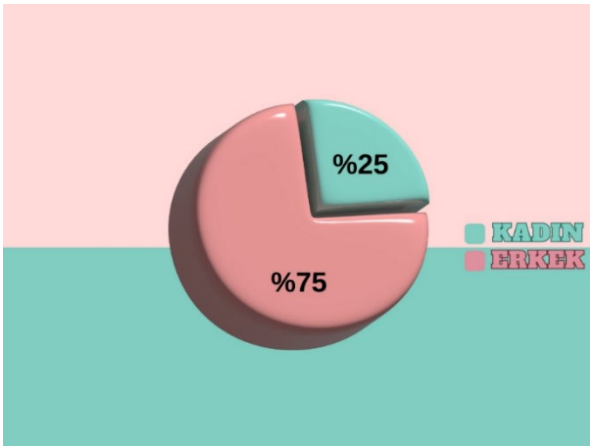
Bu bölümde 20 gazeteciyle yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir.

Tablo 5

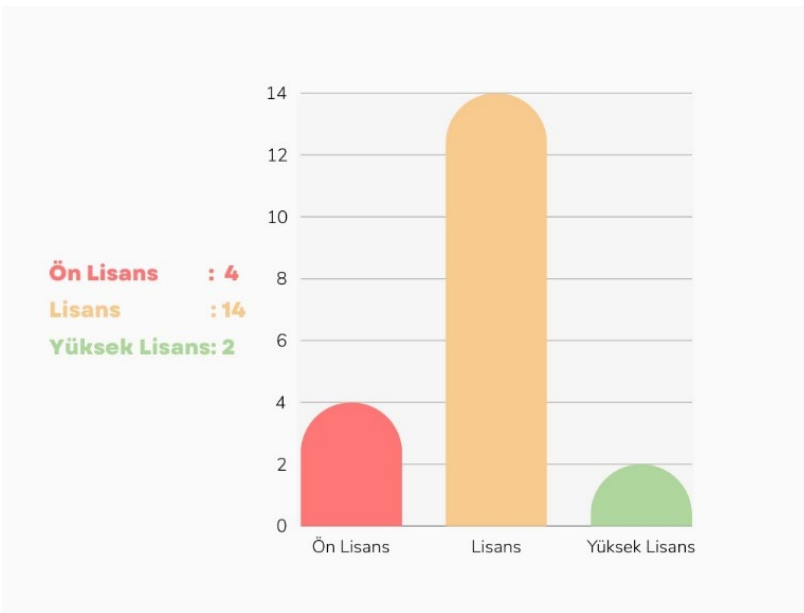
Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Seviyesi	Şehir	Çalışma Şekli	Çalışma Konumu
1.	Erkek	41	Lisans	İstanbul	Tam zamanlı	Şef Editör
2.	Kadın	35	Lisans	İstanbul	Tam zamanlı	Muhabir
3.	Kadın	28	Lisans	Ankara	Tam zamanlı	Haber Editörü
4.	Erkek	40	Ön Lisans	Ankara	Tam zamanlı	Kameraman
5.	Erkek	30	Ön Lisans	Ankara	Tam zamanlı	Prodüktör
6.	Erkek	32	Ön Lisans	Ankara	Tam zamanlı	Haber Editörü
7.	Erkek	39	Ön Lisans	İzmir	Tam zamanlı	Haber Editörü
8.	Erkek	42	Yüksek Lisans	İstanbul	Tam zamanlı	Haber Editörü
9.	Kadın	33	Lisans	İstanbul	Tam zamanlı	Tasarımcı
10.	Kadın	28	Lisans	İstanbul	Tam zamanlı	Spiker
11.	Erkek	35	Lisans	Ankara	Tam zamanlı	Haber Editörü
12.	Kadın	25	Lisans	Ankara	Tam zamanlı	Tasarımcı
13.	Erkek	45	Lisans	Ankara	Tam zamanlı	Müdür Yardımcısı
14.	Erkek	37	Lisans	Antalya	Tam zamanlı	Kameraman
15.	Erkek	29	Lisans	Antalya	Tam zamanlı	Muhabir
16.	Kadın	36	Lisans	Ankara	Tam zamanlı	Haber Editörü
17.	Erkek	36	Lisans	Antalya	Tam zamanlı	Muhabir
18.	Erkek	28	Yüksek Lisans	İstanbul	Yarı zamanlı	Muhabir
19.	Erkek	34	Lisans	Antalya	Tam zamanlı	Haber Editörü
20.	Erkek	35	Lisans	Antalya	Tam zamanlı	Haber Editörü

Tablo 5'te de görüleceği üzere, görüşme yapılan gazetecilerin kimlik bilgileri ve onu çağrıştıracak bilgiler, istekleri doğrultusunda gizlenerek, araştırma için gerekli bilgiler katılımcı 1, katılımcı 2 şeklinde verilmiştir. Katılımcılar farklı şehirlerde ve farklı alanlarda görev yapanlardan oluşmaktadır. Ağırlıklı lisans mezunu ve muhabir bulunmaktadır. Katılımcıların yaşları ise 25-45 yaşları arasında değişmektedir. Sadece 1 katılımcının yarı zamanlı çalıştığı görülmektedir.

Grafik 2*Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı*

Mülakata gönüllü olarak katılan gazetecilerin %75'i erkek, %25'i kadınlardan oluşmaktadır. Araştırmada, katılımcıların tasarımcı olarak çalışanların kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Muhabir, genel yayın yönetmeni, editör gibi alanlarda çalışanların erkeklerden oluşmaktadır.

Grafik 3*Katılımcıların Eğitim Düzeyleri*

Katılımcıların ön lisans, lisans ve yüksek lisans düzeyinde eğitim gördükleri tespit edilmiştir. En çok katılımcının lisans mezunu düzeyinde olduğu görülmektedir. Mülakatlarda ayrıca, katılımcıların bazılarının iletişim fakültesi mezunu olmadığı tespit edilmiştir. Örneğin 2 numaralı katılımcı, kamu yönetimi mezunu olduğunu beyan ederken, 8 numaralı katılımcı eğitim fakültesi mezunu olduğunu belirtmiştir. Diğer yandan, iletişim fakültesi okuyan 6 katılımcı bulunmaktadır. 2 numaralı katılımcı, “ben iletişim fakültesi okumadım ama kendimi çok iyi yetiştirdim, iletişim fakültesi okuyanlardan daha çok bilgim olduğunu düşünüyorum” derken, 8 numaralı katılımcı ise, “okul bize her şeyi vermiyor, mesleğin içerisinde mesleği öğrenmek daha önemli. İletişim fakültelerinden gelen stajyer öğrencilerin hiçbir şey bilmediğini görmek bizi üzüyor. Yani kendini geliştirmek, iletişim fakültesi mezunu olmaktan daha önemli” dedi.

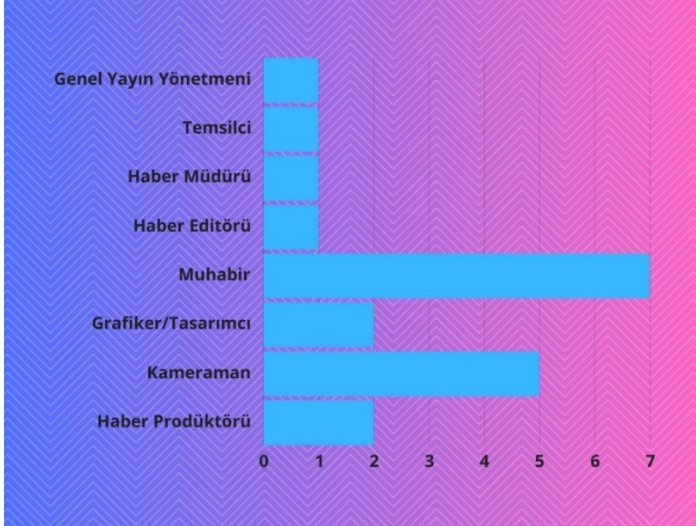
İletişim fakültesi mezunu olan 5 numaralı katılımcı ise, “iletişim okumanın önemini biliyorum, çünkü derslerde öğrendiğimiz teorik bilgilerin muhakeme yeteneğimize katkısı olduğunu görüyorum. Ayrıca

derslerde öğrendiğimiz haberlerin arkasındaki sosyolojik bilgiler de beni geliştirdi. Habere farklı yaklaşıyorum” diyerek, iletişim fakültesi okumanın önemini belirtti.

Katılımcı 20 ise yüksek lisans okumanın, mesleki anlamda kendisine bir şey katmadığını belirterek, “önemli olan kendini geliştirmek” dedi.

Grafik 4

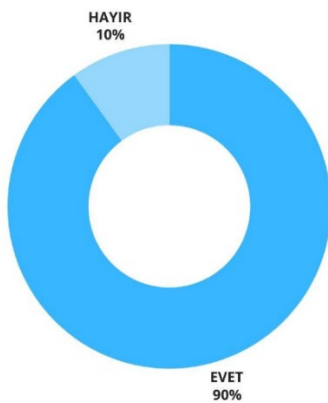
Katılımcıların Görev Dağılımı

Mülakat yapılan katılımcıların görev dağılımını gösteren grafikte (Grafik 4) de belirtildiği üzere, haber üretim ve sunum süreçlerinin neredeyse tamamında görev alanlar bulunmaktadır. Farklı farklı alanlarda çalışanlarla mülakat yapılmıştır. Genel yayın yönetmeni, temsilci, haber müdürü ve haber editörü alanlarında 1'er kişiyle görüşme yapılırken, 2 grafik, 2 haber prodüktörü, 5 kameraman ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Haber üretim ve sunum süreci üzerinde en çok etkisi olduğu düşünülen muhabirler, bu araştırmanın katılımcı sayısı içerisinde en fazla sayıyı oluşturmaktadır.

Grafik 5

Katılımcıların İnfografik Haber Deneyimi

Grafik 5'te belirtildiği üzere, katılımcıların %90'ı daha önce infografik haber yaptıklarını belirtmişlerdir. Hiç haber deneyimi olmayanlar içerisinde sadece 4 numaralı katılımcı fikir beyan ederek, “infografik haber sürecinde bulunmak çok zor. Bu nedenle genellikle haberlerimi düz metin şeklinde yazıyorum. Çünkü verileri işlemeden veya görselleştirmeden direkt vermek daha kolayıma geliyor” dedi.

Veri kullanarak infografik haber sürecinde görev alan katılımcılara bu süreçte nelere dikkat ettikleri sorulduğunda, 1, 5, 6, 7, 8, 11,14,16,17,18 numaralı katılımcılar direkt verinin kaynağını araştırdıklarını belirtti. Ancak örneğin 2, 3 ve 12 numaralı katılımcılar kaynağın tek başına yeterli olmayacağını, ayrıca

bir uzmandan görüş aldıklarını belirtti. 12 numaralı katılımcı, “ben veriye güveniyorum ama bana gelene kadar verinin yolda değişip değişmediğine emin olamıyorum. Bu nedenle mutlaka bir azmana daha sorarak, çift teyit alırım” dedi. 3 numaralı katılımcı ise, “özellikle internetten edindiğimiz bilgilerin doğruluğu bizi yanıltıyor. Bu nedenle artık bende güven sorunu oluştu. Elime geçen her bilginin birkaç farklı yerden teyidini alıyorum” dedi.

11 numaralı katılımcı infografik habercilikle olan deneyimini şöyle tarif etti; “infografik haber tasarlarken, genellikle tasarımcının yanında oturarak ona tarif ediyorum, çünkü bazen tasarımda haberde özellikle aktarmak istediğim bilgi yer almıyor. Bu nedenle tasarımcıya bunu mutlaka kullan diye belirtiyorum. O zaman haber daha güzel oluyor, tam istediğim gibi oluyor.”

20 numaralı katılımcı ise, üst düzey bir görevde bulunduğunu belirterek, tüm infografik haberleri kontrol ettiğini, sadece estetik kaygı güderek değil, infografik haberleri tıpkı bir haber kontrol ediyormuş gibi okuyup onay verdiğini belirtti. 14 numaralı katılımcı ise, “infografik haber yapmak biraz stresli. Çünkü veriyi önce anlamak gerekiyor. Anlayıncaya kadar zaman geçiyor. Zaten zamanla yarıştığımız bir meslek yapıyoruz. Sonra tasarım aşaması var. O nedenle stresli” dedi.

Grafik 6

Katılımcıların Veri Manipülasyonu ile İlgili Görüşleri

Katılımcılara araştırmada son derece kritik olduğu düşünülen “veri kullanarak haberde manipülasyon yapılması mümkün mü?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların tamamı bu soruya “evet” yanıtı vermiştir (Grafik 6). Gazetecilerin bu yanıtları, haberde manipülasyon yapılmasının mümkün olduğunu düşündürmektedir. 1,2,4,8,9,10,11 ve 16 numaralı katılımcılar, haberde kullanılan verileri çalıştıkları kurumun çıkarlarına uygun olarak vermenin mümkün olduğunu söylerken, örneğin 8 numaralı katılımcı, “bazen kurumun çıkarına ters düşen verileri gizleyip, çıkarına uygun olan verileri daha görünür yapmak mümkün. Yani veriler isterinse aldatici bir hale sokulabilir” dedi. Katılımcı 20 ise, “veri işimizi kolaylaştıran bir şey. Çünkü veriyi kolaylıkla işleyebilirsiniz” diyerek, veri ve manipülasyon ilişkisine yönelik dikkat çekici bir yorum yapmıştır.

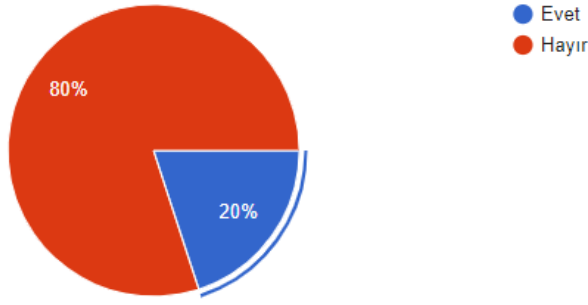
9 numaralı katılımcı, “evet verilerle oynamak çok kolaydır” derken, 11 numaralı katılımcı, “veriyi silah gibi kullanabilirsiniz” demiştir. 5 numaralı katılımcı ise, “veri bazen tehlikeli olabilir, iyi anlayıp aktarmak gerekir” diyerek aynı zamanda veri okuryazarlığına da dikkat çekmiştir.

16 numaralı katılımcı, “veri yoluyla manipülasyon yapmak mümkün, çünkü bunun örneklerini çok görüyoruz. Bu devirde artık veri önemli bir şey haline geldi. Verinin güvenilirliği ayrı sorun, veriyi grafikletirmek ayrı sorun” dedi.

Katılımcıların tamamının bu soruya yanıt verirken, veri güvenirliliğine, verinin görselleştirme aşamasının kritik olduğuna, verinin gazeteci tarafından anlaşılıp anlaşılmamasının durumu değiştirebileceği gibi durumlara dikkat çektiği bulgulanmıştır.

Grafik 7

Manipülasyon İçeren Haber Yaptınız mı?

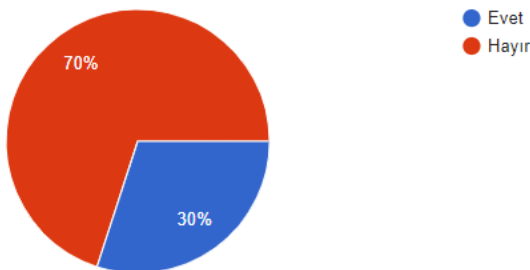
Katılımcılara manipülasyon içeren bir haber yaptınız mı? diye sorulduğunda, %20'si evet %80'i hayır cevabı vermiştir. 1, 2, 8, ve 20 numaralı katılımcılar daha önce veri yoluyla manipülasyon yaptıklarını beyan etmişlerdir. Bu konuda detaylı görüş vermek istemeyen katılımcılar, içeriklerine ve hangi haber olduğuna dair soruları yanıtsız bırakmışlardır. Ancak katılımcı 20, “veriyi görselleştirirken, bazı bilgileri vermediğimiz olmuştur. Bu bir manipülasyon olarak değerlendiriliyorsa, evet daha önce yapmış olabiliriz” diyerek, hatalı bir şey yaptığını kabul etmektedir. 2 numaralı katılımcı ise, “verileri görselleştirirken farkında olmadan hata yapmış olabiliriz” diyerek, aslında farkında olmadan bir manipülasyon sürecine dahil olduğunu söylemiştir.

Diğer yandan katılımcılara, “haberde grafik kullanımı ve veri kullanımı haberi tartışmasız doğru yapar mı?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcı 1, “hayır. Grafik ve veri kullanımı yanlış bir haberi doğru gibi göstermek için de kullanılabilir. Örneğin, bir ülkeyle ticaret hacminin artması ekonomide iyileşme işareti olarak gösterilebilir. Ancak hacim Türkiye aleyhine artıyor olabilir” cevabını verirken, katılımcı 7, “Eğer veriler doğru ise tartışmasız doğru yapar” cevabını vermiştir. 2 numaralı katılımcı “yapmaz. Her bilgi manipülasyona açıktır” demiştir. 3 numaralı katılımcı ise “grafik ve veri kullanımı haberi destekleyici unsurlardır. Tek başına bir haberi kesin doğrulatmaz” diyerek, veriye mesafeli yaklaşılması imasında bulunmuştur. Katılımcı 16 ise “hayır, çünkü manipülatif bir yorum ile grafik istenilen şekilde yorumlanabilir” demiştir. Katılımcı 18, “hayır. Haberde güvenilirliği grafik değil grafikte kullanılan verilerin kaynağının güvenilirliği daha önemlidir” demiştir.

Bu soruya sadece katılımcı 19 “evet” cevabı vermiştir. Dolayısıyla bir katılımcı hariç, bütün diğer katılımcılar, haberde grafik ve veri kullanımının haberi doğru yapmayacağını, böyle kurgulanmış haberde verilen bilgilerin kaynağını sorgulamak gerektiğini vurgulamıştır.

Grafik 8

Katılımcıların Veri Okuryazarlığı Eğitimi

Katılımcıların %70'i veri okuryazarlığı eğitimi almadığını, %30'u veri okuryazarlığı eğitimi aldığını belirtmiştir. Katılımcıların önemli bir bölümünün veri gazeteciliği de yaptığı düşünüldüğünde, böyle bir eğitim almamış olmaları, haberin sorunlu bir biçimde inşa edilebileceği riskini düşündürmektedir.

Nitekim, betimsel analizlerde gazetecilerin yanlış grafik seçtiği tespit edilmiştir. Yanlış grafik seçiminin tespit edilmesi, bu eğitimin eksikliğinin pratikte nasıl sorunlar yarattığını göstermektedir. Bu sonuç, veri gazeteciliği eğitiminin önemini ortaya koymaktadır.

8. Sonuç

Veri gazeteciliği, dijital çağda haber üretim ve sunum süreçlerini dönüştürerek, büyük veri setlerinin analiz edilip anlamlı bilgilere dönüştürülmesini sağlayan bir gazetecilik türüdür. Ancak, veri gazeteciliğinin bu potansiyeli, aynı zamanda bilgi manipülasyonuna da açık bir alan yaratmaktadır. İnfografik habercilik, verilerin görsel olarak sunulması ve okuyucuya daha etkili bir şekilde aktarılması amacıyla kullanılan önemli bir araçtır. Bununla birlikte, bu görsel sunumların nesnelliği ve doğruluğu, veri manipülasyonuna karşı hassasiyet göstermektedir. Veri gazeteciliğinin nesnellik iddiası, verilerin toplanması, analiz edilmesi ve sunulması süreçlerinde yapılan müdahaleler nedeniyle tartışmaya açıktır. Bu çalışma, veri gazeteciliğinin nesnellik iddiasını ele alarak, verilerde yapılan manipülasyonların ve yorumlamaların nasıl nesnelliği zayıflattığını ve okuyucunun algısını etkilediğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, veri gazeteciliğinin genel ilkelerinden ziyade infografik haberciliğin nesnellik ilkesini sorgulamaya odaklanarak, dijitalleşen haber üretim ve sunum süreçlerinde bu ilkelerin nasıl bağlamdan kopararak veya çarpıtılarak manipüle edilebildiğini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, infografik haberlerin analizi, infografik haberleri oluşturan gazetecilerin ve katılımcıların görüşlerinin alınacağı, gazetecilerin veri okuryazarlığının ölçümlendiği iki aşamalı bir yöntemle gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın bulgular kısmında, veri ölçeği uygulanan gazetecilerin veri okuryazarlık düzeyleri oldukça düşük çıkmıştır. Mülakatlarda ise aynı gazetecilerin %70'inin veri okuryazarlığı eğitimi almadığını belirtmesi, veri gazeteciliği alanında ciddi bir eğitim eksikliği olduğunu göstermektedir. Bu gazeteciler aynı zamanda haber infografik tasarımında görev aldıklarını beyan etmişlerdir. Hatta öyle ki, bu gazetecilerin %100'ü, veri yoluyla manipülasyonun mümkün olduğunu belirtmişlerdir. Bu bulgular, gazetecilerin veri okuryazarlığı eğitimine olan ihtiyacını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Veri gazetecileri, veriyi analiz etme, yorumlama ve doğru bir şekilde sunma becerilerine sahip olmalıdır. Eğitim eksikliği, bu becerilerin geliştirilmemiş olduğunu ortaya koymaktadır. Veri okuryazarlığı becerilerine sahip gazeteciler, hem doğru bilgi aktarımı yapabilir hem de manipülasyon riskini minimize edebilir. Nitekim, araştırmanın betimsel analiz aşamasında tespit edilen gazetecilerin yanlış grafik tercihlerinin okuyucuda farklı bir algı oluşturabileceği böylece farkında olmadan manipülasyon yapıldığı değerlendirilmektedir. Bu nedenle, veri okuryazarlığı eğitiminin yaygınlaştırılması, gazetecilik mesleğinin geleceği açısından hayati öneme sahip olmakla birlikte, şüphesiz mesleğe olan güveni de artıran bir noktaya getirecektir. Bilinçsizce yapılan hataların haber alma sürecini nasıl etkilediğini ve toplumda nasıl bir yanlış bilgi yayılmasına neden olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Mülakat yapılan gazetecilerin istatistik okuma becerileri zayıf olmasına rağmen, haber infografik tasarımı alanında görev yapmaları oldukça düşündürücü bir noktadır. Molotch ve Lester (1988) ve Tuchman (1978) için, haberin "yapılanmış" bir şey olduğu olgusu, onun toplumsal olarak yapıldığını, haber üreticilerinin birbirleriyle ilişki içinde incelikli bir yöntemle oluşturulduğu önermesini içermektedir. Dolayısıyla artık haberin okunan değil "oynanan" bir olgu olduğu ortaya konulmuştur. Veri gazeteciliğinin temel bileşenleri olan veri kazıma, veri toplama, veri filtreleme, veri görselleştirme, veriyi yorumlama ve hikayeleştirme süreçleri genellikle teknik bir süreç olarak ele alınmakta ve insan unsuru göz ardı edilmektedir. Ancak, bu süreçlerin her birinde insan faktörü devreye girdiğinden, süreçlerin nesnelliği zedelenmektedir (Cairo, 2019). Bu bağlamda, oyunun kurallarını belirleyen kişilerin gazetecilerin kendisinin olduğunu, haberleri, kullandıkları infografikler yoluyla inşa ettiklerini ve yeni bir hikaye yarattıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, istatistiki bilgilerin kullanım

biçimleri son derece önemli görülmektedir. Bu bağlamda, gazetecilerin veri okuryazarlık düzeylerinin düşüklüğü ile katılımcıların manipülasyonu anlaması arasında doğrudan bağlantıdan söz edilebilir.

Veri okuryazarlığı düzeyi düşük olan gazetecilerin, manipülasyon tekniklerini fark edememe ihtimali daha yüksektir. Veri ve istatistikleri doğru bir şekilde okuma, yorumlama ve kullanma becerisi olmayan gazeteciler, manipülasyonun farkına varmakta zorlanabilmektedir. Bu durum, aynı zamanda manipülatif tekniklerin haber içeriklerine yansımaya ve okuyucuları yanıltıcı bilgilere maruz bırakılmasına neden olabilmektedir. Bu bulguyu destekler biçimde Ware da (2012) bu bağlantıya dikkat çekerek, veri gazeteciliğinin başarısının tasarımı gerçekleştirenlerin görsel algısı ile doğrudan ilişkisi olduğunu belirtmektedir.

Manipülatif haberler, toplumsal tartışmaları ve algıları yönlendirebilir. Yanıltıcı bilgilerle şekillenen bir haber, toplumda yanlış bilgiye dayalı tartışmalara neden olabilir ve toplumsal algıyı etkileyebilir. Bu nedenlerle, gazetecilerin veri okuryazarlığı düzeylerinin yüksek olması ve manipülasyonu fark edebilme yeteneklerinin güçlü olması, okuyucuların doğru bilgiye ulaşmasını sağlamak ve medya güvenilirliğini korumak açısından son derece önemlidir. Her ne kadar Cairo (2019) ve Tuffte (2001), kasıtlı olsun veya olmasın bağlamdan koparılan veya hatalı ilişkilendirilen bilgileri haberde manipülasyon olarak değerlendirse de, Wardle (2017) bunu kasıt içermeyen mezenformasyon olarak değerlendirmektedir. Narin (2017) de veri setlerinin doğru olsa bile, görselleştirme sırasında bilinçli veya bilinçsiz manipülasyon yapılabildiğini belirtmektedir. Bu çalışmada yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlar ve veri okuryazarlığı ölçeği sonuçları da göstermektedir ki, gazetecilerin hatalı ilişkilendirme yaparak, mezenformasyona neden olmaktadır. Ancak bunun dışında bazı infografik haberlerde, bilinçli olarak manipülasyon yapıldığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, veri gazeteciliğinin nesnellik iddiasının sorgulanabilir olduğunu ortaya koymaktadır. Verilerin seçimi, analiz yöntemleri, görselleştirme tercihleri ve kullanılan algoritmalar, gazetecilikte önyargıları ve manipülasyonları beraberinde getirebilmektedir. Alışkan'ın (2022) çalışması da veri gazeteciliğinin objektiflik iddialarını sorgulayarak, bu alandaki yaygın inançları ve uygulamaları eleştirel bir bakış açısıyla incelemektedir. Çalışma, veri gazeteciliğinin sadece verilerin sunulmasından ibaret olmadığını, aynı zamanda verilerin seçimi, sunumu ve yorumlanmasıyla şekillenen bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Çalışkan (2021) yaptığı çalışmada yerel gazeteciliğin veri odaklı haberciliğe adaptasyonunu ve bu süreçte karşılaştıkları etik sorunları tartışarak, veri seçiminin ve sunumunun, gazetecilerin bilinçli veya bilinçsiz şekilde nesnellik ilkesini nasıl etkilediğini incelemiştir. Dolayısıyla bu çalışmada da belirtildiği gibi, verilerin manipülasyonunu ve yanlış yorumlanmasını kolaylaştırarak, haberin doğruluğunu ve güvenilirliğini zayıflatabilmektedir. Nesnellik iddiasının tartışmaya açık hale gelmesi, gazeteciliğin temel ilkelerinden biri olan güvenilirlik ilkesini tehlikeye atmaktadır. Yanlış veya yanıltıcı bilgi sunumu, toplumsal bilincin yanıltılmasına ve kamuoyunun yanlış yönlendirilmesine yol açmaktadır. Ayrıca, veri manipülasyonu, medya kuruluşlarının itibarını zedeleyerek, genel olarak gazeteciliğe duyulan güveni azaltabilmektedir. Bu tehlikeler göz önünde bulundurulduğunda, veri gazeteciliğinin daha şeffaf, hesap verebilir ve etik bir yaklaşımla sürdürülmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Ancak, bu sorunun temelinde yatan en büyük sebep, gazetecilerin ve okuyucuların veri okuryazarlık seviyelerinin düşük olmasıdır. Gazeteciler, veri toplama ve analiz süreçlerinde yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadıklarında, verilerin yanlış yorumlanması ve manipüle edilmesi riski artırmaktadır. Benzer şekilde, okuyucuların veri okuryazarlık seviyelerinin düşük olması, sunulan bilgileri eleştirel bir şekilde değerlendirme yeteneklerini kısıtlamakta ve onları manipülasyona açık hale getirmektedir. Ware (2012) de benzer biçimde veri gazeteciliğinin toplum üzerindeki etkisini hatırlatarak, bu durumun risklerine dikkat çekmektedir. Bu araştırma sonuçlarını destekleyen bir yaklaşımda bulunan Boyles ve

Meyer (2016), infografikler aracılığıyla veri gazetecilerinin büyük verinin çevirmenleri olarak büyük bir sosyal sorumluluğa sahip olduklarını vurgulamaktadır. Bu bağlamda şunlar önerilmektedir;

- Gazetecilik bölümü öğrencilerine veri okuryazarlığı dersleri eklenmeli ve veri analiz, eleştirel değerlendirme becerileri kazandırılmalıdır.
- Kütüphaneler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla veri okuryazarlığı atölyeleri düzenlenmelidir.
- Online eğitim platformları ve webinarlarla veri okuryazarlığı eğitimi verilmeli, orta öğrenim okullarında medya okuryazarlığına veri okuryazarlığı modülleri eklenmelidir.
- Veri gazetecileri, kullandıkları verilerin kaynaklarını ve işleme biçimlerini açıkça belirtmeli ve veri analizi, istatistik, görselleştirme teknikleri üzerine eğitimler düzenlenmelidir.
- Veri gazeteciliğinde etik standartlar ve yönergeler belirlenmeli, güçlü editoryal süreçler ve denetim mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Veri gazeteciliği, Türkiye’de yeni gelişen bir alan olsa da, bilimsel çalışmalar hala sınırlıdır ve literatürün büyük kısmı başlangıç aşamasındadır. Bu eksiklikleri gidermek için etik, büyük veri etkileri ve yerel-küresel uygulama farkları gibi konularda daha fazla araştırma yapılmalıdır. Ayrıca, medya organlarının veri gazeteciliği araçlarını benimseme süreçlerini anlamak için saha çalışmaları yapılması ve dijital dönüşümün uzun vadeli etkilerinin incelenmesi önemlidir. Bu tür araştırmalar, Türkiye’de veri gazeteciliği uygulamalarının hızla gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Aarseth, E. (2001). Computer game studies, year one. *Game Studies*, 1(1). <http://www.gamestudies.org/0101/editorial.html>
- Alankuş, S. (2005). Demokratik bir medya ortamı için yerel/sivil medya ve yeni imkânlar. *Medya ve Toplum, Habercinin El Kitabı 1* (ss. 95-128). IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Alışkan, R. (2022). *Veri gazeteciliğinin nesnellik iddiasına eleştirel bir bakış: Haber örnekleri üzerinden bir inceleme* [Yüksek lisans tezi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi].
- Altun, A. (2008). Türkiye'de medya okuryazarlığı. *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*, 16, 30-34.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı* (6. baskı). Sakarya Yayıncılık.
- Ambrose, G., & Billson, A. (2013). *Approach and language*. Literatür Publishing.
- Ambrose, G., & Harris, P. (2010). *Görsel grafik tasarım sözlüğü* (B. Barhana, Çev.). Literatür Yayınevi.
- Anderson, C. (2008). The end of theory: The data deluge makes the scientific method obsolete. *Wired Magazine*, 16(7), 16-07.
- Annaka, S. (2021). Political regime, data transparency, and COVID-19 death cases. *SSM - Population Health*, 15, Article 100832. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2021.100832>
- Aslan, A., Bayrakçı, S., & Küçükvardar, M. (2016). Bilişim çağında geleneksel gazeteciliğin dönüşümü: Veri gazeteciliği. *Marmara İletişim Dergisi*, 26, 55-70.
- Assange, J. (2012). *Şifrepunk - Özgürlük ve internetin geleceği üzerine bir tartışma*. Metis.
- Atabek, Ü. (2005). İletişim teknolojileri ve yerel medya için olanaklar. *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya*, 2.
- Athanases, S., Wahleithner, J., & Bennett, L. (2012). Learning to attend to culturally and linguistically diverse learners through teacher inquiry in teacher education. *Teachers College Record*, 114(7), 1-50.
- Ausserhofer, D., Schubert, M., Engberg, S., Blegen, M., De Geest, S., & Schwendimann, R. (2012). Nurse-reported patient safety climate in Swiss hospitals-A descriptive-explorative substudy of the Swiss RN4cast study. *Swiss Medical Weekly*, 142(1).
- Baack, S. (2011). A new style of news reporting: Wikileaks and data-driven journalism. *Cyborg Subjects*, 1-10. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssolar-400253>
- Battersby, M. (2010). *Is that a fact?* Broadview Press.
- Bhargava, R., Kadouaki, R., Bhargava, E., Castro, G., & D'Ignazio, C. (2016). Data murals: Using the arts to build data literacy. *The Journal of Community Informatics*, 12(3), Article 3. <https://doi.org/10.15353/joci.v12i3.3285>
- Blanchard, G. L. (2011). Journalisme et jeux vidéo: Un public en invention. *Les Cahiers du Journalisme*, (22-23), 100-117.
- Bogost, I. (2010). *Persuasive games: The expressive power of videogames*. MIT Press.
- Bogost, I., Ferrari, S., & Schweizer, B. (2010). *Newsgames: Journalism at play*. MIT Press.
- Bourscheid, A. P. (2017). Jogando a notícia: Narrativas jornalísticas produzidas a partir dos recursos dos games. *Pauta Geral-Estudos em Jornalismo*, 4(2), 151-166.

- Bowler, L., Acker, A., Jeng, W., & Chi, Y. (2017). "It lives all around us": Aspects of data literacy in teen's lives. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 54(1), 27-35.
- Boyles, J. (2018). The evolution of data journalism. *Journalism Studies*, 20(4), 543-560.
- Boyles, J. L. (2021). What is data literacy? *Journalism Research That Matters*, 167.
- Bradshaw, P. (2017). Data journalism. In *The online journalism handbook* (pp. 250-280). Routledge.
- Bradshaw, P. (2018). Data journalism teaching, fast and slow. *Asia Pacific Media Educator*, 28(1), 55-66. <https://doi.org/10.1177/1326365X18769395>
- Burmester, M., Mast, M., Tille, R., & Weber, W. (2010, July). How users perceive and use interactive information graphics: An exploratory study. In *2010 14th International Conference Information Visualisation* (pp. 361-368). IEEE.
- Cabales, V. (2019). A brief introduction to newsgames: Can video games be used to tell the news? Knight Lab. <https://knightlab.northwestern.edu/2019/06/10/newsgames-intro/>
- Cairo, A. (2014). Data journalism needs to up its own standards. *Nieman Lab*. <http://www.niemanlab.org/2014/07/alberto-cairo-data-journalism-needs-to-upits-own-standards/>
- Cairo, A. (2012). *The functional art: An introduction to information graphics and visualization*. New Riders.
- Cavallo, A., & Rigobon, R. (2016). Milyar fiyat projesi: Ölçüm ve araştırma için çevrimiçi fiyatların kullanılması. *Ekonomik Perspektifler Dergisi*, 30(2), 151-178.
- Chang, R., Lee, A., Ghoniem, M., Kosara, R., Ribarsky, W., Yang, J., Suma, E. A., Ziemkiewicz, C., Kern, D. A., & Sudjianto, A. (2008). Scalable and interactive visual analysis of financial wire transactions for fraud detection. *Information Visualization*, 7, 63-76.
- Clark, R. C., & Lyons, C. (2010). *Graphics for learning: Proven guidelines for planning, designing, and evaluating visuals in training materials*. John Wiley & Sons.
- Clark, R. C., & Mayer, R. E. (2011). *E-learning and the science of instruction: Proven guidelines for consumers and designers of multimedia learning*. Pfeiffer.
- Cmeci, C., Manolache, M., & Bardan, A. (2016). Beyond the narrative visualization of infographics on European issues. *Studies in Media and Communication*, 4(2), 54-69.
- Coddington, M. (2015). Clarifying journalism's quantitative turn: A typology for evaluating data journalism, computational journalism, and computer-assisted reporting. *Digital Journalism*, 3(3), 331-348. <https://doi.org/10.1080/21670811.2014.976400>
- Çınarlı, I. (2014). Stratejik iletişim yönetimi bağlamında paydaş kuramı'nın eleştirel bir değerlendirmesi. *Istanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, (46).
- Dağ, P. (2014). Dünyada ve Türkiye'de: Veri gazeteciliği! Medium. <https://medium.com/@pinardag/dunyada-ve-turkiyede-veri-gazetecili-i-4e2a4703d074>
- Deahl, E. (2014). Better the data you know: Developing youth data literacy in schools and informal learning environments. *SSRN Electronic Journal*. <https://ssrn.com/abstract=2445621>
- Deuze, M. (2014). Journalism, media life and the entrepreneurial society. *Australian Journalism Review*, 36(2), 119-130.
- Dick, M. (2014). Interactive infographics and news values. *Digital Journalism*, 2(4), 490-506.

- Earl, L., & Fullan, M. (2003). Using data in leadership for learning. *Cambridge Journal of Education*, 33(3), 383-394.
- Eldem Anar, Ü. İ. (2021). Dijital içerik üretiminde "haber oyunları"; gazetecilik öğrencileri üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim*, 14(4), 1764-1792. <https://doi.org/10.18094/josc.974922>
- Erdoğan, İ. (2012). *Pozitivist metodoloji*. Erk Yayınları.
- Erkman, Ö. (2021). Araştırmacı veri gazeteciliği: Yöntemler, kaynaklar ve araçlar. A. Zinderen (Ed.), *Veri gazeteciliği içinde* (ss. 77-85). Nobel Yayıncılık.
- Foxman, M. (2015). *Play the news: Fun and games in digital journalism*. Columbia Journalism School.
- Frasca, G. (1999). Ludology meets narratology: Similitude and differences. Ludology.org. <http://www.ludology.org/articles/ludology.htm>
- Friendly, M. (2008). A brief history of data visualization. In *Handbook of data visualization* (pp. 15-56). Springer.
- Furuncu, D. (2019). *Haber üretim pratikleri bağlamında veri gazeteciliği: Türkiye'deki gazetecilerin veri gazeteciliğine yaklaşımı* [Doktora tezi, Maltepe Üniversitesi].
- García-Ortega, A., & García-Avilés, J. A. (2020). When journalism and games intersect: Examining news quality, design and mechanics of political newsgames. *Convergence*, 26(3), 517-536.
- Gill, A. (2020). *Data journalism: A practical introduction*. Sage Publications.
- Golombisky, K., & Hagen, R. (2010). *White space is not your enemy: A beginner's guide to communicating visually through graphic, web and multimedia design*. Focal Press.
- Gray, P. (2017). Data journalism. In *The online journalism handbook* (pp. 250-280). Routledge.
- Gray, J., Chambers, L., & Bounegru, L. (2012). *Data journalism handbook*. O'Reilly Media.
- Gray, J., Gerlitz, C., & Bounegru, L. (2018). Data infrastructure literacy. *Big Data & Society*, 5(2). <https://doi.org/10.1177/2053951718786316>
- Gül, A. N. (2023). *Teknolojinin haber metnine etkisi: Haberoyun/newsgaming kavramı üzerine bir araştırma* [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi].
- Günes, F. (1997). Okur-yazarlık kavramı ve düzeyleri. *AÜ Eğitim Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 499-507.
- Hacking, I. (2001). *An introduction to probability and inductive logic*. Cambridge University Press.
- Hafner, C. A., Chik, A., & Jones, R. H. (2015). Digital literacies and language learning. *Language Learning & Technology*, 19(3), 1-7.
- Hagen, R., & Golombisky, K. (2010). The scoop on infographics: Maximum information in minimum space. In *White space is not your enemy: A beginner's guide to communicating visually through graphic, web and multimedia design* (pp. 153-166).
- Halpern, E. A. (2000). Bilim dışı uzmanlar için bilimsel okuryazarlığa doğru: Grafiksel araçlarla bir t-testine nasıl yaklaşılr? *Amerikan Biyoloji Öğretmeni*, 62(4), 276-281.
- Hardy, B. W., Gottfried, J. A., & Winneg, K. M. (2014). Stephen Colbert's civics lesson: How Colbert Super PAC taught viewers about campaign finance. *Mass Communication and Society*, 17(3), 329-353.
- Hart, J. C. (2015). *Overview of visualization* [Video file]. The Computer and the Human. On Coursera. Data Visualization.

- Healy, A., & Lenz, G. S. (2014). Substituting the end for the whole: Why voters respond primarily to the election-year economy. *American Journal of Political Science*, 58(1), 31-47.
- Heeks, R., & Renken, J. (2018). Data justice for development: What would it mean? *Information Development*, 34(1), 90-102.
- Hermida, A. (2010). Twittering the news. *Journalism Practice*, 4(3), 297-308.
- Herrero, J. V., & García, X. L. (2017). Interactive feature: A journalistic genre for digital media. In *Media and metamedia management* (pp. 127-132). Springer International Publishing.
- Houston, B. (2021). The challenges and successes of global journalism collaborations. In *Handbook of global media ethics* (pp. 1093-1104). Springer.
- Howard, A. (2014). *The art and science of data-driven journalism*. Tow Center for Digital Journalism, Columbia University.
- Huff, D. (1993). *How to lie with statistics*. Penguin.
- Ikemoto, G. S., & Marsh, J. A. (2007). Cutting through the "data-driven" mantra: Different conceptions of data-driven decision making. *Teachers College Record*, 109(13), 105-131.
- İrvan, S. (2017). Veri gazeteciliği. Süleyman İrvan Blog. <https://suleymanirvan.blogspot.com/2017/08/veri-gazeteciligi.html>
- Johnson, J. A. (2014). Measuring thirty facets of the five factor model with a 120-item public domain inventory: Development of the IPIP-NEO-120. *Journal of Research in Personality*, 51, 78-89. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2014.05.003>
- Jones, B. (2019). Social media and news distribution. *Digital Communication Review*, 8(4), 112-128.
- Jones, G. E. (1995). *How to lie with charts*. Sybex.
- Kalseth, K., & Cummings, S. (2001). Knowledge management: Development strategy or business strategy? *Information Development*, 17(3), 163-172. <https://doi.org/10.1177/0266666014240917>
- Kalsnes, B. (2016). *The power of likes: Social media logic and political communication* [Doktora tezi, University of Oslo].
- Kaye, J., & Quinn, S. (2010). *Funding journalism in the digital age*. Peter Lang.
- Kayser-Bril, N., Valeeva, A., & Radchenko, I. (2016). Transformation of communication processes: Data journalism. *arXiv preprint*. <https://arxiv.org/abs/1605.01956>
- Kilby, A. (2018). Provoking the citizen: Re-examining the role of TV satire in the Trump era. *Journalism Studies*, 19(13), 1934-1944.
- Kirk, A. (2012). *Data visualization: A successful design process*. Packt Publishing.
- Kitchin, R. (2014). *Veri devrimi: Büyük veri, açık veri, veri altyapıları ve sonuçları*. Sage Publications.
- Köuts-Klemm, R. (2019). Data literacy among journalists: A skills-assessment based approach. *Central European Journal of Communication*, 12(3), 299-315.
- Kovach, B., & Rosenstiel, T. (2001). *The elements of journalism: What newspeople should know and the public should expect*. Crown Publishers.
- Kress, G., & Van Leeuwen, T. (2006). *Reading images: The grammar of visual design*. Routledge.
- Krum, R. (2014). *Cool infographics: Effective communication with data visualization and design*. John Wiley & Sons.

- Langlois, G. (2014). Being in the world. In *Meaning in the age of social media* (pp. 141-167). Palgrave Macmillan.
- Lesage, F., & Hackett, R. A. (2014). Between objectivity and openness—The mediality of data for journalism. *Media and Communication*, 2(2), 42-54.
- Lewis, S. C., & Westlund, O. (2015). Big data and journalism. *Digital Journalism*, 3(3), 447-466.
- Love, N., Stiles, K. E., Mundry, S., & DiRanna, K. (2008). *The data coach's guide to improving learning for all students: Unleashing the power of collaborative inquiry*. Corwin Press.
- Mandinach, E. B., & Gummer, E. S. (2013). A systemic view of implementing data literacy in educator preparation. *Educational Researcher*, 42(1), 30-37. <http://dx.doi.org/10.3102/0013189X12459803>
- Mandinach, E. B., & Gummer, E. S. (2016). *Data literacy for educators: Making it count in preparation and practice*. Teachers College Press.
- Maras, S. (2013). *Objectivity in journalism*. Polity.
- Maravall, A. (2012). *Identification in dynamic shock-error models* (Vol. 165). Springer.
- Maravall, A. (2012). *Update of seasonality tests and automatic model identification in TRAMO-SEATS*. Bank of Spain.
- Markham, A. N. (2019). Verileştirmeye yanıt olarak eleştirel pedagoji. *Niteliksel Araştırma*, 25(8), 754-760.
- Marr, B. (2020). *Büyük veri iş başında*. Mediacat Yayıncılık.
- Mayer, R. E. (2009). *Multimedia learning* (2. baskı). Cambridge University Press.
- McCosker, A. (2017). Data literacies for the postdemographic social media self. *First Monday*, 22(10). <https://doi.org/10.5210/fm.v22i10.7307>
- McLuhan, M. (2001). *Gutenberg galaksisi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Means, B., Chen, E., DeBarger, A., & Padilla, C. (2011). *Teachers' ability to use data to inform instruction: Challenges and supports*. US Department of Education.
- Meier, K. (2018). Journalism meets games: Newsgames as a new digital genre. Theory, boundaries, utilization. *Journal of Applied Journalism & Media Studies*, 7(2), 429-444.
- Meyer, A. D. (1991). Visual data in organizational research. *Organization Science*, 2(2), 218-236.
- Mihelj, S., Bajt, V., & Pankov, M. (2009). Television news, narrative conventions and national imagination. *Discourse & Communication*, 3(1), 57-78.
- Miličević, D., & Pleli, N. (2014). Pre-electional decrease of the unemployment rate. *Croatian Operational Research Review*, 4, 334-344.
- Nee, R. C., & Santana, A. D. (2021). Podcasting the pandemic: Exploring storytelling formats and shifting journalistic norms in news podcasts related to the coronavirus. *Journalism Practice*, 16(8), 1559-1577. <https://doi.org/10.1080/17512786.2021.1882874>
- Nelson, R. F. (1983). Detecting forest canopy change due to insect activity using Landsat MSS. *Photogrammetric Engineering and Remote Sensing*, 49(9), 1303-1314.
- Nguyen, A., & Lugo-Ocando, J. (2016). The state of data and statistics in journalism and journalism education: Issues and debates. *Journalism*, 17(1), 3-17.

- Öztürk, H. (2021). *Veri gazeteciliğinin Türkiye'deki mevcut durumu: Uluslararası platformlarla karşılaştırma* [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi].
- Pangrazio, L., & Selwyn, N. (2019). 'Kişisel veri okuryazarlıkları': Kişisel dijital verilerin anlaşılmasını geliştirmeye yönelik eleştirel bir okuryazarlık yaklaşımı. *Yeni Medya ve Toplum*, 21(2), 419-437. <https://doi.org/10.1177/1461444818799523>
- Parasie, S., & Dagiral, E. (2012). Quand le Web colle au territoire: l'exploration de l'information hyperlocale à Chicago. *Sciences de la Société*, (84-85), 81-101.
- Paul, R., & Elder, L. (2006). *Critical thinking competency standards*. Foundation for Critical Thinking.
- Plewe, C., & Fürsich, E. (2018). Are newsgames better journalism? Empathy, information and representation in games on refugees and migrants. *Journalism Studies*, 19(16), 2470-2487.
- Polletta, F. (2006). *It was like a fever: Storytelling in protest and politics*. University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226673776.001.0001>
- Powers, M. (2012). "In forms that are familiar and yet-to-be invented" American journalism and the discourse of technologically specific work. *Journal of Communication Inquiry*, 36(1), 24-43.
- Randviir-Vellamo, A. (2014). Imepilt's newsgames as an art practice and novel form of journalism. *Kunstiteaduslikke Uurimusi*, 23(01+02), 56-82.
- Rogers, D. L. (2017). *Digital transformation: Practical guide*. Moscow Publishing Group.
- Rogers, S. (2010). *The end of the virtual: Digital methods*. Amsterdam University Press.
- Rose, R. J. (1991). Progress in transfer of resistance to redlegged earth mite using gene manipulation technologies.
- Schildkamp, K., & Lai, M. K. (2013). Conclusions and a data use framework. In *Data-based decision making in education: Challenges and opportunities* (pp. 177-191).
- Selwyn, N. (2015). The discursive construction of education in the digital age. *Discourse and Digital Practices: Doing Discourse Analysis in the Digital Age*, 226-240.
- Sicart, M. (2008). Newsgames: Theory and design. *Proceedings of the 7th International Conference on Entertainment Computing* (pp. 27-33). Springer.
- Silverman, C., & Alexander, L. (2016). How teens in the Balkans are duping Trump supporters with fake news. *Buzzfeed News*, 3, 874-888.
- Siricharoen, W. V. (2013). Infographics: An approach of innovative communication tool for e-entrepreneurship marketing. *International Journal of E-Entrepreneurship and Innovation*, 4(2), 54-71.
- Smiciklas, M. (2014). *The power of infographics: Using pictures to communicate and connect with your audiences*. Que Publishing.
- Smith, M. (2018). Making data visualisation accessible in Turkey [Web blog post].
- Stalphy, F. (2018). Classifying data journalism: A content analysis of daily data-driven stories. *Journalism Practice*, 12(10), 1332-1350. <https://doi.org/10.1080/17512786.2017.1386583>
- Stuart, K. (2015). *Gaming the news: Why today's hack events are tomorrow's headlines*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/technology/2015/mar/11/gaming-the-news-why-todays-hack-events-are-tomorrows-headlines>
- Taylor, L. (2017). What is data justice? The case for connecting digital rights and freedoms globally. *Big Data & Society*, 4(2). <https://doi.org/10.1177/2053951717736335>

- Tepeli, Y., & Kayıhan, B. (2016). Muhasebe manipölasyonunun Beneish modeli ile tespit edilmesi: BIST Gıda Maddeler Sanayi Sektörü'nde bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(4), 245-264.
- Thatcher, B. (2012). *An overview of infographics* [Webinar]. Illinois Central College Teaching and Learning Center.
- Tong, J., & Zuo, L. (2019). Othering the European Union through constructing moral panics over 'im/migrant(s)' in the coverage of migration in three British newspapers, 2011–2016. *International Communication Gazette*, 81(5), 445-469. <https://doi.org/10.1177/1748048518802237>
- Tong, J., & Zuo, L. (2019). The inapplicability of objectivity: Understanding the work of data journalism. *Journalism Practice*, 1-17. <https://doi.org/10.1080/17512786.2019.1698974>
- Torres, R. M., & Cano, J. (1995). Critical thinking as influenced by learning style. *Journal of Agricultural Education*, 36(4), 55–62. <https://doi.org/10.5032/jae.1995.04055>
- Treanor, M., & Mateas, M. (2009, September). Newsgames—Procedural rhetoric meets political cartoons. In *DiGRA Conference*.
- Tuchman, G. (1978). The news net. *Social Research*, 253-276.
- Tufte, E. R. (1983). *The visual display of quantitative information* (2nd ed.). Graphics Press.
- Vallance-Jones, F. (2014). Data journalism continues to gain popularity: There are more opportunities than ever to learn. *Media*, 16(2), 19-20.
- Wardle, C. (2019). A new world disorder. *Scientific American*, 321(3), 88-95.
- Ware, C. (2012). *Information visualization: Perception for design*. Elsevier.
- Weber, W., & Rall, H. (2012, July). Data visualization in online journalism and its implications for the production process. In *2012 16th International Conference on Information Visualisation* (pp. 349-356). IEEE.
- Wigan, M. (2012). *Görsel illüstrasyon sözlüğü* (M. Emir Uslu, Çev.). Literatür Yayınları.
- Williams, D., & Coles, L. (2007). Teachers' approaches to finding and using research evidence: An information literacy perspective. *Educational Research*, 49(2), 185-206. <https://doi.org/10.1080/00131880701369719>
- Williams, F. R. (1988). *Research methods and the new media*. The Free Press.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Young, M. L., Hermida, A., & Fulda, J. (2017). What makes for great data journalism? A content analysis of data journalism awards finalists 2012–2015. *Journalism Practice*, 12(1), 115–135. <https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1270171>
- Zinderen, A. (2019). *Veri gazeteciliği ve infografik haber tasarımına yönelik uygulamalı bir analiz* [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi].
- Zwinger, S., & Zeiller, M. (2016). Interactive infographics in German online newspapers. *Proceedings of the 9th Forum Media Technology 2016*, 11.

Makale Bilgi Formu

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Etik Onayı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır. Akdeniz Üniversitesi'nden Etik Onay alınmıştır.

İntihal Beyanı: Bu makale intihal.net tarafından taranmıştır.

Engelli Bireye Sahip Ailelerde Bakım Verenlerin Sosyal İşlevselliği Üzerine Nitel Bir Araştırma

A Qualitative Study on the Social Functioning of Caregivers in Families with Disabled Persons

Ethem Ali Dölek^{1*}
Mehmet Zafer Danış²
Gülbaşak Diktaş Yerli²
Merve Kolay İnaç²
Sarenur Beyenal²

¹Sakarya University Institute of Social Sciences Social Work, Sakarya, Türkiye, ethemalidolek@gmail.com, ror.org/04ttnw109

²Sakarya University, Sakarya, Türkiye, zdanis@sakarya.edu.tr, gdiktaş@sakarya.edu.tr, merve.inac@ogr.sakarya.edu.tr, beyenalsarenur@gmail.com, ror.org/04ttnw109

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Geliş Tarihi/Received: 11.02.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 21.03.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online: 10.04.2025

Öz: Bu çalışma, engelli bir bireye sahip olan ailelerde bakım hizmetini gerçekleştiren kişilerin sosyal işlevselliğini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, bakım verenlerin yaşadığı aile içi ilişkiler, çalışma hayatı ve sosyal yaşamda karşılaştıkları durumları ele alarak bu sürecin bireylerin yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan görüşme tekniği kullanılmıştır. Hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile Yozgat ilinde ikamet edip engelli yakınına bakım veren 15 katılımcıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Örneklem grubu, amaçsal örneklem tekniği kullanılarak seçilmiştir. Elde edilen verilerin betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmada, bakım verenlerin sosyal işlevsellikleri; aile içi ilişkiler, sosyal çevre ve iş hayatına olan etkileri şeklinde üç ana tema altında toplanmıştır. Elde edilen bulgular; bakım verenlerin büyük bir kısmının sosyal izolasyon yaşadığı, sosyal destek mekanizmalarından yeterince faydalanmadığı ve aile içi ilişkilerinde çeşitli zorluklar yaşadığını göstermiştir. Katılımcılar, engelli bir bireye bakım vermenin fiziksel ve duygusal sağlıklarında zayıflamalara neden olduğunu, iş hayatında sorunlara yol açtığını, sosyal ilişkilerinde kısıtlamalar yaşadıklarını ve toplumsal dışlanmaya maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, bakım yükünün getirdiği psikolojik ve ekonomik zorlukların bu bireylerin yaşam kalitesini olumsuz etkilediği ve sosyal işlevselliklerini sınırladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Engellilik, Evde Bakım, Bakım Yükü ve Sosyal İşlevsellik

Abstract: This study aims to examine the social functionality of individuals providing care services in families with a disabled individual. The research focuses on the family relationships, work life, and social challenges faced by individuals providing care within the family, aiming to reveal the effects of this process on the individuals' quality of life. An interview technique, which is one of the qualitative research methods, was used in the study. In-depth interviews were conducted with 15 participants who reside in Yozgat Province and provide care for a disabled relative, using a semi-structured interview form. The sample group was selected through purposive sampling technique. The collected data was analyzed through descriptive analysis. The study's findings on the caregivers' social functionality were categorized under three main themes: family relationships, social environment, and work life. The results show that most of the caregivers experience social isolation, do not benefit sufficiently from social support mechanisms, and face various difficulties in family relationships. Participants reported that providing care for a disabled individual weakens their physical and emotional health, leads to problems in their work life, limits their social relationships, and exposes them to societal exclusion. Additionally, it has been determined that the psychological and economic problems caused by caregiving continue over time, negatively affecting their lives and limiting their social functioning.

Keywords: Family, Disability, Home Care, Caregiving Burden, and Social Functionality

Extended Abstract

Disability is a phenomenon that negatively affects individuals' participation in life from social, economic, and psychological perspectives. This situation not only impacts individuals with disabilities but also has significant consequences for family members who provide care and support their inclusion in society. Caregiving family members, like individuals with disabilities, face various psychosocial and socioeconomic challenges. In this context, disability emerges as a social issue that directly affects caregiving family members. Particularly, family members who care for individuals with disabilities encounter difficulties in participating in social life and the workforce, as well as in maintaining family

Cite as (APA 7): Dölek, E. A., Danış, M. Z., Diktaş Yerli, G., Kolay İnaç, M., & Beyenal, S. (2025). Engelli bireye sahip ailelerde bakım verenlerin sosyal işlevselliği üzerine nitel bir araştırma. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 20(1), 217-237. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1637595>

relationships. Accordingly, this study aims to address the challenges faced by families with disabled individuals in the context of social functionality, focusing specifically on themes such as family relationships, work life, and social participation.

In the literature, the concept of "care burden" is widely discussed concerning caregiving individuals. This concept refers to the physical exhaustion, psychological stress, social exclusion, and economic difficulties experienced by caregivers. Such issues reduce the social functionality of family members and negatively impact their quality of life. Emerging in the 1950s, the concept of social functionality refers to individuals' ability to fulfill social roles and actively interact with their environment. Directly related to quality of life and social integration, social functionality in caregiving families is shaped by the extent to which individuals can maintain their social roles despite their continuous caregiving responsibilities. In this regard, this study aims to conduct in-depth interviews to understand how social functionality, as the primary variable of the research, is affected in caregiving family members in terms of work life, family relationships, and social life.

The research was conducted in Türkiye's Yozgat province with 15 participants who provide care for disabled relatives, and data were collected through a semi-structured interview form. This qualitative study, which aimed to gain in-depth insights and explain the experiences of caregivers, utilized face-to-face interviews and a purposive sampling method. The data obtained from the participants were analyzed using descriptive analysis to identify and explain themes related to the study's main variable, social functionality. The qualitative data analysis software "NVivo version 14" was used to evaluate the collected data.

The findings indicate that the individuals receiving care have required long-term support due to congenital disabilities. Additionally, two-thirds of the caregiving participants are women, which reflects Türkiye's socioeconomic structure and reinforces traditional gender roles. The study results reveal that the majority of caregivers experience social exclusion and lack adequate social support mechanisms. Some caregivers reported experiencing psychological distress and stress due to the responsibilities associated with caregiving and the lack of access to social support, which negatively affects family relationships. Beyond psychological problems, the sense of physical exhaustion was also found to have adverse effects on their quality of life.

Regarding the impact of caregiving on social life, all participants stated that their participation in social activities was restricted. Despite insufficient social support, they maintained relationships with relatives and neighbors. However, due to the lack of adequate support mechanisms, their opportunities for socialization were significantly limited, and their daily lives largely revolved around caregiving and household responsibilities. In terms of social participation, caregivers expressed difficulties in maintaining friendships, participating in social activities, feeling socially excluded, and experiencing social isolation.

According to the study's findings, the home-based care model has negative psychosocial and work-life consequences for caregivers, ultimately reducing their social functionality. Although this model aims to prevent the social isolation of disabled individuals and improve their psychosocial well-being, it significantly limits the social functionality of caregiving relatives. Therefore, it is crucial to strengthen social support mechanisms for caregivers, expand psychosocial support services, and develop care services that facilitate their participation in social life. Additionally, policies that promote the integration of caregivers into the workforce should be established, increasing both financial and social support.

1. Giriş

Aile, toplumu oluşturan temel unsurlardan biridir. Sağlıklı bir toplumun kurulmasında merkezi bir rol üstlenen aile, bireylerin gelişimi ve topluma katkı sağlaması sürecinde kritik bir rol üstlenmektedir. Bununla birlikte, genetik ya da fiziksel faktörler nedeniyle beden sağlığı ve bütünlüğü kısmi ya da

tamamen bozulmuş engelli bireyler de toplumun bir parçasıdır (Altın, 2018, s. 1) ve Türkiye’de en az bir engeli olan (3 ve daha yukarı yaş) nüfusun oranı %6,9 (4.876.000 kişi)’dur (ASHB, 2022). Bu bireyler, yaşamlarının çeşitli alanlarında karşılaştıkları zorlukları aşabilmek için sıklıkla desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç duyulan destek ise özellikle engelli bireyin ailesi tarafından sağlanmaktadır (Altın, 2018, s. 1).

Engellilik, bazı bireylerde doğuştan var olan, bazılarında ise sonradan ortaya çıkan bir durumdur. Nüfusun yaşlanması, kronik hastalıkların artışı ve tıbbi ilerlemelerle birlikte, engelli olma durumu artık insan hayatının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir (Zheng vd., 2016, s. 2). Bu çerçevede, engellilik hem toplumsal yapıyı etkileyen sosyal bir olgu hem de yol açtığı dezavantajları gidermeye yönelik sorumlulukları nedeniyle sosyal hizmet alanının odak noktalarından biri haline gelmiştir (Kayaarslan, 2020, s. 146).

Engelli bireyler yaşadıkları süreçte birçok zorlukla karşılaşmakta ve bu zorluklardan olumsuz etkilenmektedir. Ancak karşılaşılan zorluklar bu bireyleri etkilediği gibi bakım verenleri de etkilemektedir. Çünkü engelli olmak ne kadar zorsa, engelli bireye bakım vermek de aynı ölçüde zordur (Kayaarslan, 2016, s. 79). Özellikle yaşamı zorlaştıran en önemli faktörlerden biri, engelli bireylere ve yakınlarına yönelik toplumsal çevrenin tutum ve yaklaşımlarıdır. Toplum, engelli bireyleri ve bakıcılarını ne kadar kabul eder ve sosyal ilişkilerde samimiyet sağlarsa, engelli birey ve bakım verenlerin yaşam kalitesi de o derece artmaktadır. Bu nedenle, toplumsal yapının engelli bireyler ve onlara bakım verenler açısından sosyal ilişkilerde bütünleşmeyi destekleyici bir rol alması son derece önem arz etmektedir (Kayaarslan, 2016, s. 80).

Evde bakım hizmetleri 18. yüzyılda Amerika’da başlamış ve giderek organize bir hizmet şeklinde devam etmiştir. Bugün dünyanın birçok ülkesinde toplum temelli bakım modeli anlayışına uygun olarak evde bakım hizmetleri sunulmaktadır (Danış, 2015, s. 55). Türkiye’deki sosyo-kültürel yapı ve sosyal devlet anlayışı da engelli bireylerin evde bakımını teşvik etmektedir. Bununla birlikte, modernleşme ve kentleşme süreçlerinin etkisiyle, kurum temelli bakım hizmetlerine olan ilginin de arttığı gözlemlenmektedir (Emiroğlu, 1995). Sosyal etkinlikler açısından değerlendirildiğinde, engelli bireyler için hizmet sunan engelsiz yaşam merkezlerinin sayısında artış olduğu dikkat çekmektedir. Sosyal hizmet bakış açısıyla değerlendirildiğinde, aile yanında bakım uygulamalarının yaygınlaşması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ancak, sağlık durumu kötüleşmiş ve bakımı güçleşmiş engelli bireylerin bakımının yalnızca bir aile üyesi tarafından üstlenilmesi, bu kişilerin sosyal ve psikolojik açıdan zorluklar yaşamasına neden olabilmektedir (Daver, 2022, s. 2). Literatürde ‘manevi yük’ olarak tanımlanan bu durum, bireylerin sosyal yaşamlarının birçok yönünde olumsuz etkiler yaratarak yaşam kalitelerini düşürmektedir (Öztop vd., 2008, s. 43). Engelli bir bireye bakım sağlamak, bakım veren üzerinde depresyon ve anksiyete gibi psikolojik sorunların yanı sıra tükenmişlik, fiziksel sağlık problemleri, sosyal yalnızlık ve mali zorluklar gibi çeşitli olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir (Odabaş & Uca, 2018, s. 205).

Evde bakım hizmetinde ‘bakım veren yükü’ olumsuz bir kavram olarak ele alınmakta ve bakım sürecinde ortaya çıkabilecek fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik tepkiler için kullanılmaktadır (Kafadar, 2014, s. 1). Montgomery ve çalışma arkadaşlarının araştırmasında, öznel yük ve nesnel yük olmak üzere iki boyutta bakım yükü değerlendirilmiştir. Bakım yüklerinden nesnel yükün her zaman daha belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Montgomery vd., 1985, s. 19). Literatüre göre, nesnel yük; sosyal aktivitelerde bulunamama, hastanın ekonomik yükü, aile düzenindeki bozulmalar, sağlık hizmetlerinin zaman, maddiyat ve enerji gereksinimleri, ailedeki diğer üyelerin ihtiyaçlarının ihmali, iş hayatıyla bağlantının kesilmesi ve bakım için uygun bir ortam sağlayamama gibi durumları kapsamaktadır (Atagün vd., 2011, s. 516). Öznel yük ise; bakım sürecinin ağırlığının bakım verenin duygusal durumunda yarattığı değişimler olarak açıklanmaktadır. Bu duygusal tepkiler arasında keder, sıkıntı, utanma ve suçluluk gibi hislerin yanı sıra, bakım verme sürecine karşı oluşan tutumlar da yer

almaktadır (Atagün vd., 2011, s. 517). Bu doğrultuda yapılan çalışmalar engellisine bakım hizmeti veren bireyler üzerindeki nesnel ve öznel yüklerin bu bireylerin sosyal işlevsellikleri üzerinde de etkisi olduğunu ortaya koymaktadır (McDonald & Badger, 2002; Erol vd., 2009, s. 314).

Sosyal işlevsellik; bireyin iş yaşamını sürdürebilmesi, sosyal ilişkiler kurabilmesi ve kendi bakımını yapabilme yeteneği olarak tanımlanan bir kavram olup, engelli bireylere bakım sağlayan kişilerin sosyal işlevselliği, birçok faktörden etkilenebilmektedir. Bu faktörler arasında sosyal ilişkiler, psikolojik ve sosyal destek alma durumu, toplumsal dışlanma deneyimi, kendilerine zaman ayırabilme imkânları, eğitim seviyeleri, yaş, gelir düzeyi ve başka engelli bireyleri bakım altına alıp almadıkları gibi etmenler yer almaktadır (Tunç, 2011, ss. 217-220). Ayrıca, bireyin engel türü ve birçok engele sahip olma durumu hem engelli hem de bakım veren için yaşamı zorlaştıran faktörler arasında sayılmaktadır (Kayaarslan, 2020, s. 155). Bakıcıların sosyal işlevselliği üzerinde en büyük etkiye sahip olan unsurlardan biri de aldıkları sosyal destektir (Atagün vd., 2011, s. 539). Örneğin, yapılan bir araştırmada, Alzheimer hastalarına bakım veren kadınların %60'ının sürekli sosyal destek aldığı, %44'ünün bu desteği yakın aile üyelerinden temin ettiği ortaya konulmuştur. Yine ilgili araştırma sonuçlarına göre, bakım verenlerin depresyona daha yatkın olduğu bulgusuna da ulaşılmıştır (Korkut & Berk, 2009, s. 5). Başka bir araştırmada ise bakım sağlayan bireylerin %46,3'ünün toplumun kendilerine bakış açısından rahatsızlık duyduğu, %38,9'unun çevresiyle iletişim konusunda zorluk yaşadığı ve %45,3'ünün çevresinden hiçbir zaman sosyal destek almadığı görülmüştür (Karadağ, 2009, s. 315).

Araştırmalar engelli bireye ömür boyu bakım sağlamanın, bakımı sağlayan bireylerin duygusal, fiziksel ve işlevsel sağlığında da zayıflamaya neden olduğunu göstermektedir (Murphy vd., 2007). Bakıcılar ilk önce sıkıntı ve depresyon yaşamakta, bunu fizyolojik değişiklikler ve bozulmuş sağlık alışkanlıkları izlemektedir (Schulz & Sherwood, 2008, s. 110). Ayrıca bakıcıların sosyal ilişkilerindeki kısıtlamalar, kişisel olarak tercih edilen aktivitelerden vazgeçmek zorunda kalma gibi sosyal fırsatlarda sınırlamalar hayat kalitelerinde düşüşe neden olmaktadır (Nam & Park, 2017, s. 50). Amerika'da bakım verenlerle yapılan bir araştırmaya göre, bakım verenlerin duygusal stres (%72), önemli etkinliklere katılamama (%67) ve iş, aile ile bakım sorumluluklarını dengeleme gerekliliği (%65) gibi konularda sıklıkla zorluk yaşadıkları belirlenmiştir (National Alliance for Caregiving, 2023). Başka bir araştırmada ise, bakım veren kişilerin %60,6'sının bakım sorumlulukları nedeniyle kendilerine vakit ayıramadıkları, %78,8'inin sürekli yorgunluk hissi yaşadığı ve %84,9'unun iletişim kurmada zorluk çektiği belirlenmiştir (Larsen, 1998; Odabaş & Uca, 2018, s. 205). Yapılan bu araştırma sonuçları bakım verenlerin sosyal destek durumlarını ve sosyal işlevsellik düzeylerini de kısmen ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, engelli bakımı, bakıcının yaşamını çeşitli yönlerden etkileyerek ortaya çıkan sorunların diğer alanlara da yayılmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda yapılan bu çalışmada, engelli bir bireye sahip olan ailelerde, bakım sorumluluğunu üstlenen bireylerin sosyal işlevsellik düzeylerini incelemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda; yaşam kalitesi, sosyal destek mekanizmalarının varlığı, bakım sürecinde başkalarının yardımına duyulan ihtiyaç, sosyal dışlanma deneyimi, komşuluk ilişkilerinin yoğunluğu, engelli dışında diğer kişilere vakit ayırabilme durumu, bakım verenin iş yaşamındaki süreçleri ve bakım verme zorunluluğu olmasaydı çalışmayı arzu ettiği işler gibi ölçütler ele alınmıştır.

2. Yöntem

Araştırma, tanımlayıcı bir nitel araştırma olarak yapılandırılmıştır. Nitel araştırma, bireylerin kendilerini anlamaları ve bulundukları toplumdaki yapıları kavrayabilmeleri için kullanılan bilgi edinme yöntemlerinden biridir (Özdemir, 2010, s. 326). Nitel araştırmalarda, verilere ulaşmak için doküman incelemesi, görüşmeler ve gözlemler gibi yöntemler kullanılmakta; olaylar ve bireylerin algıları, doğal ortamlarında gerçekçi ve kapsamlı bir şekilde belirlenmeye çalışılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 69). Bu kapsamda çalışmanın ana değişkeni olan sosyal işlevsellik kavramının ve evde bakım hizmeti veren ailelerin deneyimlerinin kapsamlı bir biçimde ele alınabilmesi açısından nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Nitel araştırmalarda, örneklem seçimi evreni temsil etme gücünden ziyade, araştırma konusu ile uyumlu olup olmaması açısından değerlendirilmektedir. Bu nedenle, genellikle olasılıksız örnekleme yöntemleri tercih edilmektedir (Neuman, 2012, s. 320). Bu çerçevede, araştırmada olasılıksız örnekleme yöntemlerinden biri olan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumlar üzerinde derinlemesine çalışılmasına imkân veren bir yöntemdir (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 107). Araştırmada görüşme tekniği uygulandıktan sonra konu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Derinlemesine görüşme; katılımcıların duygu, düşünce, birikimlerine ilişkin sorular sorularak iç dünyalarını anlamaya yönelik bireylerin deneyim, yorum, algı, tepki ve tutumlarını ortaya çıkaran veri toplama yöntemidir (Bengtsson, 2016, s. 10).

2.1. Katılımcılar ve özellikleri

Araştırma kapsamında derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilen 15 katılımcının 6'sı erkek 9'u kadındır. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında 3 katılımcı ilköğretim, 3 katılımcı ortaokul ve 9 katılımcı lise mezunudur. Katılımcıların 6 tanesi 30-39, 5 tanesi 40-49, 3 tanesi 50-59 ve 1 tanesi 60 ve üstü yaş aralığındadır. Katılımcıların bakım verdikleri yakınlarının altısının otizmi, birinin görme engelli, ikisinin serebral palsi (CP), ikisinin kronik hastalıklı, birinin yaygın beyin hasarlı, birinin hidrosefali, birinin şizofreni tanılı, birinin de bitkisel hayatta olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında on beş katılımcıyla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin analizinde elde edilen verilerden aile, sosyal hayat ve iş hayatı olarak üç temaya ulaşılmıştır. Her bir temayla kategorilere, kategorilerden ise kodlara ulaşılmıştır. Tüm kodlar, bu kodlara dayanak oluşturan katılımcı görüşleriyle birlikte sunulmuştur. Görüşler aktarılırken her bir alıntının sonunda ilgili katılımcının numarası belirtilmiştir (örneğin, K5 = Katılımcı 5).

2.2. Prosedür ve etik sorumluluk

Araştırmanın hedef kitesinde engelli bireye bakım verenler olduğu için engellilik alanında uzmanlaşmış üç öğretim üyesiyle görüşülerek görüşme formunun geçerliliği üzerine değerlendirmeler yapılmış ve sorular son haliyle uygulamaya uygun hale getirilmiştir. Araştırmanın etik süreci için Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan 12.06.2024 tarih ve 70 sayılı karar ile etik onay alınmıştır. Görüşmeler makalenin birinci yazarı olan araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş olup hazırlanan sorular, araştırmanın hedeflerine uygun şekilde belirlenmiştir. Görüşme formu, yarı yapılandırılmış sorulara dayalı olarak geliştirilmiş ve yapılan derinlemesine görüşmelerde katılımcıların yanıt ve tutumlarına göre değişken bir yapı sergilemektedir (Aypay vd., 2014, s. 151). Araştırmanın güvenilirliği için görüşmeler öncesinde araştırmacı, katılımcılara kendisini tanıtmış, 'Gönüllü Onam Formu'nu paylaşmış, araştırmanın konusu ve amacı hakkında bilgi vermiştir. Araştırma sırasında toplanan verilerin yalnızca çalışmaya katkı sağlamak amacıyla kullanılacağı katılımcılara açıkça belirtilmiştir. Görüşmeler sırasında, veri kaybını önlemek amacıyla, katılımcılardan onay alınarak ses kaydı yapılmıştır. Bu kayıtlar, güvenliği sağlamak için kilitli ve korunaklı bir ortamda saklanmıştır. Ses kayıtlarından elde edilen veriler kâğıt ortamına aktarıldıktan sonra, kayıtlar tamamen imha edilmiştir.

2.3. Veri toplama süreci

Araştırma kapsamında veri toplamak amacıyla yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, yapılandırılmış görüşmelerin katılığı ile yapılandırılmamış görüşmelerin esnekliğini dengeleyen bir yöntemdir (Karasar, 1995, s. 165). Araştırma Yozgat İlinde ikamet edip araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden ve engelli yakınlarının bakımını üstlenen 15 kişi ile Haziran 2024'te derinlemesine görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Hazırlanan görüşme formu iki farklı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların sosyo-demografik bilgileri, ikinci bölümde ise katılımcıların aile içi ilişkileri, sosyal hayatı ve iş hayatı sürecindeki deneyimlerini belirlemek amacıyla sorulan açık uçlu sorular bulunmaktadır. Görüşmeler ortalama 45-60 dakika aralığında sürmüştür.

2.4. Veri analizi

Araştırma verileri, betimsel analiz yöntemiyle ele alınmıştır. Veri analiz sürecinde öncelikle görüşme formları detaylı bir şekilde incelenmiş, ses kayıtları ve araştırmacının aldığı notlarla karşılaştırılmıştır. Görüşme formlarında tespit edilen eksiklikler, görüşme sırasında kaydedilen ses kayıtlarının deşifre edilmesiyle tamamlanmış ve böylece veri kaybının önüne geçilmiştir. Nitel araştırmalarda verilerin çözümü genellikle dört temel adımda gerçekleştirilir: İlk olarak, veriler kodlanır; ardından bu kodlar kategorilere ayrılır, temalar tespit edilir ve son olarak temalar düzenlenip tanımlanır (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 228). Bu süreçte kategorilerin açık ve anlaşılır şekilde ifade edilmesi gerektiği dikkate alınarak, kategori ve kodların betimlenmesinde netlik sağlanmıştır (Arık, 1998, ss. 119-122). Verilerin analizinde “NVivo 14” nitel veri analiz programı kullanılmış ve elde edilen veriler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

3. Bulgular

Yapılan araştırmada üç ana tema bulunmaktadır. Bu temalar; aile, sosyal hayat ve iş hayatı olarak belirlenmiştir. Aile temasında; engelli bireyin varlığının aile içi ilişkilere etkisi, bakım sürecinde aileden alınan destek ve bu desteğin önemi kategorileri oluşturulmuştur. Araştırmanın diğer bir teması sosyal hayat ile ilgili faktörler incelendiğinde; bakım sürecinin çevreyle ilişkilere etkisi, bakım sürecinde sosyal çevreden alınan destek ve bakım sürecinin sosyal yaşantıya etkisi kategorilerinin oluşturulduğu görülmektedir. Araştırmanın son teması olan iş hayatı ise; bakım veren olmanın iş hayatına etkisi, bakım veren olmanın iş arkadaşları ve üstleri ile olan ilişkilerine etkisi, bakım veren olarak ev iş dengesinin kurulması ve bakım vermek durumunda olunmasa çalışılmak istenilen iş kategorilerinden oluşmaktadır.

3.1. Aile

Engelli bireye sahip olmanız aile içi ilişkilerinizi nasıl etkiledi? Bakım sürecinde ailenizden destek (duygusal, psikolojik, sosyal vs.) alabiliyor musunuz? Kimlerden destek alıyorsunuz? Sizce aile üyelerinden destek almak sizin için önemli mi? sorularıyla aile temasına, aile teması içerisinde engelli bireyin varlığının aile içi ilişkilere etkisi, bakım sürecinde aileden alınan destek, bakım sürecinde aileden alınan desteğin önemi kategorilerine ulaşılmıştır. Engelli bireyin varlığının aile içi ilişkilere etkisi kategorisinde; psikolojimiz bozuldu, bu durum aile bağlarını güçlendirdi, aile bağlarına zarar verdi, bakım paylaşımı yaptık ve aile parçalandı/eşimden ayrıldım; bakım sürecinde aileden alınan destek kategorisinde, eşim ve/veya çocuğum destekliyor ve aileden destek almıyorum; bakım sürecinde aileden alınan desteğin önemi kategorisinde katılımcıların tümü için desteğin önemli olduğu kodları yer almaktadır.

3.1.1. Engelli bireyin varlığının aile içi ilişkilere etkisi

Engelli bireyin varlığının aile içi ilişkilere etkisi kategorisinde psikolojimiz bozuldu, bu durum aile bağlarını güçlendirdi, aile bağlarına zarar verdi, bakım paylaşımı yaptık ve aile parçalandı/eşimden ayrıldım kodlarına ulaşılmıştır. Katılımcılardan dördünün aile içinde engelli bireyin varlığının psikolojilerini olumsuz etkilediklerini ifade ettikleri görülmektedir. Katılımcıların öncelikle durumu kabul etmeyle ilgili zorlandıklarını ifade etmeleri dikkat çekmektedir. Aile içerisinde engelli bireyin varlığının psikolojilerini bozduğunu belirten katılımcılara ait örnek görüşler:

“Hocam öyle bizi çok etkilemiyor desek yalan olur. Bazen çocuğumuz sinir krizi geçiriyor. Bu sinir krizleri tabi anneye yansıyor. Dolayısıyla da bana yansıyor. Ben evde olmadığım zaman biraz daha şiddetli bir kriz oluyor. Ben olduğum zaman hani teskin ediyorum falan ama bu sefer de teskin etmek için biraz hani güç kullanmam gerekiyor. O zaman işte tabi bir sinirsel bir denge bozukluğu bende de oluyor. Bu şey şiddet anlamında değil. Psikolojimi bozuyor, beni kötü etkiliyor. Yani neticede insanız bir yere kadar yük taşıyabiliyorsunuz ama bir yerden sonra yorulmaya başlıyorsunuz” (K1).

“Bizi daha çok psikolojik açıdan etkiledi. Osman biraz hırçın ama kabul ettik. Küçüklükten beri bu durum vardı. Biz biraz hırçın diye düşündük. Otizm olduğunu öğrenince kabullendik yani.” (K10).

Engelli bireyin varlığının psikolojilerini bozduğunu belirten katılımcı aynı zamanda diğer çocuklarını ihmal etmek durumunda kaldığını ve bu durumun onların akademik başarılarını olumsuz etkilendiğini ifade etmiştir:

“Durumu kabul ettik diyoruz ama hala yeri geliyor kabul etmemiş gibi davranıyoruz. Yani bu durum psikolojimizi çok etkiledi. Mesela eşim ve ben dış görünüş olarak tamamen çöktük. Diğer çocuklarım da bu durumdan çok etkilendi. Mesela benim çocuklarımla dersleri çok güzeldi. Şu an çok gerilediler. Biz evde sürekli Emir’le ilgileniyoruz. Onlar kendilerini sevgisiz görüyorlar. Şimdi bir şeyler konuşmak istiyorlar, bir şeyler paylaşmak istiyorlar ama ben Emir’le konuştuğum için onlara yönelemiyorum. Emir’e bir şey öğreteceğim, Emir’e bir şey göstereceğim diye. Onlar da ilgi eksikliği hissediyorlar. Mesela çocuklarım bir şey istiyor akşam için benden ben tamam diyorum. Ama ben öğleden sonra Emirle ilgilendiğim için yapamıyorum. Hani her konuda diğer çocuklarıma böyle yetersiz oluyorum. Onları her konuda ihmal etmiş oluyorum.” (K13).

Beş katılımcının aile içinde engelli bireyin varlığının aile bağlarını güçlendirdiğini belirttikleri görülmektedir. Aile içerisinde engelli bireyin varlığının aile bağlarını güçlendirdiğini ifade eden katılımcılara ait örnek görüşler:

“Bir oğlum var zaten. O üniversite okuyor şu anda. Gülay’a çok iyi davranırız açıkçası. Gülay’ın çoğu zaman morali bozuk olur, evde sıkıldığı için ama of dememesi için elimizden geleni yapıyoruz. Kardeşiyle arası çok iyi, sürekli dertleşirler. Kardeşiyle arasının iyi olması beni çok mutlu ediyor mesela. Hani Allah korusun bana bir şey olduğu zaman ben inanıyorum ki kardeşi hep elinden tutacak.” (K2).

“2013 yılı sonunda çocuğum hastalanmadan önce bizim çok değişik bir hayatımız vardı. Ben uzman çavuştum. Daha yeni emekli oluyordum. Çok farklı bir hayatım vardı. Çok disiplinliydim. Biraz serttim. Batuhan bizi, ailemizi birbirimize bağladı. Hastalık yani nasıl olduysa, hastalık bizi birbirimize bağladı. Hep Batuhan ile ilgilenmeye başladım. Hepimiz üzerine titredik. Mesela çocuk gece su istiyor. Birimizden birimiz kalkıyoruz hemen. Ama şöyle, mutlu bir şekilde yapıyoruz bunu. Yani bir kere bak on sene oldu, insan bir kere isyan etmez mi? Hayır. Çok zorlandığımız zamanlar oluyor. O kadar zorluyor ki bizi mesela. Çok kültürlüdür Batuhan. Okumadığı halde. Çok düşüncelidir. Güzel fikirleri vardır. Ama bazen bizi de aile olarak zorluyor. O halde bile insan isyan etmez mi? Hayır. Batuhan bizim her şeyimiz” (K4).

“Ben çok çektim çok. Kızım hep yanımdaydı. Allah bin kere razı olsun. Kızım hep bana destek oldu. 27 yaşına girdi. Ev sahibiyile sıkıntılar yaşadım, evden dışarı çıkamaz oldum. Kızım Sivas’ta, Cumhuriyet Üniversitesi’nde okuyordu. Orada bir yerde çalıştı hem bizim ev kiramızı gönderdi hem bize destek oldu” (K11).

Katılımcılardan ikisi aile içinde engelli bireyin varlığının aile bağlarına zarar verdiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan biri bakım sürecinde diğer çocuğuyla ilgilenemediği için bağ kuramadığını, eşinden uzun süreli ayrı kaldığı için ilişkilerinin bu durumdan olumsuz etkilendiğini belirtmiştir.

“Maalesef çok etkilendi yani. 7 yıldır hep hastanelerdeyim. Kızım zaten bebektir. Baştan beri zorlu bir süreçti. Ben oğlumun hastalığıyla hastanelerdeyken kızıma ablam bakmak zorunda kaldı. Ben hep hastanelerde, fizik tedavi için gezdim. Ablam büyüttü kızımı. Şu an kızımla çok zor bağ kuruyoruz. Benden çok ablamı anne olarak görüyor. Eşim de öyle hep tek başına kaldı ve soğukluk başladı aramızda.” (K8).

Bakım vermek zorunda olmasının evlenmesine engel olduğunu ifade eden katılımcıya ait görüş:

“Aile içinden desteğim yok, zaten evli değilim. Evde hasta olunca evlenmek de sıkıntı oluyor. Hani şöyle evde bir hasta var diyor insan. Şimdi ben gitsem o da benimle gelmek zorunda, evleneceğim kişinin hastayla da uğraşması gerekiyor. İnsan en iyisi ben hiç yanaşmayayım bu işe diyor” (K12).

Bir katılımcının aile içinde engelli bireyin varlığıyla ailenin etkilendiğini ve bakım paylaşımı yaptıklarını ifade ettiği görülmektedir.

“Ya illaki etkiliyor. Bir bunun fizik hareketleri var. Şimdi ben yoruluyorum, eşime diyorum. Eşim diyor ki sen yap bunu. Ben diyorum ki bugün işten geldim, ben yorgunum, sen yap diyorum. O da diyor ev işini yapıyorum, ben evde boş mu duruyorum? Yani bu öyle kolay bir şey değil. Allah kimsenin başına vermesin. Birbirinizden bekliyorsunuz yani. Biz iş bölümü yaptık hanımla. Ben bacaklar ağır olduğu için ben bacaklarının hareketlerini yaptırıyorum. Ama eşimin emeği daha çok tabi. Ben sabah işe gidiyordum. Akşama kadar yokum. Bütün yük eşimde. Allah var yani hakkını yiyemem.” (K5)

İki katılımcının aile içinde engelli bireyin varlığının ailenin parçalanmasına/boşanmaya neden olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Katılımcılar düşüncelerini şöyle belirtmişlerdir:

“Eşimle ayrıldım çok sorumsuzdu. Yalnız kaldım. Zaten biz bir ayrılık yaşadık. Sonra, çocuk için birleştik. Çocuğumuzun otizmlili olduğunu öğrendikten sonra. Hani yapabilir miyiz diye. Bir baktım durum daha kötüye gidiyor, çocuğa çok sert davranıyor. Ben kaldıramadım bu durumu. Tekrardan ayrıldık.” (K3).

“Benim ve çocuklarımın önceliği o oldu. Çünkü evde bir tane yardıma ihtiyacı olan biri var. Kendi isteklerimizi hep öteledik. Her şeyden önceye onu koyuyorduk. Öyle olması gerektiğini düşünüyorum ben. Şimdi benim eşim de zaten şizofreni hastasıydı. O kabul etmedi bu durumu. Çocuğum için zor bir süreç oldu. Şu an çok şükür ayrıldık. Eğer baba da hasta zihniyette ise çocuklar çok eziliyor. Ben bir yıl önce ayrıldım. Bir de ruhsal sorunları olduğunu kabul etmedi. Bu süreci daha da zorlaştırdı. Zaten bir engelli çocuk vardı. Destek olmak yerine işte daha çok bir de engel oldu. En son ayrıldık.” (K6).

3.1.2. Bakım sürecinde aileden alınan destek

Bakım sürecinde aileden alınan destek kategorisinde eşim ve/veya çocuğum destekliyor, aileden destek almıyorum kodlarına ulaşılmıştır. Katılımcılardan altısı bakım sürecinde eş veya çocuklarından destek aldıklarını ifade etmiştir. Bakım sürecinde eş veya çocuklarından destek alan katılımcılara ait örnek görüşler:

“Eşim ve ben. Bir de kızımız var. 16 yaşında. Sena ile arası çok iyidir. Sena Yusuf'tan 4 yaş küçük. Yani Sena işte yaşamın içerisine kısmen de olsa katabildiği kadar katıyor çocuğu. Onunla ilgilenir, sevgisini fazlasıyla gösterir. Sena korumacı, sevecendir, merhametlidir yani. Yusuf da Sena'yı seviyor. Sena ile diyalogu seviyor. Onunla oyun oynamayı çok seviyor.” (K1).

“Oğlum üniversitede. O kadar zor bir süreç ki benim için. Nasıl anlatılır bilmiyorum. Biri görüyor, biri görmüyor. Biri hayata başka bakıyor, diğeri başka bakıyor. İnan ki onları bir araya getirip de ortamı kurana kadar çok zor bir hayat yaşadım. Şimdi çok iyiler. İki haftaya bir gelir oğlum. Abla hadi akşam dışarı çıkalım. Bir kafeye götürüyem seni diye ısrar eder. İnsanlık hali. Ben her zaman çıkaramıyorum. Yani o yüzden de çok şükür iyi. Şansım güldü yani.” (K2).

Eşinin psikiyatrik hastalığa sahip olması nedeniyle bakım sürecini zorlaştırmakla birlikte gösterdiği olumsuz tepkilerle engelli bireyin gelişimini olumsuz etkilediğini ancak çocukları tarafından desteklenmesinin süreci yönetmesinde önemli olduğuna ilişkin düşüncelerini belirten katılımcı:

“Şimdi hasta bir bireyle yaşadığın zaman ister istemez sen de hastalanıyorsun. Ben bunun farkındayım. Örneğin tahammülsüzleşiyorsun. Çünkü eşin sana bazen şiddet uyguluyor. Ama o zaman çocukların hep seni motive ediyor, her şey güzel olacak diye. Burada anne sağlam durursa zaten çocuklar da sağlam duruyor. O yüzden bu konuda çocuklarımın bana manevi desteği çok oldu. Bu çok önemli. Çünkü dediğim gibi eğer benim moralim düzgün olursa, ben çocuğuma daha güzel yaklaşıyorum. Babadan

alamadığım hırsı çocuktan çıkartmaya çalıştığım zaman o daha farklı bir duruma giriyor. Örneğin böyle bir baba olmasaydı benim çocuğum çok daha iyi konumlarda olurdu diye düşünüyorum. Çünkü şu an ilkokul bire gidiyor ve şu an muhtemelen ilkokul üç veya dördüncü sınıflara gitmesi lazımdı. Baba okumasına engel oldu. Artık çocuklarımın desteğiyle okula da başladı. Aile, engelli çocuğu bir sıkıntı değil, bir rahmet olarak görmeli çünkü dini inanç bence önemli.” (K6).

Dokuz katılımcı bakım sürecinde aileden destek almadığını belirtmiştir. Ailenin başka hiçbir ferdinden destek alınmadan tek başına bakım veren katılımcıların sayısının çokluğu dikkat çekmektedir. Katılımcı görüşleri değerlendirildiğinde aile ve yakın akrabaların destek verecek fiziksel koşullarının olmamasının yanı sıra destek olmayı tercih etmediklerini düşündükleri anlaşılmaktadır. Örnek katılımcı görüşleri:

“Vallahi hiç kimse destek olmadı. Ne yalan söyleyeyim. Eşimle kendim. Birde bunun büyüğü ile iki küçüğü var. Büyüğü evlendi. İki ufak var evde. Onlar da evin içinde su getir, bilgisayar getir, tabletimi getir, telefonumu getir? Ayak işlerine koşuyor çocuklar. Yine bizi getir götür konusunda rahatlatıyorlar” (K5).

“Akrabalarım yok. Benim kardeşlerim var. Onlarla iyiydik, çok da iyiydik. Ama bana hiç destek olmadıkları için ben geri adım attım. Maddi ve manevi çok sıkıntılar yaşadım. İki saatliğine eve koyup gidip temizlik yaptığımı bilirim. Gece uyutup başkalarının işini yaptığımı bilirim ben. Böyle baktım ben. Diyorum ya insanın hep bir tarafı kırık oluyor. O hep benim sırtımda bir kambur oldu. Anlatılmaz. Çok zor. Allah kimseye vermesin.” (K11).

“Hiç desteğim yok bakımını kendim yapıyorum. Rabbimle ben yapıyorum. Rabbim yardım ediyor, güç kuvvet veriyor. Ailesi, annesi yardıma gelince ağlıyor. Beni daha çok çökertiyor. Ben de artık anne sen gelme diyorum, ben yaparım diyorum. Allah da yardım ediyor, sebep veriyor. Yapıyorum” (K15).

Bir katılımcı ailede bakıma destek verebilecek kimse olmadığı gibi anne ve babalarının da yaşlılık ve hastalıklarından dolayı bakıma ihtiyaç duyduklarını ifade etmiştir:

“Çocuklarımı oynatıyorlar tamam dışarı falan çıkarıyorlar ama bunlar okula giden çocuklar. Bunların ders çalışması lazım. Ama Emir çok nadir de olsa böyle bir öfke krizi falan geçirdiği zaman o çocuklar çok etkileniyorlar. Hani gelip yardımcı olmak istiyorlar. Anne biz bakalım diyorlar ama olmuyor. Hani onlara da bırakamıyorsun. Bu sefer çocuklar derse gittiği zaman oraya adapte olamıyorlar. Eşim de yardımcı bana ama eşim işçi, bir pazar günü var. Annesi babası var yaşlı. Mecbur onlara da gitmek zorunda. Yani ister istemez böyle didişmelerimiz oluyor. Hani ben diyorum bu pazar gitme diye ama sonra vicdan yapıyorum gitmeyince bir şey olursa diye. Emir’in bütün sorumluluğu bende ama insan destek bekliyor yani. En azından pazar günü bari babası baksın ben biraz rahatlayım istiyorum.” (K13).

Bakım sürecinde aileden destek almadığı gibi aile içi ilişkilerinin de bozulduğunu belirten katılımcıya ait görüş:

“Tek kelimeyle zor diyebilirim. Eşimle, diğer çocuklarımla ilişkilerimiz bozuldu. Şiddete eğilimli olduğu için kızıma sürekli şiddet uyguluyor. Sürekli kontrol halindeyim. İlk eşim vefat etti. İkinci eşimle de sıkıntılar yaşıyorum. Onunla da tabii ki sıkıntı yaşıyor, kıskanıyor. Bir şeyler oluyor yani bu şekilde. Ona karşı da saldırgan davranışlar sergiliyor. İki taraflı bir kıskançlık illaki yaşanıyor.” (K9).

3.1.3. Bakım sürecinde aileden alınan desteğin önemi

Bakım sürecinde aileden alınan desteğin önemi kategorisinde katılımcıların tümü için desteğin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bakım sürecini yalnız geçirmenin zorluğu ve aileden alınan desteğin önemini belirten örnek katılımcı görüşleri:

“Tabii çok önemli. Atıyorum dışarıda bir işiniz varken bile aileden biri de bunun bakımını ben yapayım sen git gel demiyor yani. Çok zor oluyor, gittiğim yere mutlaka onu da götürmek zorunda kalıyorum. Orda dışlanma yaşıyorum. Yani herhangi bir etkinliğe katılmak istediğim zaman çok zorlanıyorum” (K9).

“Destek almak çok iyi olurdu yani. Bir yere gideceğim, gidemiyorum. Hani en fazla markete kadar gidiyorum. En fazla günde bir saat evden çıkabiliyorum. Onda da biraz geciksem hemen telefon ediyor. Hadi gel korkuyorum. Şuydu buydu acıktım, susadım falan diye.” (K12).

“Bir pazar yani bir gün olsa baksa eşim. Yani hani şey bazen hani böyle insan bir mutlu olmak ister. Bir nefes almak ister. Gerçekten hani çok boğuluyorum. Hani insan kesinlikle hani çocuğumdan şikayetçi olduğumdan değil ama gerçekten çok böyle yorucu bir süreç. Anlatabiliyor muyum?” (K13).

3.2. Sosyal çevre

Bakım verme sürecinizde dış çevre ile olan ilişkileriniz (arkadaş, komşu, akraba vb.) nasıl etkilendi? Bakım öncesindeki yaşantınızla kıyaslama yapabilir misiniz? Dış çevrenizden (arkadaş, komşu, akraba) yeterli desteği aldığınızı düşünüyor musunuz? Bu durum bakım verme sürecinizi nasıl etkiliyor? Bakım verme sürecinde sosyal hayattan eksik kaldığınızı düşünüyor musunuz? Bu durum sizi nasıl etkiliyor? Sorularıyla sosyal çevre temasına, sosyal çevre teması içerisinde bakım sürecinin çevreyle ilişkilerine etkisi, bakım sürecinde sosyal çevreden alınan destek, bakım sürecinin sosyal yaşantıya etkisi kategorilerine ulaşılmıştır. Bakım sürecinin çevreyle ilişkilerine etkisi kategorisinde iyi ve olumsuz etkilendi; bakım sürecinde sosyal çevreden alınan destek kategorisinde arkadaş, komşu desteği alıyorum, arkadaş, komşu desteği almıyorum ve arkadaş, komşu desteği almıyorum çünkü istemiyor; bakım sürecinin sosyal yaşantıya etkisi kategorisinde sosyal yaşantımı olumsuz etkiledi ve sosyal yaşantıma etkisi olmadı kodları yer almaktadır.

3.2.1. Bakım sürecinin bakım verenin çevreyle ilişkilerine etkisi

Bakım sürecinin çevreyle ilişkilerine etkisi kategorisinde iyi ve olumsuz etkilendi kodlarına ulaşılmıştır. Katılımcıların çevreyle ilişkilerini değerlendirirken bakım verme sürecinin yanında çevrelerinin engelli bireye yönelik bakış açılarını da değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Dört katılımcının bakım verme süreçlerinin çevreyle olan ilişkilerine olumsuz etki etmediğini, çevreyle ilişkilerinin iyi olduğunu belirttikleri görülmektedir. Çevreyle ilişkilerinin iyi olduğunu belirten katılımcıların akraba, arkadaş ve komşu ilişkilerini sürekliliğini misafirleri kendi evlerinde ağırlamak veya engelli yakınlarının sosyalleşmesini sağlamak için kendi yanlarında engelli misafirlere götürmek şeklinde sağladıkları görülmektedir. Ayrıca katılımcılar diğer insanların son dönemde engellilere karşı daha bilinçli ve daha kabullenici tutumlar içerisinde olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılara ait örnek görüşler:

“Çok iyidir. Ben mesela Yusuf’u bizim lokallere götürüyorum. İş yerine götürüyorum. İşten çıkıp arkadaş ortamım var, sosyalleşmesi için oraya götürüyorum. Gününbirlik bırakabileceğimiz insanlar var. Yani eskiden çok bilinçsizlerdi ama şu an insanlarımız daha bilinçli. Otizmin ne olduğunun artık farkına varmaya başladık biz de. Bunlar öncesinde yoktu. Dışlıyorlardı bizi. Tabii benim arkadaş çevremde değil dış çevrede vardı. Şimdi dış çevredeki insanlar da mesela şey gördüğü zaman dışlamıyor.” (K1).

“Çok güzel. Onların engelliye bakış açıları iyi vicdanlılar çok şükür. Gülay’ın okul döneminde çok zorlandım zannettim ki kötü olacak ama hiç öyle olmadı. Ben zannettim ki hani başka gözle bakarlar. Hiç öyle bakılmadı. Herkes çok güzel davranıyor Gülay’a. Yansıtılmaya çalışıyorlar yani. O çok iyi oluyor benim için. Eğleniyorlar, gülüyorlar. Bir doğum günü partisi, bir düğün, bir bayram. Gülay ne kadar halay çekebilir mesela. Onu bile götürüyorlar beraber gidelim diye yanımdan alıp götürüyorlar. O da mutlu olsun diye. O da beni çok mutlu ediyor.” (K2).

“Kötü değil. Hiç kimse bize tepki göstermedi. Sadece sitem ediyorlar gelmiyorsunuz bize misafirlere diye. Ama Fatma bizi kendisiyle beraber eve bağladı. Biz bir yere gidemiyoruz. Fatma olmasaydı tabii ki

gezerdik. Yani her insan gibi bizim de sosyal yaşantımız olurdu. Ama biz eşimle bu zamana kadar hiç bir yere gitmedik. Bakın Fatma 34 yaşında ve biz 34 yıldır bir yemeğe gitmedik eşimle.” (K7).

Katılımcılardan sekizinin bakım sürecinin çevreyle olan ilişkilerini olumsuz etkilediğini ifade ettikleri ve sosyal yaşamlarının kalmadığını belirttikleri görülmüştür:

“Yani bu noktada dış çevreyle olan ilişkilerim bayağı olumsuz durumda. Bu durumda mesela Tuğberk'in ruh haline göre de sosyal yaşantım etkileniyor. O mesela mutlu olmuyor. Ben de mutlu olamıyorum. İnsanlar merhaba derse sanki böyle agresif bir şey söylemiş gibi geliyor. Yanlış anlaşılabilir olabiliyor. Buda psikolojimi bozuyor. Biraz rahatlasak, gezsek istiyorum ama bir boşluk olmuyor.” (K3).

“Yani hiçbir yere oturmaya gidemedik. Hiçbir ortamda bulunamadık. Çünkü gittiği yerde mesela bir bebek gördüğü zaman tepki veriyor. Bebekleri sevmiyor. Bebek gördüğü zaman mesela elinde bir şey olduğu zaman atıyor. Kişinin televizyonuna mı gelir, halısına çay mı dökebilir hiç fark etmiyor. Bu nedenle evden çıkmıyoruz.” (K10).

“Tamamen değişti. Önceden çalışıyorduk. Arkadaşlarla ne bileyim pikniğe gidiyorduk veya bir düğüne, cenazeye gidiyorduk. Şu anda gidemiyoruz. Yani arkadaşlar geliyor İstanbul'dan şehir dışından bayramlarda. İşte çay ocağına oturuyor. Telefon ediyorlar. Gidemiyorum. İsyanlar oluyor yani. Bunların hepsi aslında bir noktada size belli bir süreçte bakma konusunda kızgınlık yaratıyor. Daha sonrasında da vicdan yaptırıyor. Yani iki arada bir derede kalmış bir süreç şeklinde gidiyor” (K12).

3.2.2. Bakım sürecinde sosyal çevreden alınan destek

Bakım sürecinde sosyal çevreden alınan destek kategorisinde arkadaş/komşu desteği alıyorum, arkadaş/komşu desteği almıyorum ve arkadaş/komşu desteği almıyorum çünkü istemiyorum kodlarına ulaşılmıştır. Bakım sürecinde yedi katılımcı, arkadaş/komşu desteği aldığını belirtmiştir. Katılımcılar konuşarak veya kısa süreli bakım desteği alarak aldıkları desteği ifade etmişlerdir.

“En azından bir telefonun ucunda konuştuğum, dertleştiğim zaman beni çok güzel bir şekilde dinleyen arkadaşlarım var. Bakım konusunda destek olanlar oldu. Bir ihtiyacınız olduğunda bir işimiz olduğunda yerime bakabilecek. Mesela Şaziye ablam var. Onun da Down Sendromlu kızı var. Bir Hacer ablam var arkadaşım. O da aynı şekilde mesela. Hemen gelir evimi temizler. Hemen ben kapıyı açarım arkamdan gelir benimle yardım eder. Az öz yetiyor bana yani.” (K8).

“Karşı komşum var sağ olsun. Yani elinden geldiği kadar destek oluyor. Mesela bir bakkala gitmek istedim. Ne yapayım? Ya da Fırat'ın okulu çok yakın. Hani bir şey lazım oluyor. Öğretmeni arıyor. Çok kısa süreli şeyler ama kim bakacak o arada yardımcı oluyor sağ olsun.” (K13).

“Mesela bir işim çıktığında komşuma bırakabiliyorum. Çok yardımları oluyor. Ben oturduğum binada 10 senedir 11. seneme giriyorum. Gayet herkese gönül rahatlığıyla bırakabilirim Deniz'i. Tabii Deniz ellerinde doğdu. Hepsini bakar yeri geldiğinde.” (K14).

Bakım sürecinde altı katılımcı, arkadaş/komşu desteği almadığını belirtmiştir. Katılımcılara ait örnek görüşler:

“Ya şunu söyleyeyim. Sadece işte sana acıyarak bakıyorlar. Başka hiçbir desteği yok. Bir işte ablam vardı, Allah razı olsun. Hani anamdan, babamdan, kardeşimden, hepsinden iyiydi. Bütün yükümüzü de ablam çekiyordu. Bir de senin moralini bozarlar. Ya işte sakat çocuğu var, yürüyemiyor, engelli diye. O da insanın moralini bozuyor. İlk zamanlar çok zoruma gidiyordu, ne yalan söyleyeyim. Biri benim çocuğuma engelli dediyse, vallahi onunla konuşmuyordum. Ağırma gidiyor.” (K5).

“Şöyle şimdi eşim kapalı biri olduğu için bize de müsaade etmediği için inanılmaz bir komşuyla daha bir araya gelip kahve ya da çay içmiş değiliz. Öyle olunca da bir destek söz konusu olamaz. Yani yetemediğim çok nokta olduğunu düşünüyorum. Sosyal anlamda. Her anlamda...” (K6).

Bakım sürecinde insanların mağduriyet yaratarak destek olmaktan kaçındıklarını belirten katılımcıya ait görüş:

“Yok gibi. Herkes kendine göre bir bahane uyduruyor hemen. Yani imkanları var ama yardım etmiyorlar. Gelmek istemiyor yani hastayla uğraşmak istemiyor. Zor görüyorlar.” (K12).

Bakım sürecinde akraba, arkadaş, komşu desteği alamayan katılımcı, psikolojisinin olumsuz etkilendiğini belirtmiştir:

“Çok zorlanıyorum yani. Arkadaş ortamım da zayıfladı, psikolojik olarak ben de etkileniyorum. Sosyal hayatım olmadığı için evdeyim ama insan illaki bir gezmek, bir şeyler yapmak, etkinliğe katılmak istiyor. Kızımın mesela okulunda etkinlik oluyordu. Gidemiyordum. O da kızımın psikolojisini bozuyordu, benim de psikolojimi bozuyordu. Yani en basiti mesela ben bir hastaneye gitmek istesem, bir ara rahatsızlansam, onda bile bırakamıyorum kimseye yani bırakmadım da.” (K9).

Bakım sürecinde istemediği için arkadaş, komşu desteği almadığını belirten iki katılımcı da bakım verdikleri çocuklarını kimseye güvenemedikleri, emanet edemedikleri için destek almadıkları şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir:

“Sorun değil. İşte Batuhan ile ilgilenmekten dolayı. Şöyle gitmeler az oluyor ama bize gelmeler çok oluyor. Çünkü Batuhan'ı yalnız bırakamıyorsun. Mesela çok nadiren, çok acil bir yere gitmemiz gerekiyor. Oraya bile gidemiyoruz. Gitmemiz için de kızımın burada olması gerekir, başkasıyla kalmaz hayatta. Güvenmiyoruz. Niye güvenmiyoruz? Size şunu diyeyim. Televizyonlarda çok olaylar görüyoruz. Biz sonrasını çok düşünüyoruz. Bizden sonrası ne olur? Ablasına çok güveniyoruz. Dışarda çok olaylar oluyor. Televizyonlarda izliyoruz” (K4).

“Hayır yok da bizim de zaten böyle bir talebimiz olmadı. Biz onu kimseye emanet edemeyiz. Biz Fatma'yı kimseye emanet edemiyoruz. Abisine bile emanet ettiğimde böyle gözüm arkada kalıyor.” (K7).

3.2.3. Bakım sürecinin sosyal yaşantıya etkisi

Bakım sürecinin sosyal yaşantıya etkisi kategorisinde sosyal yaşantımı olumsuz etkiledi ve sosyal yaşantıya etkisi olmadı kodlarına ulaşılmıştır. İki katılımcının bakım sürecinin sosyal yaşantısını olumsuz etkilediğini ifade ettiği anlaşılmaktadır. Bakım süreci nedeniyle psikolojisinin bozulduğunu ve psikiyatrik desteğe ihtiyaç duyduğunu ifade eden katılımcı görüşü:

“Yüzde 80 etkileniyor. Tabii ki zorluyor. Zorlamaz olur mu? Yani şöyle. İnsan dışarıya çıkınca rahatlamak istiyor. Her şeyden uzaklaşmak istiyorsun ama bu imkân olmuyor işte. Hani uzaklaşayım derken bir anda evde bir curcuna oluyor. Tekrar eve dönmek durumunda kalıyorsun. İgili ilişkileri etkiliyor. İnsanlarla olan diyalogu etkiliyor. Psikolojin bozuluyor. Bir dönem artık eşim de ben de kaldıramayacak bir duruma geldik mesela. Psikolojik terapi aldık öyle söyleyeyim. Destek aldık yani.” (K1).

11 katılımcı yaşamlarının tamamının engelli bireye bakmaktan ibaret olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların tamamına yakın bir kısmının yaşamlarını engelli yakınlarına bakım vermektan ibaret olduğunu belirtmeleri dikkat çekicidir. Gerekçelerine bakıldığında bakım verdikleri yakınlarından uzaklaşamamaları, yakınlarının şiddete meyilli olması gibi nedenlerden kaynaklandığı görülmektedir. Örnek katılımcı görüşleri:

“Şiddete çok meyilli olduğu için sosyal ortama katılım sağlayamadım asla. İş ortamına katılım sağlayamadım. Yani kıskançlığı çok aşırı şekilde oluyordu ve sürekli saldırganlık gösteriyordu. Bu yüzden bir ortama girdiğimiz zaman dışlanma oluyordu” (K9).

“Çok yani kendim mesela üç senedir içe kapandım. Yani insanlardan çok koptum. Artık sokakta yürürken bile tedirgin oluyorum. Evde de öyleyim mesela. Sürekli bir şey olacak diye düşünüyorum. Mesela bir yere oturmaya gidiyorum, çay içiyorum. Herkes çocuğunu bırakıyor. Rahatça çayını içiyor ama ben

sürekli ya bir şey yaparsa diye tedirgin oluyorum. Sürekli tetikteyim yani. Artık çok kötü oldum. Hatta yarın psikiyatriye randevu aldım.” (K10).

Sosyal hayatının olmadığını belirten bir katılımcı bakım verdiği yakınının ölümüyle ekonomik açıdan yoksunluk içine düşeceğini aşağıdaki sözleriyle ifade etmiştir:

“Sosyal hayat diye bir şey yok bende. Çok eksik kaldım. Bazen diyorum işte, bak keşke şunun gibi olsaydım, okusaydım veya şöyle bir iş sahibi olsaydım diyorum. Bak bugün adam ölse, yeminle güveneceğim kimse yok ortada kalırım çünkü onun bakım parasıyla geçiniyorum.” (K11).

Sosyal hayattan ne kadar kopsa da önemli olanın bakım verdiği çocuğunun iyiliğinin olduğunu ifade eden katılımcıya ait görüş:

“Yani şöyle söyleyeyim. Ben kendimden geçtim. Hani yeter ki Emir iyi olsun. Yeter ki Emir’e bir katkı olsun. Bir şey öğrenebilsin. Yani yaptırmak istediğim şey en azından kendini ifade edebilsin. Ama bir yerde de üzülyorsun. Mesela arkadaşlarım hikâye atıyor gittikleri yerlerden. Keşke biz de gidebilseydik diyorum.” (K13).

Ayrıca toplumun engelli bireye olumsuz bakış açısının olması nedeniyle sosyal hayata katılmaktan imtina ettiğini belirten katılımcı görüşü:

“Bir bakıyorsunuz çevrenize kimse size yardım elini uzatmıyor. Ya maddiyatı ben geçtim, manevi destek bile alamadım. Herkes sana acıyarak bakıyor. Benim çocuğuma engelli dediler. Niye benim çocuğuma engelli dedi diye konuşmak içimden gelmiyor. Daha öncede sakat diyorlardı. Öyle dendiği zaman ağrıma gidiyordu. Sosyal çevreyle de ilişki kuramıyorsun o zaman. Niye biri çocuğuma engelli diyecek, sakat diyecek diye. Bak çocuğumu ben hiç içeri kapatmam. Çocuğumdan hiç utanmadım. Hani küçüklüğünden beri lise zamanına kadar götür getir her şeyiyle uğraştım. Ama eksik kaldığımı hiç düşünmedim. Hani hiç de pişmanlık duymadım. Ben niye çocuğum için fedakârlık yapmayayım, çocuğum ciğerim.” (K5).

İki katılımcının da bakım veren olmanın sosyal yaşamlarına olumsuz bir etkisi olmadığını belirttikleri görülmüştür:

“Destegi sadece akrabalarından alıyoruz. Zaten dediğim gibi aile başka bir şeydir. Hep iç içeyiz biz. Halası geliyor teyzesi geliyor öyle şeylerde hiç sıkıntı yaşamıyorum. Hani teyzesi sen Gülay'a bakar mısın bile demiyorum. O durumdayım yani sosyal hayattan eksik kaldığımı düşünmüyorum.” (K2).

Bakım veren olmanın sosyal yaşamlarına olumsuz etkisi olmadığını belirten katılımcılardan biri çocuğunun sosyalleşmesi için onu tüm sosyal ortamlara dahil etmeye çalıştığını ifade etmiştir:

“Benim sosyal çevre konusunda hiç problemim yok. Ben Deniz'i her yere götürabiliyorum. Ben Deniz'den ne utanıyorum ne de Deniz'i saklıyorum. Benim çocuğum normal bir çocuk ya özel bir çocuk. Kendini ifade edemiyor sadece. Evet bazen hırçın, bazen çok değişik hareketler yapıyor. Ben bunu kabul ediyorum ama ben çocuğumu her yere götürüyorum. Ben Deniz'in sosyalleşmesinden yanayım. Deniz sosyalleşsin diye her yere götürüyorum. Böyle olunca da sosyal hayatımda bir değişiklik olmadı.” (K14).

3.3. İş hayatı

Bakım veren olmak iş hayatınızı nasıl etkiledi? Çalışıyorsa: İş yerindeki arkadaşlarınız ya da üstlerinizle olan ilişkileriniz bu süreçte nasıl etkilendi? Hem iş yerinde çalışan hem de bakım veren olarak ev-iş arasındaki dengeyi nasıl kuruyorsunuz? Çalışmıyorsa: Bakım vermek durumunda olmasaydınız çalışmak ister miydiniz? Nasıl bir işte çalışmak isterdiniz? Sorularıyla iş hayatı temasına, iş hayatı temasıyla bakım veren olmanın iş hayatına etkisi, bakım veren olmanın iş arkadaşlarına ve üstlerine olan etkisi, bakım veren olarak ev-iş dengesinin kurulması, bakım vermek durumunda olunmasa çalışmak istenilen iş kategorilerine ulaşılmıştır.

Bakım veren olmanın iş hayatına etkisi kategorisinde işime odaklanamadım, işten ayrılmak zorunda kaldım ve/veya emekli oldum; bakım veren olmanın iş arkadaşlarına ve üstlerine olan etkisi kategorisinde çalışma arkadaşlarım ve üstlerim tarafından desteklendim; bakım veren olarak ev-iş dengesinin kurulması kategorisinde denge kurabiliyorum ve denge kurmakta zorlanıyorum kodları yer almaktadır. Bakım vermek durumunda olunmaması halinde çalışmak istenilen iş kategorisinde ayrıca bir koda ulaşılmamıştır.

3.3.1. Bakım veren olmanın iş hayatına etkisi

Bakım veren olmanın iş hayatına etkisi kategorisinde işime odaklanamadım, işten ayrılmak zorunda kaldım ve emekli oldum kodlarına ulaşılmıştır. Katılımcıların dokuzunun bakım verme sürecinde veya bir kısmında çalışma hayatının içinde oldukları görülmüştür. Bakım sürecinde çalışma hayatının içinde olan ve işine odaklanamadığını belirten katılımcı düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“İş hayatında çok olumsuz yönler oldu. Mesela yurt dışına gittim. Bakanlıkta çalıştığım için sürekli yurt dışı gezilerine gidiyordum. Ama Yusuf’un ben dışarıdayken agresifleştiğini duyduğum zaman çok kötü oluyordum. İşime konsantre olamıyordum. İşe gidemiyordum bazen sağ olsun o zamanki idarecilerimiz de hani idare ediyorlardı bizi ama tekrar işe dönüyorsun bu sefer psikolojin kötü, ne bileyim yıpranmış mı diyeyim adını nasıl koyarsak onu bilmiyorum. Şu anda o kadar değil çünkü işimin o kadar hassas olmamasından kaynaklı. Burada hata yapsam da düzeltebilme imkânım var. Ama kafanın dolu oluşu yine de hata yapmanızı sağlıyor. Kesinlikle sürekli o tarafı düşünüyorsunuz.” (K1).

Katılımcılardan dördü bakım verme süreci nedeniyle işinden ayrılmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Örnek katılımcı görüşleri:

“Daha önce tekstillerde onun gibi yerlerde çalışıyordum. Hastalık olunca sonra ben tamamen çalışmayı bırakmak zorunda kaldım. Bakım verebilmek için, mecburen. Mesela şu an iş teklifleri geliyor. Çok güzel iş teklifleri geliyor. Hani üretim sorumlusu, müdür, amir sıfatıyla iş teklifleri geliyor. Mecburen yok diyorsun yani. Yani çalışsam en azından hayatımı düzene sokarım. Mecburen çalışmamız gerekiyor ama hasta olunca olmuyor” (K12).

“Çocuğumun sürekli bakıma ihtiyacı olduğu için bırakmak zorunda kaldım işimi. Normalde çalışmak istiyordum. Sekiz senelik bir geçmişim vardı. Güzel bir konumdaydım. Yani bakacak birini bulsam veya gündüzlü bakım merkezi tarzında bir yer açılmış olsa tekrar çalışmak isterim. Kendimi de toparlarım, bana da iyi gelir.” (K3).

Bir katılımcı bakım vermek için kendi isteğiyle işinden ayrıldığını belirtmiştir:

“Ben çalışmadım, kendi isteğimle çalışmadım. Eşim çalışıyor ama Denizin bu durumu onun işini olumsuz etkilemiyor. Eşim de izinlerini Deniz’e kullanmak için biriktiriyor” (K14).

Katılımcılardan biri bakım verme sürecinde emekli olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı düşüncelerini aşağıdaki şekilde belirtmiştir:

“Batuhan hastalandı ve ben emekli oldum. Evimizin borçları falan vardı o zaman. Maddi açıdan çok zorlandık. Kızım, oğlum liseye gidiyordu. Emeklilikten sonra tekrar çalışmak zorunda kaldım. Onlar beni idare etti. İş olunca gittim, bitince eve geldim. Emekli olduktan 6 ay sonra beni Arabistan Büyükelçiliği’nden çağırdılar mesela ama gidemedim. Bırakamazdım oğlumu. Şu an bizim hanımla tek isteğimiz Allah bize sağlık verdikçe ona da ömrümüz yettiğince bakarız.” (K4).

3.3.2. Bakım veren olmanın iş arkadaşları ve üstleri olan ilişkilere etkisi

Bakım veren olmanın iş arkadaşlarına ve üstlerine olan etkisi kategorisinde çalışma arkadaşlarım ve üstlerim tarafından desteklendim kodlarına ulaşılmıştır. Şu anda aktif olarak çalışan üç katılımcı kendisinin çalışma arkadaşları ve üstleri tarafından desteklendiğini ifade etmiştir:

“Sağ olsunlar. O kadar yani. Belki şansımı. Belki de şanstın ziyade bizim insanımız, daha sağduyulu diyeyim. Hatta destek de oldular. Ben işte izinsiz acil çıkmam gerektiği zamanlar oldu. Arayamadığım zaman problem etmediler sağ olsunlar. Öyle hiçbir sorun yaşamadım kişilerle ama sürekli bunu yaşamak beni yıpratıyordu. Yani insanlara karşı da mahcubiyet hissediyorsun.” (K1).

“Vallahi herkesten Allah razı olsun. Belediyedeyim. Çocuğun okulunun yanında park vardı. Beni parka verdiler. Hem orada parkta çalışıp, işimi yapıyorum hem de çocuğumun yakınındayım. Arada bir elli metre mesafe var. Teneffüsü olduğunda gidiyorum. Oğlum ihtiyacın var mı diyorum. Yani iş konusunda amirlerim hiç sıkıntı çıkartmadı. Özellikle kolaylaştırdılar. Vallahi iyi insanlara denk geldim.” (K5).

3.3.3. Bakım veren olarak ev-iş dengesinin kurulması

Bakım veren olarak ev iş dengesinin kurulması kategorisinde denge kurabiliyorum ve denge kurmakta zorlanıyorum kodlarına ulaşılmıştır. Katılımcılardan ikisi bakım verme sürecinde ev ve iş yeriyle ilgili dengeyi kurabildiğini ifade etmiştir:

“Dengede problem yok. Yani sabah zaten kızımı okula bırakıp işe öyle gidiyorum.” (K1).

“Yani ister istemez kuruyorsunuz. Yani ikisini de bırakamıyorsunuz. Şimdi hem çalışıyorsunuz hem de onun bakımını üstleniyorsunuz. Ama eşim de çok yardımcı oluyor bana. Acil ihtiyaç olunca çağırıyor beni. Ben gidiyorum. İhtiyacını gideriyorum.” (K7).

İki katılımcı ise iş yaşamı ve bakım süreci arasında denge kurmakta zorlandığını ifade etmiştir:

“Kurabiliyorum da şimdi işte insan bir yerde çekiniyor. Acaba yalan mı söylüyor? Gerçekten çocuğuna mı gidiyor? Yoksa başka işe mi gidiyor? Bunu kendi kendine düşünüyorsun yani. Ha onlar bana yansıtmıyordu belki ama adamlar düşünüyor belki de bunu. Ya da öyle olmasa bile sen psikolojik olarak kendin böyle düşünüp, etkileniyorsun. Böyle mi düşünüyorlar diye.” (K5).

“Çalıştığım zamanlar acilen eve gitmek zorunda kalıyordum. İş yerindekiler bazen yardımcı oluyorlardı, bazen de olmuyorlardı. Yani söz veriyorlardı ama sözlerinin arkasında pek durmuyorlardı. Bakımla iş birlikte gitmedi ve işi bıraktım sonunda.” (K12).

3.3.4. Bakım vermek durumunda olunmasa çalışmak istenilen iş

Katılımcıların altısı bakım verme süreci ve öncesinde de çalışma hayatında olmadıklarını bakım verme zorunlulukları olmasaydı veya bakmakla yükümlü oldukları engelli bireylere bakmak için desteklerinin olması durumunda çalışmak istediklerini, dükkân açabileceklerini, güvenlik görevlisi olarak çalışabileceklerini dile getirmişlerdir. Katılımcılar düşüncelerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

“Yok hiçbir işte çalışmadım. Böyle kendime küçük bir dükkân açmak isterdim. Yufkacı gibi yani. Hani Gülay'la dedim böyle bir şeyi yanıma oturtsam yapar mıyım? Gülay'a kıyamadım.” (K2).

“Yanımda en azından bana yardımcı olabilecek biri olsa isterdim çalışmayı ama artık çok yoruldum. Artık bu saatten sonra geçti.” (K11).

“Benim en büyük hayalim güvenlik olmaktı. Yardım edecek birileri olsaydı çalışmak isterdim.” (K15).

4. Sonuç

Engelli bireylere evlerinde aile üyeleri tarafından bakım hizmeti sunma durumu, sağlık ve bakım ihtiyaçlarını karşılamada kurum bakımı seçeneği yerine kullanılan bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Çünkü evde bakım hizmetleri, engelli bireyler için koruyucu ve tedavi edici uygulamaların, bireylerin kendi yaşam alanlarında sunulduğu önemli bir sosyal hizmet alanıdır (Kayaarslan, 2020, s.167). Ancak bakım sunmak genellikle bir süreci ifade eder ve özellikle de engelli bireyin ağır bir engellilik durumu varsa bu süreç yaşam boyu devam eder.

Bu çalışmada yakınından bakım hizmeti alan engelli bireylerin çoğunun doğuştan engelinin var olmasına bağlı olarak bakım verenler tarafından uzun yıllardır bakım hizmeti verildiği görülmektedir. Bu durumda bakım kavramı 'bakım yükü' olarak bilinen ve bakım veren bireylerin yaşadıkları sorunları ifade eden olguyu da akla getirmektedir. "Bakım yükü" bakım işleri yürütülürken kişilerin sosyal desteğinin olmayışı ya da sınırlı bir desteğe sahip oluşundan büyük oranda etkilenmektedir (Rodakowski vd., 2012, s. 2229). Katılımcıların sosyal desteklerinin olup olmadığına dair yöneltilen sorulara verilen yanıtlar da bu durumu doğrular niteliktedir. Katılımcıların tamamı yeterli sosyal desteğe sahip olmadıklarını ifade etmiştir. Bakım yüküyle karşı karşıya kalan ve sosyal destek mekanizmasının olmadığını ifade eden bakıcıların destek almak isteyip istemedikleri sorulduğunda üçte ikisi destek almak istediğini ifade ederken üçte biri destek almak istemediğini ifade etmiştir. Bakım yükü sosyal, psikolojik ve ekonomik anlamda bireyi olumsuz etkilemesine rağmen destek almak istemeyen katılımcıların sosyal dışlanmaya maruz kalması sebebiyle destek talep etmedikleri görülmektedir. Özşenol ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada toplumun engellilere yönelik acıyan, meraklı ve korkan bakışları, ailelerin toplumdan kendilerini izole etmelerine, engelli ile kendilerini eve kapatmalarına, sosyal desteğe erişim imkânı olsa bile bu hizmetlerden yararlanmak istememelerine sebep olabildiği sonucuna ulaşılmıştır (Özşenol vd, 2003, s. 161). İlgili araştırmanın sonuçları araştırmamızın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Çalışmada ilk olarak incelenen aile temasında engelli bireyin varlığının aile içi ilişkilere etkisi, bakım sürecinde aileden alınan destek ve alınan bu desteğin önemi analiz edilmiştir. Katılımcıların yarısı aile içi ilişkilerinin olumlu etkilendiğini, evde engelli bireyin olmasının aile bilincini arttırdığını ve aile içi bağları kuvvetlendirdiğini ifade ederken katılımcıların diğer yarısı evde engelli birey olmasının aile içi ilişkileri olumsuz etkilediğini, evde çatışma ve anlaşmazlıkların oluşmasına neden olduğunu dile getirmiştir. Yaşanan olumsuzlukların genellikle tek ebeveynli veya babanın ilgisiz olduğu ailelerde yaygın olduğu ve engelli bireyin bakımına ilişkin isteksiz bir tavır sergilendiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra bakım vermenin eşler arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilediği, bazı katılımcıların evliliklerini sonlandırdıkları, çalışma hayatına katılan erkeklerin eve geldikten sonra bakım işlerini yapmakta isteksiz oldukları ifade edilmektedir. Benzer şekilde 2010 yılında otizmli çocukların aileleriyle yapılan bir çalışmada bakım sürecinin eşler arasında geçimsizlik riski oluşturduğu, ailede boşanma ve eşler arasında ayrılık durumlarını arttırdığı ortaya çıkmıştır (Hartley, 2010, s. 449). Bu kapsamda hanede engelli bir bireyin olması, bazı ailelerde aile içi ilişkilerin güçlendirilmesini ve aile üyelerinin birbirine kenetlenmesini sağlarken bazı ailelerde ise aksine aile içi ilişkilerde ve iletişimde zayıflık, babanın ilgisizliği sonucunda hanede toplumsal cinsiyet rollerine uygun biçimde engellinin bakım sürecinin yürütülmesine zemin hazırlamaktadır. Aile temasında bakım sürecinde aileden alınan desteğe ilişkin katılımcıların engelli birey ve kardeşi arasındaki ilişkilerin genellikle iyi olduğu, bakım sürecini kardeşlerin desteklediği fakat ailenin diğer çocuğu olarak bakım yükü nedeniyle ebeveynlerinden engelli birey kadar ilgi göremedikleri anlaşılmaktadır. Tıpkı bu çalışmada olduğu gibi engellilerle yürütülen bir çalışmada ebeveynlerin %63,6'sının diğer çocuklarına yeterli ilgi gösteremediği saptanmıştır (Lafçı vd., 2014, s. 724). Bu sonuç da araştırmamızın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Araştırma, toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkilendirilen bakım sürecini destekler biçimde bakım veren katılımcıların üçte ikisinin kadın olduğu görülmektedir. 2022 yılında gayri resmi bakımda sosyal ve cinsiyet farklılıklarına ilişkin yapılan kesitsel bir çalışmada benzer şekilde kişisel bakım sağlayan gayri resmi bakıcının kadın olduğu, kadınların kişisel hijyen, giyinme, yemek yapma gibi bakım yelpazesinde daha ağır görevleri erkeklere kıyasla daha fazla üstlendiklerine dair bir örüntü olduğu saptanmıştır (Skinner, 2022, ss. 8-9). Bu durum kadınlara ilişkin toplumsal cinsiyet rollerinin diğer alanlarda olduğu gibi bakım konusunda da kendini gösterdiği, bakım meselesinin kadınla özdeşleşen bir yanının olduğunu gözler önüne sermektedir.

Bu çalışmada bakım vermenin ikinci tema olan sosyal yaşama etkileri incelenmiş ve çarpıcı biçimde katılımcıların tamamı, sosyal çevre ile ilişkilerinin kısıtlandığını, akraba ve komşu ilişkilerinin olduğunu ancak çok fazla destek görmediklerini, arada sağlanan desteğin ise yeterli olmadığını dile getirmiştir. Özellikle sosyal desteğin yetersiz olduğu durumlarda bakım verenlerin sosyal hayatlarının neredeyse olmadığı, tüm günün engellinin bakımı ve ev işleriyle geçirildiğine yönelik söylemleri bulunmaktadır. 120 fiziksel engelli bireyle yapılan bir saha araştırmasında bakıcıların %50'sinin aile dışında kimseden destek almadığı, tüm sosyal destek mekanizmasının ailesiyle sınırlı olduğu görülmüş olup yapılan araştırmanın bakım sorumluluğu ve yüküne ilişkin çalışmamızla benzer sonuçlar doğurduğu görülmektedir (Holanda vd., 2015, s. 179). Bu doğrultuda engelli bireylerin sosyal ağlarının ve destek alanlarının yalnızca aileleri aracılığıyla devam etmesi, bakım veren ailelerin bakım yoğunluğunun artmasına sebep olmakla birlikte dolaylı biçimde bakıcıların sosyal çevre ile ilişkilerinin kısıtlanması ve kendine vakit ayıramama gibi durumlara yol açmaktadır. Benzer bir çalışmada ağır ruhsal hastalığı olan bireylerin aile bakıcılarına ilişkin 2023 yılında 18 ülke ve 51 yayın esas alınarak gerçekleştirilmiş, yapılan kapsam incelemesinde sosyal izolasyon ve yalnızlığın ağır ruhsal engelli bireylerin ailelerinde dünya çapında yaygın olduğu ortaya çıkmıştır (Guan vd., 2023, s. 458). Yine 2014 yılında Amerika'da yapılan sistematik derleme çalışmasında tercih edilen aile temelli bakım kapsamında engelli ailelerinin ruh sağlığı, fiziksel sağlık ve ekonomik açıdan çıktıları incelenmiştir. Engelli bakıcılarının sorumluluğu ve rol karmaşıklığı sebebiyle sosyal ağ, topluluklar arasındaki ilişkileri dengelemekte zorlandıkları ortaya konulmuştur (Williamson & Perkins, 2014, s. 153). Bu bağlamda yapılan çalışmaların araştırmamızın sonuçlarıyla benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür.

Engelli bir bireye bakım vermek psikososyal açıdan bakıldığında duygusal yükün fazla olması, geleceğe ilişkin kaygılar ve sosyal hayata katılmada kısıtlılıklar oluşturması gibi çeşitli sorunlar barındırmaktadır. Bu değişkenler kişilerin depresyon ve anksiyete durumunu artırarak kişinin ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir (Bergström vd., 2022, s. 2). Bu sebeple bakım verenlere yönelik sunulan sosyal destek, kişinin psikososyal sağlığını etkileyen önemli bir unsurdur. Sosyal destek, bireylerin ruhsal sağlığı üzerinde koruyucu ve önleyici bir etkiye sahip olmakla birlikte bireylerin sosyal entegrasyonu ve toplumsal etkileşimini de sağlamaktadır (Lin vd., 2011, s. 4). Bu açıdan çalışmada sosyal çevresi ile olumlu ilişkileri olan, sosyal desteğe sahip katılımcıların çevresinden az da olsa bakım konusunda destek almakta olduğu ve bu sayede çevresiyle ilişkilerinin psiko-sosyal durumuna pozitif bir etkisi bulunduğu ortaya çıkmıştır. 2022 yılında Polonya'da yetişkin zihinsel engelli bireylerin bakıcılarıyla yapılan tematik çalışmada benzer şekilde sosyal çevre ve hükümet politikaları açısından alınan desteğin yetersiz olması halinde bakım verenlerin anksiyete ve psikolojik sorunlarla karşılaşabileceğine dair önemli bulgulara ulaşılmıştır (Gutowska, 2022, s. 11). Geçmişten günümüze engelliliğe bakış açısı gelişim göstermiş olsa da hala engeller, kısıtlamalar ve önyargılar devam etmektedir. Bu çalışmada da katılımcıların çoğu engelli yakınlarına yönelik engellinin olduğu yerden kaçınma, acıma, üzülmeye gibi tepkilerle karşılaştıkları, konuyla ilgili yeterli bilinç düzeyinin oluşmadığını ifade etmişlerdir. Bu olgu, bakım verenlerin sosyal yaşama katılımını önemli ölçüde etkilemektedir. Hem engelliye hem de bakım vereni psikolojik açıdan olumsuz etkileyen duygusal yansımalar engelli ve bakım verenlerinin eve kapanmalarına ve izole bir yaşam sürmelerine neden olmaktadır. Bakım verenlerin sosyal çevreye katılımını, çevresinin sosyal desteği ve bakış açısı şekillendirmektedir. 2014 yılında zihinsel engelli çocuğa sahip olan bireylerle yapılan çalışmada benzer şekilde engelli yakınına bakım veren ailelerin %40'ının toplumun bakış açısından rahatsızlık duyduğu görülmüştür (Lafçı vd., 2014, s. 724).

Çalışmada üçüncü olarak incelenen iş hayatı temasında bakım vermenin katılımcıların çalışma yaşamını olumsuz etkilediği saptanmıştır. Katılımcıların büyük kısmı bakım sorumluluğu sebebiyle işten ayrılma, iş ve bakım süreci arasında denge kurmakta zorlanma, çalışma hayatına katılamama, işine odaklanamama gibi sorunlarla karşılaştıklarını dile getirmiştir. Buna karşın katılımcıların bazıları ise iş hayatında çalışma arkadaşları tarafından desteklendiğini ifade etmiştir. Genel itibarıyla bakım verme

sorumluluğunun bakıcıların iş hayatında; iş değişikliği, sık izin alma, işten ayrılma ve kariyer fırsatlarından yararlanamama gibi durumlarla karşı karşıya kaldıkları saptanmıştır. Katılımcıların mesleki yaşamlarına etki eden negatif koşullar, maddi durumlarının da olumsuz biçimde etkilenmesinde rol oynamaktadır. Yapılan bir çalışmada engelli bireyin bakımı nedeniyle hanede bir kişinin çalışabildiği ve bu durumun maddi sıkıntılar doğurarak sosyal ilişkilerin ve sosyal yaşama katılımın azalmasına neden olduğu ortaya konmuştur (Gültekin & Sezer, 2017, ss. 88-89). Başka bir çalışmada ise bakım veren aile üyelerinin çalışma yaşamına katılamaması hem bakım veren üyelerin hem de engelli bireyin kaynaklara erişimini sınırlayan kritik bir faktör olarak öne çıktığı, bakım verenlerin iş yaşamına katılımının maddi koşullarını ve sosyal hayata katılımlarını etkileyerek bakım verenlerin yaşam kalitesinde belirleyici bir rol oynadığı saptanmıştır (Çavdar vd., 2021, s. 36). Avustralya’da engelli çocuğunun bakımını üstlenen annelerle yapılan başka bir çalışmada ise; annelerin önemli bir kısmının iş hayatına dönemedikleri ya da tam zamanlı çalışmadıkları görülmüştür. Bakım sorumlulukları sınırlı iş fırsatlarına erişim, iş hayatına dönüşlerde yaşanan gecikmeler ve artan duygusal-fiziksel stresin iş performanslarını etkileyerek kişilerin psikososyal refahları üzerinde olumsuz etkiler yarattığı sonucuna ulaşılmıştır (Crettenden, 2014, ss. 249-263).

Bu çalışmada bakıcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler ışığında, engelli bir bireye bakım vermenin kişinin aile içi, sosyal çevre ve iş ilişkilerini önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Özellikle sosyal çevre ve iş ilişkilerini olumsuz etkileyen bakım yükü, bakıcıların sosyal işlevselliğini önemli ölçüde pasifleştirmektedir. Bunun yanında literatürü destekler biçimde bakım verme sorumluluğu, her ne kadar aile içerisinde daha çok kadın üzerinde yoğunlaşsa da artık diğer çocuklar ve eşlerin de aktif olarak bu sürece dahil olmaya başladıkları saptanmıştır. Bakım verme sorumluluğu, katılımcıların tümünün yeterli sosyal desteğe sahip olmamalarına bağlı olarak bireylerin sosyal işlevselliklerinde belirgin bir azalmaya yol açmaktadır. Bu sebeple bakım verme sürecinde bakıcıların aile ve sosyal çevreden alınan desteğe çok fazla ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Dahası bakım sorumluluğu bireylerin sosyal yaşama ve iş yaşamına katılımını da olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda bakım sunanların sosyal işlevselliğini arttırmak ve sosyal destek hizmetlerini devreye sokmak, Türkiye’deki engelli bakım politikalarının aile odağında yürütülmesi, engelli bireylerin ve bakıcıların iyilik halinin sağlanması ve yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi açısından önemli bir gerekliliği ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Altın, A. S. (2018). *Engelli evde bakım hizmetlerinde ailenin yeterliliği: Denizli Merkez İlçe örnekleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi].
- Arık, A. (1998). *Psikolojide bilimsel yöntem*. Çantay Kitabevi.
- Atagün, M. İ., Balaban, Ö. D., Atagün, Z., Elagöz, M., & Özpolat, A. Y. (2011). Kronik hastalıklarda bakım veren yükü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(3), 513–552.
- Aypay, A., Cemaloğlu, N., Sarpkaya, R., Tomul, E., Baştürk, R., Ellez, M., Şahin, B., Yolcu, H., Karakaya, İ., & Turgut, Y. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 2, 8–14. <https://doi.org/10.1016/j.npls.2016.01.001>
- Bergström, A. L., Eriksson, G., Von Koch, L., & Tham, K. (2011). Combined life satisfaction of persons with stroke and their caregivers: Associations with caregiver burden and the impact of stroke. *Health and Quality of Life Outcomes*, 9(1), 1–10.
- Crettenden, A., Wright, A., & Skinner, N. (2014). Mothers caring for children and young people with developmental disabilities: Intent to work, patterns of participation in paid employment, and the experience of workplace flexibility. *Community, Work & Family*, 17(3), 244–267. <https://doi.org/10.1080/13668803.2014.923816>
- Çavdar, S., Şimşek, Ç., Gündüz, B., & Yalçınkaya, E. Y. (2021). Engelli bireyler ve bakım veren ailelerinin yaşadıkları zorluklar: Sosyal içerme perspektifi. *International Journal of Barrier Free Life and Society*, 5(1), 29–41. <https://doi.org/10.29329/baflas.2021.441.2>
- Danış, M. Z. (2015). *Yaşlıların evde bakım gereksinimleri ve evde bakıma ilişkin düşünceleri: Başarılı yaşlanma ve yaşlı bakım modelleri*. Nar Yayıncılık.
- Daver, T. (2022). *Yeti kaybı yaşayan yaşlıların evde bakım sorumluluğunu üstlenen aile bireylerinin yaşadığı sorunlar* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi].
- Emiroğlu, V. (1995). *Yaşlılık ve yaşlının sosyal uyumu*. Şafak Matbaacılık.
- Erol, A., Keleş Ünal, E., Tunç Aydın, E., & Mete, L. (2009). Şizofrenide sosyal işlevselliği yordayan etmenler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(4), 313–321.
- Guan, Z., Poon, A. W. C., & Zwi, A. (2023). Social isolation and loneliness in family caregivers of people with severe mental illness: A scoping review. *American Journal of Community Psychology*, 72(3–4), 443–463. <https://doi.org/10.1002/ajcp.12698>
- Gutowska, A. (2022). The care of adults with intellectual disabilities: Informal (family) caregivers' perspectives. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(23), 1–14. <https://doi.org/10.3390/ijerph192315622>
- Gültekin, T., & Sezer, S. (2017). Engelli ailelerinin yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunlar. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 81–100.
- Hartley, S. L., Barker, E. T., Seltzer, M. M., Floyd, F., Greenberg, J., Orsmond, G., & Bolt, D. (2010). The relative risk and timing of divorce in families of children with an autism spectrum disorder. *Journal of Family Psychology*, 24(4), 449–457.
- Holanda, C. M. D. A., Andrade, F. L. J. P. D., Bezerra, M. A., Nascimento, J. P. D. S., Neves, R. D. F., Alves, S. B., & Ribeiro, K. S. Q. S. (2015). Support networks and people with physical disabilities: Social inclusion and access to health services. *Ciencia & Saude Coletiva*, 20(1), 175–184.

- Kafadar, T. (2014). *Bipolar bozukluğu olan hastaların bakım veren yakınlarında tükenmişlik sendromu ve sosyal işlevsellik düzeyleri* [Uzmanlık tezi, Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi].
- Karadağ, G. (2009). Engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları güçlükler ile aileden algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(4), 315–322.
- Karasar, N. (1995). *Bilimsel araştırma yöntemi*. 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık.
- Kayaarslan, S. (2016). *Evde bakım hizmeti sunan engelli bakıcılarının yaşam kalitelerinin değerlendirilmesi (Kırıkkale örneği)* [Yayımlanmamış doktora tezi, Kırıkkale Üniversitesi].
- Kayaarslan, S. (2020). Evde bakım hizmeti kapsamındaki engelli bakıcılarının sosyal ilişkileri ve sosyal destek durumları. *Kesit Akademi Dergisi*, 6(24), 145–172.
- Korkut, Y., & Berk, Ö. S. (2009). Alzheimer hastalarına ve sağlıklı yaşlılara bakım veren kadın yakınarda bakım verme tarzı, problem çözme stratejileri, öfke tarzları ve sağlık durumunun incelenmesi. *Türk Geriatri Dergisi*, 12(1), 1–12.
- Lafçı, D., Gürsel Öztunç, Z., & Alparslan, Z. N. (2014). Zihinsel engelli çocukların (mental retardasyonlu çocukların) anne ve babalarının yaşadığı güçlüklerin belirlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(2), 723–735.
- Larsen, L. S. (1998). Effectiveness of a counseling intervention to assist family caregivers of chronically ill relatives. *Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services*, 36(8), 26–32. <https://doi.org/10.3928/0279-3695-19980801-15>
- McDonald, J., & Badger, T. A. (2002). Social function of persons with schizophrenia. *Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services*, 40(6), 42–50. <https://doi.org/10.3928/0279-3695-20020601-12>
- Montgomery, R. J. V., Gonyea, J. G., & Hooyman, N. R. (1985). Caregiving and the experience of subjective and objective burden. *Family Relations*, 34(1), 19–26. <https://doi.org/10.2307/583753>
- Murphy, N. A., Christian, B., Caplin, D. A., & Young, P. C. (2007). The health of caregivers for children with disabilities: Caregiver perspectives. *Child: Care, Health and Development*, 33(2), 180–187. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2006.00644.x>
- Nam, S. J., & Park, E. Y. (2017). Relationship between caregiving burden and depression in caregivers of individuals with intellectual disabilities in Korea. *Journal of Mental Health*, 26(1), 50–56. <https://doi.org/10.1080/09638237.2016.1276538>
- National Alliance for Caregiving. (2023). *Family caregiving and the American electorate*. <https://www.caregiving.org>
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nicel ve nitel yaklaşımlar I-II* (5. Basım). Yayın Odası.
- Odabaş, F. Ö., & Uca, A. U. (2018). The evaluation of quality of life of relatives caring for patients with Parkinson's disease. *Dicle Tıp Dergisi*, 45(2), 201–208. <https://doi.org/10.5798/dicletip.410262>
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323–343.
- Özşenol, F., Işıkhani, V., Ünay, B., Aydın, H. İ., Akın, R., & Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156–164.
- Öztop, H., Şener, A., & Güven, S. (2008). Evde bakımın yaşlı ve aile açısından olumlu ve olumsuz yönleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(1), 39–49.

- Rodakowski, J., Skidmore, E. R., Rogers, J. C., & Schulz, R. (2012). Role of social support in predicting caregiver burden. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 93(12), 2229-2236. <https://doi.org/10.1016/j.apmr.2012.07.004>
- Schulz, R., & Sherwood, P. R. (2008). Physical and mental health effects of family caregiving. *Journal of Social Work Education*, 44(3), 105-113. <https://doi.org/10.5175/JSWE.2008.773247702>
- Skinner, M. S., & Sogstad, M. (2022). Social and gender differences in informal caregiving for sick, disabled, or elderly persons: A cross-sectional study. *SAGE Open Nursing*, 8, 1-11. <https://doi.org/10.1177/23779608221130585>
- Song, L., Son, J., & Lin, N. (2011). Social support. In S. J. Scott & P. J. Carrington (Eds.), *The Sage handbook of social network analysis* (pp. 116-128). SAGE.
- Szebehely, M., & Trydegard, G. B. (2011). Home care in Sweden. In T. Rostgaard (Ed.), *Living independently at home: Reforms in home care in 9 European countries* (pp. 207-230). The Danish National Centre for Social Research.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni Ocak 2022*. https://www.aile.gov.tr/media/98625/eyhgm_istatistik_bulteni_ocak_2022.pdf
- Tunç, M. (2011). *Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin yaşam kalitesini etkileyen etmenler: Yenimahalle ilçesi örneği* [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi].
- Williamson, H. J., & Perkins, E. A. (2014). Family caregivers of adults with intellectual and developmental disabilities: Outcomes associated with U.S. services and supports. *Mental Retardation*, 52(2), 147-159. <https://doi.org/10.1352/1934-9556-52.2.147>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Zheng, Q., Tian, Q., Hao, C., Gu, J., Tao, J., Liang, Z., Xinlin, C., Fang, J., Ruan, J., Ai, Q., & Hao, Y. (2016). Comparison of attitudes toward disability and people with disability among caregivers, the public, and people with disability: Findings from a cross-sectional survey. *BMC Public Health*, 16, 1-10. <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3670-0>

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları: Bu makalenin yazımına tüm yazarlar eşit katkıda bulunmuştur. Tüm yazarlar son metni okumuş ve onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Başlık ve Noktalama: Akademik Makale Başlıkları Üzerine Art Zamanlı Bir Dil Bilim İncelemesi

Title and Punctuation: A Diachronic Linguistic Analysis on Academic Article Titles

Şahru Pilten Ufuk

Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum
Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Sakarya, Türkiye,
sspiltent@gmail.com,
ror.org/04ttnw109

Geliş Tarihi/Received: 20.01.2017
Yayınlanma Tarihi / Available Online:
15.04.2017
Düzeltilme Makalesi Tarihi: 14.04.2025

Akademik İncelemeler Dergisi'nin cilt 12 sayı 1'de yayınlanan makalemizin 4. başlığı "Sonuç" bölümü aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir. Değerli okuyuculara saygılarımızla sunarız.

4. Sonuç

Bu çalışmanın amacı, Türkçe makale başlıklarında noktalama işareti kullanımına ilişkin yönelimleri art zamanlı olarak incelemektir. Bu doğrultuda, 1937-2016 yılları arasında Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan Belleten dergisindeki 532 makale başlığından oluşan bir derlem örneklem olarak kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan temel bulgular şu şekilde sıralanabilir:

Başlıklarda noktalama işareti kullanımının 1937-1942 yılları arasında en az, 2011-2016 yılları arasında en çok düzeye ulaştığı görülmüştür. Bu durum Gesuato'nun (2008: 137) bilgi birimlerin varlık ve sayısının noktalama işaretlerinin kullanımıyla belirleneceğini yönündeki bulgusuyla ilişkilendirilerek makalelerin genel konulardan özel konulara doğru geçiş gösterdiği söylenebilir.

Makalelerde noktalama işaretleri daha çok iç durak oluşturmak amacıyla kullanılmıştır. Bununla birlikte iç sınır oluşturma amacıyla noktalama işareti kullanımında dönemler arasında belirgin bir artış gözlemlenmiştir.

Noktalama işaretleri tüm yıllar arasında kullanım açısından kesme (%37), kısa çizgi (%20), nokta (%17), virgül (%9), yay ayrıç (%8), iki nokta (%7), soru (%1) şeklinde sıralanmaktadır. Dünya literatüründe akademik makale başlıklarında önemli bir yere sahip olduğu vurgulanan noktalı virgüle Türk akademisinde yer verilmemiştir. Eğik çizgi ve eşitlik işaretlerine 1985; çift tırnak ve tek tırnak işaretlerine 2011 yılından itibaren yer vermeye başlansa da bu işaretlerin kullanım oranları çok düşüktür (%1,14).

Kesme işaretinin kullanım sıklığı incelenen makalelerin kişiler, yerler, kurumlar veya eser adları üzerine yazıldığına göstergesidir. Dolayısıyla bu durum genel olarak makale başlıklarıyla değil örneklem olarak tarih makalelerinin seçilmesiyle ilişkilendirilebilir.

Virgül, kısa çizgi, yay ayrıç, iki nokta işaretlerinin kullanım alanları yıldan yıla değişim göstererek artmaktadır.

İki nokta, dünya literatürüne paralel olarak 2011-2016 yılları arasında daha fazla kullanılmakla birlikte başlıklarda yer verilen noktalama işaretleri arasında hâlen son sıralardadır. Bununla birlikte

Cite as (APA 7): Pilten Ufuk, Ş. (2025). Başlık ve noktalama: Akademik makale başlıkları üzerine art zamanlı bir dil bilim incelemesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 20(1), 238-239.

virgül, kısa çizgi, yay ayraç gibi işaretler tıpkı iki nokta gibi konu örneklem ilişkisi kurmak amacıyla kullanılabilir.

Ayrıca literatürdeki bulguların tersine Türkçe makalelerde soru işareti kullanımında herhangi bir artış olmadığı görülmüştür.

Tüm bu bulgular ışığında makale başlıklarında noktalama işareti kullanımı konusunda Türk akademisinde dünyada görülen akımların çok da takip edilmediği, noktalama işaretlerinin kullanım alanlarının Türk akademisine özgü olarak sürekli yenilenerek geliştiği söylenebilir.

Bununla birlikte çalışma tarih makaleleri örnekleminde yapıldığı için bulguların ne ölçüde tüm Türk akademisi için geçerli olduğu tartışmalıdır. İleriki çalışmalarda aynı yöntem farklı alanlarda yazılmış akademik makaleler üzerine uygulanarak çalışmanın kapsamı genişletilebileceği düşünülmektedir.